

HARMADIK RÉSZ.

I.

Koznysev Ivánovics Szergej ki akarta magát pihenni a szellemi munkától, és a helyett, hogy szokásához híven külföldre ment volna, május végén elutazott az öcscséhez falura. Az ő meggyőződése szerint a falusi élet volt a legszebb a világon. S most azért ment el az öcscséhez, hogy ezt az életet élvezze. Levin Konsztantin nagyon örült, annyival is inkább, mert ezen a nyáron már nem számított a bátyjára, Nikolájra. De minden szeretete és tisztelete mellett is, a melylyel Ivánovics Szergej iránt viseltetett, falun kissé kényelmetlenül érezte magát a bátyjával. Kényelmetlen, sőt kellemetlen volt neki látni a bátyjának a faluról táplált fölfogását. Levin Konsztantin szemeiben a falu az életnek, tehát az örömöknek, a szenvedéseknek, a munkának volt a színtere; Ivánovics Szergejre nézve pedig a falu egyrészt pihenőhely volt a munka után, másrészt a romlottságnak az ellenmérge, a melyet hasznosságának a tudatában nagy élvezettel vett be. Levin Konsztantin a falut azért találta szépnek, mert talaja volt a kétségtelenül hasznos munkának; Ivánovics Szergej pedig éppen azt szerette falun, hogy ott az ember a semmittevésnek élhetett, sőt kénytelen volt semmit se csinálni. Ezenkívül Konsztantint Ivánovics Szergejnek a nép iránt való viselkedése is bántotta valamelyest. Ivánovics Szergej azt állította, hogy ő szereti és ösmeri a népet, gyakran elbeszélgetett a parasztokkal, a mit szépen, minden alakoskodás és pöf-

feszkedés nélkül tudott megcselekedni, és minden ilyen beszélgetésből általános következtetéseket vont le a nép javára, s annak a bizonyítására, hogy csakugyan ismeri a népet. De a népnek illetően való fölfogása nem volt így Levin Konsztantinnak. Konsztantin előtt a nép csak egyik főrésze volt az általános munkának, s a nép iránt érzett minden nagyrabecsülése és szinte vérbeli szeretete mellett is, a melyet, mint ő mondotta, alkalmassint még öreg dajkájának a tejével szítt magába, mint vele együtt részese a nagy munkának, bár olykor el volt ragadtatva ezeknek az embereknek az ereje, őszintesége és méltányossága által, mégis, nagyon gyakran, a mikor más tulajdonságokra is lett volna szükség, megharagudott a népre hanyagsága, rendetlensége, iszákossága és hazug volta miatt. Levin Konsztantin, ha megkérdezték volna tőle, vajon szereti-e a népet, határozottan nem tudta volna, hogy erre a kérdésre mit feleljen. Szerette is a népet, meg nem is, éppen úgy, mint az embereket. Mint afféle jó ember, persze, sokkal inkább szerette, mint nem, az embereket és így a népet is. De a népet, mint valami rajta kívül állót, szeretni vagy nem szeretni, erre nem volt képes, mert nemcsak hogy együtt élt a néppel, s nemcsak, hogy minden érdeke szoros kapcsolatban volt vele, de maga-magát is a nép egyik alkotórészének tekintette, és se magában, sem a népben nem látott semmiféle különös tulajdonságokat és fogyatkozásokat, s nem tudta magát a néppel szembeállítani. Ezenkívül, bár úgyis, mint gazda, úgyis, mint békebíró, de különösen mint tanácsadó, (a parasztok nagy bizalommal voltak iránta, és olykor negyven versztnyiről is eljöttek hozzá, hogy a tanácsát kikérjék), hosszú időn keresztül a legszorosabb viszonyban élt a parasztokkal, mégsem volt semmi határozott véleménye a népről, s arra a kérdésre, vajon ösmeri-e a népet? épp oly nehezen tudott volna megfelelni, mint arra, vajon szereti-e a népet? Azt mondani, hogy ösmeri a népet, éppen annyi lett volna neki, mint azt mondani, hogy ösmeri az embereket. Állandóan tanulmányozta és kutatta a legkülönbefélebb fajta embereket, s köztük a parasztokat is, a kiket jó és érdekes embereknek tartott, s mindig újabban és

újabb vonásokat fedezett föl bennük, megváltoztatta róluk való addigi véleményét, s újat alkotott magának. Ivánovics Szergej éppen ellenkezőleg. Éppen úgy, a mint a falusi életet, csak avval az élettel szemben szerette és magasztalta, a melyet nem szeretett, a népet is az embereknek avval az osztályával szembeállítva szerette, a melyet nem szeretett, s ösmerni is csak úgy ösmerte azt, mint valami, az emberekkel általában szembenállót. Az ő módszeres elméjében tisztán és világosan kialakultak a népélet formái, a melyeket részben magából a népéletből, de legfőképpen az ellentétek szembeállításából vezetett le. És így a népről való véleményét és rokonszenvéns fölfogását sohase változtatta meg.

A nép megítélésében a testvérek közt fölmerült nézeteltérések alkalmával Ivánovics Szergej mindig éppen avval győzte meg az öcscsét, hogy neki határozott fogalmi voltak a népről, a nép jelleméről, sajátságairól és ízléseiről; Levin Konsztantinnak pedig semmiféle határozott és változhatatlan fogalmi nem voltak, úgy, hogy Konsztantinra ezekben a vitákban nem egyszer az önmagával való ellentmondás is rábizonyult.

Ivánovics Szergej úgy találta, hogy az öcsce nagyon derék fiú, a kinek a szíve „jól be van rendezve”, (bien établi, mint a hogy' magát francziául kifejezte), de az elméje, mely bár elég gyors felfogású, annyira alá van vetve a pillanat benyomásainak, hogy tele van ellenmondásokkal. Az idősebb testvér leereszkedésével olykor megpróbálta megmagyarázni neki a dolgok jelentőségét, de olyan könnyedén elbánt vele, hogy nem valami nagy öröme tellett a vele való vitatkozásban.

Levin Konsztantin úgy nézett föl a bátyjára, mint egy óriási elméjű és műveltségű, s a szó legmagasztosabb értelmében nemeslelkű emberre, a ki meg volt áldva avval a tehetséggel, hogy a közjó érdekében munkálkodjék. De a lelke fenekén, minél idősebb lett és minél közelebből megösmerte a bátyját, annál gyakrabban és gyakrabban megfordult a fejében az a gondolat, hogy a közjó érdekében való munkálkodásnak ez a képessége, a melytől ő magát teljesen megfosztottnak érezte, tán nem is pozitív tulajdonság, hanem ellenkezőleg, valami-

nek a hiánya, — nem a jó, a becsületes és nemes vágyak és ízlés, hanem az életerő hiánya, azé az életerőé, a mit szívnek hívnak, s azé a törekvésé, a mely arra indítja az embert, hogy az életnek előtte feltáruló számtalan útja közül egyet kiválasszon és csakis ez után áhítozzék. Minél inkább megösmerte a bátyját, annál jobban látta, hogy úgy Ivánovics Szergejt, mint a közjónak sok más munkását, nem a szív vitte rá a közjónak erre a szeretetére, hanem az elméjükkel döntötték el, hogy ezzel foglalkozni szép dolog, s csakis azért foglalkoztak vele. Ebben a föltevésében Levint még az a megfigyelés is megerősítette, hogy a bátyja semmivel sem vette jobban a szívére a közjóra és a lélek halhatatlanságára vonatkozó kérdéseket, mint akár egy sakk-játszmat, vagy egy új gép elmés szerkezetét.

Levin Konsztantin ezenkívül még azért is kényelmetlenül érezte magát a bátyjával falun, mert itt ő, különösen nyáron, szakadatlanul el volt foglalva a gazdaságával, s még a hosszú nyári nap se volt neki elegendő arra, hogy mindent elvégezzen, Ivánovics Szergej pedig pihent. De bár most csakugyan pihent, vagyis nem dolgozott a művein, mégis annyira hozzá volt szokva a szellemi tevékenységhez, hogy szerette a gondolatait szép, tömör formában elmondani, és szerette, ha volt a ki meghallgassa. Legtermészetesebb és leggyakoribb hallgatója persze az öcsce volt. S éppen azért, bár a leg-egyszerűbb és legszívélyesebb viszonyban voltak egymással, Konsztantinra nézve mégis kellemetlen volt, hogy a bátyját egyedül hagyja. Ivánovics Szergej szeretett a napon heverészni a fűben, süttetni magát és ekközben kényelmesen beszélgetni.

— Nem is hiszed, — mondotta az öcscsének, — milyen élvezet nekem ez a fókyszerű lustaság. Egyetlen gondolat sincs a fejemben, akár lapdázhatnám vele.

De Levin Konsztantinnek unalmas volt ott ülni s őt hallgatni, főképpen azért, mert tudta, hogy nélküle nem a kijelölt földekre hordják a trágyát, s a jó Isten tudja, hogy terítik széjjel, ha nem néz utána; a csoroszlyákat se csavarják rá az ekékre, hanem inkább leveszik, s azt

mondják, hogy az újmódi eke ostoba találmány, s mennyivel jobb a régi stb.

— No, elég lesz már a futkosásból, ebben a hőségben, — mondotta neki Ivánovics Szergej.

— Dehogy is, egy pillanatra még be kell nézнем az irodába, — szólott Levin és nekiindult a földeknek.

II.

Június első napjaiban történt, hogy Mihajlovna Agafja, a ki dada és gazdasszony volt a házban, egy hordócska éppen az imént beszózott gombát vitt le a pinczébe, megcsúszott, elesett és csuklóban kificzamította a kezét. Eljött a zemsztvo orvosa, egy fiatal és bőbeszédű diák, a ki csak nemrég végzett. Megvizsgálta a kezét, azt mondotta, hogy nincs kificzamítva, élvezettel elbeszélgetett a hírneves Koznysev Ivánovics Szergejjel, s hogy fölvilágosodott nézeteiről tanuságot tegyen, elmondta neki a kerület összes pletykáit, s elpanaszolta, hogy a zemsztvo ügyei milyen rosszul állanak. Ivánovics Szergej figyelmesen hallgatta, egy-egy kérdést intézett hozzá, majd az új hallgatón fölbuzdulva, megeredt a nyelve, tett néhány súlyos és találó észrevételt, melyeket a fiatal orvos tiszteletteljesen méltányolt s végül belezökkent abba az öcscse előtt olyan jól ösmert élelenségbe, mely minden fényes és eleven társalgás után erőt szokott venni rajta. Az orvos eltávozása után ki akart menni horgászni a folyóra. Nagyon szeretett horgászni, és szinte büszke volt rá, hogy ilyen ostoba foglalkozásban is örömét tudja lelni.

Levin Konsztantin, a kinek ki kellett menni a szántáshoz és a legelőkre, ajánlkozott, hogy elviszi őt a kordéján.

Az évnek az az időszaka, nyár dereka volt, a mikor az idei termés már pontosan meghatározható; a mikor beköszöntenek a jövő évi vetés gondjai, és elérkezett a szénagyújtás ideje; a mikor a rozs már teljesen kihányta a kalászt, s még éretlen, zöldes-szürke és könnyű

kalászeit hullámosan imbolygatja a szél; a mikor a zöldelő zab egyenetlenül szökik föl a késői vetésből, a közte szétszórt sárga fücsomók közül; mikor a korai tatarka már sűrűsödni kezd és elborítja a földet; mikor a marha által kökeményre taposott ugarok, a bennük hagyott utakkal, a melyeken nem fog a csoroszlya, félig már föl vannak szántva; a mikor reggelenként a kihordott és kiszáradt trágyarakások együtt illatoznak a mézdús mezei virágokkal, a laposokban pedig a kaszát várva hullámoz a jól ápolt legelők sűrű tengere, közben a kigyomlált sóska feketéllő szárainak egy-egy csomójával.

Az az időszak volt, a mikor az évente ismétlődő s a nép minden erejét évente lefoglaló aratás előtt rövidebb szünet áll be a mezei munkában. A termés kitűnőnek ígérkezett, s beállottak a derült és forró nyári napok s a harmatos és rövid éjszakák.

A testvéreknek az erdön kellett keresztül menniök, hogy a rétre érjenek. Ivánovics Szergej egész idő alatt a lombjaitól megfosztott erdő szépségében gyönyörködött, s majd egy virágozni készülő, sárga pálkáktól tarkálló s az árnyékos oldalon egészen sötét, vén hársfára figyelmeztette az öcscsét, majd az idei fák smaragdszínben csillogó fiatal hajtásait mutogatta neki. Levin Konsztantin nem szeretett a természet szépségéről beszélni, se hallani róla. A szavak megfosztották a szépségétől azt, a mit látott. Bólogatott a bátyjának, de önkénytelenül is másra gondolt. Mikor az erdőből kiértek, minden figyelmét lekötötte a dombon elterülő ugar, mely helyenkint sárgállott a tavalyi fűtől, itt-ott tele volt rakva csomókkal, néhol pedig már föl is volt szántva. A földeken hosszú sorban szekerek vonultak egymás után. Levin megszámlálta a szekereket s örült rajta, hogy elhordanak mindent, a mit csak kell, s a rétek láttára a szénagyűjtésre tértek át a gondolatai. A szénagyűjtés gondolata valahogyan mindig úgy a lelkébe kapott. A rétre érve, Levin megállította a lovat.

A reggeli harmat még ott csillogott a sűrű fűvön, és Ivánovics Szergej, nehogy a lábait benedvesítse, kérte az öcscsét, hogy vigye át kordéján a réten, ahhoz a fűz-cserjéhez, a hol a sügéreket szokták fogni. Bármennyire

sajnálta is Levin Konsztantin a fűvet letiporni, nekihajtott a rétnek. Lágyan folyta körül a kerekeket s a ló lábait a magos fű, miközben a magjai ott ragadtak a vizes küllőkön és kerékagyakon.

Ivánovics Szergej a cserje tövében leült s szétrakta a horgász-készségét, Levin pedig elvezette a lovat, kikötötte valahová, s belevetette magát a rétnek széltől nem imbolygatott, óriási, zöldes-szürke tengerébe. Az ártéren szinte kötésig ért neki az érettmagú, bársonyos fű.

Levin Konsztantin, miután keresztülvágott a réten, kiért az útra, a hol egy dagadtszemű öreg emberrel találkozott, a ki egy méhekkal telt rajfogót vitt a kezében.

— Nos, Fomics, talán fogtál valamit? — kérdezte tőle.

— Dehogy is fogtam, Mitrics Konsztantin! Csak a magáét meg tudja óvni az ember. Már két rajom elszökött az idén... Szerencsére a gyermekek odaugrottak. Éppen szántottak azon a tájon. Kifogták a lovakat és utána iramodtak...

— Mit gondolsz, Fomics, kaszáljunk, vagy várjunk még?

— Tudj' Isten! Én amondó vagyok, hogy Péternapig várni kell. De hiszen maguknál mindig korábban kezdik. De ha Isten is úgy akarja, jó lesz a széna. Lesz a marhának legelője bőven.

— És az idő, mit gondolsz?

— Isten kezében van. Lehet, hogy jó lesz az is.

Levin odament a bátyjához.

Ivánovics Szergej, bár semmit se fogott, mégsem unatkozott, s úgy látszott, hogy a legvidámabb hangulatban van. Levin észrevette rajta, hogy az orvossal való beszélgetés fölizgatta és szeretett volna tovább beszélni. Levin pedig szeretett volna mielőbb hazaérni, hogy intézkedjék holnapra kaszások iránt, s döntsön a szénagyűjtés ügyében, mely nagyon foglalkoztatta.

— Talán indulhatnánk, — szólott.

— Hova siessünk? Maradjunk még. De nézd csak, milyen vizes lettél! Bár ha semmit sem fog is az ember, mégis olyan szép itt. Mindenféle vadászatban az

a szép, hogy az embernek a természettel van dolga. Milyen gyönyörű ez az aczélszínű víz! — mondotta. — Ezek a füzes partok, — folytatta, — mindig eszembe juttatják azt a talányt, — ösmered? A fű azt mondja a víznek: mi csak imbolygunk, imbolygunk.

— Nem ösmerem biz' én, — felelt Levin szomorúan.

III.

— Az imént rólad gondolkoztam, — szólott Ivánovics Szergej. — Igazán hallatlan, hogy mi történik itt nálatok a kerületben, a mint az az orvos mesélte; éppenséggel nem ostoba fiú. És én csak azt mondom neked, a mit már mondtam is: nem helyes, hogy nem jársz el a gyűlésekre és általában visszavonulsz a zemsztvo ügyeitől. Ha a tisztességes emberek visszavonulnak, csak természetes, hogy Isten a megmondhatója, hogy' megy minden. Mi csak fizetünk, de a pénz rámegy a fizetésekre, és nincs iskola, se felcser, se bábaasszony, se patika, semmi.

— De hiszen én megpróbáltam, — felelt Levin halkán és kelletlenül, — nem bírom! Mitévő legyek hát?

— Ugyan mi az, a mit nem bírsz? Én megvallom, nem értem. Közönyösséget és tudatlanságot nem föltételezhetek benned; talán bizony lustaság?

— Sem egyik, se másik, sem a harmadik. Megpróbáltam, de beláttam, hogy nem megyek semmire, — szólt Levin.

Nem igen ügyelt arra, a mit a bátyja mondott. A folyón keresztül a szántást nézte, s valami feketeséget pillantott meg, a melyről nem tudta, vajon ló-e, vagy pedig az intező lóháton.

— De hát mért nem mégy semmire? Tettél egy próbát, mely szerinted nem sikerült, s legott megadtad magadat. Hogy' lehet az emberben ily kevés becsvágy?

— A becsvágyat, — szólt Levin, a kinek a bátyja ezekkel a szavakkal az elevenére tapintott, — nem ösmerem. Ha az egyetemen azt mondták volna nekem, hogy a többiek értik az integrál-számítást, én meg nem,

ott lehetett volna szó becsvágyról. De itt az embernek már előre meg kell győződve lenni arról, hogy ezekhez az ügyekhez valami különös tehetségre van szükség, s a mi a legfőbb, arról, hogy mindezek az ügyek rendkívül fontosak.

— Nos és! Talán bizony nem fontosak? — mondotta Ivánovics Szergej, a kit már az is bántott, hogy az öcsce nem tartja fontosnak azt, a mivel ő foglalkozik, de még sokkal inkább az, hogy Levin úgyszólván rá se hederített.

— Nekem nem látszik fontosnak, nem izgat, mit akarsz hát velem? — felelt Levin, miközben rájött, hogy az, a mit látott, az intéző volt, a ki alkalmasint elbocsátotta az embereket a szántástól. Az ekevasakat megfordították. „Talán bizony már készen vannak?” — gondolta magában.

— No, de hallgass ide, kérlek, — szólott az idősebb testvér, s összeránczolta szép és okos arczát, — mindennek van határa. Nagyon szép dolog különcznek és őszinte embernek lenni, s a hazugságot nem szeretni, — azt én nagyon jól tudom; de lásd, annak, a mit te mondasz, vagy semmi értelme sincs, vagy ha van, hát nagyon rossz. Hogy' nem találod te azt fontosnak, hogy az a nép, a melyet te, — mint váltig erősítgeted, szeretsz . . .

„Ezt ugyan én soha sem erősítgettem”, — gondolta magában Levin Konsztantin.

— . . . segítség nélkül elpusztúl? Durva asszonyok agyonéheztetik a gyermekeiket, s a nép megrögzik a tudatlanságban, s minden jött-ment irnoknak ki van szolgáltatva, te néked meg a kezekben van az eszköz, a melylyel ezen segíthetnél, de nem teszed, mert szerinted az egésznek nincs semmi fontossága.

És Ivánovics Szergej így állította föl a dilemmát: vagy annyira fejletlen vagy, hogy nem látod meg mindazt, a mit tehetnél, vagy pedig nem akarsz engedni a nyugalomból, a hiúságból, vagy mit tudom én miből, hogy ezt megcselekedd.

Levin Konsztantin érezte, hogy nincs egyéb hátra, mint hogy vagy megadja magát, vagy pedig beösmerte,

hogy nincs benne elég szeretet a közügyek iránt. S ez bántotta és elkésérítette.

— Ez is, az is, — szólott határozottan, — én nem látom a lehetőségét annak . . .

— Hogyan? A pénz okos fölhasználása mellett lehetetlen volna orvosi segílyt nyújtani?

— Nekem úgy tetszik, hogy lehetetlen . . . A mi kerületünk négyezer négyszög versztnyi területén, a mi télvizeink, hóvizataraink, munkaidőnk mellett lehetetlennek tartom, hogy mindenütt orvosi segílyről gondoskodhassunk. De meg különben se hiszek az orvosi tudományban.

— Már bocsáss meg, de ez igazságtalanság . . . Hozhatnék föl neked példát, akár ezret . . . Nos, és az iskolák?

— Mire valók az iskolák?

— Miket beszélsz! Hát lehet-e kétség az iránt, hogy a művelődés hasznos? Ha neked jó, bizonyára másoknak is az.

Levin Konsztantin érezte, hogy erkölcsileg a falhoz szorították s ezen felbőszülve, önkéntelenül is bevallotta a közügyek iránt való közönyösségének a legfőbb okát.

— Lehet, hogy ez mind nagyon szép; de mit törődjem én orvosi állomások létesítésével, a melyeknek soha sem veszem hasznát, az iskolákkal, a melyekbe soh'se fogom járatni a gyermekeimet, s a melyekbe a parasztok sem igen akarják elküldeni az övéiket, — különösen, a mikor arról sem igen vagyok meggyőződve, vajon szükséges-e, hogy küldjék? — mondotta.

Ivánovics Szergejt egy pillanatra meglepte a dolognak illetén váratlan fölfogása; de legott a támadásnak egy új tervét eszelte ki.

Hallgatott, kihúzott egy horgot, megint visszadobta és mosolyogva az öcscséhez fordult.

— Már bocsáss meg . . . Először is az orvosi állomásokra szükség van. Lám, Mihajlovna Agafjához is a zemsztvo orvosát hívattuk el.

— Tartok is attól, hogy béna marad a keze.

— Az még kérdés . . . Aztán meg az olyan paraszt

vagy munkás, a ki írni és olvasni tud, csak többet ér, és nagyobb szükség van rá . . .

— Nem, kérdezz meg, a kit akarsz, — felelt Levin Konsztantin határozottan, — az írni és olvasni tudó ember munkásnak sokkal rosszabb. Az utakat se lehet velük rendbe hozatni; a hidakat meg, a mint összetákolják, legott el is lopják.

— Egyébiránt, — mondotta bosszúsan Ivánovics Szergej, a ki nem szerette az ellenvetéseket, különösen az olyanokat nem, a melyek szüntelenül egyik tárgyról a másikra ugrálnak, és minden összefüggés nélkül újabb érvekkel állnak elő, úgy, hogy az ember hamarjában azt se tudja, mire feleljen, — egyébiránt nem erről van itt szó. Bocsáss meg. Elösmered-e azt, hogy a műveltség a népre valósággal áldás?

— Elösmerem, — szólott Levin gyanútlanul, de legott eszébe jutott, hogy voltaképpen nem azt mondta, a mit gondolt. Érezte, hogy ha ezt elösmeri, evvel rábizonyíthatják, hogy badarságot beszél, a minek semmi értelme sincsen. Hogy hogy' fogják ezt rábizonyítani, azt nem tudta, de avval tisztában volt, hogy ezt minden kétséget kizárólag és logikusan rábizonyítják, s most várta ezt a bizonyítást.

A dolog sokkal egyszerűbben ütött ki, mint Levin Konsztantin várta.

— Ha ezt elösmered áldásnak, — mondotta Ivánovics Szergej, — akkor becsületes ember létedre lehetetlen, hogy ne érdeklődjél az ilyen dolog iránt, s ne kíváni részt is venni benne.

— Csakhogy én azt meg éppenséggel nem ösmerem el, — szólott Levin Konsztantin elpirúlva.

— Hogy-hogy'? Hiszen csak az imént mondtad...

— Azaz, hogy nem ösmerem el se jónak, se lehetségesnek.

— Ezt nem tudhatod, ha nem működöl közre benne.

— Ám jó, tegyük föl, — mondotta Levin, bár esze ágában se volt ezt föltenni, — tegyük föl, hogy ez így van; azért még mindig nem látom be, mért törődjem vele.

— Hogy-hogy'?

— Nem, ha már benne vagyunk, magyarázd meg nekem bölcséleti szempontból a dolgot, — szólott Levin.

— Nem értem, minek ide a bölcsélet, — mondotta Ivánovics Szergej, még pedig, — mint Levinnek rémllett, — olyan hangon, mintha nem ösmerte volna el az öcscsének ahhoz való jogát, hogy bölcsületről beszéljen. S ez fölingerelte Levint.

— Hát ennek! — szólalt meg hevesen. — Én azt hiszem, hogy elvégre is minden cselekedetünknek az egyéni boldogság a mozgó ereje. Már pedig én, mint nemes ember, ez idő szerint semmi olyast nem látok a zemsztvo intézményében, a mi az én jólétemre közreműködne. Az utak nem jobbak és nem is lehetnek jobbak; az én lovaim meg a rossz utakon is elvisznek engem. Orvosra és orvosi állomásra nincs szükségem. Békebíróra szintén nincs szükségem, nem fordulok hozzá soha. Az iskolákra nemcsak hogy nincs szükségem, de sőt károsaknak is tartom, mint az imént már kifejtettem. Én rám nézve a zemsztvo intézménye nem egyéb, mint kötelezettség arra, hogy deszjatinonkint tizenhatsz kopejket fizessenek, bejárjak a városba, férges ágyakban háljak, mindenféle tücsköt-bogarat végig hallgassak, de személyes érdekem nincs mellette semmi.

— Megbocsáss, — vágott közbe Ivánovics Szergej mosolyogva, — a jobbágyság fölszabadításában se volt semmi egyéni érdekünk, és mégis közreműködtünk benne.

— Nem! — szakította félbe Konsztantin, mind jobban neki hevülve. — A jobbágyság fölszabadítása egészen más dolog. Ott igen is voltak egyéni érdekeink. Le akartuk rázni magunkról azt az ígét, mely nyomasztó súllyal nehezedett reánk és minden jó emberre. De tanácstagnak lenni, azon vitatkozni, hogy hány pöczgödörre van szükség, s merre vezetik a csöveket abban a városban, a melyben én nem is lakom; esküdtnak lenni, és ítélni valami paraszt fölött, a ki sonkát lopott és hat órán keresztül hallgatni azt a tömérdek badarságot, a mit a védők és az ügyészek összehadarnak, meg azt, a mint az elnök megkérdezi a félkegyelmű Alyoskától:

„Vádlott úr, tehát elősmeri-e ön a sonka eltulajdonításának a tényét?” — „Nos?”

Levin Konsztantin egészen nekitüzesedett s kezdte maga elé képzelni az elnököt és a félkegyelmű Alyoskát; meg volt róla győződve, hogy mindez a dologra tartozik.

De Ivánovics Szergej csak a vállát vonogatta.

— Nos, és mit akarsz mindezzel mondani?

— Csak azt akarom mondani, hogy azokat a jogokat, a melyek engem . . . az én érdekeimet érintik, mindenkor teljes erőmből védelmezni fogom; hogy mikor nálunk, diákoknál házkutatást tartottak s a leveleinket elolvasták a csendőrök, kész voltam teljes erőmmel síkra szállani ezekért a jogokért, a műveltségre és a szabadságra vonatkozó jogaimért. Én értem a védkötelezettséget, mely a fiaim, a testvéreim és a magam sorsát érinti; kész vagyok ítéletet mondani arról, a mi engem illet; de eldönteni azt, hogy a zemsztvo negyvenezer rúbl-je hová fordíttassék, vagy ítélkezni a félkegyelmű Alyosa fölött, ezt nem értem s erre képtelen vagyok.

Levin Konsztantin úgy beszélt, mintha szavainak a zsílipje átszakadt volna. Ivánovics Szergej elmosolyodott.

— És ha holnap például te rád kerülne a sor: kelemesebb volna tán, ha a régi büntető törvényszék ítélne fölötted?

— Csakhogy fölöttem nem fognak ítélkezni. Én nem ütök le senkit, nincs is rá szükségem. De meg aztán! — folytatta s megint egy éppenséggel nem ide tartozó dologra ugrott át, — a mi zemsztvobeli intézményeink, s mindaz, a mi velük jár, olyanok, mint azok a nyírfácskák, a melyeket mi pünkösd táján le szoktunk volt bökösni a földbe, hogy olyan legyen, mintha erdő volna, már pedig én ezekben a nyírfácskákban hinni nem tudok.

Ivánovics Szergej még mindig csak a vállát vonogatta, evvel akarván kifejezést adni azon való csodálkozásának, hogy honnan kerültek bele a vitájukba ezek a nyírfácskák, — bár azonnal megértette, hogy az öcsce mit akart evvel mondani.

— Már bocsáss meg, de így nem lehet okoskodni.

— jegyezte meg Ivánovics Szergej. De Levin Konszantin védekezni akart annak a fogvatkozásnak — a közjó iránt való közönyösségnek — a vádjá ellen, a melyet maga is elösmert, és így folytatta:

— Én azt hiszem, hogy semmiféle tevékenység nem lehet eredményes, a mely nem az egyéni érdeken alapszik. Ez általános bölcséleti igazság, — mondotta, a *bölcséleti* szót jelentőségteljesen ismételve, mintha csak azt akarta volna megmutatni, hogy neki éppen olyan joga van bölcsületről beszélni, mint bárki másnak.

Ivánovics Szergej még egyszer elmosolyodott. „Tehát neki is van a hajlandóságai szolgálatában valamelyes saját külön bölcselete“, — gondolta magában.

— No, már a bölcsletednek csak hagyj békét, — szólott. — A bölcsületnek minden időkben az volt a fő föladata, hogy megtalálja azt a föltétlenül szükséges kapcsot, mely az egyéni érdekek és a közérdek között van. De ez nem tartozik a dologra, mert csak arról van szó, hogy a hasonlatodat egy kissé helyreigazítsam. Azok a nyírfácskák nincsenek bebökdösve, hanem ki ültetve, ki meg vetve, de azért óvatosan kell velük bánni. Csak azoknak a nemzeteknek van jövőjük, csak azokat a nemzeteket mondhatjuk történelmieknak, a melyeknek van érzékük az iránt, mi fontos és jelentőségteljes az intézményeikben, s ezt meg is tudják becsülni.

Ivánovics Szergej ezután bölcsület-történeti térére vitte át a beszélgetést, a mely Levin Konszantinra nézve teljesen hozzáférhetetlen volt, s rábizonyította fölfogásának teljes helytelenségét.

— A mi pedig azt illeti, hogy ez neked nem tetszik, már bocsáss meg, de ez sem más, mint a mi orosz lustaságunk és úrhatnámságunk, én azonban meg vagyok róla győződve, hogy ez nálad csak múló eltévelyedés, mely meg fog szünni.

Konsztantin hallgatott. Érezte, hogy minden oldalról vereséget szenvedett, de egyúttal azt is érezte, hogy azt, a mit ő mondani akart, a bátyja nem értette meg. Csak azt nem tudta, hogy miért, azért-e, mert nem tudta világosan kifejezni, a mit akart, vagy pedig azért, mert a bátyja nem tudta, vagy nem akarta őt megérteni. De

nem mélyedt el ezekben a gondolatokba, hanem, a nélkül, hogy felelt volna, egészen más, tisztán személyes ügyeken kezdett gondolkozni.

Ivánovics Szergej összerakta az utolsó horgot is, eloldotta a lovat, s elindultak hazafelé.

IV.

Az a személyes ügy, a mely Levint a bátyjával való beszélgetés alatt foglalkoztatta, a következő volt: a múlt esztendőben egyszer Levin, mikor kijött a szénagyűjtéshez és megharagudott az intézőjére, régi szokása szerint, úgy csillapította le magát, hogy kikapta egy paraszt kezéből a kaszát és elkezdett kaszálni.

Ez a munka annyira megtetszett neki, hogy azóta több ízben is hozzálátott a kaszáláshoz; a háza előtt az egész rétet ő kaszálta le, s ebben az esztendőben már kora tavasszal úgy tervezte, hogy egész napokon át együtt fog kaszálni a parasztokkal. De a mióta a bátyja megérkezett, kétségei támadtak az iránt, vajon kaszáljon-e vagy sem? Egyrészt bántotta őt az a gondolat, hogy a bátyját egész napokra egyedül hagyja, de meg attól is tartott, hogy a bátyja még utóbb ki találja őt nevetni ezért. De mialatt a réten bolyongott, s visszagondolt a kaszálás benyomásaira, már-már rászánta magát, hogy mégis csak fog kaszálni. A bátyjával folytatott izgató beszélgetés után most megint eszébe jutott ez a szándéka.

„Szükségem van test-mozgásra, mert különben tönkre megyek egészen“, — gondolta magában, s elhatározta, hogy bármennyire kellemetlen lesz is ez a bátyjának és a népnek, mégis csak fog kaszálni.

Estefelé Levin Konsztantin benézett az irodába, intézkedett a munkák iránt, s szétküldte az embereit a falvakba avval, hogy hozzanak holnapra kaszásokat, a mikor a Kalinovij-rétet, a legnagyobbat és a legszebbet, fogják lekaszálni.

— Aztán az én kaszámat is küldje el kérem, Tithez, hogy kikalapálja és holnap hozza ki magával; lehet, hogy

magam is neki állok majd kaszálni, — mondotta, s mindent elkövetett, hogy ne lássék zavartnak.

Az intéző elmosolyodott és így szólt:

— Igenis.

Este a teánál Levin a bátyjának is elmondta a dolgot.

— Úgy látszik, megállapodott az idő, — mondotta.

— Holnap elkezdek kaszálni.

— Nagyon szeretem ezt a munkát, — szólott Ivánovics Szergej.

— Magam is, roppantúl szeretem. Olykor magam is szoktam kaszálni a paraszttal, holnap pedig egész nap kaszálni fogok.

Ivánovics Szergej felütötte a fejét és kíváncsian nézett az öccsére.

— Hogy' érted ezt? A paraszttal együtt, egész nap? . . .

— Igen, ez roppant kellemes, — mondotta Levin.

— Mint test-gyakorlat kitűnő, de aligha fogod kibírni, — jegyezte meg Ivánovics Szergej a legcsekélyebb gúny nélkül.

— Már próbáltam. Eleinte nehéz, de később beleszokik az ember. Azt hiszem, nem fogok kidőlni . . .

— No lám! De mondd csak, mit szólnak hozzá a paraszttal? Alkalmasint jókat kacagnak rajta, hogy milyen bolondokat csinál a gazdájuk.

— Nem, nem hiszem, de meg ez olyan mulatságos és egyúttal nehéz munka is, hogy az ember rá sem igen ér gondolkozni.

— De hát hogy' fogsz velük ebédelni? Oda már kissé furcsa volna pezsgőt és pulykasültet kivitetni.

— Nem is teszem, hanem az ő pihenőjük alatt haza jövök.

Másnap reggel Levin Konsztantin a szokottnál korábban kelt föl, de a gazdasági teendők oly soká tartóztatták, hogy mire a szénagyűjtéshez ért, a kaszások már a második rendet vágták.

Már a tetőről látta lenn a domb tövében a rétnek lekaszált, árnyas részét, a szürkellő rendekkel s a kaftá-

nok feketéllő csoportjaival, a melyeket a kaszások azon a helyen, a hol az első rendet kezdték, levetettek.

Minél közelebb ért, annál tisztábban látta a parasztokat, a mint ki kaftánban, ki egy ingvállban, a kaszájával a legkülönbélebb módon suhintgatva, hosszan elnyúló sorban vonultak egymás után. Meg is olvasta őket, negyvenketten voltak.

Lassan haladtak előre a rét hepe-hupás alján, a melyen egy régi töltés húzódott végig. Levin megösmert néhányat a maga emberei közül. Ott volt az öreg Jermil, veszettül hosszú, fehér ingben, s görnyedten suhintgatott a kaszájával; ott volt a fiatal Vaszjka-gyerek, a ki mint kocsis szolgált Levinnél, s egyetlen suhintással vágott le minden markot. Ott volt Tit is, egy alacsony, ösztövér parasztocska, a ki mestere volt Levinnek a kaszálásban. Magát jól kihúzva ballagott valamennyiük előtt, szinte játszott a kaszával, a mint egyre-másra vágta a széles rendet.

Levin leszállt a lóról, kikötötte az út szélére, azután odament Tithez, a ki előszedvén egy bokor mögül a második kaszát, odanyújtá felé.

— Készen van, uram; olyan mint a beretva, és viszi szinte magától, — mondotta Tit, mosolyogva lekapta a sipkáját s odaadta neki a kaszát.

Levin fogta a kaszát s elkezdte próbálgatni. Az izadt és jókedvű kaszások, miután a rendeiket bevégezték, egymás után kijöttek az útra és mosolyogva üdvözölték a gazdájukat. Valamennyien őt nézték, de egyikük se szólt egy szót se mindaddig, a míg egy báránybőr-ujjasba öltözött, ránczos és csupaszképű, hórilhorgas öreg paraszt az útra kiérve, oda nem fordult hozzá:

— Vigyázz, uram, aztán végezd is el, a mire vállalkoztál! — szólott, mire Levin elfojtott nevetést hallott a kaszások között.

— Rajta leszek, hogy elvégezzem, — felelt Levin, s odaállva Tit mögé, várta, mikor kezdik.

— Vigyázz, — ismételte az öreg.

Tit helyet csinált és Levin megindult utána. Az útszéli fű alacsony volt, és Levin, a ki már rég nem kaszált, s a kit zavarba ejtettek a rászegzett tekintetek,

eleinte rosszul csinálta a dolgát, bár kaszájával jó erőseket suhintott. Mögötte ilyesféle hangok hallatszottak:

— De biz' nem jól fogja, ha mondom, magosan áll a kasza-mankója, lám, hogy' meg kell görnyednie, — szólott az egyik.

— Állj a sarkadra jobban, — biztatta a másik.

— Dehogy is, jól van az egészen, majd csak beleszokik, — folytatta az öreg. — Lám, hogy megy . . . Ha szélesre fogod a rendet, hamar belefáradsz . . . Hjah, nem hiába a gazda, magamagának dolgozik! De látjátok ott azokat a görbe pásztákat! Ugyancsak jaj lenne a mi hátunknak az ilyenért.

Lágyabb lett a fű, és Levin, a ki mindent hallott, de semmire se felelt, csak ballagott tovább Tit után, s iparkodott a lehető legjobban kaszálni. Így mentek vagy száz lépést. Tit csak ment minden megállás nélkül, s nyoma se volt rajt' a fáradságnak; de Levin már szepgni kezdett, hogy nem bírja tovább; annyira ki volt merülve.

Érezte, hogy már csak végső erőfeszítéssel suhintja a kaszát, s rászánta magát, hogy megkéri Tit-et, álljon meg. De ugyanebben a pillanatban Tit amúgy is megállt, s lehajolván, fogott egy marék fűvet, letörölte vele a kaszáját s elkezdte élesíteni. Levin kiegyenesedett és mély sóhajtással nézett körül. Mögötte jött egy paraszt, a ki nyilván szintén el volt fáradva, mert legott, a nélkül, hogy Levint utólérte volna, megállt s elkezdett élesíteni. Tit megélesítette a maga és Levin kaszáját, s azzal mentek tovább.

Éppen így ment a dolog ezután is. Tit csak haladt suhintásról-suhintásra, a nélkül, hogy megállt vagy kifáradt volna. Levin mindenütt a nyomában volt s iparkodott nem maradni el, a mi mind jobban nehezére esett: s megint eljött az a pillanat, a mikor úgy érezte, hogy nem bírja tovább, de ugyanakkor Tit megállt s elkezdett élesíteni.

Így mentek végig az első renden. És ez a hosszú rend különösen nehéznek tűnt föl Levin előtt; de mikor a végére értek és Tit a vállára vevén a kaszát, lassú léptekkel megindult azon a nyomon visszafelé, a melyet a le-

kaszált réten a sarkai hagytak, Levin is a maga nyomait követve, ott volt a sarkában, s bár csak úgy csurgott végig az arczán és csepegett le az orráról a verejték, a háta meg olyan lucskos volt, akárcsak vízzel öntötték volna le, — mégis nagyon jól érezte magát. Különösen nagy örömet okozott neki az a tudat, hogy most már kiállja a munkát.

Csak az az egy rontotta meg az örömét, hogy nem volt szép a rende. „Ezentúl tán nem annyira a kezemmel, mint inkább a testemmel lendíték“, gondolta magában, a mint Titnek szinte egyenes vonalban levágott rendét a maga szanaszéjjel szórt és össze-vissza heverő rendével összehasonlította.

Az első renden, mint Levin észrevette, Tit különösen gyorsan ment végig, alkalmasint próbára akarván tenni a gazdáját, pedig a rend még hozzá jó hosszú is volt. A következő rendek már könnyebbek voltak, de Levinnek azért mégis minden erejét össze kellett szednie, hogy a többiektől el ne maradjon.

Nem gondolt egyébre és nem kívánt egyebet, mint azt, hogy el ne maradjon a parasztoktól, s lehetőleg minél jobban dolgozzék. Csak a kaszák nyisszanását hallotta s ott látta maga előtt Tit lassan távolodó, egyenes alakját, a félkörben elterülő lekaszált rétet, a kaszája éle előtt hullámzóan lehanyatló füvet és virágfejecskéket s amott tovább a rendnek a végét, a hol majd elkezdődik a pihenés.

Maga se tudta honnan és hogyan, de a munka kellő közepén egyszerre valami kellemes hűvös érzés borzongatta meg forró és verejtékező vállait. Mialatt a kaszákat élesítették, fölpillantott az égre. Meglehetősen alacsonyan egy nehéz felhő vonult el fölöttük s nagy csöppekben esett az eső. Néhány paraszt elment s felhúzta a kaitánját; mások, éppen úgy, mint Levin is, örömmel vonogatták a vállukat a kellemes frissítő hatása alatt.

Egyik rend jött a másik után. Voltak hosszúak és rövidek, jó és rossz füves rendek. Levin teljesen elvesztette az érzékét az idő múlása iránt, s éppenséggel nem tudta, későn van-e vagy korán. A munkájában most valami változás állott be, mely roppant nagy örömet

okozott neki. Munkaközben voltak pillanatai, a mikor teljesen megfeledkezett arról, hogy mit csinál, könnyűnek érezte magát, s ilyenkor csaknem olyan szépen estek ki a rendei, mint a Titéi. De a mint tudatára ébredt annak, hogy mit csinál s elkezdett iparkodni minél jobban dolgozni, legott a munka egész súlya ránehezedett és csúnya rend lett belőle.

Még egy renden végigment, megint vissza akart fordulni, de Tit megállította, s odalépve az öreghez, halkán valamit súgott neki. Mindaketten fölpillantottak a napra. „Vajon miről beszélnek s mért nem kezdenek új rendet?” — tündött Levin, nem is gondolván arra, hogy a parasztok már nem kevesebb, mint négy óra óta szakadatlanul dolgoznak s ideje, hogy reggelizzenek.

— Reggelizünk, uram, — szólott az öreg.

— Már itt az ideje? Ám hát reggeliztetek.

Levin odaadta a kaszáját Titnek, s a parasztokkal együtt, a kik a lekaszált hosszú rétnek az esőtől könnyedén megöntözött rendei közt a kaftánjaikhoz mentek kenyérért, odaballagott a lovához. Csak ott jutott eszébe, hogy nem jól találta el az időt, mert az eső megáztatta a szénáját.

— Elromlik a széna, — szólott.

— Se baj, uram, esőben kaszálj, s takarítsd be szép időben! — mondotta az öreg.

Levin eloldozta a lovát és elment haza kávézni.

Ivánovics Szergej csak az imént kelt föl. Miután a kávéját megitta, Levin megint kiment a rétre, még mielőtt Ivánovics Szergejnek ideje lett volna felöltözni s az ebédlőbe kijönni.

V.

Reggeli után Levin nem a régi helyére került a sorban, hanem egy tréfás öreg és egy fiatal paraszt közé, a kik közül az előbbi maga kérte őt a szomszédjául, az utóbbi pedig, a ki csak az őszzel nőszült meg, most először jött el kaszálni.

Az öreg szélesen és egyenletesen emelgetve görbe

lábait, egyenes testtartással ment elől, s szabatos és nyugodt mozgással, mely nyilván nem került neki több fáradságába, mint karjainak járásközben való imbolygatósa, szinte játszva döntött le egymaga egy különálló, magas rendet. Mintha csak nem is ő, hanem kaszájának az éles pengéje nyisszantotta volna le a nedvdús fűvet.

Levin mögött a fiatal Miska lépdelt. A haja friss fűből fonott gúzszal volt hátrakötve, s fiatal és kedves arcza meg-megrándult az erőlködéstől; de a mint valaki rápillantott, legott elmosolyodott. Nyilván készebb lett volna nyomban meghalni, mintsem elárulni, hogy neheze ére esik a munka.

Levin kettőjük között ment. Éppen a legnagyobb hőségben nem látszott neki olyan nehéznek a kaszálás. Az izzadság, mely elborította, valamelyest hűsítette, a nap pedig, a mely szinte perzselte a hátát, a fejét és a karjait, a melyeken könyökig föl volt gyűrve az ingujj, erőt és kitartást öntött bele a munkához; és mind gyakrabban és gyakrabban jöttek rá az öntudatlan állapotnak ama pillanatai, a melyekben lehetséges volt nem gondolnia arra, a mit csinált. Szinte magától vágott a kaszája. Ezek boldog pillanatok voltak. De még örömteljesebbek voltak azok a pillanatok, a mikor a folyóhoz érve, a hova benyúltak a rendek, az öreg a sűrű és nedves fűvel letörölte a kaszáját, a folyó friss vizében leöblítette az aczelát, telemerítette a köszörűkő-tokját és megkínálta vele Levint.

— Kóstolja meg az én kvaszocskámat! Úgy-e, hogy pompás? — mondotta hunyorgatva.

És csakugyan, Levin soha még eddig nem ivott olyan italt, mint a milyen ez a pléh köszörűkő-toktól rozsdásízű langyos víz volt, a melyben fűszálak úszkáltak. És mindjárt utána következett az a boldog, lassú séta, a mikor karját a kasza nyelén nyugtatva, letörölte magáról a csurgó izzadságot, teli tüdővel föllélegezhetett, végignézhetett a kaszások messzire elnyúló, hosszú során, és láthatta, mi történik körülötte az erdőn és a mezőn.

Minél tovább kaszált Levin, annál sűrűbben lepték meg az önfieledtségnek azok a pillanatai, a melyekben

már mintha nem is a kezei suhintgatták volna a kaszát, hanem a kasza maga húzta volna maga után étellel teljes testét, és szinte valami varázslat révén, a nélkül, hogy csak oda is gondolt volna, magától szabatosan és gondosan esett ki a munka. Ezek voltak a legboldogabb perczek.

Csak akkor lett nehéz a munka, mikor ezt az öntudatlanná vált mozgást meg kellett szakítani és el kellett kezdeni gondolkozni; mikor egy-egy zombékot kellett körülnyírni, vagy egy-egy ki nem gyomlált sóska-tövet kellett lenyisszantani. Az öreg evvel is könnyen végzett. Ha zombékra akadt, megváltoztatta a mozdulatait, és hol a kasza tövével, hol meg a hegyével, apró nyisszantásokkal nyesegette le két oldalt a zombékokat. S ekközben folyton csak azt leste, mi bukkan elébe a levágott fű közül; hol egy-egy szál zselizt nyisszantott le, megette s Levint is megkínálta vele, hol egy ágacskát hajított félre a kaszája hegyével, hol fűrj-fészket földözött fel, a melyből ijedten röppent föl a kaszája hegye elől a hímecske, hol meg kígyóra bukkant, a melyet a kaszájával fölemelve, megmutatott Levinnek s aztán messzire elhajította.

Ezek a megváltozott mozdulatok bizony Levinnek és a mögötte ballagó sihedernek is nehezebbek estek. Mindaketten belejöttek egy bizonyos megfeszített mozgásba, s a munka hevében nem volt erejük, hogy ezt a mozgást megváltoztassák és még hozzá avval is törődjenek, hogy mi akad az útjukba.

Levin észre se vette, hogy' múlt el az idő. Ha megkérdezték volna tőle, mennyi idő óta kaszál, tán azt mondta volna, hogy félóra óta, — pedig már délre járt az idő. Mikor a rend végére értek, az öreg fölhívta Levin figyelmét azokra a fiúkra és leányokra, a kik minden oldalról közeledtek az úton a kaszások felé s alig látszóttak ki a magas fű közül. Kifeszített karral apró bugyrocskában hozták a kenyeret s rongyokba csavart kis korsókban a kvaszt.

— Lám, ott jönnek a mi kis bogarkáink! — mondotta, feléjük mutatva, s a keze alól fölpillantott a napra. Még két rend volt hátra, azután az öreg megállt.

— No, gazd'uram, most ebédelünk! — szólott határozottan. S a folyóhoz érve, a kaszások a rendeken keresztül elmentek a kabátjaikhoz, a hol már vártak reájuk a gyerekek, a kik az ebédet hozták. A parasztok összeverődtek, a távolabbiak a szekérnél, a közelebbiek a fűzesnél, a melyhez a rét lenyúlt.

Levin is odaült közéjük; nem volt kedve hazamenni.

A parasztokból már rég eltűnt a gazdájukkal szemben való minden feszélyezettség. Hozzákészülődtek az ebédhez. Némelyek megmosakodtak, a fiatal gyerkőczök megfürödtek a folyóban, mások helyet csináltak a pihenésre, megoldották a kenyeres bugyrokot, s kinyitották a kvaszos korsócskákat. Az öreg kenyeret aprított egy tálba, egy kanál nyelével szétnyomkodta, vizet öntött rá a köszörűkő-tokból, megint kenyeret aprított, meghintette sóval, s kelet felé fordulva, elkezdett imádkozni.

— No, gazd' uram, kóstolja meg a tyurkámát, — mondotta, s lekuporodott a tál mellé.

A tyurka olyan ízletes volt, hogy Levin meggondolta dolgot s nem ment haza ebédre. Megebédelt az öreggel, elbeszélgetett vele az otthoni dolgairól, a melyek iránt élénk érdeklődést tanusított, s elmondta neki a maga ügyes-bajos dolgait és viszonyait, a melyek az öreget érdekelhették. Sokkal közelebballónak érezte magát ő hozzá, mint a bátyjához, és maga is önkéntelenül elmosolyodott azon a gyöngédségen, a melyet ez iránt az ember iránt érzett. Mikor az öreg megint fölkel, imádkozott, és füvet rakván a feje alá, a bokor alján leheveredett, Levin ugyanazt cselekedte, s a napon szokatlanul szemtelen és tolakodó legyek és bogarak ellenére is, a melyek verejtékes arczát és testét csiklandozták, legott elaludt, s csak akkor ébredt föl, mikor a nap a bokor túlsó oldalára ment át és őt is elérte. Az öreg ekkor már rég fönn volt s a fiatalabbak kaszáit kalapálgatta.

Levin körülnézett, s alig ösmert rá a helyre, annyira megváltozott minden. A rét óriás területe mind le volt kaszálva, s immár illatozó rendeivel valami különös és új fényvel csillogott az esteli nap ferde sugariban. A folyónál lekaszált cseriék és maga a folyó is,

mely eddig nem volt látható, most pedig kanyarulataival együtt aczélos színben tündöklött, a sürgő-forgó nép, a le nem kaszált részen a fű meredek fala, a csupasz rét fölött libegő héják, — mindez valami egészen új volt. Levin mikor magához tért, elkezdte számolgatni, hogy mennyit kaszáltak már le, s mennyit lehet még ma elvégezni.

Negyvenkét emberre rendkívül sokat végeztek. Az egész nagy rétet lekaszálták, a melyen robotmunka mellett harmincz kaszával két napig dolgoztak. Csak a rövid-rendes sarkok maradtak lekaszálatlanul. De Levin szeretett volna minél többet végezni, s bosszankodott a napra, mely olyan hamar leáldozott. Éppenséggel nem volt fáradt; csak még gyorsabban és lehetőleg minél többet szeretett volna dolgozni.

— Nos, mit gondolsz, lekaszáthatjuk még a Maskin Verch-et? — kérdezte az öregtől.

— A hogy' Isten akarja, igaz, hogy a nap már nem áll valami magasán. Jó volna tán a fiúknak egy kis gugyi?

Estebéd idején, mikor megint valamennyien letelepedtek, s a pipás emberek rágyújtottak, az öreg kijelentette a fiúknak, hogy „ha a Maskin Verch-et is lekaszálják, lesz ám pálinka“.

— Persze, hogy lekaszáljuk! Jöszte hát, Tit! Lásunk hozzá szaporán! Majd eszünk éjszaka. Rajta! — hallatszott mindenfelől, s a kaszások egy kis kenyeret habzsolva, nekiindultak.

— No, gyerekek, szedjétek össze magatokat! — szólt Tit és szinte futva sietett előre.

— Szaladj, szaladj! — mondotta az öreg, s utána iramodva, könnyedén utólérte őt, — lenyisszantalak, vigyázz!

Fiatalok és öregek szinte versenyt kaszáltak. De bármennyire siettek is, sehol se rontották el a füvet, s a rendek épp oly tisztán és gondosan estek ki, mint addig. Még az egyik szegletben volt egy sarok hátra s ezt öt perc alatt leszedték . . . Az utolsó kaszások még ott állottak a sorban, mikor az első már vállukra vetették

a ködmöneiket s keresztülvágtak az úton a Maskin Verch felé.

A nap már eltűnt a fák mögött, mikor köszörűkötőjükkal csörömpölve, elértek a Maskin Verch-nek nevezett erdei gügyorhoz. A völgyhajlás alján kötésig ért a finom és lágy fű, melyet az erdőben itt-ott csoromlyák tarkítottak.

Rövid tanakodás után, vajon keresztben vagy hosszában menjenek-e neki. Jermilin Prochor, egy óriás termetű, fekete paraszt, a ki szintén híres kaszás volt, állott a sor élére. Előre ment egy renden végig, majd visszafordult és kitért, s valamennyien utána igazodtak. Egyesek a domb tövében a völgyhajlást kaszálták, mások a domb oldalán kapaszkodtak föl szint' az erdő széléig. A nap leáldozott az erdő mögött. Hullott a harmat; a kaszásokat már csak a dombtetőn érte a nap, de a völgyhajlásban, a honnan szürkés pára szállt föl, s a túlsó lankáson friss, harmatos árnyékban jártak. Lázasan folyt a munka.

Magas rendekben terült el az éles neszszel lenyiszszantott és balzsamosan illatozó fű. A kaszások mindenfelől kurta rendekbe verődtek össze, s köszörűkötőjükkal csörömpölve, kaszáikkal olykor összepengve, köveikkel a pengéket élesítve s nagyokat kurjogatva, szorongatták egymást előre.

Levin még mindig az öreg és a fiatal siheder közt ment. Az öreg, a ki időközben magára kapta bárányszerű bekecsét, csak olyan vidám és friss volt, mint azelőtt és szabadon mozogva haladt előre. Az erdőben a nyirkos fű közül mindúntalan nagy gombafejek bukkantak elő, a melyeket a kaszák legott lenyiszszantottak. De az öreg, a hányszor gombára akadt, lehajolt, fölszedte s az ingébe rejtette. „Jó lesz az öregemnek“, — mondogatta.

Bármily könnyű volt is leszedni a nyirkos és gyöngye füvet, az árok meredek lejtőjén fel és le mászkálni mégis csak nehéz volt. De az öreg rá se hederített. Csak úgy suhintgatott a kaszájával, mint azelőtt, s nagy bocskorokba bujtatott lábainak apró, de biztos lépéseivel lassan kapaszkodott föl a meredek lejtőn, s bár ekközben egész teste remegett s a gatyája is lecsúszott az inge alól,

egyetlen fűszálat vagy gombát se hagyott el az úton, s csak úgy tréfált a parasztokkal és Levinnel, mint annakelőtte. Levin mögötte ballagott és sokszor azt hitte, hogy föltétlenül elbukik, kaszával kapaszkodván föl egy olyan meredek dombra, a melyet még kasza nélkül is nehéz megmászni; de azért mégis csak feljutott és megtette a magáét. Úgy érezte, mintha valami külső erő mozgatta volna.

VI.

A Maskin Verchet lekaszálták, leterítették az utolsó rendeket, fogták a ködmöneiket és vígan indultak hazafelé. Levin felült a lovára, nehéz szívvel vett búcsút a parasztjaitól és elment haza. A dombtetőről körülnézett: az alulról fölszálló párában már nem látta őket; csak jókedvű és nyers hangokat, kaczagást, s az egymáshoz verődő kaszák pengését hallotta.

Ivánovics Szergej már rég megebédelt volt, s jeges citromvizet szopogatva a szobájában, a postáról az imént érkezett leveleket és ujságokat olvasgatta, mikor Levin az izzadtságtól a homlokához tapadt, kőcsoz hajjal, s lucskos, szinte feketére vált mellel és háttal, hangos szóval berontott hozzá a szobába.

— Elkészültünk az egész réttel! Óh, milyen csuda-szép volt! Hát te mit műveltél? — szólott Levin, teljesen megfélekedve a tegnapi kellemetlen beszélgetésről.

— Üristen! Mi történt veled!? — szólott Ivánovics Szergej, s az első pillanatban megütközéssel nézett végig az öcscsén. — De az ajtót, tedd be az ajtót! — kiáltott föl. — Bizton beeresztettél most legalább tizedet.

Ivánovics Szergej nem szenvedhette a legyeket, s a szobájában csak éjszaka nyitott ablakot, az ajtókat meg gondosan csukogatta.

— Isten ucsce, egyet sem. És ha eresztettem is, majd elcsípem őket. Nem is hiszed, milyen élvezet volt ez! Hogy' töltötted a napot?

— Én jól. De hát csakugyan egész nap dolgoztál?

Éhes is lehetsz, mint a farkas. Kuzjma már odakészített mindent.

— Nem, nem vagyok éhes. Ettem odakünn. De megyek és megmosakodom.

— No, csak menj, menj, tüstént jövök én is, — mondotta Ivánovics Szergej, s megcsóválta a fejét, a mint az öcscsén végignézett. — Menj csak, menj, szaporán, — tette hozzá mosolyogva, s a könyveit összeszedve, indulni készült. Egyszerre neki is jókedvre kerekedett s nem akart megválni az öcscsétől. — Hát az eső alatt hol voltál?

— Micsoda eső? Hiszen alig hogy csepergett. No, de tüstént jövök. Hát te jól töltötted a napot? No, ez derék. — Levin kiment átöltözni.

Öt perczre rá találkozott a két testvér az ebédlőben. Bár Levinnek úgy tetszett, mintha nem volna éhes, s csak azért ült volna asztalhoz, hogy Kuzjmát meg ne sértse, mégis, mikor elkezdett enni, rendkívül izletesnek talált mindent. Ivánovics Szergej mosolyogva nézte.

— Igaz, leveled van, — szólott. — Hozd be csak, kérlek, Kuzjma. De vigyázz, betedd ám az ajtót.

A levél Oblonszkijtől volt. Levin hangosan felolvasta. Oblonszkij Pétervárról írt: „Levelet kaptam Dollitól, a ki Jergusovóban van, de semmi se megy keze alatt. Menj el, kérlek, hozzá, és segíts rajta a tanácsaiddal, hiszen te értesz mindenhez. Nagyon meg fog örülni. Egészen egyedül van szegény. Az anyósom a többiekkel még mindig külföldön van.“

— No, ez pompás! Elmegyek hozzá, föltétlenül, — szólott Levin. — De tudod mit, gyerünk együtt. Olyan derék egy asszony. Nemde?

— Nincs nagyon messze?

— Vagy harmincz versztnyire. Legföljebb ha negyven. De az út kitűnő. Pompás utunk lesz.

— Örülök rajta, — mondotta Ivánovics Szergej, még mindig mosolyogva.

Az öcscsének a látása ellenállhatatlan jókedvre hangolta őt.

— De étvágyad, az van! — szólott, a mint a tá-

nyér fölé hajlott vörösés-barnára leégett arczát és nyakát nézte.

— Nagyszerű! Nem is hiszed, milyen pompás szer ez minden elképzelhető nyavalya ellen. Új névvel gazdagítom majd az orvosi tudományt: Arbeitscur.

— De tenéked, azt hiszem, nincsen rá szükséged.

— Nekem nincs, de holmi ideg-betegnek.

— Csakugyan ki kellene próbálni. Én is ki akartam menni a kaszáláshoz, hogy megnézzelek, de olyan tűrhetetlen volt a forróság, hogy nem jutottam messzebbre az erdőnél. Ott leültem egy cseppet, azután az erdőn keresztül elmentem a falu felé, találkoztam a dajkával, s megpróbáltam kivenni belőle, hogy' gondolkoznak felőled a parasztok. De úgy látom, nem igen helyeslik, a mit teszel. A dajka azt mondta: „Nem úrnak való munka jám az.“ Egyáltalában úgy látom, hogy a nép fölfogásában nagyon szigorúan meg vannak állapítva az „úri munka“ — mint a hogy' ők nevezik, — bizonyos követelményei. S a nép nem engedi, hogy az urak kilépjenek abból a keretből, a melyet ő, az ő fogalmai szerint megalkotott.

— Lehet; de mikor ez olyan élvezet, a minőben még teljes világéletemben sem volt részem. S a mellett nincs benne semmi rossz. Nem igaz? — felelt Levin. — Mit csináljak, ha nekik nem tetszik? Egyébiránt én azt hiszem, nincs az egészben semmi. Hm?

— Egészben véve, — folytatta Ivánovics Szergej, — a mint látom, meg vagy elégedve a napoddal.

— De nagyon. Lekaszáltuk az egész rétet. S micsoda egy öreg emberrel barátkoztam össze! Fogalmad sincs róla, micsoda pompás egy ficzkó!

— Szóval, meg vagy elégedve a napoddal. Én szintén. Mindenekelőtt megoldottam két sakk-főladványt, az egyik igazán kedves, — paraszt nyitja meg. Majd megmutatom. Azután pedig — gondolkoztam a tegnapi beszélgetésünkön.

— Micsoda? A tegnapi beszélgetésünkön? — szólott Levin, boldogan hunyorgatva, s kifújva magát az ebéd után, s egyáltalában nem emlékezett rá, miféle volt az a tegnapi beszélgetés.

— Úgy találom, hogy részben igazad van. A mi nézeteltérésünk mindössze abban van, hogy te az egyéni érdeket állítod oda mozgató erőnek, én pedig az állítom, hogy a közjó iránt való érdeklődésnek meg kell lenni minden, a műveltség bizonyos fokán álló emberben. Lehet, hogy abban is igazad van, hogy az anyagilag érdekelt tevékenység kívánatosabb volna. Egyáltalában a te természeted nagyon is primesantière, mint a francziák mondják; te erélyes és szenvedélyes tevékenységet akarsz, vagy semmit.

Levin csak hallgatta a bátyját, de semmit sem értett, s nem is akart érteni abból, a mit mondott. Csak attól tartott, hogy esetleg valami olyan kérdést talál intézni hozzá, a melyből nyilvánvalóvá lesz, hogy nem hallott az egészből semmit.

— Úgy bizony, barátocskám, — mondotta Ivánovics Szergej és megveregette a vállát.

— No persze. Nem is lehet másként! Egyébiránt én nem ragaszkodom ahhoz, a mit mondtam, — felelt Levin, gyerekes, szinte bűnbánó mosolylyal. — „Ugyan, miről is vitatkoztunk? — gondolta. — Természetes, hogy nekem igazam van, neki is, és így aztán rendben van minden.“ — Csak az irodába kell mennem intézkedni. — Fölkelt, kinyújtózott és elmosolyodott.

Ivánovics Szergej szintén mosolyra húzta az ajkát.

— Ha akarsz egyet járni, gyerünk együtt, — szólott, nem akarván elválni az öcscsétől, a ki frisséget és erőt árasztott maga körül. — Gyerünk, benézünk az irodába is, ha oda is kell menned.

— Óh, szent atyám! — kiáltott föl Levin olyan hangosan, hogy Ivánovics Szergej szinte megijedt tőle.

— Nos, mi lett?

— Hogy' van Mihajlovna Agafja keze? — kérdezte Levin, a homlokára csapva. — Teljesen megfeledkeztem róla.

— Sokkal jobban.

— No, azért mégis benézek hozzá. Mire kalapot teszel, itt leszek.

A sarkaival szinte kelepelve sietett le a lépcsőn.

VII.

Mialatt Arkágyevics Sztepán elutazott Pétervárra, hogy eleget tegyen, bár a nem tisztviselőkre nézve megfoghatatlan, de az összes tisztviselők előtt jól ösmert, legtermészetesebb és legfontosabb kötelességének: hogy a minisztériumban életjelt adjon magáról, a mi nélkül tisztviselőnek lenni teljes lehetetlenség, és ebbeli kötelességének a teljesítése közben, hazuról csaknem minden pénzt magával vivén, a versenyeken és a nyaralókban kellemesen töltötte az időt, Dolli, hogy a kiadásokat, a mennyire lehet, csökkentse, a gyerekekkel kiköltözött Jergusovóba, a melyet hozományúl kapott, ugyanabba a Jergusovóba, a hol tavasszal az erdőt eladták, s a mely vagy ötven versztnyre volt a Levin jószágától.

Jergusovóban az ódon, nagy házat már lebontották, de a szárnyépületet még a herczeg megnagyíttatta és befejezte. Ez a szárnyépület, húsz esztendővel azelőtt, Dolli gyermekkorában tágas és kényelmes volt, ámbár, mint minden szárnyépület, az oldalával fordult délnek és a faszor felé. Most azonban már ez a szárnyépület is ódon és dűledező volt. Mikor Arkágyevics Sztepán a tavasszal ott járt, hogy az erdőn túladjon, Dolli megkérte, hogy vizsgálja meg a házat és ha szükséges, javíttassa ki. Arkágyevics Sztepán, mint minden férj, a kinek vaj van a fején, s a ki nagyon a szívéen viseli a felesége kényelmét, személyesen vizsgálta meg a házat, s intézkedett mind az iránt, a mit az ő felfogása szerint szükségesnek tartott. Szerinte az összes bútorokat be kellett húzni kretonnal, fel kellett rakni a függönyöket, ki kellett tisztogatni a kertet, megjavíttatni a tónál lévő hidat és virágokat ültetni; de sok egyéb nélkülözhetetlen dologról megfeledkezett, a melyeknek a hiánya később tömérdek bajt okozott Alexandrovna Darjának.

Bármennyire iparkodott is Arkágyevics Sztepán gondos apa és férj lenni, sehogy' se tudott beleszokni abba, hogy felesége és gyermekei vannak. Az ízlése még mindig olyan volt, mint a legényembereké, s csakis ev-

vel számolt. Moszkvába visszatérve, büszkén újságolta a feleségének, hogy készen van minden, hogy abban a házban valósággal gyerekjáték lesz a háztartást vinni, s azt tanácsolta neki, hogy utazzék el mielőbb. Arkagyevics Sztepánra nézve a feleségének falura való utazása minden tekintetben előnyös volt: a gyerekeknek egészséges, a kiadások csökkenése szempontjából nyereséges, de meg ő maga is szabadabbá lett általa. Alexandrovna Darja pedig föltétlenül szükségesnek tartotta, hogy a nyárra falura költözzék, először a gyerekekre, és különösen a kis leányára való tekintetből, a ki sehogy' se tudta magát összeszedni a vörheny után, de meg azért is, hogy szabaduljon az apró megaláztatások és adósságok, a fakereskedő, a halárús és a csizmadia számlái elől, a melyek szüntelenül gyötörték. De ezenkívül kellemes volt neki ez az utazás azért is, mert arról ábrándozott, hogy majd odacsalja magához a hűgát, Kítit, a ki a nyár derekán volt külföldről visszajöendő, s a kinek az orvosok fürdőket rendeltek. Kiti azt írta a fürdőből, hogy semminek sem örül annyira, mint annak, hogy a nyarat Dollival Jergusovóban töltheti, mely mindkettőjükre nézve tele van gyermekkori emlékekkel.

A falusi tartózkodás első időszaka rendkívül terhes volt Dollira. Gyerekkorában falun lakott, s az a benyomás maradt meg benne, hogy a falu valóságos menedékhely az összes városi kellemetlenségek elől, s hogy az ottani élet, ha nem is valami szép, (ebbe Dollin könnyen beletörődött) de legalább olcsó és kényelmes: van minden, olcsó minden, meg lehet kapni mindent, s a gyerekeknek is egészséges. De most, a mikor mint háziaszszony került falura, azt látta, hogy mindez éppenséggel nem úgy van, mint a hogy' ő gondolta.

A megérkezésük után való napon hirtelen zápor támadt, s éjjel a pitvarban és a gyerekszobában becsurgott a víz, úgy, hogy az ágyakat át kellett vinni a fogadó-szobába. A cselédeknek nem volt a ki főzön, kilencz tehén közül, a csordásné szavai szerint, az egyik vemhes volt, a másik az első borját szoptatta, a harmadik kiöregedett, a negyedik még nem adott tejet; sem a vaj, sem a tej nem volt elegendő, még a gyermekeknek

sem. Tojás nem volt. Csirkét nem lehetett kapni; vén, lilaszínű és inas kakasokat sütöttek, főztek. Nem lehetett kapni asszonyokat, a kik a padlót felsúrolják, mert mind krumpliszüreten voltak. Kocsikázni sem lehetett, mert az egyik ló a minapában megbokrosodott és nekiment a rúdnak. Fürdeni nem volt hol, — a folyó egész partját összejárta a marha, s azonkívül mindenhova oda lehetett látni az útról; még sétálni se lehetett menni, mert a marha a rozoga kerítésen át bejárt a kertbe, s volt közte egy félelmes bika, a mely folyton bőgött, s így alkalmasint öklelőzött is. Ruhaszekrények nem voltak. A mi volt, az se záródott, s magától kinyílt, ha az ember elment mellette. Lábasnak, bögrének híre se volt; a mosókonyhában nem volt katlan, sőt a cselédszobából még a vasalódeszka is hiányzott.

Eleinte, mikor Alexandrovna Darja ebbe a rettenetes nyomorúságba belekerült, a nyugalom és a pihenés helyett szinte kétségbeesett; teljes erővel törte magát, érezte helyzetének a vígasztalan voltát, s minden pillanatban küzködnie kellett a szemeiből kicsorduló könnyekkel. A házfelügyelő, egy kiszolgált őrmester, a kit Arkágyevics Sztepán szép és tiszteletreméltó külseje miatt nagyon megszeretett és kapus-sorból léptetett elő, egyáltalában nem vett részt Alexandrovna Darja nyomorúságában, teljes tisztelettel mondogatta: „semmire se lehet menni evvel a nyomorult néppel“, és nem segített neki semmiben sem.

A helyzet reménytelennek látszott. De mint minden családos házban, úgy Oblonszkijék házában is, volt egy, nem ugyan feltűnő, de minden tekintetben fontos és hasznos személyiség, — Filimonovna Mária. Ez megnyugtatta az úrnőjét, biztosította róla, hogy majd csak eligazodik minden (ez volt a szavajárása és Matviej is ő tőle vette át), s e mellett, bár lassan és nyugodtan, de ő is csak tett-vett valamit.

Legott összeszűrte a levet a házfelügyelő feleségével, s mindjárt első nap együtt teázott velük az akácok alatt, miközben meghányták-vetették az összes teendőket. Ott az akácok alatt hamarosan megalakult Filimogyerekekkel együtt való fürdésben. Sorra venni mind-

házfelügyelő feleségéből, a falu vénjéből, és az irodabeli irnokból állott, lassankint megoldódtak a fölmerült nehézségek, s alig egy hét alatt csakugyan eligazodott minden. A tetőt kijavították, találtak szakácsnőt, — a falu vénje komaasszonyát, vettek csirkét, a tehének kezdtek tejelni, a kertet léczekkel elrekesztették, a mángorlót megcsinálta az ács, a szekrényekre toló-zárakat alkalmaztak, úgy, hogy többé nem nem nyíltak ki maguktól, a katona-posztóval bevont vasalódeszkát rátámasztották egy szék karjára meg egy fiókos szekrényre, és meleg vasaló-szag terjengett a cselédszobában.

— No tessék! Hogy' kétségbe volt pedig esve, — mondotta Filomonovna Mária, a deszkára mutatva.

Még fürdőházat is csináltak szalma-gyékényekből. Lili elkezdett fürödni, s Alexandrovna Darjának a habár nem is nyugodt, de kényelmes falusi életre vonatkozó várankozásai legalább részben valóra váltak. Hat gyermekkel Alexandrovna Darja nyugodtan nem élhetett. Az egyik megbetegedett, a másik megbetegedhetett, a harmadiknak valami baja esett, a negyediknek rossz természete mutatkozott, és így tovább, és így tovább. Néha, nagy ritkán, akadtak nyugodtabb időszakok is. De ez a nyugtalanság és ezek a gondok voltak Alexandrovna Darja életében az egyetlen lehető boldogság. Ha ez nem lett volna, egyedül maradt volna az uráról való gondolataival, a ki őt nem szerette. De meg bármily nehezeére esett is az anyának a betegségekől való félelem, maguk a betegségek, s a gyerekek mutatkozó rossz hajlamai által előidézett fájdalom, — mégis ezek a gyerekek már most is apró örömmel kárpótolták őt ezekért a keserőségekért. Ezek az örömök persze olyan aprók voltak, hogy szinte eltűntek, mint az aranypor a homokban, és rossz pillanataiban csak a keserőséget, csak a homokot látta; de voltak jó pillanatai is, a mikor meg csak az örömet, csak az aranyat látta.

Most falusi magányában mind sűrűbben és sűrűbben ébredt tudatára ezeknek az örömöknek. Sokszor, mikor ilyen apró örömök érték, minden erejéből próbálta meggyőzni magát, hogy téved, hogy mint anya, elfogúlt a gyermekeivel szemben; de azért mégis lehe-

tetlen volt be nem ösmernie, hogy bájos gyermekei vannak, mind a hatan, mind más tekintetben, de mind olyanok, a minők ritkán akadnak, — s boldog volt bennük és büszkélkedett velük.

VIII.

Május végén, a mikorra már úgy a hogy' rendbejött minden, végre kapott választ az urától a falusi rendtelenségekre vonatkozó panaszaira. Mindenekelőtt bocsánatot kért tőle, hogy nem terjedt ki a figyelme mindenre, és megígérte, hogy legelső alkalommal eljön és meglátogatja. De ez az alkalom sehog' sem akart beköszönteni és június elejéig Alexandrovna Darja egészen egyedül volt falun.

Péter és Pál napja táján, egy vasárnap Alexandrovna Darja elment a misére és az összes gyermekeivel együtt az Úrasztalához járult. A hűgával, az anyjával és a barátaival folytatott elvont és bölcselkedő beszélgetései alkalmával Alexandrovna Darja nem egyszer bámulatba ejtette őket a vallási kérdések terén való szabadgondolkodásával. Megvolt neki a lélekvándorlásokon épült, egészen külön, sajátos vallása, a melyben erősen hitt, nem sokat törődve az egyház hitelveivel. De a családjában, — nem pusztán azért, hogy példát adjon, hanem egész lelkéből, — szigorúan megtartotta az egyház minden parancsát, s így az, hogy a gyermekek már több mint egy esztendő óta nem részesültek az Úr vacsorájában, nagyon kezdte őt nyugtalanítani, úgy, hogy Filomonovna Mária teljes helyeslése és jóváhagyása mellett elhatározta, hogy most nyáron majd ennek is eleget tesz.

Alexandrovna Darja már több nappal előbb kezdte törni a fejét, hogy' öltöztesse a gyermekeket erre az alkalomra. Új ruhákat varrtak, a régieket kimosták, átalakították, ránczokat és szegélyeket fejtettek ki, gombokat varrtak föl és szalagokat igazítottak össze. Csak Tanya ruhája okozott sok bosszúságot Alexandrovna Darjának, a melynek a megvarrását az angol nevelőnő vállalta magára. Az átalakításnál a külső varrásokat

nem jó helyre tette, az ujjakat nagyon megszőkítette s az egész ruhát csaknem teljesen elrontotta. Tanyának úgy fölhízta a vállait, hogy szánalmas volt nézni. De Filimonovna Máriának eszébe jutott betéteket és gallért csinálni rá. Így azután a bajon segítve volt ugyan, de az angol nevelőnővel majdnem hajbakapásra került a dolog. De reggelre elsimúlt minden, és kilencz órakor, — a mikorra megkérték a batyuskát, hogy a szent misét elhalassza, örömtől sugárzó arczczal álltak ott a parádéba öltözött gyerekek a kapuban a kocsi mellett, és várták az anyjukat.

A bakafántos Voron helyett, Filimonovna Mária közbenjárására, a házfelügyelő Burij-ét fogták a kocsiba, és Alexandrovna Darja, a kit a ruhájának a rendbehozása tartóztatott, fehér csalánszövet ruhába öltözve végre kijött és felült a kocsira.

Alexandrovna Darja nagy gondok és izgalmak közepett öltözött föl és fészülködött meg. Azelőtt magamagáért öltözködött, hogy szép legyen és tessék; később, minél inkább öregedett, annál kellemetlenebb lett reá nézve az öltözködés; maga is látta, mennyire megcsúnyúlt. De most megint élvezettel és izgatottan öltözködött. Most ugyan nem magamagáért, a maga szépségeért, hanem azért, hogy ő, mint ezeknek a szépséges babáknak az édesanyja, ne rontsa meg az általános benyomást. S mikor utólszor belenézett a tükörbe, teljesen meg volt magával elégedve. Határozottan szép volt. Nem olyan szép, a milyen hajdanában egy-egy bálon akart lenni, de elég szép arra a célra, mely most a szeme előtt lebegett.

A templomban a paraszton s a cselédeken meg a feleségeiken kívül senki se volt. De Alexandrovna Darja látta, vagy legalább látni vélte azt az elragadtatást, a melyet a gyermekei és ő a jelenvoltak közt föl idéztek. A gyermekek ünneplő ruháikban nem csak hogy szépek voltak, de kedvesek is, még pedig annak a révén, hogy olyan illedelmesen viselték magukat. Alyosa, az igaz, nem valami szépen állott ott: folyton forgolódott és szeretne volna a zekéje hátát meglátni; de azért mégis rendkívül kedves volt. Tanya úgy állt ott,

mint egy felnőtt és vigyázott a kisebbekre, Lili elragadó volt mindenben való naiv csodálkozásával, s bajos lett volna nem mosolyogni, mikor magához vevén az Úr vacsoráját, így szólott: „please, some more“.

Haza térve, a gyermekek érezték, hogy valami finnépélyes dolog történt velük, s nagyon csöndesek voltak.

Otthon is minden jól ment; de reggeli közben Grisa elkezdett fütyölni, s a mi még rosszabb volt, nem akart az angol nevelőnőnek engedelmeskedni, úgy, hogy büntetésből nem kapott édes pástétomot. Alexandrovna Darja, ha ott lett volna, egy ilyen napon semmiféle büntetést sem engedett volna meg; de így fönn kellett tartani a nevelőnő intézkedését, s ő is hozzájárult ahhoz, hogy Grisa ne kapjon édes pástétomot. Ez kissé lehűtötte az általános örömet.

Grisa sírt, azt mondván, hogy Nikolenka is fütyölt, s őt lám nem büntetik meg, s hogy nem is a pástétoméért sír, — mert az neki teljesen mindegy, — hanem azért, mert igazságtalanok vele. Ez már nagyon is szomorú dolog volt, és Alexandrovna Darja elhatározta, hogy beszél a nevelőnővel és megbocsát Grisának, a miért is tüstént bement amahhoz. De ekkor, a fogadó-szobán keresztül menve, olyan jelenetet látott, mely akkora örömmel töltötte el a lelkét, hogy kicsordultak a szeméből a könnyek, s legott megbocsátott a kis bűnösnek.

A megbüntetett fiú ott ült a szobában a sarok ablaknál; mellette állt Tanya egy tányérkával a kezében. Az alatt az ürügy alatt, hogy ebédet akar adni a babájának, engedelmet kért a nevelőnőtől arra, hogy a maga pástétomát bevilhesse a gyerekszobába, e helyett azonban oda vitte a testvérének. Grisa még egyre sírt a büntetés révén elszenvedett igazságtalanságon, e mellett azonban jóízűen majszolta a pástétomot, és zokogva ismételtette: „Egyél te is, megesszük együtt . . . együtt.“

Tanyára eleinte a Grisa iránt való szánalom, de később jó cselekedetének a tudata is hatott, úgy, hogy neki is könnyek csillogtak a szemében; de azért nem utasította vissza és szépen megette a maga részét.

Az anyjukat megpillantván, megszeppentek, de az arczára néztek s legott megértették, hogy nem cselekedtek rosszat, elmosolyodtak, s pástétommal teli szájjal a kezeikkel elkezdtek törülgetni mosolygó ajkaikat, miközben örömtől sugárzó arcukat könnyekkel és befőtél egészen bemaszatolták.

— Szent anyám! Az új fehér ruha! Tanya! Grisa! — kiáltott föl az anyjuk, iparkodván a ruhát megmenteni, de e mellett könnyes szemekkel, boldogan és elragadtatással mosolygott.

Az új ruhákat levetették, a leánykákra zubbonyokat, a fiúkra régi zekéket adtak, s megint befogattak — még pedig a házgondnok nagy keserűségére, gyeplősnek megint a Burij-t, — hogy elmenjenek gombát szedni és fürödni. Az ujjongás hangos sikoltozása hangzott föl a gyermekszobában, s nem csillapodott le mindaddig, míg el nem indultak.

Egész kosárra való gombát szedtek, még Lili is talált egy jókora vargányát. Azelőtt úgy szokott lenni, hogy miss Goul akadt rá s megmutatta neki; de most ő maga is rábukkant egy hatalmas vargányára, s egyszeriben fölhangzott az ujjongó fölkiáltás: „Lili vargányát talált!”

Azután elhajtattak a folyóhoz, odaállították a lovakat a nyírfák árnyékába s elmentek a fürdőházhoz. Terentij, a kocsis, miután a bögölyök ellen védekező lovakat odakötötte egy fához, füvet gyűrt a feje alá, leheveredett s a nyírfák árnyában csöndesen pőfékelte a kapadohányát, mialatt a fürdőházból szakadatlan, vidám gyermekszikongás hallatszott oda hozzá.

Bár kissé bajos volt ügyelni az összes gyerekekre és csintalanságukat megfékezni, bár nem volt könnyű földadat mindezeket a harisnyákat, nadrágocskákat és különböző lábakra való czipőcskéket megjegyezni és nem téveszteni össze, s a sok szalagot meg gombot kioldani, kigombolni, megkötni és begombolni, mégis Alexandrovna Darja, a ki maga is mindig nagy barátja volt a fürdésnek, mert tudta, hogy jót tesz a gyerekeknek, semmiben sem talált akkora örömet, mint ebben, a nevna Mária klubja, s ennek a klubnak a révén, mely a

ezeket a gömbölyű lábacskákat s harisnyát húzni rájuk, fogni és bemártogatni ezeket a meztelen testecsskéket, hallani hol ujjongó, hol rémült sikoltásukat, látni az ő pocskolódó cherubjainak lihegő arczocskáit, s tágra nyitott, szepegő és mégis mosolygó szemecskéit, — nagy gyönyörűség volt neki.

Mikor a gyerekek fele már föl volt öltöztetve, ünneplő-ruhás asszonyok tévedtek a fürdőházhoz, a kik oda voltak medvetalpfüvet és kökörcsint szedni, s most nagy szerényen megállottak. Filimonovna Mária oda-szólított egyet, hogy od'adjon neki egy a vízbe esett lepedőt és ingecskét szárítani, Alexandrovna Darja meg ezalatt szóba állott a többiekkel. Az asszonyok, a kik eleinte nem értették a hozzájuk intézett kérdéseket s a markukba nevettek, hamarosan nekibátorodtak s meg-eredt a nyelvük, miközben azzal az őszinte elragadta-tással, a melyet a gyerekek iránt mutattak, legott meg-nyerték Alexandrovna Darját.

— Jaj, micsoda szépség, olyan fehér, akár a czu-
kor, — szólott az egyik, s Tanyenkában gyönyörködve,
megcsóválta a fejét. — Csak soványka egy cseppet...

— Igen, beteg volt.

— Nézze meg az ember, talán bizony még ötet is
megfürösztöttek, — mondotta egy másik, a kisbabára
mutatva.

— Dehogy is, hiszen csak három hónapos, — felelt
büszkén Alexandrovna Darja.

— Lám, lám!

— Hát neked vannak gyermekeid?

— Volt négy, maradt kettő; egy fiúcska meg egy
leányka. Múlt karácsony után volt, hogy elválasztottam.

— Mennyi idős?

— Második éviben van.

— Olyan soká szoptattad?

— Nálunk az a szokás; három böjtön át . . .

S itt Alexandrovna Darjára nézve különösen érde-
kes fordulatot vett a beszélgetés: Hogy' ment a szülése?
Milyen betegségeken ment át a gyerek? Hol az ura?
Gyakran jön-e haza?

Alexandrovna Darja alig tudott megválni az asszo-

nyoktól, annyira érdekes volt a beszélgetésük, annyira azonosak voltak az érdekeik. Alexandrovna Darjára nézve az volt a legkellemesebb, hogy tisztán látta: mindezeknek az asszonyoknak az tetszett legjobban, hogy annyi gyereke van, s hogy mind olyan szépek. Az asszonyok megnevetették Alexandrovna Darját, s megbántották az angol nevelőnőt avval, hogy ennek az előtte érthetetlen nevetésnek éppen ő volt az indító oka. A fiatalabb asszonyok egyike elnézte a nevelőnőt, a ki legutolsónak öltözködött, s mikor már a harmadik szoknyát szedte magára, nem fojthatta el ezt a megjegyzést: „No lám, csak készül, készül és még se' kész!” — mondotta, mire valamennyien hangos kaczagásra fakadtak.

IX.

Alexandrovna Darja megfürdetett és nedves fejű gyermekeitől körülvéve, kendővel a fején, már közel járt a házukhoz, a mikor a kocsis így szólt: „Valami úr jön amott; úgy tetszik a pokrovszkojei“.

Alexandrovna Darja előre nézett és megörült, mikor Levin szürke kalapos és szürke felöltös, jól ösmert és felé közeledő alakját megpillantotta. Bár mindig szívesen látta, most különösen megörült a jövetelének, mert dicsőségének a teljességében mutathatta be magát neki. Senki Levinnél jobban nem érthette meg az ő boldogságát.

Mikor Levin őt megpillantotta, egyszerre maga előtt látta képzeletében élő, jövőendő családi életének egyik kedves képét.

— Akár egy kotlós, Alexandrovna Darja.

— Jaj de örülök! — mondotta Dolli, s kezet nyújtott neki.

— Örül, de azért nem értesített. Nálam most ott van a bátyám, s csak Sztivának egy leveléből tudtam meg, hogy itt vannak.

— Sztivától? — kérdezte Alexandrovna Darja csodálkozva.

— Igen, azt írja, hogy kiköltöztek ide, s azt hiszi, hogy meg fogja engedni nekem, hogy valamiben a segítségére legyek, — szólott Levin, s legott zavarba jött, elhallgatott, s a szekér mellett ballagva, tépdeste és rágcsálta a hársfák fiatal hajtásait. Attól a föltevéstől zavarodott meg, hátha Dollinak kellemetlen lesz egy idegennek a segítsége olyan dologban, a melyet voltaképpen az urának kellett volna elintéznie. És Arkágyevics Szeptánnak az az eljárása, hogy családi ügyek elintézését idegenek nyakába varrta, csakugyan nem tetszett Alexandrovna Darjának. De legott tisztában volt vele, hogy ezt Levin is érzi. S éppen ez a finom érzés, ez a tapintat volt az, a melyért Alexandrovna Darja Levint annyira szerette.

— Én, természetesen, megértettem, — szólott Levin, — hogy ez csak annyit jelent, hogy ön látni kíván engem, a minek nagyon örülök. Persze azt is élénken el tudom képzelni, hogy ön, mint afféle városi asszony, itt kissé furcsán érezheti magát, s azért, ha netán valamire szüksége van, szívesen állok rendelkezésére.

— Óh, dehogya! — felelt Dolli. — Eleinte kissé kényelmetlen volt a dolog, de most már, hála az én öreg dadámnak, szépen „eligazodott“ minden, — mondotta és rámutatott Filimonovna Máriára, a ki nagyon jól tudta, hogy ő róla beszélnek és szívélyesen mosolygott Levinre. Jól ösmerte őt, és tudta, hogy pompás vőlegény volna Kiti számára, s őszintén óhajtotta is, hogy legyen valami a dologból.

— De foglaljon helyet, majd összébb szorúlnak egy csöppet, — mondotta Dolli.

— Nem, köszönöm, majd elsétálok én gyalog. Gyerekek, ki akar versenyt futni velem és a lovakkal?

A gyerekek vajmi kevésbé ösmerték Levint, nem is emlékeztek rá, mikor látták, de azért a vele való érintkezésben nem tanúsították azt a furcsa bátortalan-ságot és idegenkedést, a melyet az alakoskodó idegenek iránt oly gyakran érezni szoktak, s a melyért olyan sokszor és olyan érzékenyen kikaptak. Az alakoskodás, bármilyen tekintetben, még a legokosabb és a legélesebb látású embert is tévedésbe ejtheti; de legyen bár a leg-

gondosabban elleplezve, a legkorlátoltabb gyermek is legott észre veszi és elfordúl tőle. Bár mekkora hibái lettek legyen is Levinnek, az alakoskodásnak még csak árnyéka se volt meg benne, s azért a gyermekek ugyanavval a jóindulattal viseltettek iránta, mely az édesanyjok arcán visszatükröződött. Fölszólítására a két legidősebb azonnal leugrott a kocsiról, s elkezdett vele futni éppen úgy, mintha csak a dadával, miss Goul-lal vagy az anyjával futott volna. Lili szintén odakéredz-kedett hozzá s az anyja le is adta őt a kocsiról neki; Levin felültette a kis leányt a vállára és úgy futott vele.

— Ne féljen, ne féljen Alexandrovna Darja! — mondotta s derülten mosolygott Dollira, — ki van zárva, hogy megbotoljam vagy elejtsem.

Úgyes, erőteljes, óvatosan körültekintő és nagyon is gondos mozdulatait látva, az anya csakhamar megnyugodott, s vidáman és elégedetten mosolyogva nézte őt.

Itt falun a gyerekek s a neki annyira rokonszenves Alexandrovna Darja társaságában Levin belejött abba a gyerekesen vidám hangulatba, mely olyan gyakran erőt vett rajta, s a melyet Dolla annyira szeretett benne. A gyermekekkel futkosva, mindenféle testgyakorló fogásokra tanította őket, megkaczagtatta miss Goul rossz angolságával, s beszélt Alexandrovna Darjának, falusi elfoglaltságáról.

Ebéd után, a mint egyedül üldögélt vele az erkélyen, Alexandrovna Darja szóba hozta Kítit.

— Tudja már? Kiti ide fog jönni és velem tölti a nyarat.

— Igen? — szólott Levin izgatottan, s hogy másra terelje a szót, legott hozzátette: — Tehát küldjek önnek két tehenet? S ha minden áron fizetni akar értük, úgy adjon havonta öt rúblt, ha úgy tetszik.

— Nem, nagyon köszönöm. Megleszünk majd így is.

— Akkor hát megnézem a teheneket, s ha megengedi, megmondom, hogy' kell őket etetni. Mert ettől függ minden.

S Levin csak azért, hogy más tárgyra vigye a szót,

kifejtette Alexandrovna Darja előtt a tej-gazdaság elméletét, melynek az az alapgondolata, hogy a tehén nem egyéb, mint gép, mely a táplálékot tejjé átdolgozza stb.

Bár ilyenekről beszélt, rettenetesen szeretett volna Kítről közelebbi részleteket hallani, de egyúttal félt is tőle. Borzasztó volt neki az a gondolat, hogy oly nagy fáradsággal megszerzett nyugalma valami esetleg megzavarhatná.

— Szép, szép, de hát milderre ügyelni is kell és vajon ki fogja ezt tenni? — felelt Alexandrovna Darja kelleetlenül.

Filimonovna Mária segítségével most már annyira rendbehozta a gazdaságát, hogy semmit sem akart rajta változtatni; de meg nem is igen bízott Levin gazdasági tudományában. Az az okoskodás, hogy a tehén egyszerű tej-termelő gép, kissé gyanúsnak tűnt föl előtte. Úgy tetszett neki, hogy az ilyesféle elvek csak megzavarhatják a gazdaság menetét. Neki az egész dolog sokkal egyszerűbbnek látszott: mindössze arra kellett ügyelni, mint Filimonovna Mária kifejtette, hogy Pjosztrucha és Bjelopacha többet kapjon enni meg inni, s hogy a szakács ne a mosóné tehenének hordja oda a konyhából a moslékot. Ez egészen tiszta dolog. A lisztes és a zöld takarmányról való elme-futtatás pedig kétséges és homályos volt. De a fődolog az volt neki, hogy Kítről beszélhessen.

X.

— Kiti azt írja nekem, hogy semmire se vágyódik úgy, mint a magányra és nyugalomra, — mondotta Dolla a közbeeső hallgatás után.

— Hogy' áll az egészsége, jobban van? — kérdezte Levin izgatottan.

— Istennek hála, meggyógyult teljesen. Én soha sem is hittem, hogy tüdőbajos.

— No, ennek nagyon örülök! — mondotta Levin, s Dolla valami megindító és zavart vonást fődözött föl az arcán, a mint ezt mondotta és szótlanul nézett rá.

— Hallja, Dmitrics Konsztantin, — szólott Alexandrovna Darja, jóindulatú, bár kissé gúnyos mosolylyal, — miért haragszik maga Kitire?

— Én? Nem haragszom én rá, — felelt Levin.

— Dehogy' is nem, bizony haragszik. Mért nem jött hát el se hozzánk, sem ő hozzájuk, mikor Moszkvában volt?

— Alexandrovna Darja, — szólalt meg Levin, a haja tövéig elpirulva, — igazán csodálkozom, hogy ön az ön jóságával ezt nem érzi. Hogy nincs annyi szánalommal irántam, mikor tudja . . .

— Mit tudok?

— Tudja, hogy én megkértem a kezét és kosarat kaptam, — mondotta Levin, s mindaz a gyöngédség, a melyet azelőtt még Kiti iránt érzett, egyszeriben a rajta esett sérelmen való bosszúság érzésévé változott a lelkében.

— Honnan gondolja, hogy én ezt tudom?

— Onnan, hogy mindenki tudja.

— No, már ebben pedig téved; én nem tudtam, bár gyanítottam.

— Lám! De most azután tudja is.

— Én mindössze csak annyit tudtam, hogy történt valami, a mi őt rettenetesen bántotta, s hogy megkért, hogy sohase beszéljek erről. Már pedig, ha nekem nem szólt róla, akkor senkinek se szólt. De hát mi volt az kettőjük közt? Mondja el.

— Megmondtam már, mi volt.

— S mikor történt?

— Akkor, a mikor utolszor önöknél voltam.

— De tudja, mit mondok én magának, — szólott Alexandrovna Darja: — én őt nagyon, de nagyon sajnálom. Magának csak a büszkesége szenved . . .

— Lehet, — felelt Levin, — de . . .

Dolli közbevágott.

— De őt, szegénykét, iszonyúan sajnálom. Most már mindent értek.

— No, de most, Alexandrovna Darja, megbocsát, — mondotta és fölkel. — Isten vele, Alexandrovna Darja, a viszontlátásra.

— Nem, várjon még, — szólott, s megfogta a kabátja ujját. — Várjon, üljön le még . . .

— De akkor arra kérem, nagyon kérem, ne beszéljünk többet erről, — mondotta, és leült, miközben úgy érezte, hogy valami rég eltemetettnek hitt érzés kel életre és mozdul meg a szívében.

— Ha nem szeretném magát, — jegyezte meg Alexandrovna Darja, s könnyek szöktek a szemébe, — ha nem ösmerném magát úgy, a mint ösmerem . . .

Az a holtnak látszott érzés mind élénkebbé lett, felülkerekedett és hatalmába kerítette Levin szívét.

— Igen, most már mindent értek, — folytatta Alexandrovna Darja. — Maguk az ilyesmit nem tudják föl-fogni; maguk férfiak, a kik szabadon válogatnak, mindig tisztában vannak vele, kit szeretnek. De a leány, a ki nőies és szűzies szégyenérzetével a várakozás állapotában van, a leány, a ki magukat férfiakat csak távolról látja, mindent szentírásnak tart, — a leánynál előfordulhat és elő is fordul az az érzés, hogy nem tudja, mit mondjon.

— Persze, ha a szíve nem beszél . . .

— Nem, ha beszél is a szíve, de csak gondolja meg: maguk férfiak, ha szemet vetettek egy leányra, eljárnak a házába, közelednek hozzá, körülnéznek, várakoznak, vajon megtalálják-e benne azt, a mit szeretnek, s azután, mikor meggyőződnek róla, hogy csakugyan szeretik, megkérik a kezét . . .

— No, nem egészen így áll a dolog.

— Mindegy, akkor kéri meg a kezét, mikor a szerelmük már teljesen megérett, vagy mikor a szívkben két választott közül az egyik túlsúlyra vergődött. De a leányt, azt nem sokat kérdezik. Azt akarják, hogy ő is válaszszon, pedig voltaképpen nem is igen választhat, legföljebb „igen“-t vagy „nem“-et mondhat.

„Igen, és a választás köztem és Vronszkij közt“, — gondolta Levin, s az az új életre kelt halott megint meghalt a lelkében, s csak a szívét szorongatta fájdalomasan.

— Alexandrovna Darja, — szólalt meg újra — így válogat az ember ruhában, vagy más egyéb eladó hol-

miban, de nem a szerelemben. No, de a választás megtörtént, annál jobb... Ismétlésről szó se lehet.

— Oh, ez a büszkeség, mindig csak ez a büszkeség! — mondotta Alexandrovna Darja, mintegy lenézve őt ennek az érzésnek az alantasságáért, szemben avval a másik érzéssel, a melyet csak a nők ösmernek. — Abban az időben, a mikor a kezét megkérte, Kiti éppen olyan helyzetben volt, hogy lehetetlen volt felelnie. Ingadozott. Ingadozott maga és Vronszkij közt. Ő vele mindennap találkozott, magát már rég nem látta. De tegyük föl, hogy idősebb lett volna... Én például az ő helyében egyáltalában nem haboztam volna. Vronszkij nekem mindig ellenszenves volt, s a dolog vége — nekem adott igazat.

Levinnek eszébe jutott Kiti válasza. Azt mondotta: *Nem, ez lehetetlen...*

— Alexandrovna Darja, — mondotta szárazon, — én nagyra becsülöm önnek irántam való bizalmát, de azt hiszem, téved. De akár van igazam, akár nincsen, ez a büszkeség, a melyet ön annyira lenéz, ez az oka annak, hogy bennem teljes lehetetlenné vált, hogy Alexandrovna Katerinára még csak gondoljak is, ... értse meg jól, teljes lehetetlenné.

— Még csak egyet akarok mondani: azt tudja, úgy-e bár, hogy a húgomról van szó, a kit úgy szeretek, akár a gyermekeimet. Azt nem mondom, hogy szereti magát, csak azt akarom mondani, hogy az a visszautasítás akkor, abban a pillanatban, semmit se bizonyít.

— Én nem tudom! — szólott Levin fölugorva. — De ha maga tudná, hogy milyen fájdalmat okoz nekem! Éppen olyan ez, mintha önnek meghalt volna egy gyermeke, s váltig ismételnék önnek: lám, ilyen meg olyan lehetett volna, még élhetett volna, s ilyen meg olyan öröme lehetett volna benne. No, de hát meghalt, meghalt, meghalt...

— Milyen furcsa maga, — mondotta Alexandrovna Darja, szomorú mosolylyal nézve Levin izgatottságát. — Mind jobban és jobban kezdem érteni, — folytatta eltűnődve. — Tehát nem fog eljönni hozzánk, mikor Kiti itt lesz?

— Nem, nem jövök el. Természetesen kerülni nem fogom Alexandrovna Katerinát, de a hol csak lehet, iparkodni fogok megkímélni őt a jelenléteemtől, mely reá nézve csak kellemetlen lehet.

— Nagyon, de nagyon furcsa ám maga, — ismételte Alexandrovna Darja s gyöngéden a szeme közé nézett. — Ám jó, vegyük úgy, mintha nem is beszéltünk volna az egészről semmit. — Mit akarsz, Tanya? — kérdezte Alexandrovna Darja francziául a kis lányától, a ki akkor jött be.

— Hol az ásóm, mama?

— Én francziául beszélek, beszélj hát te is úgy.

A leányka ismételni akarta francziául a mit mondott, de nem jutott eszébe, hogy az ásót hogy' hívják; az anyja megmondta, s ugyancsak francziául hozzátette azt is, hol keresse az ásóját. Levin ezt is kellemetlennek találta. Egyáltalában most már semmi se tetszett neki olyan kedvesnek Alexandrovna Darja házában és a gyermekekben, mint azelőtt.

„S vajon mért beszél francziául a gyermekeivel? — gondolta magában. — Milyen természetellenes és hamis dolog ez! S ezt a gyermekek is érzik. Megtanulnak francziául, de elszoknak az őszinteségtől“, — gondolta magában, nem tudván, hogy Alexandrovna Darja ezt már húszszor is átgondolta, de azért, bár az őszinteség rovására, mégis elkerülhetetlenül szükségesnek tartotta, hogy a gyermekeit így nevelje.

— De hova siet? Maradjon még.

Levin ott maradt még teára, de a vídámsága teljesen eltűnt, s egész idő alatt kényelmetlenül érezte magát.

*

Tea után kiment az előszobába, hogy befogasson, s mikor visszatért, Alexandrovna Darját izgatottan, földült arczczal s könnyes szemekkel találta. Mialatt Levin künn járt, valami olyas történt, a mi egyszeriben tönkretette egész mai boldogságát és gyermekeivel való büszkélkedését: Grisa és Tanya lapdázás közben összevesztek. Alexandrovna Darja egy kiáltást hallott a gyermekszobából, befutott és rettenetes állapotban találta őket:

Tanya belekapaszkodott Grisa hajába, a ki viszont a dühtől eltorzult arcczal ütötte őt az öklével, a hol érte. Belenyilallott valami Alexandrovna Darja szívébe, mikor ezt meglátta. Mintha homály borult volna az életére: rájött, hogy azok a gyerekei, a kikre olyan büszke volt, nemcsak hogy a lehető legközönségesebb, de sőt rosszul nevelt s durva és állatias hajlamokkal telt, rossz gyermekek voltak.

Most azután semmi másra sem tudott gondolni, semmi másról sem tudott beszélni s nem tudta megállani, hogy Levinnek is el ne panasolja a boldogtalanságát. Levin látta, hogy csakugyan boldogtalan, s iparkodott őt megnyugtatni, azt mondván, hogy ez még semmi rosszra se mutat, s hogy a gyermekek mind szoktak verekedni; de ugyanakkor, a mikor ezt mondotta, a lelkében így gondolkozott: „nem, én nem fogok kínlódni, nem fogok francziául beszélni a gyermekeimmal; de nem is lesznek ilyen gyermekeim; csak nem kell elrontani és eltorzítani a gyermekeket, akkor jók lesznek mind. Bizony, nekem nem lesznek ilyen gyermekeim“.

Búcsúzott és ment, s Alexandrovna Darja most már nem is tartóztatta.

XI

Július derekán megjelent Levinnél a nővére birtokához tartozó falunak a sztarosztája, hogy jelentést tegyen neki az ügyek állásáról és a szénagyűjtésről. Ennek a birtoknak a főjövendelmét az árteres rétek szolgáltatták. Az előbbi években a szénatermést a parasztnak adták volt el, desziátonként húsz rúblért. Mikor Levin a maga kezelése alá vette a birtokot, szemlét tartván a réteken, úgy találta, hogy azok többet érnek, és az árat desziátonként huszonöt rúblben állapította meg. A parasztnak nem adták meg ezt az árt, sőt, a mint Levin gyanította, a többi vásárlókat is elijesztették. Erre Levin maga ment oda, és részben napszámosokkal, részben részesekkel kaszáltatta le a réteket. A parasztnak minden tőlük telhető módon megpróbálták ennek az új intézkedésnek a végre-

hajtását megakadályozni, de azért jól ment minden, s a rétek mindjárt az első esztendőben az addigi árnak csaknem kétszeresét jövedelmezték. Harmadéve és a múlt esztendőben megisméltődött a parasztnak ez az ellenszegülése, de azért a szénagyűjtés teljes rendben ment végbe. Az idén a parasztnok harmadrészben vették ki az összes réteket, s a sztároszta most azért jött, hogy jelentse, hogy a szénagyűjtést befejezték, s hogy ő, esőtől tartván, magához hívatta az irnokot, s az ő jelenlétében elosztotta a szénát, és már tizenegy urasági boglyát föl is rakatott. Abból a határozatlan válaszból, a melyet az öreg arra a kérdésre adott, hogy mennyi széna termett a legnagyobb réten, abból a sietségből, a melylyel a szénát, a nélkül, hogy őt megkérdezte volna, szétosztotta, s az öreg parasztnak egész viselkedéséből Levin tisztán látta, hogy a szénagyűjtés dolgában valami hiba van a kréta körül, s elhatározta, hogy maga megy el a dolgok állásáról meggyőződni.

Déltájban érkezett a faluba, s miután a lovait egy ismerős öreg parasztnak, a bátyja dajkája urának az istállójába bekötötte, fölkereste a méhesben az öreget, tőle akarván közelebbi részleteket megtudni a szénagyűjtésről. A beszédes és becsületes öreg Parmenycs nagy örömmel fogadta Levint, megmutatta neki az egész gazdaságát s nagy részletességgel beszélt neki a méheiről és az idei rajzásról; de Levinnek a szénagyűjtésre vonatkozó kérdéseire határozatlan és kelletlen feleleteket adott. Ez Levint csak még jobban megerősítette a föltevésében. Kiment tehát a rétre, és megnézte a boglyákat. Egy-egy boglyában aligha volt meg az ötven szekér széna, s hogy a parasztnokat rajtacsípje, legott odaszóltotta a szénát hordó szekereket, leszedetett egy boglyát s behordatta a pajtába. A boglyából nem került ki több harminczkét szekérnél. Bárhogy' erősítgette is a sztároszta, hogy a széna lazán volt rakva s a boglyában megülledett, bármennyire esküdözött is, hogy becsülettel ment minden, Levin megmaradt a magáé mellett, hogy a szénát az ő parancsa nélkül osztották szét, s hogy ő ennek következtében a boglyákat ötven-ötven szekérré valóknak nem ösmerheti el. Hosszú pörpatvar

után abban állapotok meg, hogy a parasztok ezt a tizenegy boglyát, egyenkint ötven szekérral számítva, átveszik a maguk részékre, az uraság részét pedig még egyszer elosztják. Ez a húzavona s az osztozkodás eltartott délig. Mikor az utoljárt is szétoztották, Levin a további felügyeletet az irnokra bízta, ő pedig letelepedett egy fűzfa-karóval megjelölt szénarakásra és gyönyörködve nézte az emberektől nyüzsgő rétet.

A tocsogós lapos mögött, a folyó egyik kanyarulatánál, hangos szóval sürgött-forgott előtte az asszonyoknak tarka sora, s a világos-zöld sarjú közt a szanaszét szórt szénából szaporán, hullámos szürke sánczok emelkedtek. Az asszonyok után parasztok jöttek villákkal, s a sánczokból magos, széles és hasas boglyákat raktak. Balra, a már lekaszált réten, szekerek csikorogtak, s egymás után tűntek el a hatalmas csomókban fölnyújtott boglyák, a melyeknek a helyén az illatos széna nehéz, és a lovak farára lecsüggő terüi emelkedtek a szekereken.

— Micsoda szép idő! De lesz is ám széna bőven! — szólott az öreg, s odatelepedett Levin mellé. — Mintha nem is széna volna! Akárcsak magot szórtunk volna kis kacsáknak, úgy összeszedték! — tette hozzá, a boglyákra mutatva. — Dél óta jó felerészét behordották.

— Ez tán az utolsó? — kiáltott rá egy sihederre, a ki a szekér eleje mellett ballagva, s a kenderből való gyepelősárat rángatva, ment el mellette.

— A' biz' az utolsó, batyuska! — kiáltott a siheder a lovát visszatartva, s miután egy mosolygó pillantást vetett egy a szekéren ülő piros orcájú és szintén mosolygó vászoncelédre, vígan ment tovább.

— Hát ez ki? Tán a fiad? — kérdezte Levin.

— A legkisebb, — felelt az öreg gyöngéd mosolylyal.

— Milyen derék ficzkó!

— A' biz' a'!

— És már felesége is van?

— De van ám, most három esztendeje, hogy összedta magát egyik Filippovkával.

— Talán bizony már gyerekei is vannak?

— Eh, gyerekek! Egy egész esztendeig nem is könyfött hozzá, szégyeljük is eléggé, — felelt az öreg. — De a széna! Micsoda széna! — ismételte, másra akarván terelni a szót.

Levin most már figyelmesebben szemügyre vette Parmenov Vanykát és a feleségét. Éppen tőle nem messze raktak egy boglyát. Parmenov Iván főnnállott a szekéren, s átvette, szétterítette és legyömösözte azokat a hatalmas szénacsomókat, a melyeket eleinte nyaláb-, majd villaszámra adogatott föl neki fiatal és szép felesége. A fiatal menyecske könnyedén, vidáman és ügyesen dolgozott. A sikamlós, hosszú szénát bajos volt egyszerre villára kapni. A menyecske tehát elébb eligazította, beledöfte a villát, azután gyors és ruganyos mozdulattal, testének egész súlyával nekifeküdt, s piros övvel átkötött derekát legott kiegyenesítve, s patyolat inge alatt telt kebleit kifeszítve, egy ügyes fogással megmarkolta a villát, s magosan feldobta a szénát a szekérré. Iván, a ki szemlátomást iparkodott öt minden pillanatnyi fölösleges munkától megkímélni, kiterjesztett karokkal, szaporán kapdosta el a feladott csomókat s eligazította a szekéren. Miután a menyecske gereblyével föladta a széna utolját is, lerázta magáról a nyakára leülledett szénaport, megigazította fehér s még le nem égett homlokára lecsúszott piros keszkenőjét s lemászott a szekér alá, hogy a terüt lekösse. Iván kitanította, hogy hogy kell a petrenczéhez a kötelet odakötni, s hangosat kaczagott valamin, a mit az asszony mondott neki. Mindkettőjük arczkifejezése elárulta az erőteljes, fiatal, s még csak az imént fölébredt szerelmet.

XII.

A terü le volt kötözve. Iván leugrott a szekérről s kantáránál fogva vezette a derék, jóllakott lovat. A menyecske fölhányta a villákat a szekérré, s bátran kilépve s a kezeit imbolygatva odament a körtánczba összeverődött vászoncelédek közé. Iván az útra kiérve, beállott a sorba, a többi szekerek sorába. Az asszonyok villáikat a

vállaikra kapva, rikító színű virágokkal pompázva, s vídáman csengő, hangos szóval lépkedtek a szekerek után. Egy nyers és vadúl harsogó női hang rákezdedt egy nótára és elénekelte az első részét, s egyszerre ugyanazt a nótát vagy félszáz mély és magos, egészséges hang zendítette rá előlről.

A daloló asszonyok mind jobban közeledtek Levinhez, s úgy tetszett neki, mintha az öröm dörgésével valami felhő vonúlt volna felé. A felhő mind közelebb jött, körülvette őt is, azt a szénarakást is, a melyen hevert, a többi boglyák és szekerek, meg az egész messzi rét, mind ennek a vadúl ujjongó s tapssal, kurjongatással és éles füttyszóval vegyes dalnak a hatása alá kerültek, s annak az ütemére imbolyogtak. Levin megirigyelte ezt az egészséges vígasságot és szeretett volna az életöröme- nek ebben a megnyilatkozásában maga is résztvenni. De nem tehetett semmit, kénytelen volt tovább ott heverni, s nézni és hallgatni. Miután a dalos népség eltűnt szem és fül elől, a maga egyedülvalósága, testi tétlensége s a világ iránt való ellenséges indulata miatt a szomorúság nyomasztó érzése fogta el Levint.

Néhányan éppen azok közül a parasztok közül, a kik legjobban civakodtak vele a széna miatt, azok, a kiket megbántott, vagy a kik őt rá akarták szedni, — éppen azok a parasztok vídáman üdvözölték őt s nyilván legkevésbé se haragudtak és nem is haragudhattak rá, s nemcsak hogy megbánást nem éreztek, de tán teljesen meg is feledkeztek róla, hogy meg akarták őt rövidíteni. Mindez elmerült a vídám és közös munka tengerében. Az Isten adta a napot, s adott nekik erőt is hozzá. A napot és az erőt is munkának szentelték s megtalálták benne a jutalmukat. De kinek szólt ez a munka? Minők lesznek ennek a munkának a gyümölcsei? Ez jelentéktelen és mellékes kérdésnek tűnt föl előttük.

Levin gyakran gyönyörködött ebben az életben, nem egyszer irigykedett is azokra az emberekre, a kik ezt az életet éltek, de most először esett meg, még pedig főképpen annak a viszonynak a hatása alatt, a melyet Parmenov Iván és a felesége közt látott, most először esett meg, hogy tisztán maga előtt látta azt, hogy egye-

dül csak tőle függ, ezt az olyannyira terhes, léha, mesterkéltséges és magános életet, a melyet élt, fölcserélheti ezeknek a munkás, tiszta és közös, vonzó életével.

Az öreg, a ki ott ült volt mellette, már rég elment haza; a nép is egészen elszéledt. A közellakók elmentek haza, a távolabb lakók pedig a réten verődtek össze, vacsorára és éjjeli szállásra. Levin, a kit a többiek nem vettek észre, még mindig ott hevert a szénarakás tetején, s nézett, fülelt és gondolkozott tovább. A parasztok, a kik ott a réten háltak, a kurta nyári éjszakán csaknem semmit sem aludtak. Eleinte a vacsora alatt vidám beszélgetés és kaczagás, majd ismét dal és hahotázás hallatszott. A munkában eltöltött egész hosszú nap nem hagyott más nyomot bennük, mint csak vidámságot. Hajnaltájban minden elcsendesült. Csak a mocsárban fáradhatatlanul kuruttyoló békák éjjeli hangversenye és a föl-fölhorkanó lovak neszelése hallatszott a fölszálló hajnali ködben. Felocsúdván, Levin fölkelt a szénarakásról, s a csillagok állásáról látta, hogy vége az éjszakának.

„De hát mitévő legyek? Hogy' intézzem a dolgot?“ — tündött magában, iparkodván tisztába hozni magától mindazt, a mit ezen a rövid éjszakán keresztül gondolt és érzett. Mindaz, a mit gondolt és érzett, három, egymástól teljesen különálló gondolatmenetből származott. Az egyik, az eddigi életével és teljesen haszontalan műveltségével való szakítás volt. Ez a szakítás nagy élvezetet szerzett neki s roppantúl egyszerűnek és könnyűnek tetszett előtte. Gondolatainak és képzeleteinek a második csoportja arra az életre vonatkozott, a melyet most kezdeni kívánt. Ennek az életnek az egyszerűségét, tisztaságát és szabályszerűségét teljesen átérezte, s meg volt róla győződve, hogy megtalálja benne azt a meglepő és belső értéket, a melynek a hiányát oly fájdalmasan nélkülözte. Gondolatainak a harmadik sora pedig a körül a kérdés körül forgott, hogy' csinálja meg a régi és az új élet között az átmenetet. Ebben a kérdésben már aztán semmit se látott tisztán. „Megnősülni. Munkát vállalni s úgy intézni, hogy föltétlenül kelljen dolgozni. Elhagyni Pokrovszkojet? Földet vásárolni? Belépni a közbirtokosságba? Nőül venni egy

parasztleányt? Hogy' fogom én mindezt véghezvinni? — kérdezte magától ismét, s nem talált rá feleletet. — Egyébiránt egész éjjel nem aludtam, s így nem adhatok tisztán számot magamnak, — gondolta magában. — De később majd csak tisztába hozom. Az az egy bizonyos, hogy ez az éjszaka eldöntötte a sorsomat. A családi élet-ről táplált eddigi ábrándjaim mind csupa badarság, nem az az igazi, — szólott. — Sokkal egyszerűbb és jobb lesz a dolog így...“

„Milyen gyönyörű! — gondolta magában, a mint elnézte azt a fehér báránnyelűből összealakult, szinte gyöngyház színekben csillogó kagylót, mely ott állott az égbolt közepén, éppen a feje fölött. — Milyen gyönyörű minden ezen a fölséges éjszakán! S vajon mikor is képződött ez a kagyló? Csak az imént néztem volt föl az égre, s nem láttam egyebet két fehér sávnál. Lám, éppen ilyen észrevétlenül változtak meg az életről való nézeteim is!“

Eljött a rétről s kiment a falu felé vezető országútra. Szellő kerekedett és szürke homályba borult minden. Beköszöntött az a komor pillanat, mely a pitymalást, a világosságnak a sötétség fölött való teljes diadalát meg szokta előzni.

Levin, a hidegtől összehúzódva, a földre szegzett szemekkel, gyorsan ment előre. „Hát ez mi? Jön valaki?“, gondolta magában, csengő-szót hallva, s föl-emelte a fejét. Azon a gyepes útszélen, a melyen ballagott, alig negyven lépésnyire tőle egy négyfogatu batár jött vele szemben. A nyerges és a gyeplős a kerékvágástól a rúd felé nyomultak, de az ügyes janscsik, a ki oldalt ült a bakon, ott tartotta a rudat a kerékvágás fölött, úgy, hogy a kerekek a sima úton gördültek tovább.

Levin mindössze ennyit vett észre, s rá se gondolván arra, vajon ki ülhet a batárban, szórakozottan nézett feléje.

A batár szegletében egy öreg asszony szundikált, az ablakban pedig egy fiatal leányka ült, a ki nyilván csak az imént ébredt föl, s mindkét kezével fehér főkötőjének a szalagjait fogta. Derülten és eltűnődve, azzal az előkelő és szövevényes belső élettel eltelve, mely

teljesen ösmeretlen volt Levin előtt, nézte a feje fölött a hajnal pirkadását.

Abban a pillanatban, a mikor ez a látvány már tovatűnt, szemei rápillantottak Levinre. Megösmerte őt, és csodálkozással vegyes öröm világította meg az arcát.

Nem tévedhetett. Csak egyetlen ilyen szempár volt a világon. Csak egyetlen olyan lény volt a világon, a kiben ő rá nézve az élet minden világossága és jelentősége összpontosult. Ő volt az, Kiti. A vasúti állomásról ment Jergusovo felé. És mindaz, a mi Levint ezen az álmatlan éjszakán izgalomban tartotta, mindazok az elhatározások, a melyek benne megérlelődtek, egyszerűen szétfoszlottak. Undorral gondolt vissza arra az elhatározására, hogy egy parasztleányt vesz nőül. Csakis ott, abban a gyorsan távolodó s az út másik oldalára átkanyarodó batárban, csakis abban volt meg a lehetősége annak, hogy életének a talányát, mely az utóbbi időben oly gyötrő és nyomasztó súlylyal nehezedett a lelkére, megoldhassa.

Kiti nem nézett ki többé. Elhangzott a kerekek zaja, s a csengők szava is alig hallatszott már. Kutyaugatás jelezte, hogy a batár a falut is elhagyta, — és nem maradt ott más, mint a puszta földek, előtte a falu, és ő maga, a ki teljesen egyedül, mindentől elidegenedve ballagott a néptelen országúton.

Fölpillantott az égre, abban a reményben, hogy ott találja még azt a kagylót, a melyben az imént gyönyörködött, s a melyben szinte megtestesültek reá nézve az elmúlt éjszakának összes gondolatai és érzései. De a kagylónak többé nyoma se volt az égen. Ott fönn, az elérhetetlen magasságban valami titokzatos változás ment végbe. Híre-hamva se volt a kagylónak s csak egy folyton kibebbedő és foszladozó báránnyelű felhőcskéből álló szőnyeg borította el az égboltozatnak csaknem egész egyik felét. Az ég megkékült és csillogni kezdett, s ugyanavval a gyöngédséggel, s ugyanavval az elérhetetlenséggel felelt kérdő pillantására.

„Nem, — mondotta magában, — bármilyen szép, egyszerű és munkás legyen is ez az élet, én nem mehetek bele. Én őt szeretem.“

XIII.

Az Alexandrovics Alexejhez legközelebb álló embereken kívül senki se tudta, hogy ennek a látszólag rideg és számító embernek volt egy gyöngesége, mely ellentétben állott egész jellemével. Alexandrovics Alexej ugyanis nem tudott közönyös maradni asszonyoknak és gyermekeknek a könnyeivel szemben. Ha könnyeket látott, egészen kijött a sodrából, úgyannyira, hogy teljesen elvesztette az ítélőképességét. Az irodavezetője és a titkárja tudták ezt, s azért már előre figyelmeztették a folyamodókat, hogy semmi szín alatt se sírjanak, hacsak nem akarják teljesen elrontani nála a dolgukat. „Megg-haragszik és meg se hallgatja“, — mondogatták az illetőknek. — És csakugyan, az ilyen esetekben az a lelki zavar, a melyet Alexandrovics Alexejben a könnyek előidéztek, hirtelen haragban nyilatkozott meg. „Nem tehetek semmit. Legyen szíves távozni!“ kiáltott föl rendszerint az ilyen esetekben.

Mikor a versenyről visszatérve, Anna Vronszkijval való viszonyát közölte vele, s utána kezeivel az arcát eltakarva legott sírva fakadt, Alexandrovics Alexej minden iránta való haragja ellenére is érezte annak a lelki zavarnak a rohamát, mely a könnyek láttára rendszerint erőt szokott venni rajta. Ezt tudván, úgyszintén avval is tisztában lévén, hogy ha érzelmeinek ebben a pillanatban kifejezést adna, ez nem volna a helyzetnek megfelelő, iparkodott magában az életnek minden nyilvánulását elfojtani, s azért meg se moczczant, s egyetlen pillantást se vetett rá. Ebből támadt arcának az a halottszerű kifejezése, mely Annát annyira megdöbbsentette.

Mikor hazaértek, lesegítette őt a kocsirol, s erőt vevén magán, szokott udvariasságával elbúcsúzott tőle, miközben néhány olyan szót ejtett ki, mely őt semmire se kötelezte; mindössze annyit mondott, hogy majd holnap közli vele az elhatározását.

A felesége szavai, a melyek legrosszabb sejtelmek megerősítették, kegyetlen fájdalmat keltettek Alexandro-

vics Alexej szívében. Ezt a fájdalmat csak fokozta a szá-
nalomnak az az érzése, a melyet a könnyek ébresztettek
benne. De mikor a kocsiban egyedül maradt, legnagyobb
meglepetésére és örömére úgy érezte, hogy teljesen
megszabadult ettől a szánalomtól is, azoktól a kétségek-
től és féltékenységtől okozta fájdalmaktól is, melyek az
utóbbi időben gyötörték.

Olyasmit érzett, mint az az ember érezhet, a ki egy
régóta fájó fogát kihúzatta. A rettenetes fájdalom, s va-
lami olyasfajta érzés után, mintha valami óriási, még a
fejénél is nagyobb valamit húztak volna ki az állkapcsá-
ból, a beteg, még maga se bízván az örömeiben, egy-
szerre úgy érzi, hogy nincs ott többé az, a mi az életét
oly hosszú ideig keserítette, s figyelmét teljesen lekö-
tötte, és hogy megint élhet, gondolkozhatik, s a fogán
kívül más iránt is érdeklődhetik. Ezt az érzést tapasztal-
ta most Alexandrovics Alexej. A fájdalom különös és
rettenetes volt, de most elmúlt; érezte, hogy most megint
élhet, s a feleségén kívül másra is gondolhat.

„Becstelen, vallástalan, szívtelen és romlott asz-
szony! Ezt én mindig tudtam, mindig láttam, bárha,
sajnálván őt, iparkodtam is magamat ámitani,“ — mon-
dotta magában. És csakugyan úgy tetszett neki, hogy ő
ezt mindig látta; visszaidézte az emlékezetébe elmúlt
életüknek egyes részleteit, a melyek azelőtt semmi te-
kintetben sem látszottak előtte rosszaknak; most pedig
ugyanezek a részletek világosan bizonyították, hogy
Anna mindig romlott teremtség volt. „Hibáztam, mikor
összekapcsoltam az életemet az övével; de az én hibám-
ban nincsen semmi rossz, és így nem is lehetek boldog-
talan. A hibás nem én vagyok, hanem — ő. De nekem
semmi közöm ő hozzá. Ő én reám nézve nem létezik
többé,“

Mindaz, a mi feleségére és a fiára vonatkozott, a ki
iránt épp úgy megváltoztak az érzelmei, mint neje iránt,
megszűntek őt érdekelni. Az egyetlen, a mi most foglal-
kozottatta, az a kérdés volt, hogy tudná a legjobban, a
legtisztességesebb formában és magára nézve a legelő-
nyösebben — tehát a leghelyesebben is — lerázni magá-
ról azt a sarat, a melylyel őt Anna a bukása által be-

mocskolta, és menni tovább tevékeny, becsületes és hasznos életének az útján.

„Én nem lehetek boldogtalanná attól, hogy egy megvetésre méltó asszony bűnt követett el; mindössze csak meg kell találnom a legjobb kivezető utat abból a súlyos helyzetből, a melybe engem sodort. És meg is fogom találni, — mondotta magában, mind jobban elkomorodva. — Nem én vagyok az első, sem az utolsó.“ És nem is szólva a történeti példákról, kezdve a Szép Helena révén mindenkinek az emlékezetében följújtott Menelaoson, a legmagasabb körökhöz tartozó férjek ellen elkövetett legújabb hűtlenségek eseteinek egész sora merült föl Alexandrovics Alexej képzeletében. „Darjalov, Poltavszkij, Karibanov herczeg, Paszkudin gróf, Dram . . . Igen, Dram is . . . ez a talpig becsületes, tevékeny ember . . . Szemjonov Csagin, Szigonin, — vette sorra Alexandrovics Alexej. — Az igaz, hogy mindig valami megfoghatatlan ridicule is hullott ezekre az emberekre, de én ebben soha se láttani egyebet szerencsétlenségnél és mindig részvétellel voltam irántuk,“ — mondotta magában Alexandrovics Alexej, bárha ez nem volt is igaz, és ő soha se volt részvétellel az ilyen természetű szerencsétlenségek iránt és annál többre tartotta magát, minél gyakoriabbakká váltak a férjeiket hűtlenül megcsaló asszonyok esetei. „Ez olyan szerencsétlenség, mely mindenkit érhet. Utólért engem is. Csak arról van szó, hogyan lehetne a helyzeten a legjobban átvergődni.“ S elkezdte részletesen bírálgatni azoknak az embereknek a viselkedését, a kik az övéhez hasonló helyzetben voltak.

„Darjalov párbajt vívott . . .“

A párbaj, különösen fiatalabb korában, nagyon foglalkoztatta Alexandrovics Alexej gondolatait, első sorban azért, mert testileg gyöngé ember volt s ezt tudta is. Alexandrovics Alexej nem tudott rémület nélkül a reá szegzett pisztoly csövére gondolni, és soha világéletében nem volt a kezében semmiféle fegyver. Ennek a félelemnek a következtében kora ifjúságától kezdve sokat gondolt a párbajra, s minduntalan beleképzelte magát abba a helyzetbe, melyben kénytelen az életét koczkára

tenni. Miután sikerei voltak, és szilárd állásra tett szert az életben, rég megfeledkezett erről az érzésről; de a hosszú megszokás megtette a magáét, s a gyávasága által fölidézett rémület most is olyan erős volt benne, hogy Alexandrovics Alexej gondolatban ugyan hosszú ideig és minden oldalról meghányta-vetette a párbaj kérdését, bár előre tudta, hogy soha, semmi körülmények közt se fog verekedni.

„Kétséget se szenved, hogy a mi társadalmunk még annyira vad (nem úgy mint Angliában), hogy vannak nagyon sokan, — s ezek közt sokan olyanok, a kiknek a véleményére Alexandrovics Alexej különösen sokat adott, — a kik helyeslik a párbaj intézményét; de vajon mit érnek el vele? Tegyük föl, hogy kihívom párbajra, — folytatta magában Alexandrovics Alexej és élénken elképzelte a kihívás után való éjszakát, a mellének szegezett pisztolyt, s összereszt és tisztába jött vele, hogy ezt soha nem fogja tenni, — tegyük föl, hogy kihívom őt párbajra. Tegyük föl, hogy betanítanak, — szötte tovább a gondolatait, — fölállítanak és megnyomom a ravaszt, — folytatta a szemeit behúnyva, — s kiderül, hogy agyonlöttem őt, — mondotta magában Alexandrovics Alexej, s megrázta a fejét, hogy elűzze magától ezeket az ostoba gondolatokat. Vajon mi értelme volna annak, megölni egy embert, csak azért, hogy egy bűnös asszonyhoz és a fiamhoz való viszonyomat tisztázzam? Éppen úgy azt is el kell majd határoznom, hogy mitévő legyek ő vele? De, a mi még valószínűbb, s a mi kétségkívül be is fogna következni, ő fog engem megölni, vagy megsebesíteni. Engem, ártatlan embert, áldozatot, megölni vagy megsebesíteni! Ez még esztelenőbb dolog. Sőt tovább megyek: az én részemről a párbajra való kihívás tisztességtelen lépés volna. Mintha bizony nem tudnám előre, hogy a barátaim soha sem engednek engem párbajozni, nem engedik meg azt, hogy egy államtisztviselőnek az élete, a melyre Oroszországnak szüksége van, veszedelemnek tétessék ki? Mi lesz tehát? Az, hogy én, előre tudván, hogy veszedelemre nem fog kerülni a sor, csak valamelyes hazug nimbusra akartam szert tenni ez által a kihívás által.

Ez tisztességtelen, ez becsstelen dolog, másoknak és önmagamnak a rászédése volna. A párbaj esztelenség, s azt senki nem is várhatja tőlem. Az én célom mindössze az, hogy megóvjam a hírnevemet, a melyre tevékenységem akadálytalan folytatása szempontjából szükségem van." A szolgálati tevékenység, a melynek Alexandrovics Alexej szemeiben annak előtte is nagy jelentősége volt, most különösen fontosnak tetszett előtte.

Alexandrovics Alexej, miután a párbajt megfontolta és elutasította magától, a válás, mint ama másik kivezető út felé fordult, a melyet, azok közül a férjek közül, a kik eszébe jutottak, szintén néhányan választottak. Emlékezetében a válásnak összes ismert eseteit átfutván, (nagyon sok volt belőle az általa jól ösmert legmagasabb körökben is) Alexandrovics Alexej egyetlen olyan esetet se talált, a melyben a válásnak az lett volna a célja, mely most az ő szemei előtt lebegett. Mindezekben az esetekben a férj visszalépett vagy kiszolgáltatta hűtlen feleségét, és maga az a fél, a melynek az elkövetett bűn következtében nem volt joga büntetésével házasságra lépni, képzelt és állítólagosan törvényes viszonyra lépett a képzelt házastárssal. A maga esetében pedig Alexandrovics Alexej azt látta, hogy a törvényes, vagyis olyan elválásnak, a mely csakis a bűnös nőt sújtaná, még a lehetősége is ki van zárva. Látta, hogy azok a szövevényes életviszonyok, a melyek közt ő volt, kizárták ama durva bizonyítékoknak az alkalmazását, a melyeket a törvény a nő bűnös voltának a bizonyítására megkívánt; látta, hogy ennek az életnek bizonyos tekintetben való finomúltsága még abban az esetben sem engedte volna meg ezeknek a bizonyítékoknak a fölhasználását, ha azok tényleg rendelkezésre állottak volna, s hogy ezeknek a bizonyítékoknak a fölhasználása sokkal inkább meggyalázta volna a közvélemény előtt őt magát, mint a feleségét.

A válás megkísérlése így csak botránypörre vezetett volna, mely kapóra jött volna ellenségeinek, hogy pletykázzanak, s a világ előtt elfoglalt kimagasló állásában őt megalázzák. A főczélt, — helyzetének a lehető legcsekélyebb rázkódtatások árán való tisztázását, —

a válás révén sem érte volna el. Ezen kívül a válás, sőt már a válás egyszerű megkísérlése esetén is, nyilvánvaló volt, hogy az asszony megszakította volna az urával az összeköttetést és egyesült volna a kedvesével. Már pedig Alexandrovics Alexej lelkében a felesége iránt való teljes, és mint most neki tetszett, megvető közönyösség ellenére is megmaradt egy érzés, annak a váagnak az érzése, hogy ne egyesülhessen akadálytalanul Vronszkijval, s hogy a bűn, a melyet elkövetett, ne váljék előnyére. Ennek már a pusztá gondolata is annyira felbőszítette Alexandrovics Alexejt, hogy a mint ezt elképzelte, legott fölszisszent belső fájdalmában, fölugrott és megváltoztatta a helyét a kocsiban, és csak nagy sokára csavarta be ismét fázékony és csontos lábait bozontos nagykendőjébe.

„A forma szerint való elváláson kívül még úgy is tehetne az ember, mint Karibanov, Paszkudin és az a derék Dram, vagyis egyszerűen otthagyná a feleségét, — fűzte tovább a gondolatait, miután valamelyest lecsillapodott; csakhogy ez a mód is éppen úgy kitette volna őt a szégyen kellemetlenségeinek, mint a válás, és a mi a fő, ez is, épp úgy, mint a forma szerint való elválás, Vronszkij karjaiba kergette volna a feleségét. — Nem, ez lehetetlen, lehetetlen! — szólott hangosan, miközben megint elkezdett a plaidjébe burkolózni. — Én nem lehetek boldogtalan, de nekik sem szabad boldogokká lenniök.“

A féltés érzése, mely a bizonytalanság időszakában gyötörte, abban a pillanatban elmúlt, a mikor a felesége szavai fájdalommal kihúzták a fogát. De ezt az érzést egy másik váltotta föl: az a vágy, hogy a felesége nemcsak hogy ne diadalmaskodjék, hanem elvegye bűnének a büntetését. Nem ébredt tudatára ennek az érzésnek, de a lelke fenekén kívánta, hogy a felesége szenvedjen azért, hogy a nyugalmát és a becsületét megzavarta. S miután újra átgondolta a párbaj, a válás, az elhagyás föltételeit, s újra elejtette őket, Alexandrovics Alexej meggyőződött róla, hogy csak egyetlen egy kivezető út van, — ott tartani őt magánál, elrejtteni a világ elől mindazt, a mi történt, és minden rendelkezésére álló eszközt

fölhásználni arra, hogy a viszonyoknak véget vessen, és — a mit még maga magának se vallott be, — őt megbüntesse. „Közölnöm kell vele az elhatározásomat, hogy tudniillik, alaposan megfontolván azt a súlyos helyzetet, a melybe ő az egész családot sodorta, minden más megoldás csak rosszabb volna mind a két félre nézve, mint a külső status quo, s hogy ezt hajlandó is vagyok fönntartani, de csak azzal a szigorú föltétellel, hogy mindenben aláveti magát az én akaratomnak, vagyis megszakítja a kedvesével való viszonyt.“ Ennek az elhatározásnak további megerősítéséül, miután az már véglegessé vált, Alexandrovics Alexejnek még egy fontos gondolata támadt. „Csakis evvel az elhatározással járok el a vallásnak is megfelelően, — mondotta magában, — csakis evvel az elhatározással nem taszítom el magamtól a bűnös asszonyt, hanem alkalmat adok neki a javulásra, sőt — bármily nehezemre essék is, — erőim egy részét arra szentelem, hogy őt megjavítsam és megmentsem.“ Ámbár Alexandrovics Alexej nagyon jól tudta, hogy semmiféle erkölcsi befolyással sem lehet a feleségére, s hogy a javulásnak ebből a kísérletéből hazugságon kívül semmi egyéb se fog kisülni; ámbár ezekben a nehéz percekben egyetlen egyszer se gondolt arra, hogy a vallásban keressen segítséget, — most, hogy az elhatározása, a mint neki tetszett, találkozott a vallás követelményeivel, elhatározásának ez a vallási szentesítése teljesen kielégítette őt, sőt bizonyos fokig még a nyugalmát is visszaadta. Örömet okozott neki az a gondolat, hogy még az életnek egy ennyire fontos ügyében is senki se mondhatja, hogy nem járt el annak a vallásnak a szabályai szerint, a melynek a zászlaját az általános elhidegülés és közöny közepett mindenkor fennen lobogtatta. A további részleteket is megfontolván, Alexandrovics Alexej már azt sem látta be, hogy miért ne maradhatna a feleségéhez való viszonya csaknem teljesen olyan, mint eddig volt. Az kétségtelen, hogy az iránta való tiszteletet soha se lesz képes többé visszahozni; de arra nem volt és nem is lehetett semmi ok, hogy földúlja az életét és szenvedjen, pusztán csak azért, mert a felesége rossz és hűtlen asszony volt.

„Igen, múlik az idő, a mindent meggyógyító idő, s visszaáll a régi viszony, — mondotta magában Alexandrovics Alexej, — vagyis visszaáll annyira, hogy semmiféle zavart se fogok érezni életem folyásában. Neki boldogtalannak kell lennie, de én nem vagyok hibás és így nem lehetek boldogtalan.“

XIV.

Pétervárra érkezvén, Alexandrovics Alexej nemcsak hogy megmaradt e mellett az elhatározása mellett, de a fejében még azt a levelet is megfogalmazta, a melyet majd a feleségének írni fog. A kapus fülkéjébe lépve, egy pillantást vetett a minisztériumból érkezett levelekre és iratokra, s megparancsolta, hogy hozzák utána a dolgozószobájába.

— Nem fogadok senkit, — mondotta a kapus kérésére, bizonyos elégtelenséggel, mely jó hangulatának volt a jele, miközben ezt a két szót: „Nem fogadok“, — különösen hangsúlyozta.

A dolgozószobájában Alexandrovics Alexej vagy kétszer föl és alá ment, azután megállt a hatalmas íróasztal előtt, a melyen a már előbb bennjárt komornyik meggyújtott volt hat gyertyát, megropogtatta az újjait, s az írószerek közt kotorászva leült. Az asztalra könyökölve kissé félrehajtotta a fejét, egy pillanatig gondolkozott, ezután elkezdett írni, a nélkül, hogy csak egy pillanatnyi szünetet is tartott volna. Minden megszólítás nélkül és francziául írt neki, a „vous“ névmást használván, a melynek nincs meg az a hideg jellege, mint az orosz nyelvben.

„Legutolsó beszélgetésünk alkalmával közöltem volt önnel azt a szándékomat, hogy ennek a beszélgetésnek a tárgyára vonatkozólag majd tudtára adom az elhatározásomat. Miután alaposan megfontoltam mindent, most csak azért írok, hogy ezt az ígéreteket beváltsam. Elhatározásom a következő: bárminők lettek légyen is az ön bűnei, én nem érzem magamat följogosítva arra, hogy azokat a kötelékeket, a melyekkel mi egy maga-

sabb hatalom révén össze vagyunk kötve, elszakítsam. Az nem lehet, hogy a házastársak egyikének szeszélye, önkénye, vagy akár bűne földülja egy család életét, s a mi életünknek úgy kell tovább folynia, mint a hogy' eddig folyt. Ez föltétlenül szükséges úgy én reám, mint önre és gyermekünkre nézve. Teljesen meg vagyok győződve róla, hogy már megbánta és bánja azt, a mi erre a levélre alkalmat szolgáltatott, s hogy segítségemre lesz abban, hogy meghasonlásunk okát gyökerestől kitépjük s a múltat elfeledjük. Ellenkező esetben ön maga is sejtheti, mi várakozik önre és a fiára. Mindezekre, remélem, lesz módomban részletesebben kiterjeszkedni, majd ha személyesen találkozunk. Miután a nyaralás időszakának innen-onnan vége, arra kérem önt, hogy mielőbb, de keddnél semmiestre se későbben költözzék be Pétervárra. A költözködésre vonatkozólag szükséges minden intézkedést meg fogok tenni. Kérem, vegye tudomásul, hogy eme kérésem teljesítésére különös súlyt fektetek.'

Karenin A.

P. S. E levélhez mellékelve a pénz, a melyre esetleg szüksége lehet."

Átolvasta a levelet és meg volt elégedve vele, különösen avval, hogy eszébe jutott pénzt is mellékelni hozzá; nem volt benne egyetlen keményebb szó, sem szemrehányás, de megalázkodás sem. És a mi a fő, meg volt benne az aranyhíd a visszatérésre. Miután a levelet összehajította, egy nagy és masszív elefántcsont késsel megsimította s a pénzzel együtt borítékba tette, avval a megelégedettséggel, mely mindig elfogta, a mikor jól elrendezett írókészleteivel bíbelődött, csengetett.

— Átadod a futárnak, hogy holnap kézbesítse Arkágyevna Annának a nyaralóban, — mondotta és fölkel.

— Szolgálatára, kegyelmes uram; a teát a dolgozószobájába parancsolja?

Alexandrovics Alexej a dolgozószobájába rendelte a teát, s a masszív késsel játszva, oda ment a karosszékhez, a melyhez már oda volt készítve a lámpa s egy francia könyv, a melyet olvasott s a mely az eugubiai fölíratokról szólt. A karosszék fölött aranykeretbe

foglalva függött Annának egy hírneves művész által festett, kerekded formájú, gyönyörű arczképe. Alexandrovics Alexej rápillantott. Titokzatos szemei gúnyosan és kihívóan néztek rá, mint akkor, utolsó beszélgetésüknek estéjén. Tűrhetetlenül kihívóan hatottak Alexandrovics Alexejre a művész által kitűnően megfestett csipke, fejkendő, a fekete haj s a gyönyörű fehér kéz, a melynek gyűrűs ujjá el volt borítva gyűrűkkel. Egy pillantást vetve az arczképre, Alexandrovics Alexej annyira öszszerezcent, hogy az ajkai is megremegtek s „br!” hangot adtak, mire megint elfordult tőle. Sietve leült a karosszékbe és felütötte a könyvet. Megpróbált olvasni, de nem volt képes azt a rendkívüli élénk érdeklődést, melyet annak előtte az eugubiai fölírások iránt tanusított, magában ébren tartani. A könyvbe nézett ugyan, de másra gondolt. Nem a feleségére, hanem egy, a hivatalos működésében legutóbb fölmerült bonyodalomra, mely ez idő szerint legjobban foglalkoztatta. Érezte, hogy most jobban a mélyére hatolt ennek a bonyodalomnak, mint valaha, s hogy a fejében, — ezt minden önámítás nélkül elmondhatta, — egy kapitális gondolat született meg, mely az egész ügyet megoldhatná, őt a pályáján még föllebb vihetné, ellenségeit megbuktathatná és így az államnak a legnagyobb hasznot hajtaná. A mint az inas a teát behozta és kiment, Alexandrovics Alexej fölkelte és odalépett az íróasztalhoz. Maga elé húzván a folyó ügyeket tartalmazó portfeuille-et, a megelégedettségnek alig észrevehető mosolyával irónt vett a kezébe s belemélyedt annak a szövevényes ügynek a tanulmányozásába, a mely a küszöbön álló bonyodalomra vonatkozott. Ez a bonyodalom a következő volt: Alexandrovics Alexejben mint államtitviselőben megvolt az a különös tulajdonság s az a jellemző vonás, mely minden gyorsan emelkedő titviselőben megvan, s a melynek, makacs becsvágyán, tartózkodásán, becsületességén és önbizalmán kívül részben a carriere-jét is köszönhette, hogy mellőzte az ügyek aktaszerű elintézését, a levelezéseket a lehető legszűkebb térre szorította, s az ügyekkel szemben, a mennyire csak lehetett, a közvetlenség álláspontjára helyezkedett, és e mellett még

takarékos is volt. Történt már most, hogy a junius második nevezetes bizottsági ülésen szóba került a zara-szkij kormányzósági földek öntözésének az ügye, mely Alexandrovics Alexej minisztériumához tartozott és kiáltó példájául szolgált a nagy kiadásoknak s az akta-szerű intézés czélszerűtlenségének. Alexandrovics Alexej nagyon jól tudta, hogy ez így van. A zara-szkij kormányzósági földek öntözésének az ügyét Alexandrovics Alexej elődjének az elődje kezdeményezte. És tényleg, erre a dologra tömérdek pénzt költöttek és költenek, még pedig teljesen eredménytelenül, mert a vállalkozás nyilvánvalóan semmi eredményre se vezethetett. Alexandrovics Alexej hivatalba lépésekor azonnal fölismerte ezt, és kezébe akarta venni az ügyet, de eleinte, a mikor még nem érezte magát elég erősen, belátta, hogy ez nagyon is sok érdeket érintene s így oktalanság volna; később pedig, más ügyekkel foglalkozván, erről teljesen megfeledkezett. Ez az ügy is, mint minden más, csak a tehetetlenség törvénye révén ment előre. (Sok ember élt ebből a vállalkozásból, köztük különösen egy rendkívül tisztességes és nagy zenei tehetségű család: a leányok mind vonós hangszereken játszottak. Alexandrovics Alexej ösmerte ezt a családot s az idősebb leányok egyikének gyámja is volt.) Ennek az ügynek egy ellenséges indulatú minisztérium által való föllevenítése Alexandrovics Alexej szerint nem volt tisztességes dolog, mert hiszen minden minisztériumban voltak olyan ügyek, a melyeket a szolgálati tapintat révén senki se bolygatott. Most azonban, ha már odadobták neki a keztyűt, ő elszántan föl is vette és követelte, hogy egy külön bizottságot küldjenek ki, mely annak a bizottságnak a munkálkodását, mely a zara-szkij kormányzósági földek öntözését intézte, megvizsgálja és elbírálja. Ezenkívül az idegenek helyzetének a tisztázására is egy külön bizottság kiküldését követelte. Az idegenek helyzetének a tisztázása véletlenül került szőnyegre azon a junius 2-diki ülésen, a melyen Alexandrovics Alexej a kérdést, mint olyat, mely az idegenek származására való tekintettel nem tűr halasztást, a legerélyesebben képviselte. A bizottságban ez az ügy több miniszté-

riumnak az összekülönbözését vonta maga után. Az a minisztérium, mely Alexandrovics Alexej iránt ellenséges indulattal viseltetett, azt vitatta, hogy az idegeneknek a helyzete valósággal rózsás, és hogy a tervezett újjászervezés csak árthatna ennek a virágzó állapotnak, ha azonban van valami, a mi rossz, úgy ez csak abból származik, hogy Alexandrovics Alexej nem követte azokat a rendszabályokat, a melyeket neki a minisztérium előírt. Most azután Alexandrovics Alexej a következőket szándékozott követelni: először is, hogy alakítsanak egy új bizottságot, melynek az legyen a föladata, hogy az idegenek helyzetét a helyszínén tanulmányozza; másodsor, a mennyiben az derülne ki, hogy az idegenek helyzete csakugyan olyan, a minőnek a bizottság kezei közt levő hivatalos adatokból látszik, alakíttassék egy másik új, tudományos bizottság, a mely az idegenek eme vígasztalan helyzetének az okait tanulmányozza, és pedig: a) politikai, b) közigazgatási, c) gazdasági, d) néprajzi, e) anyagi és f) vallási szempontból; harmadszor, hogy kérjenek be az ellenséges indulatú minisztériumtól jelentést azokról a rendszabályokról, a melyeket a minisztérium azoknak a hátrányos körülményeknek a megváltoztatása céljából, a melyek közt az idegenek sínylődnek, az utolsó tíz esztendő alatt életbeléptetett, és végre negyedszer, hogy követeljenek fölvilágosítást a minisztériumtól az iránt, hogy, mint az az 1863 december 5-diki és 1864 június 7-diki kelettel 17015. és 18308. számok alatt a bizottsághoz érkezett jelentésekből kitűnik, a minisztérium miért járt el a szervezeti és alaptörvények 18-diki szakasza, és a 26-dik szakaszához csatolt jegyzet szellemével homlokegyenest ellenkezőleg. Az izgalom pírja futotta el Alexandrovics Alexej arczát, a mikor ezeknek a gondolatoknak az átnézetét gyorsan leírta maga elé. Mikor egy ív papirost teleírt, fölkel, csöngetett s átadott egy levelet az iroda-igazgató számára, a szükséges fölvilágosítások iránt. Miután fölkel s föl és alá járt a szobában, megint rápiliantott az arczképre, elkomorodott, majd gúnyosan elmosolyodott. Erre még egy kicsit olvasott az eugubiai föliratokról szóló könyvben, s miután érdeklődése megújult a tárgy iránt,

tizenegy órakor elment aludni, s mikor az ágyban fekve visszagondolt a feleségével kapcsolatos eseményekre, ezek már korántsem tündek föl előtte olyan sötét színben, mint addig.

XV.

Ámbár Anna makacsúl és haragosan ellentmondott Vronszkijnak, mikor ez a helyzetet tarthatatlannak jelezte, a lelke fenekén ő maga is fonáknak és tisztességtelennek tartotta ezt a helyzetet és egész lelkéből szeretett volna rajta változtatni. Mikor az urával a lóversenyről visszatért, az izgatottságnak egy pillanatában mindent megvallott neki, s a fájdalom ellenére is, a melyet ekkor érzett, örült rajta, hogy így esett. Azután, hogy az ura egyedül hagyta, azt mondta magának, hogy örül, hogy most majd minden tisztázódik, s hogy legalább hazugságra és ámtításra nem lesz többé szüksége. Az kétségtelennek látszott előtte, hogy a helyzete most egyszer és mindenkorra tisztázódni fog. Lehet, hogy ez az új helyzet rossz, de legalább határozott lesz, s nem lesz benne semmi homály és hazugság. Azért a fájdalomért, a melyet ezekkel a szavakkal magának és az urának okozott, kárpótolni fogja most az, hogy minden tisztázódik, a mint ő gondolta. Ezen az estén még találkozott Vronszkijval is, de arról, a mi közte és az ura közt történt, semmit se szólt neki, bár ahhoz, hogy a helyzet tisztázódjék, ez is szükséges lett volna.

Mikor másnap reggel fölbredt, az első, a mi eszébe jutott, azok a szavak voltak, a melyeket az urának mondott, s ezek a szavak oly borzasztóknak tündek föl előtte, hogy szinte képtelen volt megérteni, hogy' tudta magát rászáni arra, hogy ezeket a szörnyű, durva szavakat kimondja, s el se tudta képzelni, hogy mi lesz a dolognak a vége. De a szavak ki voltak mondva, és Alexandrovics Alexej elment a nélkül, hogy csak egy szót is szólt volna. „Találkoztam Vronszkijval és nem szóltam neki. Még abban a pillanatban, a mikor kiment, vissza akartam hívni, hogy szóljak neki, de meggondoltam, mert furcsa lett volna, mért nem szóltam mindjárt az első pillanat-

ban. Mért van az, hogy akartam, és még sem szóltam?“ S válaszul erre a kérdésre, a szégyen izzó pírja futotta el az arcját. Megértette, hogy mi tartotta vissza ettől, megértette, hogy szégyelte magát. A helyzete, mely még csak tegnap este is tisztázottnak látszott, most egyszerre, nemcsak hogy nem tisztázottnak, de megoldhatatlannak tűnt föl előtte. Megborzadt a szégyentől, a mely eddig esze ágába se jutott. A mikor csak rágondolt, hogy mit fog tenni az ura, a legszörnyűbb gondolatai támadtak. A fejébe vette, hogy tüstént jön az intéző és kikergeti őt a házból, s hogy szégyenét az egész világ megtudja. Megkérdezte magától, vajon hova fog menni, ha a házból kiűzik és nem talált feleletet erre a kérdésre.

A mikor Vronszkijra gondolt, úgy tetszett neki, hogy ez őt nem szereti, hogy már kezd terhére lenni, hogy ő nem kínálhatja oda magát neki, s ezért valósággal ellenséges indulat támadt benne iránta. Úgy rémlett előtte, hogy azokat a szavakat, a melyeket az urának mondott, s a melyeket gondolatban szüntelenül ismételt, hogy azokat a szavakat mindenkinek mondta, s hogy azokat mindenki hallotta. Nem tudta rászánni magát, hogy a szemébe nézzen azoknak, a kikkel egy fődél alatt élt. Nem tudta magát rászánni, hogy a komornáját behívja s még kevésbé arra, hogy bemenjen és meglátogassa a fiát meg a nevelőnőt.

A komorna, a ki már régóta hallgatózott az ajtóban, belépett a szobájába. Anna kérdőleg nézett a szemébe, és rémülten elvörösödött. A komorna bocsánatot kért, a mért bejött, azt mondván, hogy úgy rémlett neki, mintha csöngettek volna. A ruhákat hozta be s azonkívül egy levelet. A levelet Betszi küldte. Betszi arra emlékeztette őt, hogy Merkalova Liza és Stolcz bárónő, mindketten az udvarlóiikkal, Kaluzsszkijval és az öreg Sztremov-val ma délelőtt egy játszma croquetre jönnek hozzá. „Jöjjön el, ha csak nézni és az erkölcsöket tanulmányozni is. Várom“, — fejezte be Betszi.

— Nem kell, semmi se kell, — mondotta Annuskának, a ki a pipereasztalon az üvegcséket és a keféket rakosgatta. — Menj csak, én tüstént felöltözöm és elmegyek. Nem kell, semmi se kell.

Annuska kiment, de Anna nem kezdett öltözködni, hanem lehorgasztott fejjel és lecsüggő karokkal ugyanabban a helyzetben ült tovább, s olykor egész testében összerezsent, mintha valami mozdulatot akart volna tenni, vagy mondani akart volna valamit, majd megint megdermedt a mozdulatlanságában. Szüntelenül csak ezt ismételte: „Én Istenem! Én Istenem!” De se az „Isten”-nek, sem az „én”-nek nem volt rá nézve semmi értelme. Az a gondolat, hogy súlyos helyzetében a vallásban keresen segítséget, bár soha egy pillanatig sem kételkedett abban a vallásban, a melyben nevelkedett, épp oly távol állott tőle, mint az, hogy magánál Alexandrovics Alexejnél keresen segítséget. Előre tudta, hogy a vallás segedelme csak avval a föltétellel lehetséges, ha lemond arról, a mi reá nézve az élet egész tartalmát jelentette. Nemcsak nehéz volt a szíve, hanem valóságos rémület fogta el új és eddig még soha nem tapasztalt lelki állapottával szemben. Úgy érezte, hogy a lelkében minden kezd megkettőződni, mint a hogy’ a fáradt szem előtt olykor a tárgyak megkettőződnek. Néha azt sem tudta, mitől fél és mit kíván. Vajon attól fél-e vagy azt óhajtja, a mi volt, vagy azt, a mi lesz, s hogy mit óhajt voltaképpen, még azt sem tudta.

„Óh, mitévő legyek!” — mondotta magában, s egyszerre a feje mindkét oldalán fájdalmat érzett. Mikor magához tért, azt látta, hogy a halántékai táján mindkét kezével fogja és szorongatja a haját. Fölkelt és elkezdett föl és alá járni.

— A kávé készen van, s a kisasszony várakozik Szerjozsával, — mondotta Annuska, a ki megint visszajött s ugyanabban a helyzetben találta Annát.

— Szerjozsa? Mi baj van Szerjozsával? — kérdezte Anna hirtelen fölélénkülve, s reggel óta most először gondolt a kis fiára.

— Azt hiszem, valami csínt követett el, — felelt Annuska mosolyogva.

— Hogy-hogy’, csínt követett el?

— Asszonyomnak a sarok-szobájában ott voltak az őszi baraczkok; úgy tetszik, titkon megevett belőlük egyet.

Fiának az említése egyszeriben kiragadta Annát abból a reménytelen helyzetből, a melyben tespedt. Eszébe jutott a fiának élő anyának az a részben őszinte, bár nagyon is túlzott szerepe, a melyet az utóbbi években magára vállalt, és örömmel érezte, hogy abban az állapotban is, a melyben most sínylődött, van egy olyan gondja, a mely teljesen független attól a helyzettől, a melyben az urával és Vronszkijval szemben van. Ez a gond — a fia. Bármily helyzetbe kerüljön is, a fiát nem hagyhatja el soha. Ám szégyenítse meg és kergesse el az ura, ám hidegüljön meg iránta Vronszkij és folytassa független életét (megint keserűen és szemrehányóan gondolt rá), a fiát még sem hagyhatja el. Neki megvan az életcélja. S neki most tennie, cselekednie kell, hogy ezt a fiához való viszonyt biztosítsa, nehogy őt elvegyék tőle. Sőt sürgősen, minél sürgősebben kell cselekednie, a míg ez meg nem történt. Magához kell kötnie a fiát és elutaznia vele. Ím ez az egy az, a mit most tennie kell. De ehhez kellett, hogy valamelyest megnyugodjék és kikerüljön ebből a gyötrelmes helyzetből. A fiával kapcsolatos nagy kötelesség gondolata, valamint az a terv, hogy vele azonnal valahova elutazzék, megadta neki ezt a nyugalmat.

Gyorsan felöltözött, lement s határozott léptekkel nyitott be a fogadószobába, a hol szokás szerint már várta a kávé és Szerjozsza a nevelőnőjével. Szerjozsza egészen fehérbe öltözve állt az asztalnál a tükör alatt, s meggömbült háttal és lehajtott fejjel, feszült figyelem kifejezésével az arcán, melyet az anyja jól ismert, s a melyben hasonló volt az apjához, babrált azokkal a virágokkal, melyeket magával hozott.

A nevelőnőnek föltűnően szigorú volt az arca. Szerjozsza, mint gyakran szokta, élesen fölkiáltott: „Óh, mama!“, majd habozni kezdett, odamenjen-e az anyjához, őt köszönteni, s hagyja a virágokat, vagy pedig megcsinálja a bokrétát és avval menjen oda hozzá?

A nevelőnő, miután köszönt, hosszadalmasan és részletesen kezdte elbeszélni Szerjozsza csíntevését, de Anna nem ügyelt rá; azon tündődött, vajon elvigye-e a

nevelőnőt magával vagy sem. „Nem, nem viszem, — döntötte el. — Egyedül megyek el a fiammal.“

— Ez bizony nagyon csúnya dolog, — mondotta Anna, s megfogván a fia vállát, nem szigorú, hanem féltékeny pillantással nézett rá és megcsókolta, a mi a fiúcskát zavarba hozta, de egyúttal meg is örvendeztette. — Hagyja őt egyedül velem, — szólt oda az ámuló nevelőnőnek, s a nélkül, hogy eleresztette volna a fia kezét, leült a kávéhoz megterített asztal mellé.

— Mama! Én . . . én . . . nem . . . — mondotta, iparkodván az arczáról leolvasni, mi vár reá az őszibarackért.

— Szerjossa, — szólott az anyja, a mint a nevelőnő a szobából kiment, — ez nem szép, de úgy-e, nem teszed többé? . . . Szeretsz engem?

Érezte, hogy kicsordúlnak a szemeiből a könnyek. „Hát lehetséges volna-e, hogy ne szeressem őt? — szólott magában, a mint elmerült ijedt, de egyúttal örvendő tekintetébe. — Vagy talán ő is egyetért majd az apjával abban, hogy engem megbüntessenek? Talán bizony nem szánakozik rajtam?“ A könnyek már lassan peregtek végig az arczán, s hogy elrejtse őket, hirtelen fölugrott és szinte rohanva sietett ki az erkélyre.

Az utóbbi napok zivataros esőzései után hűvös és tiszta volt az idő. Bár a megmosdatott lombok közt fényesen szűrődött át a nap, odakünn mégis hideg volt.

Anna részben a hidegtől, részben a benső rémület-től, mely a friss levegőn újult erővel lepte meg, összerázkódott.

— Menj, menj Mariette-hez, — mondotta Szerjossának, a ki kijött utána, és elkezdett az erkély szalmazőnyegén föl és alá járni. „De hát lehetséges-e az, hogy nem bocsátanak meg nekem, s nem értik meg, hogy mindez nem történhetett másként?“ — tündött magában.

Miután megállt és elnézte a nyárfáknak megmosdatott, s a hideg napsugárban csillogó lombozatú s a szélben imbolygó sudarait, megértette, hogy nem fognak neki megbocsátani, hogy épp oly érzéketlen lesz iránta minden és mindenki, mint a milyen most ez az ég és ez

a zöld lomb. S megint úgy érezte, hogy felütötte a fejét a lelkében a meghasonlás. „Nem szabad, nem szabad gondolkodnom, — mondotta magának. — Készülnöm kell. Hová? Mikor? Kit vigyek magammal? Moszkvába, az esteli vonattal. Annuska és Szerjozsa, és csakis a legszükségesebb holmi. De előbb mindkettőjüknek írnom kell.“ Gyorsan bement a házba, a szobájába, leült az asztalhoz és írt az urának:

„Az után, a mi történt, nem maradhatok tovább az ön házában. Elmegyek és viszem magammal a fiamat is. Nem ösmerem a törvényeket, s így nem tudom, a szülők melyikét illeti meg a fiú; de elviszem őt magammal, mert nélküle nem élhetek. Legyen nagylelkű és hagyja meg őt nekem.“

Eddig gyorsan és természetesen írt, de a nagylelkűségére való hivatkozás, a melyet nem ösmert el benne, s annak a szükségessége, hogy a levelet valami megindító mondással fejezze be, megakasztották őt.

„A magam bünéről, a magam megbánásáról szólni nem tudok, mert . . .“

Megint fönnakadt, nem találván meg gondolatai közt az összekötő kapcsot. „Nem, — mondotta magában, — nem kell több semmi“, — és összetépvén a levelet, másikat írt, kihagyta belőle a nagylelkűségre való hivatkozást, és leragasztotta.

A másik levelet Vronszkiinak kellett megírnia. „Bevallottam az uramnak“, — írta, és sokáig ült ott, a nélkül, hogy ereje lett volna tovább folytatni. Ez oly durva volt és oly kevésbé nőies. „És azután, vajon mit írhatok neki?“ — mondotta magában. Megint elfutotta az arcát a szégyen pírja, eszébe jutott a nyugodtsága, s az iránta való bosszúság érzése által indítatva, apró darabokra tépte a papírt, a melyre az az egy mondat volt írva. „Minden fölösleges“, — mondotta magában, s betévén a mappát, fölment, kijelentette a nevelőnő és a cselédség előtt, hogy még ma Moszkvába utazik, s legott hozzá is látott a csomagoláshoz

XVI.

A nyaraló összes szobáiban házi cselédek, kertészek és inasok sűrögtek-forogtak s hordták ki a holmit. Az almáriomokat és fiókos szekrényeket nyitogatták; kétszer is elszaladtak a boltba spárgáért; a padlón újságpapiros hevert szanaszét. Két ládát, zsákokat és szíjba csatolt plaideket hordtak ki az előszobába. Egy hintó és két szekér állott készen a kapu előtt. Anna, a ki a csomagolás munkája közben benső nyugtalanságáról teljesen megfélemedezett, a szobájában az asztal előtt állva, éppen úti köpeny-zsákját csomagolta, mikor Annuska egy közeledő kocsi zajára tette őt figyelmessé. Anna kinézett az ablakon és megpillantotta a kapuban Alexandrovics Alexej futárját, a ki éppen akkor csöngetett volt be.

— Eredj, nézz utána, mi az, — mondotta, s nyugodtan, mindenre elkészülve, a térdén keresztbe fonta a karjait és leült egy karosszékre. Az inas egy vaskos csomagot hozott be, mely Alexandrovics Alexej kezeírásával volt megcímezve.

— A futárnak utasítása van, hogy választ is vigyen, — mondotta.

— Jól van, — szólott Anna, s a mint az inas ki ment, remegő kézzel fölbontotta a levelet. Egy csomó keresztkötés alatt lévő újdontú bankó hullott ki belőle. Kiszabadította a levelet s elkezdte olvasni visszafelé. „Megtettem az előkészületeket az átköltözésre, s nagy súlyt fektetek kérésem teljesítésére“, — olvasta. Ezután elolvasta az egészet visszafelé, majd elejétől végig még egyszer átfutotta. Mikor a végére ért, fájni kezdett s úgy érezte, hogy olyan csapás szakadt rá, a melyre éppen séggel nem számított.

Reggel még szánta-bánta, hogy szólott az urának, s csak azt az egyet kívánta, bár azokat a szavakat ki ne mondotta volna soha. És ime ez a levél ki nem mondottnak ösmerte el azokat a szavakat, és megadta neki azt, a mire vágyott. De most ez a levél mégis minden képzeletet meghaladóan szörnyűnek tűnt föl előtte.

„Igaza van! Igaza van! — mondotta. — Természe-

tesen, neki mindig igaza van, ő keresztény, ő nagylelkű! Eh, alávaló, gyalázatos ember! S ezt rajtam kívül senki sem érti és nem is fogja megérteni; sőt még magam sem értem egészen. Mások azt mondják: vallásos, erkölcsös, becsületes, okos ember; de azok nem látják azt, a mit én láttam. Azok nem tudják, hogy' fojtogatta az életemet nyolcz esztendőn keresztül, hogy' fojtogatott mindent, a mi bennem élő volt, — hogy' nem jutott eszébe soha, egyetlen egyszer sem az, hogy én eleven asszony vagyok, a kinek szüksége van szerelemre. Nem tudják, hogy lépten-nyomon hogy' sértegetett és a mellett mennyire meg volt magával elégedve. Én tán nem iparkodtam, minden erőmből nem iparkodtam életemnek az igazolását megtalálni? Én tán nem próbáltam megszeretni őt, szeretni a fiamat, miután már az uramat nem szerettem? De eljött az idő, a mikor beláttam, hogy nem ámíthatom magamat tovább, hogy én is élek, s hogy én nem vagyok oka annak, hogy az Isten olyannak teremtett, hogy szeretnem kell és élnem. És most? Ha megölné engem, ha megölné őt, — mindent elviselnék, mindent megbocsátanék, de nem, ő . . .“

„Hogy' is nem tudtam előre kitalálni, hogy mit fog cselekedni? Azt cselekszi, a mi teljesen rávall aljas jellemére. Neki igaza lesz, de engem, az elbukottat, még jobban, még mélyebbre taszít . . .“ „Ön maga is sejteti, hogy mi vár önre és a fiára“, — jutottak eszébe a levél szavai. „Ez fenyegetés, hogy elveszi tőlem a fiamat, a mi az ő buta törvényeik szerint alkalmasint lehetséges is. De hát én tán nem tudom, hogy miért mondja ezt? Még a fiam iránt való szeretetemben se hisz, vagy lenézi (a mint hogy mindig mosolygott is rajta) ezt az én érzésemet, de viszont tudja, hogy nem hagyom el, nem hagyhatom el a fiamat, hogy nélküle nincs számomra élet, még azzal sem, a kit szeretek, de hogy elhagyván a fiamat és megszökvén tőle, úgy járnék el, mint a leghitványabb, a legundokabb asszony, — ezt ő tudja, s azt is tudja, hogy nem lesz erőm ezt megtenni.“

„A mi életünknek úgy kell tovább folynia, mint eddig, — jutott eszébe a levélnek egy másik mondata. — Ez az élet már annakelőtte is gyötrelmes volt, az utolsó

időben meg szinte rettenetes. Milyen lesz hát most? És ő ezt mind tudja, tudja, hogy én nem tudom megbánni azt, hogy lélekzem, hogy szeretek; tudja, hogy ámitáson és hazugságon kívül nem lesz az egészből semmi; de neki szüksége van rá, hogy engem tovább gyötörjön. Én ösmerem őt, tudom, hogy ő, mint a hal a vízben, úgy úszik és gyönyörködik a hazugságban. De nem, ezt az örömet már nem fogom néki megszerezni, én széttépem a hazugságoknak ezt a pókhálóját, a melybe engem bele akar bonyolítani; ám jöjjön, a minek jönnie kell. Minden jobb a hazugságnál és az ámitásnál.“

„De hogyan? Istenem! Istenem! Volt-e valaha asszony ilyen szerencsétlen, mint én!...“

— Nem, széttépem, széttépem! — kiáltott föl, s könnyeit visszatartva, fölugrott. Odament az íróasztalához, hogy egy más levelet írjon neki. De a lelke fenekén már érezte, hogy nem lesz ereje semmit széttépni, nem lesz ereje ebből a helyzetből, legyen az bármilyen hazug és becstelen, kivergődni.

Leült az íróasztalhoz, de a helyett, hogy írt volna, összetette a kezeit az asztalon, ráhajtotta a fejét s zokogva, egész testében imbolyogva, mint a gyermekek szoktak, elkezdett sírni. Azt siratta, hogy helyzetének a tisztázódása iránt táplált ábrándja egyszer s mindenkorra szertefoszlott. Előre tudta, hogy minden a régiben marad, sőt még sokkal rosszabb lesz, mint volt régen. Érezte, hogy az az állás, a melyet a világban elfoglalt, s mely reggel még oly semmisnek látszott előtte, valójában drága neki, s hogy nem lesz ereje azt az urát és fiát elhagyott és kedvesével egyesült asszony szégyenletes helyzetével fölcserélni; hogy bármennyire iparkodjék is, nem lesz erősebb önmagánál. Sohasem fogja élvezni a szerelem szabadságát, hanem mindörökre megmarad bűnös feleségnek, kitéve a rajtakapítás állandó veszedelmének, miután megcsalta az urát azért, hogy szégyenletes viszonyt kezdjen egy idegen és független emberrel, a kivel az életét sohase fogja egyesíthetni. Tudta, hogy ez így is lesz, s ez olyannyira rettenetes volt neki, hogy el se tudta képzelni, mi lesz a dolognak a vége. Könnyeit

szabadjára eresztve sirt, mint a megbüntetett gyermekek szoktak.

Az inas lépteit hallván, felocsúdott s eltakarván előle az arczát, úgy tett, mintha írna.

— A futár választ kér, — jelentette az inas.

— Választ? Igen, — szólott Anna, — csak várjon. Majd csöngetek.

„Mit írhatnék neki? — gondolta magában. — Mit határozhatok én egymagam? Mit tudom én, mit akarok? Mit szeretek?“ Megint úgy érezte, hogy felbukkant a lelkében a meghasonlás. Megint megrémült ettől az érzéstől és kapva-kapott az első kínálkozó alkalmon, mely eltéríthette őt a saját magára vonatkozó gondolatoktól. „Látnom kell Alexejt, (így hívta gondolatban Vronszkijt), ő az egyetlen, a ki megmondhatja, mit kell tennem. Elmegyek Betszihez, lehet, hogy ott találkozhatom vele“, — mondotta magában, teljesen megfélemlkezvén róla, hogy még tegnap, a mikor azt mondotta neki, hogy nem megy el Tverszkája herczegnőhöz, azt felelte, hogy akkor ő se megy el. Odalépett az asztalhoz és azt írta az urának: „A levelét megkaptam. A.“, — azután csengetett és átadta az inasnak.

— Nem utazunk, — mondta Annuskának, a ki a szobába lépett.

— Egyáltalában nem utazunk?

— Nem, de azért ne csomagoljatok ki holnapig, a kocsi is maradjon. Elmegyek a herczegnőhöz.

— Melyik ruhát készítem elő?

XVII.

A croquet-játszmának, a melyre Tverszkája herczegnő Annát meghívta, két hölgyből és ezek udvarlói-ból kellett állania. Ez a két hölgy főképviseelője volt egy új, válogatott pétervári körnek, mely magát valami utánzásnak az utánzásaképpen, les sept merveilles du monde-nak nevezte. Ezek a hölgyek, igaz, hogy a legmagosabb körökhöz tartoztak, a melyek azonban a lehető legellen-ségesebb indulattal viseltettek az iránt a kör iránt, a

melyben Anna forgolódott. Ezenkívül Merkalova Liza udvarlója, az öreg Sztremov, a ki Pétervár legtekintélyesebb embereinek egyike volt, hivatala révén is ellenséges lábon állott Alexandrovics Alexejjel. Mindeme tekinteteknél fogva Anna nem akart elmenni, s erre a lemondására vonatkoztak Tverszkája hercegnő levelének egyes célzásai. Most azonban Anna, abban a reményben, hogy Vronszkijval találkozhatik, mégis rászánta magát, hogy elmegy.

Anna hamarabb érkezett Tverszkája hercegnőhöz, mint a többi vendégek.

Ugyanakkor, mikor ő belépett, érkezett oda Vronszkij kétfelé fésült szakállú, apród-ábrázatú inasa is. Megállt az ajtóban, s a sipkáját lekapva, előre bocsátotta őt. Anna megismerte, s csak ekkor jutott eszébe, hogy Vronszkij tegnap azt mondotta volt, hogy nem jön el. Alkalmasint erre vonatkozólag küldött most levelet.

A mint az előszobájában felső ruháját levetette, hallotta, a mint az inas, a ki az r-et is úgy ejtette ki, mint egy apród, így szólt: „A gróftól a hercegnőnek“, és átnyújtotta a levelet.

Szerette volna megkérdezni tőle, hol a gazdája. Szeretett volna visszafordulni és levelet küldeni neki, hogy jöjjön el, vagy akár maga elmenni hozzá. De sem az egyiket, sem a másikat, sem a harmadikat nem tehetette meg: már előre hallotta a megérkezését jelző hangszót, és Tverszkája hercegnő inasa, félig feléje fordulva már ott állott az ajtóban, és várta, hogy a belső szobákba lépjen.

— A hercegnő a kertben van, tüstént jelentik neki. Nem parancsol tán lefáradni a kertbe? — jelentette egy másik inas a másik szobában.

A határozatlanság és homályosság állapota itt is ugyanaz volt, mint otthon; sőt még rosszabb, mert semmit se lehetett tennie, nem lehetett Vronszkijval találkoznia, s mégis itt kellett maradnia, ebben az idegen és mostani hangulatával annyira ellentétes társaságban; de olyan öltözetben volt, a melyről tudta, hogy jól illik neki; nem volt egyedül, a léhaságnak megszokott ünnepélyes milieu-je vette körül, s könnyebben érezte magát, mint

otthon; nem kellett tünődnie, hogy mitévő legyen. Magától ment minden. Mikor a talpig fehérbe öltözött s feléje közeledő Betszivel találkozott, a ki meglepte őt az elegáncziájával, Anna, mint mindig, rámosolygott. Tverszkáa hercegnő Tuskevicscsel és egy leány-rokonával volt, a ki vidéki szüleinek nagy öröme az egész nyarat a hírneves hercegnőnél töltötte.

Annában nyilván volt valami különös, mert Betszi azonnal észrevette.

— Rosszúl aludtam, — felelt Anna, rápillantva az inasra, a ki szembe jött velük, s a ki, mint ő hitte, Vronszkij levelét hozta.

— Mennyire örülök, hogy eljött, — mondotta Betszi. — Elfáradtam s éppen most akartam egy csésze teát inni, míg azok eljönnek. Maguk pedig, — fordult oda Tuskevicshoz, — Masával elmehetnének kipróbálni a croquet-ground-ot, ott, a hol lenyírták a pázsitot. Mi meg azalatt egy csésze tea mellett kedvünk szerint kitércselhetjük magunkat, we'll have a cosy chat, nemde? — fordult oda Annához, s mosolyogva megszorította a kezét, a melyben a napernyőjét tartotta.

— Annál is inkább, mert nem maradhatok itt soká, föltétlenül el kell mennem az öreg Vrede-hez. Már száz esztendeje ígérem neki, — szólott Anna, a kire nézve a hazugság, mely pedig idegen volt a természetétől, nemcsak egyszerűvé és természetessé vált a társaságban, de még örömet is okozott neki. Hogy ezt, a mire egy pillanattal azelőtt nem is gondolt, miért mondta, azt sehogy' se tudta volna megmagyarázni. Ezt csak arra való tekintettel mondotta, hogy miután Vronszkij nem fog eljönni, gondoskodnia kell arról, hogy a szabadságát megőrizze és valahogyan megpróbálhasson vele találkozni. De hogy miért említette éppen az öreg Vrede kissasszonyt, a kihez éppen csak úgy kellett elmennie, mint sok máshoz, azt nem tudta megmagyarázni, pedig, mint később kiderült, a Vronszkijval való találkozás legravaszabb módozatain tünődve, ennél jobbat már nem is eszelhetett volna ki.

— Nem, én el nem eresztem semmi szín alatt, — felelt Betszi, figyelmesen Anna szeme közé nézve. —

Igazán mondom, sértésnek venném, ha nem szeretném magát annyira. Valósággal, mintha csak attól tartana, hogy az én társaságom esetleg kompromittálhatná. Kérem a teát a kis fogadó-szobába, — mondotta hunyorogva, mint azt az inassal való érintkezésben mindig szokta.

Kivette az inas kezéből a levelet és elolvasta.

— Alexej felültetett bennünket, — mondotta francziául, — azt írja, hogy nem jöhet el, — tette hozzá olyan egyszerű és természetes hangon, mintha soha eszébe se jutott volna, hogy Vronszkijnek a croquet-en kívül esetleg valami más jelentősége is lehetne Annára nézve. Anna tisztában volt vele, hogy Betszi mindent tud, de mikor hallotta, hogy' beszél előtte Vronszkijről, egy pillanatra mindig meg volt győződve róla, hogy semmiről se tud semmit.

— Áá! — szólott Anna egykedvűen, mintha a dolog vajmi kevéssé érdekelné, és mosolyogva folytatta: — Ugyan már hogy' kompromittálhatna valakit az ön társasága?

Ez a szavakkal való játszás és a titkoknak elleplezése, mint minden asszonynak, Annának is különös gyönyörűséget szerzett. És nem a leplezgetés szükségessége, nem a cél, a melyért a leplezgetés történt, hanem maga a leplezgetés ténye volt az, a mi őt vonzotta.

— Én nem lehetek katolikusabb a pápánál, — mondotta. — Sztremov és Merkalova Liza — a társaság crème-jének a crème-jéhez tartoznak. Aztán meg ők mindenüvé be vannak fogadva, én meg — az én-t különösen hangsúlyozta, — sohase voltam szigorú és türelmetlen. Egyszerűen nem érek rá az ilyesmire.

— De nem, lehet, hogy tán nem akar Sztremovval találkozni? Ám a bizottságban hadd törjenek lándzsát Alexandrovics Alexejjel, — ez mi reánk nem tartozik. De a társaságban ez egyik legszeretettémeltöbb ember, a kít csak ösmerek, és szenvedélyes croquet-játékos. Majd meglássa. És mindamellét, hogy Lizával szemben a vén szerelmes nevetséges szerepét játssza, érdemes látni, hogy' ki tud vergődni ebből a nevetséges helyzet-

ből. Nagyon kedves. Stolcz Sappho-t nem ösmeri? Ez új, — egészen új tónus.

Betszi folyton beszélt, de ekközben Anna vídám és okos tekintetéből kiolvasta, hogy részben érti az ő fonák helyzetét és valamit forral az elméjében. Egy kis szalonban ültek mindaketten.

— No de írnom kell Alexejnek, — s Betszi leült az asztalhoz, írt néhány sort és borítékba tette. — Azt írom neki, hogy jöjjön el ebédre. Egyetlen egy asszony lesz nálam, férfiak nélkül. Olvassa át, elég nyomatékos-e? Bocsánat, egy pillanatra magára hagyom. Kérem, zárja csak le és küldje el, — szólt vissza az ajtóból, — nekem még intézkedni valóm van.

Anna minden habozás nélkül leült Betszi levelével az asztalhoz, s a nélkül, hogy elolvasta volna, odaírta az aljára: „Feltétlenül találkoznom kell önnel. Jöjjön el Vrede kertjéhez. Hat órákor ott leszek.“ A levelet leraasztotta, s Betszi, mikor visszatért, az ő jelenlétében küldte el a levelet.

És csakugyan, a tea mellett, a melyet egy tálcás-asztalon szolgáltak föl a hívös kis fogadó-szobában, a cosy chat fejlődött ki a két asszony között, a minőt Tverszkája herczegnő a vendégek megérkezéséig kilátásba is helyezett. Sorra vették azokat, a kiket vártak, s végre Merkalova Lizán állapotodott meg a szó.

— Nagyon kedves teremtés és nekem mindig rokonszenves volt, — jegyezte meg Anna.

— Szeretni is tartozik őt. Mindig csak magáról ábrándozik. Tegnap is, a verseny után odajött hozzám, és kétségbe volt esve, hogy nem találkozott magával. Azt mondja, hogy maga valóságos regényhősnő, s ha ő férfi volna, ezer badarságot követne el magáért. Sztremov erre azt mondja neki, hogy azt amúgy is megcslekszi.

— De mondja csak, kérem, én sohase tudtam megérteni, — szólott Anna rövid hallgatás után és olyan hangon, mely világosan elárulta, hogy ez nem akart üres kérdés lenni, hanem hogy valami, a mit kérdezni akart, még a kelleténél is fontosabb volt neá nézve. — Mondja csak, kérem, micsoda viszonyban van ő Kaluzsszkij her-

czeggel, az úgynevezett Miskával? Én csak ritkán találkoztam velük. Hogy' is áll az a dolog?

Betszi a szemeivel elmosolyodott és figyelmesen nézett Annára.

— Ez a legújabb divat, — mondotta. — Most valamennyien fölkapták ezt a divatot. Egyszerűen túlteszik magukat mindenen. Csakhogy persze nagy különbség van abban, ki hogy' teszi túl magát valamin.

— Jó, jó, de hát milyen viszonyban van Kaluzszkijval?

Betszi váratlanul vidáman és elfogulatlanul fölka-
czagott, a mi vajmi ritkán esett meg vele.

— Ezzel ön Mjachkája herczegnő területét bitorolja. Ez egy enfant terrible-nek a kérdése, — és Betszi nyilván megpróbálta, de nem bírta magát visszatartani, s abban a ragadós kaczagásban tört ki, mely a ritkán nevető emberek sajátja. — Tőlük kell megkérdezni, — mondotta a kaczagás könnyein keresztül.

— Lám, maga nevet, — szólott Anna, a kire a kaczagás önkéntelenül szintén átragadt, — de én azt soha nem tudtam megérteni. Nem értem a dologban a férfi szerepét.

— A férj? Merkalova Lizának a férje viszi utána a plaidet, és mindenkor kész minden szolgálatra. De hogy azon túl mi van közöttük, azt senki sem akarja tudni. Tudja, a jó társaságban nem beszélnek, nem is gondolnak az öltözködés bizonyos részleteire. Így van ezzel is.

— Ott lesz a Rolandak ünnepén? — kérdezte Anna, hogy másra terelje a szót.

— Nem hiszem, — felelt Betszi és a nélkül, hogy ránézett volna a barátnőjére, óvatosan elkezdte az apró, áttetsző csészéket illatos teával megtölteni. Miután egy csészét odatolt Anna elé, elővett egy Pachitos-szivar-kát s egy ezüst szópókába dugva, rágyújtott. — Lássá, én nagyon szerencsés helyzetben vagyok, — szólalt meg, s fogta a csészéjét, de most már nem nevetett. — Én értem magát és értem Lizát. Liza egyike azoknak a naiv lelkeknek, a kik, mint a gyermekek, nem tudják: mi a jó és mi a rossz. Akkor legalább, a mikor még nagyon fiatal volt, nem tudta. Most pedig tudja, hogy ez a

tudatlanság jól illik hozzá. Lehet, hogy most már szándékosan adja a tudatlant, — mondotta Betszi finom mosolylyal. — No, de azért mégis illik hozzá. Lássá, egy és ugyanazt a dolgot lehet tragikusan fölfogni, és gyötrelmet csinálni belőle, de lehet egyszerűen, sőt vidáman is venni. Lehet, hogy magában megvan a hajlandóság arra, hogy nagyon is tragikusan fogja föl a dolgokat.

— Hogy' szeretnék én másokat is úgy ösmerni, mint a hogy' magamat ösmerem, — szólott Anna komolyan és eltűnődve. — Rosszabb vagyok én másoknál, vagy jobb? Én azt hiszem, rosszabb.

— *Enfant terrible, enfant terrible!* — ismételte Betszi. — No, de itt vannak ők is.

XVIII.

Lépések zaja, s előbb egy férfi-, majd egy női hang és kaczagás hallatszott, mire beléptek a várva-várt vendégek: Stolcz Sappho s egy egészségtől duzzadó fiatal ember, Vaszjka nevű. Nyilvánvaló volt, hogy javára vált a nyers hússal, szarvasgombával és burgundival való táplálkozás. Vaszjka meghajtotta magát a hölgyek előtt, reájuk nézett, de csak egy pillanatig. Sappho után legott bement a fogadószobába, s itt is a nyomában maradt, mint ha csak oda lett volna kötve hozzá, s le nem vette róla csillogó szemeit, mintha csak meg akarta volna enni. Stolcz Sappho fekete szemű, szőke teremtés volt. Magossarkú félczipőben apró és bátortalan lépésekkel jött be, s erőteljesen, férfiasan kezét szorította a hölgyekkel.

Anna még egyetlen egyszer se találkozott volt evvel az új hírességgel, s meg volt lepette a szépsége, öltözékének túlhajtottsága és modorának szabadosága által. A fején, részben saját, részben idegen, finoman szőke hajából valóságos vérpadszerű építmény emelkedett, úgy hogy a feje nagyságra nézve hasonlatos volt formásan duzzadó és elől nagyon is kivágott kebléhez. Az előre törekvés pedig oly nagy volt benne, hogy térdének s lábai felső részének a körvonalai minden

mozdulatnál élesen lerajzolódtak s önkéntelenül is fölmerült az a kérdés, vajon hátul hol végződik ebben a fölépített és imbolygó hegyben picziny és karcsú, s felül annyira meztelen, alúl és hátul pedig annyira eltakari tulajdonképpeni teste.

Betszi sietett őt Annával megösmertetni.

— Képzeljék csak, kicsi híja, hogy el nem gázoltunk két katonát, — kezdte legott mesélni hunyorgatva, mosolyogva s behúzva a derekát, a melylyel az imént kissé nagyon is áthajolt volt az egyik oldalra. — Vaszjkával ültem a kocsiban . . . De hiszen még nem is ösmerik egymást. — S a nevét említvén, bemutatta a fiatalembert, s elpirúlva hangosan föl kaczagott a tévedésén, vagyis azon, hogy egy idegen előtt Vaszjának nevezte őt. Vaszjka még egyszer meghajította magát Anna előtt, de nem szólt semmit. Oda fordult Sapphohoz: — A fogadást elvesztette. Mi jöttünk előbb. Most csak szépen fizessen, — mondotta mosolyogva.

Sappho még vígabban nevetett.

— De csak nem most, — szólott.

— Mindegy, majd megkapom azután.

— Jó, jó. Jaj, igaz, — fordult oda egyszerre a ház asszonyához: — No, hiszen én jól csinálom . . . Egészen meglepedkeztem róla . . . Vendéget hoztam. Íme, itt van.

A váratlan fiatal vendég, a kit Sappho hozott magával s a kiről egészen meglepedkezett, mégis oly fontos vendég volt, hogy fiatalsága ellenére is mindkét hölgy föl kelt üdvözlésére.

A vendég Sapphonak egy új lovagja volt. Éppen úgy, mint Vaszjka, ő is mindig ott járt a sarkában.

Csakhamar Kaluzsszkij herczeg, Merkalova Liza és Sztremov is megérkeztek. Merkalova Liza sovány, barna nő volt, arcza keletiesen lomha jellegű, szemei, mint mindenki mondta, bájosak és talányosak. Sötét öltözetének a jellege (Anna ezt legott észrevette és méltányolta is), teljes összhangban volt szépségével. A mennyire erőteljes és duzzadó volt Sappho, annyira lágy és szétmállott volt Liza.

De Anna ízlése szerint Liza sokkal vonzóbb volt.

Betszi azt mondotta róla Annának, hogy egy tudatlan gyermek modorát erőszakolta magára, de mikor Anna meglátta őt, úgy érezte, hogy ez nem igaz. Az igaz, hogy tudatlan és romlott, de azért kedves és hallgatózó nő volt. Az is igaz, hogy a modora olyan volt, mint Sapphoé; neki is, mint Sapphonak, mintha csak hozzá lett volna varrva, ott volt a sarkában s majd fölfalta őt a szemeivel két udvarlója, az egyik fiatal, a másik öreg; de volt benne valami, a mi magasabban állott a környezeténél, megvolt benne az üvegdarabok közt a gyémánt valódi ragyogása. S ez a ragyogás áradt ki bájos és valósággal talányos szemeiből. Ezeknek a sötét karikákkal övezett szemeknek bágyadt s egyúttal szenvedélyes tekintete meglepte az embert teljes őszinteségével. A ki csak belenézett ezekbe a szemekbe, mindenkinek úgy tetszett, hogy tökéletesen kiismerte őt, és miután kiismerte, lehetetlen volt, hogy meg ne szeresse. Mikor Annát megpillantotta, hirtelen örömteljes mosolyra derült az arca.

— Oh, mennyire örülök, hogy láthatom! — mondotta, odalépve hozzá. — Tegnap a versenyen éppen oda akartam menni önhöz, a mikor elment. Pedig éppen tegnap annyira szerettem volna önnel találkozni. Úgy-e, rettenetes volt? — tette hozzá, s olyan pillantással nézett Annára, mely úgy látszott, hogy egész lelkét föltárja.

— Bizony, nem is álmodtam, hogy ez annyira fölizzgatja az embert, — mondotta Anna elpirulva.

Ekközben a társaság fölkerekedett, hogy lemenjen a kertbe.

— Én nem megyek, — szólott Liza mosolyogva és odaült Anna mellé. — Úgy-e, ön se megy? Ugyan mi-csoda élvezet az, croquet-et játszani!

— Én szeretem, — felelt Anna.

— De hát hogy' csinálja azt, hogy nem únja? Ha csak ránéz az ember önre, szinte földerül tőle. Ön él, én meg unatkozom.

— Hogy-hogy' unatkozik? Hiszen önök Pétervár legvidámabb társasága, — jegyezte meg Anna.

— Lehet, hogy azoknak, a kik nem a mi társaságunkhoz tartoznak, még unalmasabb; de nekünk, nekem

bizony nem mulatságos, hanem rettentően, rettentően unalmas.

Sappho rágyújtott egy szivarkára s a két fiatal emberrel lement a kertbe. Betszi és Sztremov ott maradtak a tea-asztalnál.

— Micsoda unalom! — szólott Betszi. — Sappho azt mondja, hogy tegnap pompásan mulatott maguknál.

— Oh, hiszen olyan unalmas volt! — mondotta Merkalova Liza. — A verseny után valamennyien elmentünk hozzám. És mindig ugyanazok, mindig csak ugyanazok! Mindig egy és ugyanaz. Egész este a pamlagokon hemperegtünk. Hol van itt a multság? Én nem értem, hogy' csinálja azt, hogy nem unatkozik? — fordult oda megint Annához. — Csak rá kell önre nézni s az ember tüstént látja: ime egy asszony, a ki lehet boldog, lehet boldogtalan, de nem unatkozik soha. Tanítson meg rá, hogy' csinálja ezt?

— Sehogyan se csinálom, — felelt Anna, belepirulva ezekbe a tolakodó kérdésekbe.

— Lám, ez a legjobb módszer, — szólott bele a társalgásba Sztremov. Sztremov úgy ötven év körül lévő, őszbevegyült, de még egészen friss, rendkívül csúnya, de azért jellegzetes és okos arcú ember volt. Merkalova Liza a feleségének az unokahúga volt, s ő minden szabad idejét vele töltötte. Karenina Annával találkozáván, ő, a ki hivatalos téren ellensége volt Alexandrovics Alexejnek, mint afféle okos és nagyvilági ember, iparkodott vele, ellenségének a feleségével, nagyon szeretetreméltó lenni. „Sehogyan se, — kapta föl finoman elmosolyodva, — ez mindenesetre a legjobb módszer. — Már régóta mondom önnek, — fordult oda Merkalova Lizához, — ahhoz, hogy ne unatkozzék, az kell, hogy ne gondoljon arra, hogy unatkozik. Éppen úgy, a mint nem szabad attól tartani, hogy nem tud elaludni, ha fél az álmatlanságtól. Ugyanezt mondta az imént Arkágyevna Anna is.

— Nagyon örülnék, ha ezt mondtam volna, mert ez nemcsak okos, hanem igaz is, — szólott Anna mosolyogva.

— Nem, azt mondja meg, mért nem tud az ember elaludni és mért nem tud unatkozni?

— Hogy az ember aludni tudjon, dolgoznia kell, hogy mulathasson, ahhoz is dolgoznia kell.

— De hát ugyan mért dolgoznom én, mikor a munkámmal senkinek se használok? Tudatosan alakoskodni pedig nem tudok és nem is akarok.

— Maga igazán javíthatatlan, — szolt Sztremov, a nélkül, hogy ránézett volna, és megint Annához fordult.

Ritkán találkozáván Annával, köznapiaságokon kívül semmit se tudott neki mondani, de ezeket a köznapiaságokat, például: hogy mikor költözik be Pétervárra, hogy Ivanovna Lidia grófnő mennyire szereti őt, olyan hangsúlyozással mondta, mely elárulta, hogy egész lelkéből azon van, hogy szeretetreméltó legyen hozzá és tiszteletet, sőt még ennél többet is mutasson iránta.

Bejött Tuskevics és jelentette, hogy az egész társaság várja a croquet-játékosokat.

— Ugyan ne menjen el, kérem, — szólott Merkalova Liza, mikor megtudta, hogy Anna menni készül. Sztremov is csatlakozott a kéréséhez.

— Nagyon is nagy az ellenét, — jegyezte meg, — ebből a társaságból az öreg Vredehez menni. Aztán meg ő neki csak a leszólásra fog alkalmat adni, míg itt egészen más és a leszólással homlokegyenest ellenkező, nemes érzelmeket ébreszt, — mondotta neki.

Anna egy pillanatig határozatlanul tünődött. Ennek az okos embernek a hízelgő szavai, az a naiv és gyermekes rokonszenv, a melyet Merkalova Liza iránta tanúsított, s ez az egész megszokott és nagyvilági környezet, — mindez oly könnyed volt, ő rá pedig oly nehéz sor várakozott, hogy egy pillanatig habozott, ne maradjon-e, s a megbeszélés súlyos pillanatát ne halasztsa-e későbbre? De eszébe jutván, hogy mi vár rá otthon, ha nem szánja rá magát semmire, rá gondolván arra a szörnyű mozdulatra, mely még most, hogy csak rá gondolt is, oly rettenetes volt neki, a mikor mindkét kezével a hajához kapott, elbúcsúzott a társaságtól és elment.

XIX.

Vronszkij, látszólag könnyelmű nagyvilági élete ellenére is, olyan ember volt, a ki gyűlölte a rendetlenséget. Már ifjúkorában, mikor még a hadapród-iskolában volt, megízlelte az önmegtágadásnak lealázó voltát, mikor egyszer megszorulván, pénzkölcsönért fordult valakizhez, s azóta soha többé nem tette ki magát az ilyen helyzet kellemetlenségének.

Hogy a dolgait mindenkor rendben tarthassa, a körülményekhez képest gyakrabban vagy ritkábban, évente tán ötször magába vonult és tisztába hozta az ügyeit. Ezt ő leszámolásnak, vagy faire la lessive-nek nevezte.

Vronszkij, mikor a versenyt követő napon, jó későn fölébredt, a nélkül, hogy megberetválkozott és megfürdött volna, magára vette a hálóköntösét, s maga elé rakván az asztalra a pénzét, a számadásait, a levelezéseit, munkához látott. Petriczkij, tudván, hogy Vronszkij ilyenkor bosszús és ingerlékeny szokott lenni, mikor fölébredt s czimboráját az írósztalnál megpillantotta, csöndesen felöltözött és elment, a nélkül, hogy megzavarta volna.

Minden ember, a ki a legapróbb részletekig ösmeri viszonyainak a ziláltságát, önkéntelenül azt hiszi, hogy e körülményeknek a ziláltsága és tisztázásuknak a nehézségei egyedül az ő személyes és véletlen sajátsága, és semmiképpen se tudja elképzelni, hogy másokat is a körülményeknek épp oly ziláltsága veszi körül, mint őt. Így látszott Vronszkijnak is. S nem minden benső büszkeség és alap nélkül azt gondolta, hogy mindenki más már rég belezavarodott volna és kénytelen lett volna rossz útra térni, ha oly súlyos viszonyok közt élt volna, mint ő. De Vronszkij érezte, hogy éppen most föltétlenül szükséges számot vetnie magával és tisztáznia helyzetét, nehogy ő is belezavarodjék.

Az első, a mihez Vronszkij, mint a legkönnyebbhez, hozzálátott, pénzbeli ügyei voltak. Miután apró betűivel egy levélpapírra leírt mindent, a mivel tartozik s a tételeket összeadta, úgy találta, hogy adósságai összesen

tizenhétezer és pár száz rúblt tesznek ki, s a százasokat könnyebb áttekinthetőség kedvéért mellőzte. Összeolvastván a pénzt és átvizsgálván az utalvány-könyvét, úgy találta, hogy mindössze ezernyolczszáz rúblje marad, újeszendő előtt pedig már semmiféle bevételre nincs kilátása. Átolvasván az adósságok lajstromát, Vronszkij ezeket három csoportba sorozta, és még egyszer leírta. Az első csoportba tartoztak azok az adósságok, a melyeket azonnal ki kellett fizetni, vagy a melyek kiegyenlítésére a pénzt minden eshetőségre félre kellett tenni, hogy ha kérni találják, a rendezés pillanatnyi késedelmet se szenvedjen. Ezek a tartozások körülbelül négyezer rúblre rúgtak: ezerötszáz rúbl egy lóért, és kétezerötszáz rúbl jóállás fiatal czimborááiért, Venevszkijért, a kitől Vronszkij jelenlétében nyerte el ezt az összeget egy ösmert kártyás. Vronszkij akkor mindjárt le akarta tenni a pénzt, (akkor volt nála), de Venevszkij és Jasvin ragaszkodtak hozzá, hogy majd ők fizetnek, nem pedig Vronszkij, a ki nem is játszott. Ez mind nagyon szép volt, de Vronszkij tudta, hogy ebben a piszkos ügyben, a melyben ő csak annyiban vett részt, hogy szóval kezességet vállalt Venevszkijért, föltétlenül készen kell tartania a kétezerötszáz rúblt, hogy bármikor odalökhesse annak a gazembernek, s ne legyen kénytelen vele többé semmiféle tárgyalásokba bocsátkozni. Így tehát erre az első és legfontosabb csoportra négyezer rúbl kellett neki. A második csoporthoz, nyolczezer rúbl értékben, a fontosabb adósságok tartoztak. Ezek voltak legnagyobbbrészt a versenyistállóval kapcsolatos, a zab- és szénaszállítónak, a jockeynek, a szijgyártónak stb. járó tartozások. Ezekre a tartozásokra is félre kellett tennie vagy kétezer rúblt, hogy teljesen nyugodt lehessen. A tartozások utolsó csoportja — boltokban, a fogadóban, a szabónál — olyan volt, mely nem sok gondot okozott neki. A folyó-kiadásokra körülbelül hatezer rúblra lett volna szükség, de csak ezernyolczszáz állott rendelkezésére. Egy olyan embernél, a kinek a jövedelme százezer rúblre rúgott, mint a mennyire Vronszkijt általában becsülték, az ilyen adósságoknak látszólag nem lett volna szabad nehézségeket okozniok; a dolog azonban úgy állt, hogy neki ko-

rántsem volt százezer rúbl jövedelme. Óriási apai vagyona, mely egymaga kétszázezer rúbl évi jövedelmet hozott, nem volt szétosztva a testvérek között. Akkor, mikor a legidősebb testvér nyakig úszván az adósságban, nőül vette Csirkova Varja herczegnőt, egy dekabristának minden vagyon nélkül szűkölködő leányát, Alexej a legidősebb bátyja javára az apai vagyon minden jövedelméről lemondott s csak évi huszonötezer rúblt kötött ki magának. Alexej akkoriban azt mondta a bátyjának, hogy ez a pénz elég lesz neki addig, a míg meg nem nőül, a mi alkalmasint sohase fog bekövetkezni. S a bátyjának, a ki egyik legdrágább ezrednek volt a parancsnoka s éppen akkor nőült meg, lehetetlen volt ezt az ajánlatot el nem fogadnia. Az anyja, a kinek külön vagyona is volt, a kikötött huszonötezer rúblen kívül évente még húszezeret adott Alexejnek, a ki ezt mind elköltötte. Az utóbbi időben az anyja, a ki szerelmi viszonya és Moszkvából való elköltözése miatt meghasonlott vele, nem küldött többé pénzt neki. Ennek következtében Vronszkij, a ki megszokta a negyvenötezer rúbles életet, s ebben az évben csak huszonötezeret kapott, most a legnagyobb zavarban volt. Az anyjától nem kérhetett pénzt, hogy ebből a zavarból kikászolódjék. Utolsó levelében, melyet előtte való este kapott tőle, különösen fölháborította őt az, hogy célzások voltak benne arra, hogy ő, az anyja kész volt őt támogatni abból a célból, hogy a nagyvilágban és a szolgálatban való előmenetelét elősegítse, de nem azért, hogy olyan életet éljen, melyen az egész jó társaság csak megbotránkozott. Anyjának az a terve, hogy őt megvásárolja, vérig sértette őt, minek következtében csak még jobban elhidegült iránta. Viszont régebben tett nagylelkű ajánlatát sem vonhatta vissza, bárha érezte is most, homályosan sejtván Kareninával való viszonyának egynémely eshetőségeit, hogy könnyelmű volt, a mikor azt a nagylelkű ajánlatot tette, s hogy neki, még nőtlen állapotban is, szüksége volna az egész százezer rúblnyi jövedelemre. De a visszavonulás ki volt zárva. Csak bátyjának a feleségére kellett gondolnia s arra, mint hozta emlékezetébe ez a kedves és remek Varja minden kínálkozó al-

kalommal, mennyire nem feledkezett meg a nagylelkűségéről s azt teljes mértékben méltányolja is, tüstént belátta annak a lehetetlenségét, hogy adott szavát visszavegye. Ez épp oly lehetetlen volna, mint megverni, meglopni vagy meghazudtolni egy asszonyt. Mindössze csak egy volt lehetséges és szükséges, a mire Vronszkij minden habozás nélkül rá is szánta magát: uzsorástól venni föl pénzt, vagy tízezer rublt, a minek nem lehet semmi akadálya, általában megnyirbálni a kiadásait és eladni a versenylovait. A mint ezt elhatározta, legott levelet írt Rolandaknak, a ki nem egyszer küldött volt már hozzá azzal az ajánlattal, hogy megvásárolja a lovait. Azután elküldött a jockey-jáért s az uzsorásért, és szétosztotta a pénzét, a melylyel rendelkezett, az egyes számlák között. Miután ezzel végzett, egy hideg és éles levelet írt az anyjának. Azután előszedvén a tárczájából Annának három levelét, elolvasta, majd elégette azokat, s eszébe jutván tegnap vele folytatott beszélgetése, mélyen elgondolkozott.

XX.

Vronszkijnek annyiban különösen szerencsés volt az élete, hogy volt egy szabály-gyűjteménye, mely minden kétséget kizárólag előírta, mit kell és mit nem kell tennie. A szabályoknak ez a gyűjteménye az élet körülményeinek csak nagyon szűk körét ölelte fel, de viszont ezek a szabályok minden kétséget kizáróak voltak, és Vronszkij, a ki sohase lépte át ennek a körnek a határait, soha egy pillanatig sem habozott annak a teljesítésében, a mit tennie kellett. Ezek a szabályok a leghatározottabban megállapították: hogy a kártyásnak fizetni kell, a szabónak ellenben nem; hogy a férfiaknak nem kell hazudni, de a nőknek lehet; hogy senkit se szabad megcsalni, de a férjet lehet; hogy a sérelmet nem szabad megbocsátani, de sérteni lehet, stb. Mindezek a szabályok lehettek bár oktalanok és nem szépek, de azért minden kétséget kizárók voltak, s Vronszkij, mikor ezeket megtartotta, nyugodt volt és úgy

érezte, hogy teljes joggal fennen hordhatja a fejét. Csak a legutóbbi időben, Annával való viszonya idején, kezdte érezni Vronszkij, hogy szabályainak a gyűjteménye nem ölelte fel teljesen az összes körülményeket, s a jövőben olyan nehézségek és kétségek merültek föl, a melyekre nézve Vronszkij már nem találta meg ezekben a vezető fonalat.

Annához és az urához való mostani viszonya ropant egyszerűnek és világosnak látszott előtte. Világos volt és pontosan körül volt írva azokban a szabályokban, a melyekhez tartotta magát.

Anna tisztességes asszony volt, a ki megajándékozta a szerelmével, ő pedig szerette, s éppen azért Anna olyan nő volt a szemeiben, a ki épp oly tiszteletreméltó, mintha csak törvényes felesége lett volna. Készebb lett volna levágnani a kezét, semhogy akár csak egy szóval vagy czélzással megsértse őt, vagy ne tanusítsa iránta azt a tiszteletet, a melyre minden asszony teljes joggal számíthat.

A társasághoz való viszonya is egészen tiszta volt. Mindenki tudhatta, sejtette a dolgot, de senki se merészkedhetett beszélni is róla. Ellenkező esetben ő legott kész volt rákényszeríteni az illetőt, hogy hallgasson, és annak az asszonynak, a kit ő szeretett, nem létező becsületét tiszteletben tartsa.

Legvilágosabb volt a férjhez való viszonya. Attól a percztől kezdve, hogy Anna Vronszkijba beleszeretett, Vronszkij hozzá való jogát elvitázhatatlannak tartotta. A férj csak fölösleges és zavaró személyiséggé lett. Annyi kétségtelen, hogy szármalmas helyzetbe került, de ki tehet róla? Az egyetlen, a mihez a férjnek joga volt, az, hogy fegyverrel a kezében kérjen elégtételt, a mire Vronszkij az első pillanattól kezdve készen állott.

De az utóbbi időben új, benső viszonyok merültek föl kettőjük közt, a melyek Vronszkijt megrémítették a határozatlanságukkal. Csak tegnap jelentette ki előtte Anna, hogy áldott állapotban van. És Vronszkij érezte, hogy ez a hír és az, a mit Anna tőle várt, valami olyan lépést kívánt, a mi nem volt teljesen meghatározva a szabályoknak abban a codexében, a melyhez ő az élet-

ben tartotta magát. És csakugyan, annyira készületlenül találta őt a dolog, hogy az első pillanatban, mikor Anna az állapotát közölte vele, a szíve azt súgta neki, hogy követelje tőle a férjének az elhagyását. Ezt meg is mondta neki, de most, hogy kissé megfontolta, tisztán látta, hogy jobb volna a dolgot e nélkül eligazítani, viszont azonban, a mint ezen tündökött, mégis félt, nem volna-e helytelen a dolog.

„Ha azt mondtam neki, hogy hagyja el az urát, ez annyit tesz, hogy legyen az enyém: de vajon kész vagyok-e én erre? Hogy' vigyem őt magammal most, a mikor nincs pénzem? Tegyük föl, hogy ezt még eligazíthatom... De hogy' vigyem el őt, mikor tényleges szolgálatban vagyok? Ha pedig ezt mondtam neki, el is kell rá készülnie lennem, vagyis kell pénzemnek lenni, s le kell a rangomról mondanom.“

És csak tündökött tovább. Az a kérdés, vajon lemondjon-e a rangjáról vagy sem, rávezette életének egy másik, titkos, egyedül ő előtte ösmert, s bár titkon ápolt, de tán legislegfontosabb érdekére.

A becsvágy, gyermek- és ifjúkorának régi ábrándja volt, a melyet még saját maga előtt sem ösmert be, de a mely mégis annyira erős volt benne, hogy most is ez a szenvedély viaskodott a szerelmével. Első lépései a nagyvilágban s a szolgálatban szerencsések voltak, de most két esztendővel ezelőtt nagy hibát követett el: hogy teljes függetlenségét kimutassa és emelkedhesék, visszautasított egy neki följánlott állást, azt remélvén, hogy ez a visszautasítás rendkívül emelni fogja az értékét; de kisélt, hogy nagyon is nagyot mert, s így mellőzték őt; s akarva nem-akarva, független állást biztosítván magának, békében viselte az állapotát, s igen finoman és okosan úgy viselkedett, mintha senkire se bosszankodnék, mintha nem érezné magát sértve, s csak azt az egyet óhajtaná, hogy hagyják őt békében, mert nagyon pompásan érzi magát. Érezte, hogy egy olyan embernek ez a teljesen független állapota, a ki mindent tehetne, de semmit sem akar, immár kezd kissé összefolyni, s hogy sokan vannak, a kik kezdik hinni, mintha nem is volna képes semmi egyébre, mint hogy tisztességes és jó fiú

legyen. Kareninához való viszonya, mely oly nagy port vert föl s annyira magára vonta a közfigyelmet, egyidőre megnyugtatta benne a becsvágy rágódó férgét, de egy héttel ezelőtt ez a féreg újult erővel, új életre ébredt. Egy körből, egy társaságból való gyermekkori pajtása, s a hadapród-iskolában is iskolatársa, Szerpuhovszkij, a ki vele együtt végzett, a ki az iskolában s a testgyakorlásban, csínytevésben és a becsvágy ábrándjaiban is vetélytársa volt, a napokban tért vissza Közép-Ázsiából, s egy kitüntetést is kapott, a melyet nagyon ritkán szoktak adni ilyen fiatal tábornoknak.

Alig hogy megérkezett Pétervárra, mint valami újonnan feltűnt elsőrendű csillagról kezdtek róla beszélni. Vronszkij kortársa és kenyeres-pajtása létére ő már tábornok volt, s olyan alkalmazás várt rá, a melyben a kormányügyek menetére is befolyása lehetett, Vronszkij pedig, bár független és fényes, nemkülönben egy elragadó asszony által szeretett ember, de azért mégis csak százados volt, a kire teljesen ráhagyták, hogy legyen oly független, a milyen csak akar. „Én természetesen nem irígylem és nem is irigyelhetem Szerpuhovszkijt; de az ő emelkedése arra tanít engem, hogy az embernek ki kell várni az idejét, s akkor az olyan embernek, mint én, hamarosan készen van az előmenetele. Három esztendővel ezelőtt még ugyanott volt, a hol én. Ha lemondok a rangomról, akkor fölégetem magam mögött a hajókat. Ha szolgálatban maradok, nem veszítek semmit. Anna maga mondta, hogy nem akar a helyzetén változtatni. Én pedig, addig, a míg ő szeret, nem irigyelhetem Szerpuhovszkijt.“ S lassan, a bajszát pödörgetve, fölkelte az asztaltól s föl s alá kezdett járni a szobában. A szemei különös fénynyel ragyogtak, s azt a határozott, nyugodt és örömteljes hangulatot kezdte érezni, mely mindannyiszor erőt vett rajta, valahányszor sikerült a helyzetét tisztáznia. Épp úgy, mint az iménti számadásoknál, most is minden tiszta és világos volt előtte. Megberetválkozott, hideg fürdőt vett, felöltözött és elment.

XXI.

— Éppen meg akartalak nézni. Ma nagyon soká tartott a „tisztálkodás“-od, — mondotta Petriczkij. — Nos hát, elvégezted?

— El, — felelt Vronszkij, csak a szemével mosolyogva, s oly óvatosan pödörgette a bajusza végét, mintha azt a rendet, a melybe ügyeit hozta, minden nagyon is merész és gyors mozdulat megzavarhatná.

— Te mindig úgy érzed magadat ez után, mintha megfürödtél volna, — mondotta Petriczkij. — Griczkij-től jövök (így hívták az ezredparancsnokot), várnak.

Vronszkij, a nélkül, hogy felelt volna, ránézett a bajtársára s egészen másra gondolt.

— Tán zene van nála? — szólott, a mint a polka és keringő ösmert trombitahangjaira fülelt. — Miféle ünnepély van ma?

— Megjött Szerpuhovszkij.

— Áá! — mondotta Vronszkij, — nem is tudtam.

Szemeinek a mosolya még csillogóbbá lett.

Miután egyszer eldöntötte magában, hogy boldog a szerelmében, a melynek egész becsvágyát föláldozta, — legalább is magára vállalta ezt a szerepet, — Vronszkij többé sem irigységet nem érezhetett Szerpuhovszkij iránt, sem boszúságot azért, hogy az ezredhez megjövéen, nem ő hozzá jött legelőször. Szerpuhovszkij jó czimbora volt, s ő csak örült neki.

— De nagyon örülök.

Demin ezredparancsnok egy nagy, urasági házban lakott. A tágas, alsó erkélyen volt együtt az egész társaság. Az első, a mi az udvaron Vronszkijnek a szemébe ötlött, a zubbonyos énekesek voltak, a kik egy hordó pálinka körül csoportosultak, továbbá az ezredparancsnok derült és vidám alakja, a kit tisztek egész serege vett körül; kilépve az erkély első lépcsőfokára, harsogva túlkialtotta a zenét, mely valami Offenbach-féle négyest játszott, parancsolt valamit, és buzgón integetett a kissé félrébb álló katonáknak. Egy csapat katona, egy őrmester és néhány altiszt, Vronszkijval érkeztek oda az er-

kélyhez. Az asztalhoz visszatérve, az ezred-parancsnok megint kilépett az erkélyre és pohárral a kezében felköszöntöt mondott: „A mi volt bajtársunk, a hős herczeg Szerpuhovszkij tábornok egészségére. Hurrá!”

Az ezredparancsnok után, pohárral a kezében s mosolyogva, megjelent Szerpuhovszkij is.

— Te folyton fiatalodol, Bondarenko, — fordúlt oda egy közvetlenül előtte álló, fiatalos külsejű, pirosarczú, két kapitulációs őrmesterhez.

Vronszkij három év óta nem látta Szerpuhovszkijt. Azóta, szakállat eresztvén, megférfiásodott, de azért még mindig olyan délczeg legény volt, a ki nem annyira a szépségével, mint arczának és természetének finomságával és előkelőségével lepte meg az embert. Az egyetlen változás, a mit Vronszkij rajta észrevett, az a csöndes és állandó sugárzás volt, mely az olyan emberek arczán szokott meghonosodni, a kiknek sikereik vannak, s a kik meg vannak róla győződve, hogy sikereiket mindenki elősmeri. Vronszkij ösmerte ezt a sugárzást s legott észre is vette rajta.

Szerpuhovszkij a lépcsőn lejövet megpillantotta Vronszkijt. Az öröm mosolya derítette föl az arczát. Föülről a fejével intett felé, fölemelte a poharát, üdvözölvén Vronszkijt, s evvel a mozdulattal jelezte, hogy lehetetlen nem az őrmesterhez mennie előbb, a ki kihúzta magát s már csókra csucsorította volt az ajkait.

— No, itt van ő is! — kiáltott föl az ezredparancsnok. — De Jasvin azt mondta, hogy rossz kedvű vagy.

Szerpuhovszkij megcsókolta a derék őrmester nedves és friss ajkait, s kendőjével letörölvén a száját, oda ment Vronszkijhoz.

— Jaj, beh örülök! — mondotta, kezét szorítva vele és félrehúzta őt.

— Legyen gondod rájuk! — kiáltott oda az ezredparancsnok Jasvinnak, Vronszkijra mutatva és lement a katonák közé.

— Mért nem voltál tegnap a versenyen? Azt hittem, találkozom majd veled, — szólott Vronszkij, Szerpuhovszkijra pillantva.

— Ott voltam, de későn jöttem. Bocsáss meg, —

tette hozzá a segédtsztjéhez fordulva: — kérlek, osztasd szét ezt az én nevemben, a mennyi egy-egy emberre esik.

Evvel nagy pirulva szaporán két százas bankót vett elő a tárczájából.

— Vronszkij! Nem eszel, nem iszol semmit? — kérdezte Jasvin. — Hé, adjatok enni a grófnak! Nesze, igyál.

Az ezredparancsnoknál jó sokáig eltartott a lakmározás.

Rendkívül sokat ittak. Szerpuhovszkijt folyton emelgették s szinte dobálóztak vele. Azután az ezredparancsnokra került a sor. Később az énekesnő előtt maga az ezredparancsnok is tánczra perdült Petriczkijvel. Majd valamelyest elgyöngülve, leült az udvaron egy padra s elkezdte Jasvin előtt Oroszországnak Poroszországgal szemben, különösen a lovassági roham terén való fölényét bizonyítgatni, mire a dorbézolás egy pillanatra fönnakadt. Szerpuhovszkij bement a házba az öltöző szobába, hogy megmossa a kezét s ott találta Vronszkijt, a ki vízzel locsolgatta magát. Levetette a kabátját és szőrrel elborított nyakát a mosdó csapja alá tartva, kezeivel dörzsölte a nyakát meg a fejét. Elvégezvén a mosakodást, Vronszkij oda ült Szerpuhovszkij mellé. Ott ültek egymás mellett a pamlagon s mindketőjükre nézve rendkívül érdekes beszélgetés fejlődött ki köztük.

— Én a feleségem révén mindig tudtam rólad mindent, — mondotta Szerpuhovszkij. — Örülök, hogy olyan gyakran találkoztatok.

— Ő jó barátságban van Varjával és Péterváron ez az egyedüli két nő, a kikkel szeretek együtt lenni, — felelt Vronszkij mosolyogva. Azon mosolygott, hogy előre látta a thémát, a melyre a beszéd terelődni fog, s ez kellemes volt neki.

— Az egyedüliek? — kérdezte Szerpuhovszkij mosolyogva.

— Én is tudtam rólad, de nem a feleséged útján, — szólott Vronszkij szigorú arczkifejezésével szinte visszatúsítván ezt a célzást. — Nagyon örültem a sikered-

nek, de éppenséggel nem voltam meglepetve. Én még többet vártam.

Szerpuhovszkij elmosolyodott. Őt nyilván kellemesen érintette ez a róla táplált vélemény, s ezt nem is tartotta szükségesnek titkolni.

— Én, ellenkezőleg, nyíltan bevallom, kevesebbet vártam. De azért örülök, nagyon örülök. Én becsvágyó vagyok, ez a gyöngeségem, s azt be is ösmerem.

— Lehet, hogy nem ösmernéd be, ha nem volnának sikereid, — mondotta Vronszkij.

— Nem hiszem, — felelt megint mosolyogva Szerpuhovszkij. — Nem mondom, hogy nem volna érdemes élni e nélkül, de mindenesetre unalmas volna. Természetesen nem zárom ki, hogy tévedek, de nekem úgy tetszik, hogy vannak némi tehetségeim a tevékenységnek abban a körében, a melyet választottam, s hogy az én kezeimben a hatalom, legyen az bármily természetű is, ha lesz, minden esetre jobb helyen lesz, mint sok másnál, a kiket ösmerek, — mondotta Szerpuhovszkij, a siker sűgárzó öntudatával. — S éppen azért, minél közelebb jutok ehhez, annál inkább meg vagyok elégedve.

— Lehet, hogy ez nálad így van, de nem mindenkinél. Én is így gondolkoztam, és íme élek, és úgy találok, hogy nem érdemes csak ezért élni, — felelt Vronszkij.

— No tessék! no tessék! — szólott Szerpuhovszkij mosolyogva. — Már említettem, hogy hallottam rólad, s a visszautasításodról . . . Természetes, hogy igazat adtam neked. De mindennek megvan a módja. És én úgy vélem, hogy maga a lépés, a mit tettél, helyes volt, de nem úgy tetted, a mint kellett volna.

— A mi megtörtént, az megtörtént; s te jól tudod, hogy én soha se tagadom meg azt, a mit tettem. Aztán meg, pompásan érzem így magamat.

— Pompásan ám, — egy ideig. De azért nem fogod beérni evvel. A bátyádnak ezt nem mondanám. Ő épp oly kedves gyermek, mint ez a mi házigazdánk. Ott van nil — tette hozzá, a „hurrá“ kiáltásokra figyelve, — ő is jókedvű, de ez nem az, a mi téged kielégíthet

— Nem is mondom, hogy kielégíthet.

— De nem csak az. Az ilyen emberekre, mint te, szükség van.

— Kinek?

— Kinek? A társaságnak — Oroszországnak. Oroszországnak szüksége van emberekre, szüksége van pártra, mert különben pokolra jut minden.

— Hogy' érted ezt? Tán Bertenyev pártjára célzasz, az orosz communisták ellen?

— Nem, — szólott Szerpuhovszkij az a fölött való bosszúságtól összeránczolt szemöldökkel, hogy őt ilyen ostobasággal gyanúsítják. — Tout ça est une blague. Ez mindig így volt és így lesz. Communisták egyáltalában nincsenek is. De az ármány embereinek mindig szükségük volt rá, hogy valami ártalmas és veszedelmes pártot kieszeljenek. Ez régi dolog. Nem, szükség van az olyan független emberek pártjának a hatalmára, a milyenek mi vagyunk.

— Ugyan minek? — Vronszkij megnevezett néhány hatalommal rendelkező embert. — Hát ezek az emberek mért nem függetlenek?

— Csakis azért, mert születésüktől kezdve nincs vagy nem volt meg a vagyoni függetlenségük és mert nem állottak elég közel a naphoz, a mely alatt mi születünk. Őket vagy pénzzel, vagy hízelgéssel, de meg lehet vesztegetni. S hogy őket összetarthassa az ember, előbb valami irányt kell a számukra kieszelni. És rendesen valami olyan eszme vagy irány szolgálatában állanak, a melyben maguk se hisznek, s a mely csak rosszra vezet; s az egész irány csak eszköz arra, hogy kincstári épületekben lakhassanak és ennyi meg ennyi fizetést húzhassanak. Cela n'est pas plus fin que ça, a mint az ember bele néz a kártyáikba. Lehet, hogy én rosszabb, ostobább vagyok, mint ők, bár azt, hogy mért volnék rosszabb, nem látom be. De nekem és neked mindenestre van egy lényeges előnyünk, az, hogy bennünket nehezebb megvásárolni. És ilyenekre most inkább szükség van, mint valaha.

Vronszkij mindezt figyelemmel hallgatta, de őt nem annyira a szavak tartalma, mint inkább azoknak Szerpuhovszkij viszonyaira való vonatkozása foglalkoztatta, a

ki azt hitte, hogy már harcban áll a hatalommal, s a ki- nek ezen a világon már meg voltak a maga rokon- és ellenszenvői, míg ő reá, Vronszkijra nézve, a szolgálat- ban csak századának érdekei léteztek. Vronszkij azt is megértette, hogy mily erős lehetett Szerpuhovszkij az ő kétségtelen megfontoló képességével, fölfogásával, eszével és a szó adományával, mely oly ritka azokban a körökben, a melyekben ő élt. És bármennyire bántotta is a lelkiismeretét, mégis irigyelte őt.

— És mégis, bennem ehhez egy nagy dolog hiány- zik, — felelt Vronszkij: — hiányzik bennem a vágy a hatalomra. Megvolt ugyan ez is, de most vége.

— Bocsáss meg, de ez nem áll, — jegyezte meg Szerpuhovszkij mosolyogva.

— De bizony áll, áll bizony! . . . persze csak most, hogy őszinte legyek, — tette hozzá Vronszkij.

— Áll, *most*, ez már más; csakhogy ez a *most* nem fog örökké tartani.

— Lehet, — felelt Vronszkij.

— Te azt mondod, *lehet*, — folytatta Szerpuhovsz- kij, mintha csak kitalálta volna a gondolatát, — én meg azt mondom neked, hogy *biztos*. És éppen ezért akartam veled találkozni. Te úgy cselekedtél, a mint kellett. Ezt én teljesen értem, de csökönyösködnöd azért még sem szabad. És csak *carte blanche*-t kérek tőled. Én nem akarlak téged pártfogolni . . . Ámbár mért ne pártfogol- hatnálak? — hiszen te is annyiszor pártfogoltál engem! Remélem, hogy a mi barátságunk fölötte áll ennek. Úgy ám, — mondotta nőies szelídséggel mosolyogva rá. — Adj nekem *carte blanche*-t, lépj ki az ezredből és én észrevétlenül fölemellek.

— De hát, értsd meg, hogy nekem semmi se kell, — mondotta Vronszkij, — csak az, hogy maradjon minden úgy, a mint van.

Szerpuhovszkij fölkelt és oda állt elébe.

— Te azt mondtad, hogy maradjon minden úgy, a mint van. Én értem, hogy ez mit tesz. De hallgass ide: mi kartársak vagyunk, lehet, hogy te több asszonyt is- mertél, mint én. — Szerpuhovszkij mosolya és mozdu- latai mutatták, hogy Vronszkijnak semmitől se kell tar-

tania, s hogy gyöngéden és óvatosan fogja a beteg pontot érinteni. — De én nős ember vagyok, és hidd el, ha a magad feleségét, (a mint valaki írta), a kit szeretsz, megösmersed, evvel jobban megösmersed az összes asszonyokat, mint ha ezrivel ösmernéd őket.

— Tüstént jöväünk! — kiáltott oda Vronszkij egy tisztársának, a ki bepillantott a szobába és az ezredparancsnokhoz hívta őket.

Vronszkij most szerette volna végig hallgatni Szerpuhovszkijt, mert kíváncsi volt rá, vajon mit fog mondani.

— Íme, halljad az én véleményemet. Az asszonyok — legfőbb akadályai az ember tevékenységének. Nehéz szeretni egy asszonyt, s a mellett tenni is valamit. Arra, hogy az ember kényelmesen és akadálytalanul szeretessen, csak egy mód van, s ez — a házasság. Hogy' is, hogy' is mondjam csak meg neked, a mit gondolok, — mondotta Szerpuhovszkij, a ki szerette a hasonlatokat, — megállj csak, megállj! Valamint hogy az ember egy terhet vinni és a kezeivel még egyebet is tenni csak úgy tudhat, ha az a teher a hátára van erősítve, — így van a házassággal is. Ezt én éreztem, a mikor megházasodtam. Egyszerre fölszabadúltak a kezeim. De ha az ember házasságon kívül akarja maga után vonszolni ezt a terhet, annyira tele lesznek a kezei, hogy semmi mást nem tehet velük. Nézd meg Mazankov-ot, Krupov-ot. Eljátszották előmenetelüket, asszonyok miatt.

— De milyen asszonyok miatt! — jegyezte meg Vronszkij, eszébe jutván az a francia leány és az a színésznő, a kikkel az említett uraknak viszonyuk volt.

— Annál rosszabb, minél kiválóbb az illető asszonymak a helyzete a társadalomban, annál rosszabb. Az tökéletesen mindegy, annál is inkább, mert itt már nemcsak arról van szó, hogy vonszolni a terhet, hanem még hozzá, másnak a kezeiből kiragadni.

— Te soha se szeretted, — szólott Vronszkij halkán, s maga elé bámulván, Annára gondolt.

— Lehet. De ne felejtse el, a mit mondtam. És még azt sem, hogy: az asszonyok mind anyagiasab-

bak a férfiaknál. Mi valami nagy dolgot csinálunk a szerelemből, ők pedig mindig terre-à-terre.

— Tüstént, tüstént! — fordult oda a belépő inas-hoz. De az inas nem azért jött, hogy hívja őket, mint ő gondolta. Levelet hozott Vronszkijnak.

— Tverszkája hercegnő inasa hozta.

Vronszkij fölszakította a levelet és szinte kijött a sodrából.

— Megfájdult a fejem, elmegyek haza, — mondotta Szerpuhovszkijnak.

— Akkor Isten veled. Nos hát, adsz carte blanche-t?

— Majd még beszélünk róla, hiszen csak megtalál-lak valahol Péterváron.

XXII.

Már hat óra volt s így Vronszkij, hogy idejében oda érhesse s hogy ne kelljen a saját lóvain mennie, a melyeket mindenki ösmert, beleült Jasvin bérkocsijába s megparancsolta a kocsisnak, hogy a lehető legsebesebben hajtson. Az ócska, négyülékes bérkocsi rendkívül tágas volt. Beleült egyik szögletébe, kinyújtotta a lábait az első ülésre és elgondolkozott.

Annak az áttekinthetőségnek a homályos öntudata, a melyet az ügyeibe hozott, Szerpuhovszkij barátságának és hízelgésének zavaros emléke, a ki őt szükséges embernek mondotta, s a mi a fő, a küszöbön álló találkozás izgalma — mindez az élet örömteljes érzésének általános benyomásává egyesült benne. Ez az érzés annyira erős volt, hogy önkéntelenül elmosolyodott. Leeresztette a lábait, rátette egyiket a másiknak a térdére, s megtapogatta egyik ikráját, a mely tegnapi esése alkalmával kissé megrándult, és hátradőlve, több ízben teli tüdővel föllélezett.

„Jól van, nagyon jól van!“ — mondotta magának. Az előtt is nem egyszer ébredt testének örömteljes öntudatára, de soha sem szerette magát, a testét annyira, mint most. Jól esett neki erős lábában azt a gyöngé fáj-

dalmat éreznie, jól esett lélekzés közben táguló mellének izomjátékát tapasztalnia. Ugyanaz a derült és hűvös augusztusi nap, mely oly vígasztalan hatással volt Annára, őt izgatónan megélelnkítette, s fölfrissítette a mosakodástól kimerült arcát és nyakát. Bajúszának brillantine-szaga különösen kellemesnek tűnt föl neki ebben a friss levegőben. Mindaz, a mit a kocsi ablakából látott, minden, a mi őt ebben a tiszta és hűvös levegőben, a napnyugtának ebben a sápadt világításában körülvette, épp oly friss, derült és erőteljes volt, mint ő maga; s a lenyugvó nap sugaraiban csillogó háztetők, meg a kerítések és házak éles körvonalai, az olykor-olykor útjába tévedt gyalogosok és kocsik formája, a fák és a rétek mozdulatlan zöldje, a krumpliföldek szabályos metszésű barázdái, a házak, a fák, a cserjék, sőt a krumplibarázdák ferde árnyékai, — mind oly szép volt, mint egy csak az imént befejezett és befirniszezett csinos tájkép.

— Gyerünk, gyerünk! — szólt oda a kocsisnak, az ablakon kihajolva, s egy három rúblest szedvén elő a tárczájából, oda nyújtotta neki. A kocsis a legelső lámpásnál megtapogatta, a mit kapott, fölhangzott az ostor pattogása, s a kocsi sebesen gördült tova a síma országúton . . .

„Semmi, ezen a boldogságon kívül semmi se kell nekem, — gondolta magában, miközben a csengetyűnek a kocsi két ablaka közt levő csontgombjára bámult, s maga elé képzelte Annát, úgy, a mint utolsó alkalommal látta. — S minél inkább múlik az idő, annál jobban szeretem őt. De itt van már a Vrede-nyaraló kertje. Vajon hol van ő? Hol? Hogy' akadok rá? Vajon miért tűzte ki a találkát éppen ide, s mért írt a Betszi levelében?“ — mindez csak most jutott eszébe; de nem igen volt már ideje a tűnődésre. Mielőtt a fasorhoz ért volna, megállította a kocsit, s kinyitván az ajtót, menetközben kiugrott a hintóból, s bement a fasorba, mely a ház felé vezetett. A fasorban nem volt senki; de jobbra tekintvén, egyszerre megpillantotta őt. Fátyol borította az arcát, de ő azért örömteljes pillantásával legott felösmerte járásának sajátzerű imbolygását, vállainak a haj-

lását és fejtartását, s egyszeriben, mintha villamos szikra járta volna át egész testét. Lábainak ruganyos mozdulatától kezdve, mélyen lélekzö tüdejének könnyed tágulásáig újult erővel kezdte érezni önmagát, s valami úgy csiklandozta az ajkait.

Mikor találkoztak, Anna erősen megszorította a kezét.

— Nem haragszol, hogy idehívtalak? Okvetetlenül találkoznom kellett veled, — mondotta; s ajkának az a komoly és szigorú állása, melyet Vronszkij a fátyol alól is észre vett, legott egész hangulatát megváltoztatta.

— Én, haragudni! De hogy' kerültél ide, hová mégy?

— Az mindegy, — szólott a karját az övébe fűzve, gyerünk, beszélnem kell veled.

Vronszkij megértette, hogy történt valami, s hogy ez a beszélgetés aligha lesz valami örvendetes. Anna jelenlétében teljesen elvesztette a maga akaratát: a nélkül, hogy ösmerte volna izgatottságának az okát, máris úgy érezte, hogy ez az izgatottság önkéntelenül ő rá is átragad.

— Mi az? Mi történt? — kérdezte, a könyökével megszorítván a karját, s iparkodván az arczáról leolvasni a gondolatait.

Anna szótlánul ment néhány lépést, hogy összeszedje magát, azután egyszerre megállt.

— Tegnap nem szóltam neked, — szólalt meg gyorsan és nehezen — lihegve, — hogy Alexandrovics Alexejjel hazatérve, elmondtam neki mindent, elmondtam, hogy nem lehetek tovább a felesége, hogy . . . szóval elmondtam neki mindent.

Vronszkij, mintha evvel is könnyíteni akart volna helyzetének a súlyos voltán, egész testével önkénytelenül meghajolva hallgatta őt. De a mint Anna az utolsó szavakat kiejtette, egyszerre kiegyenesedett s büszke és szigorú kifejezést öltött az arcza.

— Igen, igen, jobb így, ezerszerre jobb így! Képzem, milyen nehéz sor volt ez, — mondotta. De Anna nem a szavaira hallgatott, hanem arczkifejezéséből próbálta a gondolatait kiolvasni. Azt persze nem tudhatta,

hogy arczának a kifejezése arra az első gondolatra, a párbajnak most már elkerülhetetlen voltára vonatkozott, a mely az eszébe ötlött. Ő neki soha esze ágába se jutott a párbaj gondolata s éppen ezért a szigorúságnak ezt a futó kifejezését egészen másként magyarázta.

Mikor az ura levelét megkapta, a lelke fenekén már tisztában volt vele, hogy minden marad a régiben, hogy nem lesz ereje magát a helyzetén túltenni, a fiát elhagyni s a kedvese karjába vetni magát. Az a délelőtt, a melyet Tverszkája herczegnőnél töltött, csak még jobban megerősítette ebben. De azért ez a találkozás mégis rendkívül fontos volt neki. Remélte, hogy ez a találkozás változtat a helyzetükön s megmenti őt. Ha Vronszkij erre a hírré határozottan, szenvedélyesen, minden pillanatnyi habozás nélkül azt mondja neki: hagyj ott mindent és szökj meg velem! — akkor elhagyja a fiát és megy vele. De az a hír nem volt oly hatással reá, a minőre ő számított; mindössze is csak úgy látszott, mintha valami által sértve érezte volna magát.

— Legkevésbé se volt nehéz. Magától ment az egész, — mondotta ingerülten, — és ime . . . — elővette a keztyűjéből az ura levelét.

— Értem, értem, — vágott közbe Vronszkij, elvette kezéből a levelet, de nem olvasta el, és mindenképpen iparkodott őt lecsillapítani; — én csak egyre vágytam, egyet kértem, — hogy szakíthassak ezzel a helyzettel s életemet a te boldogságodnak szentelhessem.

— Mért mondod ezt nekem? — kérdezte Anna. — Talán bizony kételkedhetem én ebben? Ha kételkedném . . .

— Ki jön ott? — szólt Vronszkij, két hölgyre mutatva, a kik feléjük közeledtek: — lehet, hogy ösmernek is bennünket! — s evvel, Annát is maga után húzva, szaporán letért egy mellékútra.

— Eh, nekem mindegy! — felelt Anna. Az ajkai remegtek és Vronszkijnak úgy tetszett, hogy szemei a fátyol alól különös haraggal néztek reá. — A mint mondom, nem erről van szó, ebben én nem kételkedhetem; de itt van, nézd, mit ír nekem. Olvasd csak el. — Megint megállt.

Vronszkij, úgy mint az első pillanatban is, a mikor a férjjel való szakításról értesült, most, mikor a levelet olvasta, megint csak önkéntelenül átengedte magát annak a benyomásnak, a melyet a sértett férjhez való viszonya keltett életre benne. Most, a mikor kezében fogta a levelet, önkéntelenül is elképzelte azt a kihívást, a melyet alkalmasint még ma vagy holnap meg fog kapni, és magát a párbajt, a mikor ugyanazzal a hideg és büszke arczkifejezéssel, mely most is ott ült az arcán, miután a levegőbe lőtt, ott fog állani a sértett férj lövése előtt. És ekkor fölelevenült lelkében az a gondolat, a melyet az imént mondott neki Szerpuhovszkij, s a melyre ő ma reggel magától is rájött, hogy jobb magát nem lekötöni, s tudta, hogy ezt a gondolatot nem közölheti vele.

Miután a levelet elolvasta, ráemelte a szemeit, de nem volt többé erő a tekintetében. Anna legott megértette, hogy már azelőtt magától is gondolt erre. Tudta, hogy bármit fog is mondani, nem fog elmondani mindent, a mit gondol. S ebből megértette, hogy utolsó reményében is csalatkozott. Nem ez volt az, a mire számított.

— Láthatod, hogy milyen ember, — szólott Anna reszkető hangon, — ő . . .

— Bocsáss meg, de én ennek csak örülök, — vágott közbe Vronszkij. — Az Istenért, engedd, hogy befejezzem, — tette hozzá, a tekintetével könyörögve hozzá, hogy engedje a szavait megmagyarázni. — Örülök, mert ez nem maradhat, semmiképpen se maradhat úgy, mint a hogy' ő akarja.

— És ugyan miért ne maradhatna? — mondotta Anna, a könnyeit visszafojtva, és nyilván semmi jelentőséget se tulajdonítván annak, a mit erre mondani fog. Érezte, hogy a sorsa el van döntve.

Vronszkij azt akarta mondani, hogy a párbaj után, a mely szerinte elkerülhetetlen volt, ez nem tarthat így tovább, de egészen mást mondott.

— Nem maradhat így. Remélem, hogy most aztán már el fogod őt hagyni. Remélem, — zavarba jött és elpirult, — megengeded nekem, hogy az életünk sorsát megfontoljam és én intézzem. Holnap . . . — akarta még hozzátenni.

Anna nem várta be a végét.

— És a fiam? — kiáltott föl. — Hiszen látod, hogy' ír! — Őt is el kellene hagynom, ezt pedig nem tudom és nem is akarom megtenni.

— De hát az Istenért, vajon mi jobb: elhagyni a fiadat, vagy pedig folytatni ezt a megalázó életet?

— Kire megalázó?

— Mindenkire és első sorban te reád.

— Azt mondod, megalázó — ne mondd ezt. Ezeknek a szavaknak én rám nézve semmi jelentésük sincsen, — szólott reszkető hangon. — Nem akarta, hogy most valótlant mondjon. Hiszen csak az ő szerelme volt az, a mi számára megmaradt, s akarta is őt szeretni. — Jusson eszedbe, hogy én reám nézve attól a naptól kezdve, hogy téged megszerettelek, minden megváltozott. Én nekem csak egyetlen egy van, és ez a te szerelmed. Ha ez az enyéem, oly magosan állok, oly erősnek érzem magamat, hogy semmi a világon nem képes megalázni. Büszke vagyok a helyzetemre, mert . . . büszke vagyok arra . . . büszke . . . — Hogy mire büszke, azt már nem mondotta meg. A szégyen és a kétségbeesés könnyei elfojtották a hangját. Elhallgatott és sírva fakadt.

Vronszkij szintén érezte, hogy valami emelkedik a torkában és csípi az orrát, s életében először, kész lett volna sírni. Azt nem tudta volna megmondani, vajon mi hatotta meg annyira; sajnálta Annát, s érezte, hogy nem tud rajta segíteni, de egyúttal azt is tudta, hogy ő az oka a boldogtalanságának s hogy valami csúnya dolgot követett el.

— De hát tán lehetetlen a válás? — mondotta hal-
kan. Anna a nélkül, hogy felelt volna, megrázta a fejét. — Tán nem lehet elvinni a fiút, s azért mégis elhagyni őt?

— De igen; csak hogy ez mind ő tőle függ. Most el kell mennem hozzá, — mondotta szárazon. Az az előérzete, hogy minden a régiben marad, nem csalta meg őt.

— Kedden benn leszek Péterváron, s akkor majd eldől minden.

— Igen, — felelt Anna. — De többet ne is beszéljünk erről.

Anna kocsija, a melyet elküldött volt, s a melynek megparancsolta, hogy jöjjön oda a Vrede-kert kerítéséhez, előállott. Elbúcsúzott Vronszkijtől és elment haza.

XXIII.

Hétfőn volt a július másodiki bizottság rendes ülése. Alexandrovics Alexej belépett az ülésterembe, üdvözölte a tagokat és az elnököt, mint rendesen, s a helyére ülván, rátette a kezét az elibe odakészített iratokra. Ezek közt az iratok közt ott voltak a szükséges adatok, valamint annak az előterjesztésnek az odavetett vázlata is, a melyet tenni akart. Egyébiránt adatokra nem is igen volt szüksége. Mindenre emlékezett, és nem tartotta szükségesnek felújítani az emlékezetében azt, a mit mondani akart. Tudta, hogy mikor eljön az ideje, s mikor ott látja majd maga előtt ellenfelének az arcát, a ki minden áron iparkodik közömbösnek látszani, sokkal jobban megindul ajkairól a szó magától is, mint hogyha most előkészülne rá. Érezte, hogy beszédének olyan nagyszabású lesz a tartalma, hogy minden szónak meglesz benne a jelentősége. S azért mégis, mialatt a szokásos jelentést hallgatta, a lehető legártatlanabb és legközömbösebb volt arcának kifejezése. Senki, a ki duzzadt erekkel átfutott fehér kezeit, melyeknek hosszú ujjaival oly finoman simogatta az előtte kifeszített fehér papiros két szélét, s a kimerültség kifejezésével kissé félrehajtott fejét látta, nem gondolta volna, hogy csakhamar olyan szavak fognak szerteáradni az ajkáról, a melyek rettenetes vihart támasztanak, a tagokat fölkiáltásokra és egymás félbeszakítására, az elnököt pedig arra készítetik, hogy követelje a tanácskozás rendjének a fönntartását. Mikor a jelentés véget ért, Alexandrovics Alexej az ő finom és halk hangján kijelentette, hogy az idegenek helyzetének a tisztázására vonatkozólag néhány észrevételt kíván tenni. Erre a közfigyelem legott ő felé fordult. Alexandrovics Alexej megköszönte a torkát, és nem az ellen-

felére nézett, hanem, mint beszédeinek elmondásakor mindig szokta, kiválasztotta a hozzá legközelebb ülő bizottsági tagot, — ez alkalommal egy töpörödött, békeséges öregecskét, a kinek soha semmi néven nevezendő véleménye se volt a bizottságban, — s elkezdte előadni az észrevételeit. Mikor az alapvető és szervezeti törvényre került a sor, az ellenfele felugrott és elkezdett közbeszólogatni. Sztremov, a ki a bizottságnak szintén tagja volt, s a kinek Alexandrovics Alexej szintén az elevenére tapintott, elkezdett mentegetőzni — s általában nagy vihar támadt; de Alexandrovics Alexej diadalmaszkodott, a javaslatát elfogadták, kiküldtek három új bizottságot, és másnap bizonyos pétervári körökben egyébről se beszéltek, mint erről az ülésről. Alexandrovics Alexej sikere még sokkal nagyobb volt, mint a minőre számított.

Másnap, kedden reggel, mikor Alexandrovics Alexej fölébredt, elégedetten gondolt vissza tegnapi diadalára, s bár iparkodott közönyösnek látszani, nem tudott el nem mosolyodni, mikor az irodaigazgatója, hízelegni akarván neki, közölte vele azokat a híreket, a melyek a bizottságban történekről tudomására jutottak.

Mialatt az irodaigazgatójával foglalkozott, Alexandrovics Alexej teljesen megfeledkezett arról, hogy kedd van, a mikorra Arkágyevna Annának a megérkezését kitűzte, s kellemetlenül volt meglepve, mikor az inas úrnőjének a megérkezését jelentette.

Anna korán reggel érkezett meg Pétervárra; távirati kérésére kocsit küldtek érte, s így Alexandrovics Alexej tudhatott volna a megérkezéséről. De mikor megérkezett, Alexandrovics Alexej nem ment le őt üdvözölni. Azt mondták Annának, hogy az ura még nem jött ki, s hogy az irodaigazgatójával van elfoglalva. Erre megüzente az urának, hogy megérkezett, bement a szobájába, s elkezdte rendezgetni a holmiját, várván, hogy Alexandrovics Alexej majd bejön hozzá. De elmúlt egy óra s nem jött. Bement az ebédlőbe, rendelkezések ürügye alatt és szándékosan a szokottnál hangosabban beszélt, arra számítván, hogy majd eljön legalább ide; de nem jött, bár Anna hallotta, hogy miközben az iroda-

igazgatót kikísérte, ott járt a szobája ajtajánál. Tudta, hogy szokása szerint nemsokára elmegy a hivatalába, s előzőleg szeretett volna vele beszélni, hogy a helyzetet vele tisztába hozza.

Végigment a termen és elszántan elindult hozzá. Mikor a szobájába lépett, Alexandrovics Alexej egyenruhába öltözve, indulásra készen, ült egy kis asztal mellett, s rákönyökölve, szomorúan nézett maga elé. Ő előbb látta meg az urát, mint ez őt, s legott tisztában volt vele, hogy ő rá gondolt.

Mikor Alexandrovics Alexej is megpillantotta őt, föl akart kelni, de meggondolta, azután kipirult az arcza, a mit Anna azelőtt sohase tapasztalt nála, gyorsan föl-kelt és elébe ment, miközben nem a szemébe, hanem valahova följebb, a homlokára és a hajára nézett. Oda-lépett hozzá, megfogta a kezét és kérte, foglaljon helyet.

— Nagyon örülök, hogy megérkezett, — mondotta, odaülvén mellé, s még valamit akart mondani, de el-nyelte. Egymásután többször el akart kezdeni beszélni, de mindannyiszor visszatartotta magát. Bár Anna, mikor erre a találkozásra készült, eltökélte, hogy csak úgy fél-vállról fog vele elbánni és szemrehányásokkal fogja őt illetni, most még se tudott neki mit mondani és valóság-gal megsajnálta őt. Így azután elég soká tartott a hallgatás. — Szerjózsa egészséges? — kérdezte Alexandrovics Alexej, és a nélkül, hogy a választ bevárta volna, hozzá-tette: — ma nem ebédelek itthon, most pedig azonnal el kell mennem.

— Én Moszkvába akartam menni, — mondotta Anna.

— Nem; nagyon, de nagyon helyesen cselekedett, hogy eljött, — szólt Alexandrovics Alexej és megint el-hallgatott.

Anna látván, hogy az urának nincs elég ereje hozzá, hogy a beszélgetést elkezdje, elkezdte ő.

— Alexandrovics Alexej, — szólalt meg és ráné-zett, a nélkül, hogy a hajára szegzett tekintete előtt a szemét lesütötte volna, — én bűnös asszony, rossz asz-szony vagyok, de az is vagyok, a mi voltam, s a mit ak-kor meg is mondtam, s most azért jöttem, hogy meg-

mondjam önnek, hogy én nem vagyok képes semmin se változtatni.

— Ezt én öntől nem kérdeztem, — mondotta egyszerre egész határozottsággal, s gyűlölettel eltelve egyenesen a szeme közé nézett, — bár előre láttam. — Nyilván a harag befolyása alatt, megint urává lett összes képességeinek. — De a mint akkor is mondtam, sőt meg is írtam önnek, — szólalt meg ismét vékony és éles hangon, — most is ismétlem, hogy én ezt nem vagyok köteles tudni. Egyszerűen nem veszek tudomást róla. Nem minden feleség olyan jó, mint ön, hogy annyira siessen az urával egy ilyen *kellemes* hírt közölni. — A *kellemes* szót különösen hangsúlyozta. — Nem veszek róla tudomást mindaddig, a míg a világ nem tudja, s a míg a nevem nincs meggyalázva. S éppen azért csak arra figyelmeztetem, hogy a mi viszonyunknak olyannak kell maradnia, a milyen volt eddig, s hogy én csak abban az esetben lennék kénytelen olyan rendszabályokhoz nyúlni, a melyek a becsületemet megvédelmezzék, ha önmagát kompromittálni találná.

— Csakhogy a viszonyunk nem lehet olyan, a milyen volt, — jegyezte meg Anna félénk hangon, és rémülten nézett rá.

Mikor újra meglátta ezeket a nyugodt mozdulatokat, mikor hallotta azt az átható, gyermekes és gúnyos hangot, az irtózás semmivé tette benne az előbbeni szármalmat, s csak félni kezdett tőle, de e mellett, bármibe kerüljön is, tisztázni akarta vele a helyzetet.

— Én nem lehetek a felesége, a mikor . . . — szólalt meg újra.

Alexandrovcics Alexej gonoszúl és hidegen elmosolyodott.

— Úgy látszik, hogy az az életmód, a melyet magának választott, a felfogásában is visszatükröződik. Én annyira becsülöm és megvetem, ez is, az is . . . becsülöm az ön múltját és megvetem a jelenét . . . hogy távol állott tőlem az az értelmezés, a melyet ön a szavainak adott.

Anna felsóhajtott és lehorgasztotta a fejét.

— Egyébiránt nem értem, hogy ön, a kiből akkora

a függetlenség, — folytatta nekihevíülve, — hogy a hűtlenségét nyíltan bejelentette az urának, s ebben még csak gáncsolni valót se látott, hogy ön, a mint látszik, gáncsolni valónak tartja azt, hogy az urával szemben hitvestársi kötelességeit teljesítse.

— Alexandrovics Alexej! Mit akar hát tőlem?

— Azt akarom, hogy ne lássam itt azt az embert, s hogy ön úgy viselje magát, hogy sem a *világ*, sem a *cselekedés* ne *vádolhassa* önt . . . hogy ne találkozzék többé vele. Azt hiszem, hogy ez csak nem sok. S ennek fejében ön élvezni fogja a tisztességes asszony jogait, a nélkül, hogy a kötelességeit teljesítené. Ez minden, a mit önnek mondani akartam. Most pedig ideje, hogy menjek. Nem ebédelek itthon. — Fölkelt és az ajtó felé indult.

Anna szintén fölkelt. Alexandrovics Alexej szótlanul meghajtván magát, előre engedte őt.

XXIV.

Az az éjszaka, a melyet Levin a szénarakás tetején töltött, nem vezett kárba reá nézve: teljesen megundorodott attól a gazdálkodástól, a melyet eddig vitt, és minden érdeklődését elvesztette iránta. A jó termés ellenére is sohase volt, vagy neki legalább úgy tetszett, hogy sohase volt annyi baja, annyi fenekedő súrlódása a parasztokkal, mint ebben az esztendőben, s ezeknek a bajoknak és fenekedéseknek az oka most egészen tisztán állott előtte. Az a gyönyörűség, a melyet magában a munkában talált, s mely a parasztokkal való közeli érintkezésből származott, az az irigység, a melyet irántuk, az életük iránt táplált, az a vágy, hogy maga is ilyen életre adja magát, a mely ezen az éjszakán az ábrándból elhatározássá érlelődött benne, melynek megvalósítására már a módozatokon is törte a fejét, — mindez annyira megváltoztatta eddigi gazdálkodása felől táplált véleményét, hogy most már semmiképpen se tudott a régi érdeklődéssel viseltetni iránta, s lehetetlen volt nem látnia azt a munkásaihoz való kellemetlen viszonyt, a melyből mindez származott. Pavahoz hasonló nemesített tehenei-

nek a csordája, megjavított és ekével fölszántott szántó-földjei, cserjékkel körülszegett kilencz rétje, kilenczven deszjátin jól megtrágyázott és mélyen szántott földje, sorvető gépei stb. — mindez nagyon szép lett volna, ha mindezt csak ő művelte volna, vagy legalább ő és társai, vagyis olyan emberek, a kik együttéreztek vele. De ő most egészen tisztán látta, — (a mezőgazdaságról írt könyvének a munkálatai, a mely szerint a gazdaság legfőbb elemének a munkásnak lell lennie, ebben nagy segítségére voltak), — most egészen tisztán látta, hogy az a gazdálkodás, a melyet ő folytatott, csak makacs és kemény küzdelem volt közte és a munkásai között, a melyben az egyik részről, az ő részéről ott volt az az állandó törekvés, hogy mindent a legjobbnak elősmert minták szerint átalakítson, a másik részről pedig — a dolgok természetes rendje. És ebben a küzdelemben azt látta, hogy az ő részéről a legnagyobb erőfeszítés, a másik részről pedig semmi erőfeszítés, sőt még a jóakarát teljes hiánya mellett is mindössze csak annyit ért el, hogy a gazdaság sehogyan se' ment, s hiába romlott a sok pompás fölszerelés, a gyönyörű jószág és a föld. És a mi a fő, az erre fordított energia nemcsak hogy teljesen kárbaveszett, de most, hogy gazdálkodási rendszere teljes meztelenségében állott előtte, lehetetlen volt nem látnia, hogy ennek az energiának a célja is a legméltalanabb volt. Voltaképpen miben is állott az a küzdelem? Ő minden garast számon tartott (s nem tehetett másként, mert ellenkező esetben engednie kellett volna az energiából, s nem lett volna pénze, hogy a munkásait fizesse), azok pedig csak azon voltak, hogy minél nyugodtabban és kényelmesebben dolgozhassanak, vagyis úgy, a hogy' már megszokták. Neki az állott az érdekében, hogy minden munkás annyit dolgozzék, a mennyit csak bír, s a mellett ne feledkezzék meg magáról, s iparkodjék nem törni össze a szórólapátot, a lóvakarót s a szelelő-rostát, szóval, hogy fontolja meg, mit csinál; a munkás ellenben lehetőleg kényelmesen, nagy pihenőkkel szeretett dolgozni, s a mi a fő, gondtalanul, önfeledten, minden fejtörés nélkül. Ezen a nyáron Levin lépten-nyomon ezt tapasztalta. Kiküldötte az embereit, hogy a legrosszabb

deszjatinokon, a melyek magra nem voltak használhatók, kaszálják le a herét szénának, — azok sorra lekaszálták a legpompásabb deszjatinjait s azzal mentegőztek, hogy az intéző így parancsolta, s azzal vigasztalták, hogy kitűnő lesz a szénája; de ő tudta, hogy az egész csak azért volt, mert ezeket a deszjatinokat könnyebb volt lekaszálni. Kiküldte a szénaforgató-gépet a szénát megforgatni, — mindjárt az első soroknál elrontották, mert a parasztnak unalmas volt ott ülni a bakon, a fölöttük csapkodó lapátok alatt. Erre meg azt mondták neki: „Soh' se tessék aggódni, hamarosan megforgatják majd azt a szénát az asszonyok.“ Az ekékről kiderült, hogy nem érnek semmit, mert a munkásnak eszeágában se volt a szántóvasat fölemelni, s így az erőszakos fordulókkal agyongyötörte a lovait és csak rontotta a földet; és Levint megint csak arra kérték, ne izgassa magát. A lovakat rászabadították a búzaföldre, mert egyik munkás sem akart éjjeli strázsá lenni, s bár meg volt nekik parancsolva, hogy ne tegyék, mégis föl váltva mentek a strázsára, és Vanyka, a ki egész nap dolgozott volt, elaludt a strázsán, szánta-bánta is a bűnét, imígyen szólván: „a mint tetszik“. A legremekebb tinók közül hármat megzabáltattak, mert itatás nélkül ráeresztették a herére, és sehogy' sem akarták elhinni, hogy a herétől puffadtak föl, s vigasztalásúl elmondták, hogy a szomszédnak három nap alatt száztizenkét darab marhája pusztult el. Mindez nem azért történt, mintha bárki is rossz indulattal lett volna Levin vagy a gazdasága iránt; ellenkezőleg, jól tudta, hogy szerették és egyszerű úrnak tartották őt (a mi a legnagyobb dicséret); de így mentek a dolgok egyszerűen azért, mert mindenki vígan és gondtalanúl akart dolgozni, s az ő érdekei nemcsak hogy előttük idegenek és érthetetlenek, de az ő méltányos érdekeikkel homlokegyenest ellenkezők is voltak. Levin már régóta elégedetlen volt a gazdaságához való viszonyával. Látta, hogy léket kapott a ladikja, de azért, lehet, hogy pusztá önámításból, nem találta meg és nem is kereste a léket. (Hiszen ha ebben is csalódik, semmije se maradt volna.) De most már nem ámíthatta magát tovább. Az a gazdálkodás, a melyet folytatott, nemcsak

hogy nem érdekelte, de szinte undorral töltötte el, úgy, hogy képtelen volt vele tovább foglalkozni.

Ehhez járult még az is, hogy alig harmincz versztnyire tőle, ott volt Scserbaczkája Kiti, a kit szeretett volna látni és nem láthatott. Oblonszkája Alexandrovna Darja, mikor Levin nála járt, meghívta őt, hogy jöjjön el, még pedig azzal a célzattal, hogy újra megkérje a húga kezét, a ki, mint szavaiból kivehető volt, most hajlandó lesz igent mondani. Levin maga is, mikor viszontlátta Scserbaczkája Kiti, érezte, hogy nem szűnt meg őt szeretni; de azért még se mehetett el Oblonszkijékhoz, éppen mert tudta, hogy ő is ott van. Az, hogy megkérte volt a kezét, az pedig elutasította őt, elháríthatatlan akadályt emelt kettőjük közé. „Én nem kérhetem őt, hogy legyen a feleségem, csak azért, mert nem lehetett annak a feleségévé, a kié lenni akart“, — mondotta magában. Ez a gondolat valóságos hidegséget, sőt ellenséges indulatot öntött belé iránta. „Nem lesz hozzá erőm, hogy a szemrehányás érzése nélkül beszéljek vele, s harag nélkül nézek rá, s ő így csak még jobban meggyűlölné engem, a mi különben csak természetes volna. Azután meg hogy is mehetnék el hozzájuk most, azok után, a miket Alexandrovna Darja mondott? Vagy képes volnék tán úgy viselkedni, mintha nem tudnám azt, a mit nekem mondott? És most állítsak be, nagylelkűen — megbocsátani neki, megkönyörülni rajta. Odaálljak elé abban a szerepben, hogy megbocsátok neki és méltatom őt a szerelmemre!... De mért is mondta nekem Alexandrovna Darja azt, a mit mondott? Úgy véletlenségből még találkozhattam volna vele, s akkor magától ment volna minden, de most ez lehetetlen, teljességgel lehetetlen!“

Alexandrovna Darja levelet írt neki, a melyben Kiti számára egy női nyeret kért tőle. „Hallottam, hogy van ilyen nyerge, — írta egyebek közt. — Remélem, hogy személyesen fogja elhozni.“

Ezt már szinte alig bírta elviselni. Hogy volt képes egy okos, tapintatos nő a hűgát ennyire megalázni! Megírt vagy tíz levelet, de valamennyit összetépte s végre is minden válasz nélkül küldte el a nyeret. Azt, hogy majd eljön, nem írhatta, mert hiszen nem mehet oda; azt írni,

hogy nem jöhet, mert akadályozva van vagy elutazik, még rosszabb lett volna. Elküldte hát a nyeret minden válasz nélkül, és tudatában annak, hogy valami szégyenletes dolgot cselekedett, mindjárt másnap, a gazdaságát, mely iránt teljesen közönyössé lett, átadta az intézőjének, ő maga pedig elutazott egy messzi kormányzóságba, egy barátjához, Szvijazsszkijhoz, a kinek a birtokán remek szalonka-lesek voltak, s a ki csak nemrégiben is írt neki, arra kérve őt, hogy valósítsa már meg azt a régóta táplált szándékát, hogy őt meglátogatja. A szurovskij kerület szalonkázó tocsogói már régóta csábították Levint, de gazdasági teendői miatt mindig halogatta ezt a kirándulását. Most aztán örült, hogy egyrészt elmehetett a Scserbaczkijék szomszédsága, és a mi a fő, a gazdasága elől, még pedig vadászni, a mi minden keserűsége középett is mindig a legjobb vígasztalása volt.

XXV.

A szurovskij kerületben nem volt se vasút, se postajárat, s így Levin a maga lovain utazott egy tarantásiban.

Félúton betért etetni egy gazdag paraszthoz. Egy kopaszfejű, üdearczú, középütt őszbevegyült, vörös-szőke szakállú öreg nyitott kaput s odasímúlt a kapufélfához, hogy a trojkát bebocsássa. Miután a tágas, tiszta és gondosan takarított új udvar közepén álló és megszenesedett oszlopokon nyugvó kocsiszínbén helyet adott a kocsisnak, az öreg bevezette Levint a parádés szobába. Az új pitvarban egy csinosan öltözött menyecske, a kinek a mezítelen lábain sárczipők voltak, görnyedten súrolta a padlót. Megijedt a Levin nyomában futkározó kutyától és felsikoltott, de legott elmosolyodott a rémületén, látván, hogy a kutya nem bánt. Miután meztelen karjával megmutatta Levinnek a parádés szoba ajtaját, megint lehajolt, elfordította tőle csinos arczát és folytatta a súrolást.

— Behozzam a szamovárt? — kérdezte.

— Be, be, . . . persze hogy be!

A tágas parádés-szoba, a melyben hollandi kályha állott, közfallal két részre volt osztva. A szentképek alatt egy mustrákkal bemázolt asztal és két szék állott. Az ajtó mellett pedig egy szekrény az edények számára. Az ablakdeszkák be voltak zárva, alig volt a szobában légy és egyáltalában olyan tiszta volt minden, hogy Levin attól tartott, hogy Laszka, mely egész úton a kocsit után futott és útközben meg is fürdött a pocsolyákban, be találja piszkítani a padlót, s így az ajtó mellett, a szögletben mutatott neki helyet. Miután a parádés-szobában jól körülnézett, Levin kiment a hátsó udvarra. Az a sárczipős, csinos menyecske sadarfáján az üres vödörket lóbázva, éppen előtte szaladt el a kúthoz vízért.

— Csak szaporán! — kiáltott rá az öreg vidáman, és odament Levinhez. — Nos, uram, Ivánovics Nikolájhoz készül? Ő is be szokott ám térni hozzánk, — kezdte el bőbeszédűen és rákönyökölt a pitvar korlátjára. Az öreg elbeszélésének kellő közepette, mikor éppen Szvizszkijval való ösmeretségéről beszélt, megcsikordult a kapu, s munkások jöttek be a földekről ekékkel és boronákkal. Az ekékbe és boronákba fogott erős lovak feltűnően jó húsban voltak. A munkások nyilván a családhoz tartoztak: ketten közülök, perkál-ingben és sipkában, fiatalok voltak; a másik kettő, gyolcsingben, napszámosnak látszott, — egyikük öreg volt, a másik egy fiatal siheder.

Az öreg a pitvarból odaballagott a lovakhoz és kezdte kifogni őket.

— Vajon mit szántottak ezek? — kérdezte Levin.

— A krumpliföldet szántották föl. Nekünk is van ám egy kis földecskénk. Te, Fedot, el ne ereszszed ám azt a heréltet, hanem vezesd oda a kúthoz. Majd másikat fogunk be helyette.

— Batyuska, meghagytam, hogy vegyenek egypár ekevasat, elhozták vajon? — kérdezte egy egészséges, szálás legény, nyilván az öregnek a fia.

— Ott vannak ... a szánkóban, — felelt az öreg, s miután jól összegabalyította a gyeplőszárazakat, odadobta őket a földre. — Igazítsd el, a míg azok ebédelnek.

A csinos menyecske a teli vödörrel, melyek jócskán lehúzták a vállait, bement a pitvarba. Valahonnan még kerültek elő asszonyok, fiatalok és szépek, középkorúak, öregek és nem szépek, gyerekekkel meg gyerekek nélkül.

A szamovár elkezdett duruzsolni, a munkások és a háziak, miután a lovakat bekötötték, jöttek ebédelni. Levin leszedte a kocsiról az elemózsiáját, s meghívta az öreget, hogy igyék vele egy csésze teát.

— De hiszen ittunk mi már máma, — szólta az öreg, szemlátomást nagy örömmel fogadván a meghívást. — No de, Isten neki, a társaság kedvéért.

Teázás közben Levin megtudta az öreg gazdaságának egész történetét. Az öreg ezelőtt tíz évvel bérelt a földesasszonyától százhusz deszjatin földet, a múlt esztendőben azután ezeket a földeket meg is vette és bérelt még vagy harminczat a szomszéd birtokostól. A föld egy kis részét, a legrosszabbat, megint bérbeadta, de vagy negyven deszjaint maga művelt a családjával és két munkással. Panaszkodott, hogy rosszúl megy a sora. De Levin látta, hogy csak a tisztesség kedvéért panaszkodik, s hogy valósággal virúl a gazdasága. Ha csakugyan rosszúl ment volna a sora, nem vásárolt volna vagy ötszáz rúblért földet, nem házasította volna meg három fiát és egy unokaöcscsét, és két tűzvész után nem rendezkedett volna be mindig jobban és jobban. Az öreg panaszai ellenére is nyilvánvaló volt, hogy büszke a jólétére, büszke a fiaira, az unokaöcscsére, a menyekre, a lovaira, a teheneire és különösen arra, hogy egész gazdasága ilyen jól tartja magát. Az öreggel folytatott társalgás során Levin arról is meggyőződött, hogy az újításoknak sem ellensége. Sok krumplit ültetett, s a krumplija, a melyet Levin útközben látott, már elvirágozott és magba ment volt, míg a Leviné csak most volt virágjában. „Ekékel“ szántott a krumpli alá, mint a hogy' a földesúrtól kölcsönvett ekét nevezte. Búzáat is vetett. Az a jelentéktelen apróság, hogy az öreg a rozst kigyomlálván, evvel etette a lovait, különösen meglepte Levint. Hányszor akarta Levin, ezt a veszendő takarmányt látva, összegyűjteni; de mindig lehetetlen volt.

Lám, a parasztnál ment a dolog, ő pedig nem dicsekedhetett evvel a takarmánnyal.

— Hát ugyan mi egyebet csináljanak az asszonyok? Kihordják a csomókat az útra, a talyiga meg végigmegy és fölszedi.

— Lám, minálunk földesuraknál mindig rosszúl megy a dolog a munkásokkal, — mondotta Levin, s egy pohár teát nyújtott felé.

— Köszönöm szépen, — felelt az öreg, elvette a poharat, de a czukrot nem fogadta el, mert még volt előtte egy darab, melynek egyik sarkát letörte volt. — Hogy' is lehessen munkásokkal boldogúlni? — mondotta. — Csak pusztulásba kergetik az embert. Itt van mindjárt Szvijazsszkij. Mi legjobban tudjuk, hogy milyen a földje, — olyan remek, hogy akár mákot lehetne vetni bele, pedig hát ő se dicsekedhetik valami nagyon a termésével. Hjah, mert nem néz utána.

— De hiszen te is csak munkásokkal gazdálkods?

— Igen ám, de mi csak úgy parasztosan csináljuk a dolgot. Mindenütt ott vagyunk ám azért magunk is. Ha rossz a munkás — ki vele; elvégezzük mi a munkát a magunk emberségéből is.

— Batyuska, Finogen szurkot kér, — szólott egy sárczipős vászonceléd a szobába lépve.

— Biz' úgy, uram! — mondotta az öreg, fölkel, jó darabig kereszteteket hányt magára, megköszönte Levinnek a teát és kiment.

Mikor Levin belépett a sötét parasztszobába, hogy a kocsisát kihívja, a család összes férfi-tagjait ott találta az asztal körül. Az asszonyok álltak és kiszolgálták őket. Az öregnek egészségtől duzzadó fia, kásával teli szájjal mesélt valami furcsaságot, mire valamennyien kacagtak, különösen vígan volt a sárczipős menyecske, a ki éppen csisit szedett ki a tányérjára.

Nagyon könnyen meglehet, hogy a sárczipős menyecske csinos arcának is nagy része volt abban a kellemes benyomásban, a melyet ez a paraszt-gazdaság Levinre tett, de annyi bizonyos, hogy ez a benyomás olyannyira erős volt, hogy Levin sohase tudott tőle sza-

badólni. És az öregtől Szvizjazsszkijig egész úton mind-
úntalan eszébe jutott az a gazdaság, mintha lett volna
valami ebben a benyomásban, a mi különösebb figye-
lemre tartott volna számot.

XXVI.

Szvizjazsszkij előljárója volt kerületének. Öt év-
vel idősebb volt, mint Levin, s már régóta nős. Egyik só-
gornője, egy fiatal leány is ott lakott nála, a ki nagyon
rokonszenves volt Levinnek, s a kiről tudta, hogy a ba-
rátja is meg a felesége is nagyon szerették volna férjhez
adni hozzá. Ezt minden kétséget kizáróan tudta, — mint a
hogy' a fiatal emberek, az úgynevezett „házasúlandók“
mindig tudni szokták, — bár soha senki előtt se merte
volna kimondani, és tudta azt is, hogy bár szeretett volna
megnősülni, s bár ebből a rendkívül vonzó leányból,
minden emberi számítás szerint, kitűnő feleség vált
volna, ő még abban az esetben is, ha nem lett volna sze-
relmes Scserbaczkája Kitibe, épp oly kevésbé tudta
volna őt feleségül venni, mint a hogy' nem tudott föl-
repülni az égbe. És ez a tudat megrontotta az örömét, a
melyet a Szvizjazsszkijhez való kirándulásától várt.

Mikor Szvizjazsszkijnek vadászatra hívó levelét
megkapta, legott ez is eszébe jutott, de mindamel-
lett úgy határozott, hogy miután az, hogy Szvizjazsszkij-
nak ilyesféle szándékai vannak, pusztán csak az ő, sem-
mivel meg nem okolt föltevése, mégis csak elmegyen
hozzá. Ezenkívül a lelke fenekén próbára akarta magát
tenni, s megint meg akart evvel a leánynyal mérközni.
Szvizjazsszkijék családi élete a legnagyobb mértékben
kellemes volt, maga Szvizjazsszkij pedig, mint a zemsztvo-
beli szereplő egyéniségeknek legpompásabb typusa, min-
dig rendkívül érdekes volt reá nézve.

Szvizjazsszkij egyike volt azoknak a Levin szemé-
ben mindenkor csodálatos embereknek, a kiknek követ-
kezetes, bár sohasem önálló eszejárása mindig a maga
úttjait követi, irányára nézve rendkívül határozott és szil-
lárd, életük pedig szintén teljesen függetlenül, a maga

útján és csaknem mindig az eszükjárásával homlokegyenest ellenkezően jár. Szvizjazsszkij rendkívül szabadelmű ember volt. Lenézte a nemességet s a nemesek legnagyobb részét a jobbagység titkos hívének tartotta, a mely csak pusztá féltékenységből nem vallott színt. Oroszországot, Törökország mintájára, elveszett országnak, kormányát pedig annyira rossznak tartotta, hogy soha még csak komoly bírálatot se volt hajlandó mondani róla, — de emellett szolgált és példás nemesi tisztviselő volt, és úton mindig pirosszegésű és kokárdával diszített sipkát viselt. Az volt a nézete, hogy emberi módon csak külföldön lehet élni, a hova minden kínálkozó alkalommal ki is szokott menni, e mellett azonban meglehetősen nagyszabású és mintaszerű gazdaságot folytatott Oroszországban, minden iránt rendkívül nagy érdeklődést tanúsított és mindenről tudomása volt, a mi Oroszországban csak történt. Azt tartotta, hogy az orosz paraszt a majom és az ember közt lévő fejlődési fokon áll, de e mellett a zemsztvo-választások alkalmával a legnagyobb gyönyörűséggel szorongatta a parasztok kezét és meghallgatta a véleményüket. Nem hitt a tüsszentésben, sem a halálban, de nagyon a szívéen viselte a papság helyzetének megjavítását és a papi jövedelmek megnyirbálásának a kérdését, miközben különös buzgóságot fejtett ki annak az érdekében, hogy meghagyják a templomot az ő falujában.

A nőkérdésben a nők teljes szabadságának és különösen a munkára való jogának a bajnokai közé tartozott; de a mellett úgy élt a feleségével, hogy kellemes, gyermektelen családi életében öröme tellett mindenkinek, és úgy rendezte be a feleségének az életét, hogy ez semmit se csinált és nem is csinálhatott, csak az urával együtt azon volt, hogy minél jobban és minél vígabban töltsse az időt.

Ha Levinben nem lett volna meg az a tulajdonság, hogy az embereket mindig a legelőnyösebb oldalról ítélje meg, úgy Szvizjazsszkij jelleme kérdés tárgya se lett volna rá nézve; egyszerűen azt mondta volna: „vagy bolond, vagy semmirekellő“, és tisztában lett volna minden. De azt nem mondhatta, hogy *bolond*, mert Szvizjazsszkij két-

ségekívül nemcsak rendkívül okos, hanem nagyon művelt és kiváló műveltsége mellett is szokatlanul egyszerű viselkedésű ember volt. Nem volt semmi, a mihez ne értett volna; de csak akkor árulta el a tudását, mikor kényszerítve volt rá. Még kevésbé mondhatta róla Levin, hogy semmirekellő, mert Szvijazsszkij kétségkívül becsületes, jó és okos ember volt, a ki a legnagyobb kedvvel és elevelességgel állandóan olyan munkát végzett, melyet mindazok, a kik körülötte voltak, nagyrabecsültek, és annyi bizonyos, hogy öntudatosan soha nem tett és nem is tehetett rosszat.

Levin iparkodott őt megérteni, a mi sehogy' se sikerült neki, s így ő maga is, meg az élete is állandóan talányszerű maradt előtte.

Szvjazsszkijék mindaketten jó barátságban voltak Levinnel, a ki ennek következtében megengedte magának azt, hogy őt fürkészze, és iparkodjék életfölfogásának az alapjára rájönni; de eddig minden erre irányuló kísérlete hiábavaló volt. Valahányszor megpróbálta, hogy lelkének mindenki előtt nyitva álló fogadó-szobáin túl is eljusson, azt látta, hogy Szvijazsszkij valamelyest zavarba jött; alig észrevehető ijedtség tükröződött a tekintetében, mintha attól tartott volna, hogy Levin megtalálja őt érteni, s így mindannyiszor szelíden és kedélyesen ellenszegült.

Most, hogy a gazdaságában annyi csalódás érte, Levin különösen örült a Szvijazsszkijéknál való tartózkodásnak. Nem is szólva arról, hogy már maga ennek a boldog, magával és mindennel megelégedett galambpárnak és jól berendezett fészkének a látása is fölvidította, most, hogy a maga életével annyira elégedetlen volt, még jobban iparkodott ellesni Szvijazsszkijnek azt a titkát, mely olyan derűtséget, határozottságot és vídamságot öntött az életébe. Ezenkívül Levin azt is tudta, hogy Szvijazsszkijnél szomszéd birtokosokkal is fog találkozni, s reá nézve most különös érdekessége volt annak, hogy a gazdaságáról halljon és beszélhessen, továbbá a terméstről, a munkások szegődttetéseire stb. vonatkozó beszélgetéseknek, a melyeket, mint Levin jól tudta, nagyon is alárendelteknek szoktak tartani, de a melyek ő rá

nézve most tán kizárólagos fontosságúak voltak. „Lehet, hogy ez a jobbágyság idejében vagy Angliában nem lett volna fontos. Mindkét esetben meg voltak állapítva a föltételek; de nálunk most, a mikor minden forrongásban és átalakulásban van, eme föltételek miként való megvalósítása a legfontosabb kérdés Oroszországban“, — gondolta magában Levin.

A vadászat rosszabbnak bizonyult, mint Levin remélte. A mocsarak kiszáradtak és szalonna egyáltalában nem volt bennük. Egész napon át barangolt s mindössze csak hármat lőtt, de viszont, mint rendesen, pompás étvágyat, pompás jókedvet és olyan emelkedett hangulatot hozott magával a vadászatról, a minő minden erősebb testmozgás után erőt szokott venni rajta. S még a vadászaton is, a mikor úgy látszott, hogy semmi egyéb se gondol, minduntalan eszébe jutott az öreg paraszt a családjával, és ez a benyomás már nemcsak a figyelmére tartott számot, hanem szinte valami vele kapcsolatban álló dolognak az eldöntésére is kihívta őt.

Este, a tea mellett, két birtokosnak a jelenlétében, a kik valami gyámság ügyében jártak ott, csakugyan kifejlődött az a rendkívül érdekes eszmecsere, a melyre Levin annyira számított.

Levin a tea-asztalnál a háziasszony mellé került, és ő vele meg a sógornőjével, a ki vele szemben ült, kellett beszélgetnie. A háziasszony kerekarcú, szőke és tömzsi asszonyka volt, a kinek az arcza tele volt gödröcskéekkel, s állandó mosolytól sugárzott. Levin most az ő révén iparkodott megpróbálni annak a rá nézve fontos rejtélynek a megoldását, a melynek tárgya az ura volt, de gondolatainak nem volt meg a teljes szabadságuk, mert állandóan kínos zavarban volt. Kínos zavarban volt pedig azért, mert vele szemben ott ült a kis sógornő, még pedig, úgy látszott, egy külön az ő tiszteletére fölvett ruhában, s fehér keblén egy külön ő neki szóló ferde négyszög alakú kivágással; ez a négyszögletes kis kivágás, bár a leány keble patyolat-fehér volt, vagy tán éppen azért, teljesen megfosztotta Levint a gondolat-szabadságától. Nyilván tévesen, de azt képzelte, hogy ez a kivágás egyenesen az ő számára készült, és nem érezte

magát följogosítva arra, hogy odanézzon s iparkodott is nem nézni oda; de érezte, hogy már annak is ő az oka, hogy ez a kivágás egyáltalánban létezik. Levinnek úgy rémlett, hogy valakit megcsal, hogy illenék valamit megmagyaráznia, a mit pedig semmiképpen se magyarázhat meg, s azért folyton pirult, állandóan zavart és nyugtalan volt. A zavara átragadt a szép sógornőre is. De a háziasszony, úgy látszott, ezt nem vette észre, s így őt is mindig belevonta a társalgásba.

— Ön azt mondja, — folytatta a háziasszony a megkezdett beszélgetést, — hogy az uramat semmi sem érdekelheti, a mi orosz. Ellenkezőleg, igaz ugyan, hogy ő jókedvű szokott lenni külföldön, de sohasem annyira, mint itt. Itt egészen a maga légkörében érzi magát. Tömerdek a dolga, és megvan az az adománya, hogy minden iránt érdeklődik. Igaz, nem volt még a mi iskolánkban?

— De láttam . . . Az a borostyánnal befuttatott házacská?

— Igen, ez Nasztyenka műve, — mondotta, a hűgára mutatva.

— Ön maga tanít benne? — kérdezte Levin, iparkodván elsandítani a kivágás mellett, de érezte, hogy bárhova néz is abban az irányban, mindig csak azt a kivágást fogja látni.

— Igen, én magam tanítottam és tanítok, de van még egy kitűnő tanítónőnk is. A testgyakorlást is behoztuk.

— Nem, köszönöm, nem kérek több teát, — mondotta Levin, s bár tisztában volt vele, hogy illetlenséget követ el, de érezvén, hogy képtelen ezt a társalgást tovább folytatni, elpirult és fölkel. — Egy igen érdekes beszélgetést hallok, — tette hozzá és odament az asztal másik végére, a hol a házigazda a két birtokossal ült. Szvijazsszkij oldalvást ült az asztalhoz, s egyik, rajtakönyöklő kezével a csészéjén babrált, a másikkal pedig marokra fogta a szakállát, az orrához emelte, majd ismét eleresztette, mintha éppen csak meg akarta volna szagolni. Csillogó, fekete szemeivel egyenesen ránézett az egyik deresbajuszú és tüzeskedő birtokosra, s nyilván

jót mulatott azon, a mit mondott. A birtokos a népre panaszkodott. Levin előtt tisztán állott, hogy Szvijažsszkij úgy meg tudna felelni a birtokos panaszaira, hogy beszédének az egész értelmét egyszeriben semmivé tenné, de a helyzeténél fogva nem állhat elő ezzel a felelettel, s azért élvezettel hallgatja a birtokos komikus kifakadásait.

A deresbajuszú földbirtokos, nyilván a jobbágyság megrögzött híve, ősrégi falusi lakos és szenvedélyes gazda volt. Ennek a jeleit Levin már a ruházatán, ősi és elnyűtt kabátján látta, a melyben szemlátomást szokatlanul és kényelmetlenül érezte magát, de észrevette ezenkívül okos, összhunyorított szemein, tömör orosz beszédén, nyilván hosszú megszokás révén elsajátított parancsoló hangján, s szép, nagy és napbarnított kezeinek, melyek egyikének a negyedik ujján régi jeggyűrű csillogott, határozott mozdulatain is.

XXVII.

— Csak ne sajnálnám annyira elhagyni azt, a mit eddig csináltam . . . tömérdek munkám fekszik benne..., fütyülnék mindenre, eladnám mindenemet és elmennék, mint Ivánovics Nikoláj . . . a Szép Heléná-t hallgatni, — mondotta a birtokos kellemes mosolylyal, mely okos, öreges arczát szinte földerítette.

— De lám, még se hagyja el, — szólott Szvijažsszkij Ivánovics Nikoláj, — még alkalmasint számításból.

— Az egyetlen számításom az, hogy a magam házában, és nem vett vagy bérelt házban lakom. Aztán meg folyton reméli az ember, hogy a nép mégis csak észretér valamikor. Mert most, el se hiszi tán, hogy mi csoda iszákosság és feslettség rögzött meg benne! Elzül-löttek mind, se lovuk, se tehenük. Majd fölfordulnak az éhségtől, de ha munkára fogja őket az ember, szinte lesik az alkalmat, hogy kárt okozhassanak, és még jó, ha a békebíróval nem gyűlik meg az embernek a baja.

— De viszont ön is csak ráfanyalodik olykor a békebíróra, — jegyezte meg Szvijažsszkij.

— En? A világ minden kincséért sem! Olyan plety-

kázás indulna meg a nyomában, hogy ugyancsak nem köszönné meg az ember! Itt van például, a minap is mi történt a gyárban: — a munkások előleget vettek föl és odább álltak vele. Mit csinált a békebíró? Nekik adott igazat. Hiszen itt voltaképpen a községi bíró meg a sztaroszta kezében van minden. Ez meg azután régi szokás szerint elveri rajta a port. Ha ez nem volna, az ember akár félredobhatna mindent s elmehetne a világ végére!

A birtokos nyilván bosszantani akarta Szvizjazzskijt, de ez nemcsak hogy nem haragudott, sőt pompásan mulatott rajta.

— Lám, mi az ilyesféle rendszabályok nélkül viszsük a gazdaságunkat, — mondotta mosolyogva, — én, Levin és az ott.

Rámutatott a másik birtokosra.

— Igen, Petrovics Mihailnál megy a dolog, de kérdezze csak meg, hogyan? Az tán észszerű gazdálkodás? — szólott a birtokos, nyilván kaczerkdván az „észszerű“ szóval.

— Az én gazdaságom roppant egyszerű, — mondotta Petrovics Mihail. — Istennek hála. Mindössze csak arra való, hogy őszkor meglegyen a pénz az adóra. Jönnék a parasztok: batyuska, jó apuskánk, segíts rajtunk! Nos, végre is, a paraszt-szomszédok is csak emberek, megszánja őket az ember. Ám, segíték rajtok, csak annyit mondok nekik: gyerekek, jusson eszetekbe, én segítettem rajtatok, segítetek aztán ti is, majd ha szükségem lesz rátok a zabvetésnél, a szénagyűjtésnél, az aratásnál, s kikötök magamnak ennyi meg ennyi robotot. Persze, köztük is vannak lelkiismeretlen emberek, az is igaz.

Levin, a ki már régóta ösmerte ezeket a patriarchális szokásokat, összenézett Szvizjazzskijval s megint a deresbajuszú birtokoshoz fordulva, félbeszakította Petrovics Mihailt:

— Hát önnek mi a véleménye? — kérdezte: — hogyan kell mostanában gazdálkodni?

— Úgy, a mint Petrovics Mihail, — vagy felibe, vagy bérbe adni a parasztoknak; ezt meg lehet tenni, csak hogy ez által aztán tönkremegy az ország gazda-

sága. Míg az én földem jobbágy-munka és helyes gazdálkodás mellett kilenczszereset hozott, a feles-gazdaság mellett csak háromszorosat hoz. A jobbágyság fölszabadítása tette tönkre Oroszországot!

Szvijazsszkij mosolygó szemekkel nézett Levinre, sőt még valami, alig észrevehető gúnyos jelt is adott neki; de Levin nem találta nevetségeseznek a birtokos szavait, — a melyeket sokkal inkább megértett, mint Svzijazsszkijt. Sőt abból, a mit a birtokos még azután mondott, fejtegetvén, hogy miért tette tönkre Oroszországot a jobbágyság fölszabadítása, sokat nagyon igaznak, magára nézve újnak és megdönthetetlennek talált. A birtokos nyilván csak a maga gondolatait mondotta el, — a mire olyan ritkán van eset, — még pedig azokat a gondolatait, a melyek nem pusztán abból a vágyból támadtak, hogy tétlen elméjét valamivel foglalkoztassa, hanem a melyek falusi magányában eltöltött életének a körülményeiből fakadtak, s a melyeket minden oldalról alaposan megfontolt.

— A dolog, a mint látni méltóztatik, — abban áll, hogy minden haladás csak a hatalom révén jön létre, — mondotta, nyilván meg akarván mutatni, hogy műveltsége is van. — Vegye csak Pjotr-nak, Jekaterinának, Alexandr-nak a reformjait. Vegye Európa történetét. Annál inkább áll ez a földművelés terén terén való haladásra. Még a krumplit, még azt is is erőszakkal hozták be nálunk. Aztán meg ekével se szántottak. Ezt is csak úgy hozták be, talán a feudális korszakban, de minden bizonynyal — erőszakkal. A mi időnkben, a jobbágyság korszakában, mi földbirtokosok mindenféle vívmányok fölhasználásával gazdálkodtunk; a szárítókat, a szelelőrostákat, a trágyázást és mindenféle gazdasági eszközöket, — mindent behoztunk, mert volt hatalmunk, s a parasztok, bár eleinte ellenkeztek, később utánozni kezdtek bennünket. Most pedig, a jobbágyság fölszabadításával elvették tőlünk a hatalmat, s így a gazdaságunk, melyet magas színvonalra emeltünk volt föl, leszáll a legvadabb és legkezdetlegesebb színvonalra. Ez az én felfogásom.

— De hát miért? Ha észszerűen gazdálkodik,

bérrendszer mellett is boldogúlhat, — mondotta Szvija-zsszkij.

— Nincs a kezemben hatalom. Ugyan mivel gazdálkodjam hát? — ha szabad kérdeznem.

„Ime, tessék, — a gazdaság legfőbb tényezője — a munkaerő“, — gondolta magában Levin.

— Hát munkásokkal.

— A munkások nem akarnak, és főképpen jó szerzőkkel nem akarnak dolgozni. A mi munkásunk csak egyhez ért, leinni magát, mint a részeg disznó, és tönkretenni mindent, a mit csak a kezére ad az ember. Az iz-zadt lovakat megitatja, a szép szerszámot tönkretesz-i, az abroncsos kereket kicseréli, eliszsza, szögeket dob a cséplőgépbe, csak hogy elpusztítsa. Nem bír nézni sem-mit, a mi nem az ő szájaíze szerint való. Ez az oka an-nak, hogy a mezőgazdaság színvonala annyira süllyedt. A földek el vannak hanyagolva, be vannak növe gazzal, s szét vannak osztva a parasztok közt, és ott, a hol ed-dig milliókra menő csetvert-et termeltek, ma már csak százezreket termelnek. Ha ugyanezt cselekedték volna, de a kellő számítással . . .

S elkezdte kifejteni a fölszabadításra vonatkozó tervét, a melylyel mindezek a bajok el volnának há-ríthatók.

Levint ez már nem érdekelte, de mikor a birtokos elhallgatott, Levin visszatért első állítására és Szvija-zsszkijhoz fordulva, a kit szeretett volna komoly véle-mény-nyilvánításra bírni, így szólt:

— Az, hogy a mezőgazdaság színvonala süllyed, és hogy az olyan viszony mellett, a minőben mi a munká-sainkkal vagyunk, nincs meg a lehetősége annak, hogy észszerű és jövedelmező gazdálkodást folytassunk, — ez tökéletesen igaz.

— Én nem találom, — felelt Szvija-zsszkij, most már komolyan, — csak azt látom, hogy mi nem tudunk gazdálkodni, s hogy ellenkezőleg, az a gazdálkodás, a melyet a jobbágyság idejében üztünk, nemcsak hogy nem állott magas színvonalon, sőt nagyon is alacsonyan. Nin-csenek se gépeink, se jóra való igás jószágaink, ezenkívül se adminisztrálni, se számítani nem tudunk. Kérdezzenek

meg bármely gazdát, — nem fogja tudni, hogy rá nézve mi előnyös és mi hátrányos.

— Hjah, az olasz könyvvezetés, — szólt gúnyosan a birtokos. — Itt, miután mindenünket tönkreteszik, bármint számítgasson is az ember, nem lesz nyeresége soha.

— De mért tennék tönkre? A rozoga szelelő-rostát, az orosz taposó-malmot tönkretelhetik, de az én gözgépeimet nem. Az orosz, — hogy' is hívják csak? — taszkániai lovat, a melyet a farkánál fogva kell húzni, elront-hatják, de tessék percheron- vagy bityuk-fajtát használni, ezeket majd nem rontják el. És így van ez minden-nel. Magasabb színvonalra kell emelnünk a gazdaságot.

— Csak volna miből, Ivanycs Nikoláj! Önnek könnyű, de nekem a fiamat kell az egyetemre járatnom, a kisebbeket gimnáziumban kell neveltetnem, — így aztán nem telik ám percheronokra.

— Arra valók a bankok.

— Hogy aztán dobra kerüljön minden? Nem, nem kérek belőle.

— Én nem találom, hogy akár szükséges, akár lehetséges volna a mezőgazdaság színvonalát még jobban emelni, — mondotta Levin. — Én foglalkoztam evvel, a módomból is megvolna hozzá, s még se csinálhattam semmit. A bankok, igazán nem tudom, mire valók. Én legalább, bármire adtam is pénzt a gazdaságomban, mindig csak veszteséggel dolgoztam: — a jószágon — vesztettem, a gépeken — vesztettem.

— Biz' ez igaz, — erősítette a deresbajuszú föld-birtokos, elégtelen mosolyogva.

— S én nem állok egyedül, — folytatta Levin, — minden gazda így van, a ki okszerűen gazdálkodik; kevés kivétellel, valamennyien veszteséggel dolgoznak. De ön azt mondja, hogy a gazdasága — jövedelmező? — mondotta Levin, és legott észrevette Szvijassszkij pillantásában az ijedtségnek azt az átsuhanó kifejezését, a melyet mindannyiszor tapasztalt, valahányszor a fogadószobákon túl is be akart hatolni a lelkébe.

Ezenkívül Levin részéről ez a kérdés nem volt teljesen jóhiszemű. A háziasszony a teánál csak az imént beszélte el neki, hogy a nyáron hozattak Moszkvából egy

németet, a ki szakértő volt a könyvvezetésben, s a kilötszáz rúbl tiszteletdíjért átvizsgálta a gazdaságukat és úgy találta, hogy az valami háromezer rúbl veszteséggel járt. Már nem emlékezett rá pontosan, hogy mennyivel, de úgy tetszik neki, hogy a német az utolsó kopejkig kiszámította.

Mikor Szvijazsszkij gazdaságának a jövedelméről volt szó, a birtokos csak mosolygott, nyilván azért, mert tudta, hogy mekkora jövedelme lehetett az ő szomszédjának és előljárójának.

— Lehet, hogy nem az, — felelt Szvijazsszkij. — De az csak azt bizonyítja, hogy vagy rossz gazda vagyok, vagy hogy a tőkémét használom föl jövedelmeim gyarapítására.

— Oh, az a jövedelem! — kiáltott föl Levin rémülten. — Lehet, hogy Európában, a hol a föld a beléje fektetett munka által megjavult, van jövedelem, de nálunk a föld a beléje fektetett munka által csak romlik, mert teljesen kimerül, — tehát nem is lehet szó jövedelemről.

— Hogyne lehetne szó róla? Hiszen ez törvény.

— Akkor hát mi törvényen kívül állunk. Nálunk a jövedelem nem tisztáz semmit, ellenkezőleg: csak zavart okoz. No, azt mondja meg, hogy' lehet a jövedelemről szóló tan...

— Parancsolnak aludt-tejet? Masa, hozass be csak aludt-tejet vagy málnát, — fordult oda Szvijazsszkij a feleségéhez. — Az idén rendkívül sokáig tart a málna.

Szvjazsszkij a lehető legkellemesebb hangulatban fölkelte és kiment, nyilván azt hívén, hogy a beszélgetés éppen azon a ponton ért véget, a melyen Levinnek úgy tetszett, hogy csak most kezdődik igazán.

Levin ezután folytatta a beszélgetést a birtokossal, iparkodván neki bebizonyítani, hogy minden nehézség onnan származik, hogy nem akarjuk megismerni munkásainknak a tulajdonságait és szokásait; de a birtokos, mint minden önállóan és függetlenül gondolkodó ember, nagyon kevéssé volt fogékony más embereknek a véleménye iránt és elfogultan ragaszkodott a magáéihoz. Most is ragaszkodott ahhoz, hogy az orosz paraszt valószínűleg disznó és szereti a disznóságot, s ahhoz, hogy őt

az ember a disznóságból kilozza, hatalomra van szükség, evvel pedig nem rendelkezünk, botra van szükség, de mi annyira szabadelvűekké lettünk, hogy az ezeresztendős botot ügyvédekkel és elzárásokkal cseréltük föl, s a haszontalan és bűdös parasztokat jó levessel etetjük, és köblábszámra számítgatjuk ki nekik a szükséges levegőt.

— De hát miért gondolja ön, — szólott Levin, iparkodván a tulajdonképpeni kérdésre visszatérni, — hogy lehetetlen a munkaerővel olyan viszonyra lépni, a mely mellett a munka eredményes volna?

— Az orosz néppel szemben ez sohase lesz megvalósítható! Nincs hatalmunk rá, — felelt a birtokos.

— De hát hogy' lehetne újabb módozatokat kieszelni? — mondotta Szvijazsszkij, a ki, miután aludt-tejet ivott, rágyújtott egy szivarkára s megint odalépett a vitázókhoz. — Ma már a munkaerőhöz való minden képzelhető viszony meg van határozva és ki van tanulmányozva, — jegyezte meg. — A barbár kornak maradványa, a kölcsönös kezességre alapított kezdetleges közbirtokosság intézménye magától összeesik, a jobbagyság megszűnt, s így csak a szabad munka van hátra, a melynek a formái teljesen meghatározva, készen állanak, csak élni kell velük. A munkás, a napszámos, a bérlő, — ezektől nem szabadúlhatunk soha.

— De Európa sincs megelégedve ezekkel a formákkal.

— Nincs bizony, s újakat keres. Alkalmasint fog is találni.

— Hiszen magam is csak erről beszélek, — felelt Levin. — Miért ne próbálnánk hát mi is új formákat keresni?

— Azért, mert ez éppen annyi volna, mint a vasútak építésének új módozatait kieszelni. Hiszen megvannak, ki vannak már eszelve.

— De ha nem felelnek meg, ha ostobák? — szólott Levin.

S megint a rémület kifejezését vette észre Szvijazsszkij szemeiben.

— No persze: mi a sipkáinkkal dobálódzunk örömmünkben, hogy megtaláltuk azt, a mit Európa keres! Ezt

én mind nagyon jól tudom, de, bocsásson meg, ösmerik önök mindazt, a mit Európa a munkáskérdés terén tett?

— Nem, csak fogyatékosan.

— Ez a kérdés most Európa legkiválóbb elméit foglalkoztatja. Ez Schultze-Delitsch irányzata . . . Azután ott van a munkáskérdésben az az óriási irodalom, mely a Lassale-féle szabadelvű elméletet propagálja . . . A Mühlhausen-féle szervezet — ez már valóságos tény, a mint bizonyára önök is tudják.

— Van némi fogalmam róla, de nagyon homályos.

— Dehogyan is, ön ezt csak úgy mondja, mindezt bizonyára éppen olyan jól tudja, mint én. Én természetesen nem vagyok a társadalmi tudományok tanára, de engem érdekelt a dolog, s ha önt is érdekli, ám csak foglalkozzék velem.

— De hát aztán mire lyukadtak ki?

— Bocsánat . . .

A birtokosok fölkeltek és Szvizjazsszkij, a ki megint megzavarta Levint abban a kellemetlen törekvésében, hogy lelkének a fogadó-szobái mögé is betekintszen, elment és kikísérte a vendégeit.

XXVIII.

Levin ezen az estén türehetetlenül unatkozott az asszonyok társaságában; mint még tán soha, annyira izgatta az a gondolat, hogy a gazdaságával való elégedetlenség, a melyet tapasztalt, nem áll elszigetelten, hanem abból az általános helyzetből származik, a melyben a kérdés most Oroszországban van, s hogy a munkásokkal való olyatén viszonynak a létesítése, a mely mellett azok dolgozzanak is, immár nem pusztán ábránd, hanem föladat, a melyet föltétlenül meg kell oldani. És neki úgy tetszett, hogy ezt a föladatot meg is lehet oldani, s ezt meg is kellene próbálni.

Miután az asszonyoktól elbúcsúzott és megígérte, hogy holnap még egész nap ott marad, hogy lóháton elmelessenek megnézni egy, a kincstári erdőben levő ér-

dekes barlangot, Levin, mielőtt aludni ment, betért a házigazda szobájába, hogy magával vigyen egy, a munkáskérdésről szóló könyvet, melyet Szvizjazsszkij ajánlott föl neki. Szvizjazsszkij dolgozószobája rengeteg nagy szoba volt, tele könyvszekrényekkel és két asztallal, a melyek közül az egyik tömör íróasztal volt s a szoba közepén állott, a másik pedig egy kerek asztal, a melyen csillag-alakban a legkülönbébb nyelvű lapok és folyóiratok utolsó számai voltak kiterítve a lámpa körül. Az íróasztal mellett egy állvány állott, melynek aranyos czimkékkal ellátott fiókjai mindenféle iratok megőrzésére szolgáltak.

Szvizjazsszkij elővette a kérdéses könyvet és beleült a hintaszékbe.

— Mit néz? — kérdezte Levint, a ki a kerek asztal mellett megállt s a folyóiratokat nézegette. — Igaz ni, abban egy rendkívül érdekes cikk van, — mondotta Szvizjazsszkij, arról a folyóiratról, a melyet Levin éppen a kezében tartott. — Kisül belőle, — tette hozzá vidám elevenséggel, — hogy Lengyelország fölosztásának legfőbb tényezője nem Frigyes volt. Kisül, . . .

És a szokott, világos és érthető modorban elmondta röviden ezeket az új, rendkívül fontos és érdekes leleplezéseket. Mind a mellett, hogy Levint most mindennél jobban a gazdasági kérdés foglalkoztatta, a házigazdáját hallva, mégis így szólott magában: „Vajon mi lakozik benne? És miért, miért érdekli őt Lengyelország fölosztása?” Mikor Szvizjazsszkij befejezte, Levin önkénytelenül is megkérdezte tőle: — Nos és? — De nem volt semmi. Mindössze csak érdekes volt az, a mi „kisült”. De Szvizjazsszkij nem magyarázta meg, és nem is tartotta szükségesnek megmagyarázni, hogy mért érdekelte őt ez.

— Engem rendkívül érdekelt az a mérges kis birtokos, — szólott Levin fölsóhajtva. — Okos ember, és sok igazat mondott.

— Ugyan, menjen! A jobbágyságnak egy titkos és megátalkodott híve, mint a többiek is! — felelt Szvizjazsszkij.

— A kiknek ön az előljárójuk . . .

— Igen, csakhogy én más irányban előljáróskodom rajtuk, — szólott Szvizjazzskij mosolyogva.

— Engem nagyon foglalkoztat a következő dolog, — mondotta Levin. — Neki teljesen igaza van abban, hogy a mi dolgunk, vagyis az okszerű gazdálkodás, sehogyan se megy, csak az olyan uzsorás gazdaság ér valamit, a minő azé a csendes és egyszerű emberé . . . De hát ki ennek az oka?

— Természetesen, mi vagyunk. De meg aztán, nem igaz ám, hogy nem megy. A Vaszilycsikové megy.

— A gyára igen . . .

— Azért én még sem igen tudom, mi az, a mi önt annyira meglepi. A nép az anyagi és erkölcsi fejlődésnek olyan alacsony fokán áll, hogy nyilvánvalóan ellene kell szegülnie mindennek, a mire szüksége van. Európában azért megy az okszerű gazdálkodás, mert a nép művelt; következésképpen nálunk is művelni kellene a népet, — ennyi az egész.

— De hát hogy' műveljük a népet?

— Ahhoz, hogy a népet műveljük, három dolog szükséges: iskola, iskola és iskola.

— De hiszen ön maga mondta, hogy a nép az anyagi fejlődésnek alacsony fokán áll: mit segít hát itt az iskola?

— Tudja, ön eszembe juttat egy adomát a betegnek adott tanácsokról. „Tán megpróbálna valami haszajtót.“ Adtak neki: rosszabbúl lett. Próbálkozzék meg pióczával. Megpróbálkozott: rosszabbúl lett. No, akkor nem marad más hátra, imádkozzék. Ezt is megpróbálta: rosszabbúl lett. Így vagyunk mi is önnel. Én azt mondom, politikai gazdaság: még rosszabb. Azt mondom szocializmus: még rosszabb. Műveltség: még rosszabb.

— De hát mit segíthet itt az iskola?

— Más igényeket támaszt a népben.

— No, lássa, ez az, a mit soha se tudtam megérteni, — felelt Levin hevesen. — Hogy' segítheti az iskola a népet arra, hogy anyagi helyzetét megjavítsa? Ön azt mondja, az iskola, a műveltség — új igényeket támaszt benne. Annál rosszabb, mert nem lesz képes ezeket az igényeket kielégíteni. De azt, hogy az össze-

adás, a kivonás és a katekizmus mennyiben teszi képessé a népet arra, hogy anyagi helyzetét megjavítsa, soha sem tudtam megérteni. Most harmadnapja találkozom egy asszonynyal, a ki csecsemőt visz a keblén, és megkérdezem tőle, hova megy. „A bábánál voltam, — feleli, — kitörte a gyereket a fráz, hát elvittem hozzá, hogy gyógyítsa meg.“ Kérdem tőle: „Aztán hogy' gyógyítja a bába a frázt?“ — „Oda ülteti a gyereket a csibék ugró-vesszejére, és hadar hozzá valamit.“

— No, lássa, hiszen maga is csak azt mondja! Éppen azért, hogy ne vigye többé a frázos gyereket a tyúk-ketreczbe gyógyítani, azért van rá szükség, hogy . . . — mondotta Szvizjazzskij derülten mosolyogva.

— Dehogyan is! — szólott Levin bosszúsan, — ez a gyógyítás előttem csak hasonlat arra, a mint az iskola a népet gyógyítaná. A nép szegény és műveletlen — ezt mi épp oly tisztán látjuk, mint a hogy' az az asszony látja a frázt, mert a gyermek ordít. De hogy mennyiben segítenek ezen a szegénységen és műveletlenségen az iskolák, az épp oly érthetetlen, mint az, hogy mennyiben segít a frázon a csirkék ugró-vesszeje. Azon a bajon kell segíteni, a melynek következtében a nép szegény.

— No, ebben legalább egyetért Spencerrel, a kit annyira nem szeret; ő is azt mondja, hogy a műveltség az élet nagy jólétének és kényelmének, a gyakori mosakodásnak, — mint ő mondja, — lehet a következése, de nem az olvasni és számolni tudásnak . . .

— No ennek nagyon örülök, vagyis ellenkezőleg, nagyon nem örülök, hogy Spencerrel egyetért; csak-hogy ezt én már régen tudom. Az iskolák nem segítenek, hanem segíthet az olyan gazdasági szervezet, a mely mellett a nép gazdagabbá lesz, és több időre tesz szert, — akkor aztán meglesznek az iskolák is.

— De hiszen ma az iskolák egész Európában kötelezők.

— Lám, ebben tehát ön is egyetért Spencerrel? — kérdezte Levin.

Szvizjazzskij szemeiben fölillant a rémület kifejezése, s mosolyogva így szólt:

— Na, ez a fráz-história igazán pompás! Ezt ön tán a saját füleivel hallotta?

Levin belátta, hogy ezen az úton se fogja megtalálni ennek az embernek az élete és a gondolatai közt a kapcsolatot. Neki nyilván teljesen közönyös volt, hogy az okoskodása hova vezet; neki csak magára az okoskodásra volt szüksége. S csak az volt neki kellemetlen, a mikor az okoskodásai révén zsákutczába került. Ezt az egyet nem szerette, s éppen ezt akarta elkerülni, a mikor valami más kellemesebb és vidámabb tárgyra vitte át a szót.

Ennek a napnak az összes benyomásai, kezdve ott feleúton avval a paraszttal, a ki úgyszólván alapjául szolgált a többi benyomásnak és gondolatnak, rendkívül izgatták Levint. Ez a kedves Szvizjazzszkij, a ki csak a társadalmi szükséglet czéljából tartogatta a gondolatait, s a kinek nyilván egészen más, és Levin előtt ösmeretlen életelvei voltak, és a ki e mellett a tömeg segítségével, a melynek a neve légió, reá nézve idegen gondolatokkal irányította a közvéleményt; ez a mérges birtokos, a kinek teljesen igaza volt az élet által belőle kicsikart okoskodásokban, de nem volt igaza abban, hogy haragjában egy egész osztály, Oroszország legderekabb osztálya ellen fordult; azután a maga tevékenységével való elégedetlensége, s az a homályos remény, hogy minderre lehetséges lesz valami írt találni, — mindez valami benső izgalom érzésévé, s a közeli megoldás reményévé olvadt össze benne.

Mikor egyedül maradt a szobájában és lefeküdt a ruganyos derekaljra, mely minden mozdúlatra egészen váratlanul földobta a kezeit és a lábait, Levin sokáig nem tudott elaludni. A Szvizjazzszkijvel folytatott eszmecserének, bár ha sok okos eszmét pendített is meg, egyetlen pontja sem érdekelte; de a birtokos fejtegetései megfontolást igényeltek. Levin önkéntelenül is minden szavát fölidézte az emlékezetében, és egyúttal helyreigazította mindazt, a mit neki válaszolt volt.

„Persze, azt kellett volna felelnem neki: Ön azt mondja, hogy a mi gazdaságunk azért nem megy, mert a paraszt minden tökéletesítést gyűlöl, a melyet illetén

formán csak hatalommal lehet behozni; de önnek csak akkor volna igaza, ha a gazdálkodás ezek nélkül a tökéletesítések nélkül éppenséggel nem menne; csakhogy a gazdálkodás csak ott megy, a hol a munkás a szokásainak megfelelően dolgozik, mint annál az öregnél, ott az úton. Az ön és az én elégedetlenségem a gazdasággal bizonyítja, hogy mi vagyunk a hibásak, nem pedig a munkások. Mi már régóta törjük, zúzzuk magunkat, a magunk módja szerint, európai mintára, a nélkül, hogy a munkaerő tulajdonságai iránt érdeklődnénk. Próbáljuk csak meg a munkaerőt nem ideális *munkaerőnek* tekinteni, hanem számoljunk vele, mint *orosz paraszttal*, az ő ösztönével együtt, és rendezzük be ennek megfelelően a gazdaságunkat. Képzeld el csak, — azt kellett volna mondanom, — hogy ön a gazdaságát úgy viszi, mint az az öreg paraszt, hogy ön megtalálta a módját annak, hogy a munkásokat is bevonja a munka sikerének az érdekkörébe, és megtalálta a reformok terén azt a közreputat, a melyet ők is elösmernek, s meg fogja látni, a nélkül, hogy a földet kimerítené, az eddigi eredménynek kétszeresét vagy háromszorosát fogja elérhetni. Ossa el a földjeit két részre, és adja a felét a munkaerőnek; az, a mi önnek marad, sokkal több lesz az eddiginél, s a munkaerőnek is több marad. Ehhez azonban az kell, hogy a gazdaság színvonalával ne törődjék és a munkásoknak a gazdálkodás eredményeiben való érdekelttségét keresztül vigye. Hogy ezt hogy' csinálja, az már csak részletkérdés; de annyi kétségtelen, hogy ez lehetséges.

Ez a gondolat nagy izgalomba hozta Levint. Fél éjszaka nem aludt, s e gondolat megvalósításának a részletein töprengett. Nem szándékozott még másnap elutazni, de most elhatározta, hogy jókor reggel elmegy haza. Ezenkívül az a kivágott keblű sógornő valami olyan érzést keltett benne, mely az elkövetett rossz miatt való szégyen és megbánás érzéséhez volt hasonlatos. A fő, a miért haladéktalanul utaznia kellett, az volt, hogy még a téli vetés előtt, idejekorán, előterjeszthesse a parasztnak az új terveit, úgy, hogy a vetés már az új elvek alapján történhessék.

XXIX.

Ennek a tervnek a megvalósítása sok bajt okozott Levinnek; de küzdött, a mennyire az erőiből tellett, és elérte, ha nem is azt, a mit akart, de azt, a mit tudott, s nem árnította magát avval, hogy azt higye, hogy a dolog megéri a ráfordított munkát. A legfőbb akadályok egyike az volt, hogy a gazdaság már folyamatban volt, hogy nem lehetett mindent megállítani és előről kezdeni, hanem menetközben kellett a gépet átalakítani.

Mikor aznap este, hogy hazaérkezett, közölte a terveit az intézőjével, ez észrevehető örömmel helyeselte Levin beszédének azt a részét, a mely azt bizonyította, hogy mindaz, a mi a gazdaságban eddig történt, badarság és haszontalanság volt. Az intéző kérkedett vele, hogy ő ezt már régóta mondogatta, de nem akartak hallgatni rá. A mi Levinnek azt az ajánlatát illette, hogy a munkásokkal együtt, mint társ, részt vesz az összes gazdasági vállalkozásokban, erre vonatkozólag az intéző nem mondott határozott véleményt, csak elszontyolodott, és legott elkezdett annak a szükségességéről beszélni, hogy holnap még be kell hordani a künnlevő kereszteteket s el kell küldeni ugarolni, úgy, hogy Levin érezte, hogy az ő dolgára most nincs idő.

Mikor a parasztokkal beszélt a dologról, s mikor az új föltételek mellett megajánlotta nekik a földek kiadását, megint beleütközött abba a legfőbb akadályba, hogy a parasztok annyira el voltak foglalva a folyó napi munkával, hogy nem volt idejük az új vállalkozás előnyeit és hátrányait jól megfontolni.

Egy naivlelkű csordás, Iván nevű, úgy látszott, teljesen megértette Levinnek azt az ajánlatát, hogy vegyen részt a családjával a marha-állomány jövedelmében, és teljesen hozzájárult ehhez a vállalkozáshoz. De mikor Levin megpróbálta vele az ebből várható előnyöket megértetni, nyugtalanság és azon való sajnálkozás tükröződött vissza Iván arcán, hogy nem hallgathatja végig az egészet, és hamarosan talált magának valami halasztást nem tűrő munkát: vagy fogta a villát,

hogy kihányja a szénát az alomudvarból, vagy elkezdett locsolni, vagy trágyát tisztogatni.

Egy másik nehézség a parasztnak az iránt való leküzdhetetlen bizalmatlansága volt, hogy a földbirtokosnak más egyéb célja is lehessen, mint az, hogy őket, a mennyire csak lehet, megkoppaszsa. Erősen meg voltak győződve róla, hogy tulajdonképpeni célja (bármit mondjon is nekik), mindig az lesz, a miről hallgatni fog előttük. Ők maguk is, mikor a dologhoz hozzá szóltak, sokat beszéltek, de soha sem árulták el, hogy a voltaképpeni céljuk micsoda. Ezenkívül (Levin érezte, hogy az epés birtokosnak igaza volt), a parasztnak minden néven nevezendő megegyezésnek első és elengedhetetlen feltételül azt állították oda, hogy ne legyenek kénytelenek a gazdálkodásnak semmiféle új módszerét alkalmazni, vagy új eszközöket használni. Azt ugyan megengedték, hogy az eke jobban szánt, hogy a fogasoló eredményesebben dolgozik, de azért ezer okot találtak, a miért sem az egyiket, sem a másikat nem lehet használni, s bár Levin meg volt győződve, hogy valamelyest le kell szállítania a gazdaság színvonalát, mégis sajnált lemondani azokról a tökéletesítésekről, a melyeknek előnyei annyira nyilvánvalók voltak. De mindeme nehézségek ellenére is elérte, a mit akart, és öszre rendben volt, vagy legalább ő azt hitte, hogy rendben van a dolog.

Levin eleinte arra gondolt, hogy az egész gazdaságát, úgy, a mint van, az új feltételek mellett adja a parasztnak, a munkásoknak és az intézőjének; de nagyon hamar meggyőződött róla, hogy ez lehetetlen, s elhatározta, hogy ketté osztja a gazdaságot. Az alomudvar, a kert, a veteményes, a kaszálók, s a több parcellára felosztott földek, ezentúl külön álló területekké lesznek. Iván, a naiv csordás, a ki a dolgot, mint Levinnek tetszett, a legjobban megértette, jobbra a család tagjaiból egy társaságot alakított és részesevé lett az alomudvarnak. Egy messze fekvő földet, mely nyolcz évig parlagon hevert, Rjezunov Fedor, az okos ács közvetítésével, az új feltételek mellett hat parasztnak vett át, egy Surajev nevű parasztnak pedig ha-

sonló föltételek mellett, elvállalta az összes veteményes kerteket. A birtok többi része egyelőre a régiben maradt, de ez a három tétel volt a kezdete az új berendezkedésnek, mely Levint teljesen lefoglalta.

Igaz, hogy az alomudvarban eddig semmivel se ment jobban a dolog, mint annakelőtte, és Iván minden erejéből ellenszegült a tehének meleg elhelyezésének és a tejfölből való vaj készítésének, váltig erősítgetvén, hogy a tehénnek hideg elhelyezés mellett kevesebb táplálékra van szüksége s hogy a lefölezött tejből készült vaj kiadóbb, ezenkívül követelte a fizetését, úgy, mint azelőtt, s egyáltalában nem érdeklődött az iránt, hogy az a pénz, melyet kapott, voltaképpen nem volt fizetés, hanem a majdani nyereség ő rá eső részére adott előleg.

Igaz, hogy Rjezunov Fedor társasága nem keverte meg ekével a földet a vetés alá, a mint a megállapodás szólt, avval mentegetőzvé, hogy rövid hozzá az idő. Igaz, hogy ennek a társaságnak a tagjai, bár kötelezték magukat, hogy az új föltételek mellett viszik a gazdaságot, nem tartották a földjeiket közöseknek, hanem felesföldeknek, és nem egyszer megtörtént, hogy a társaság tagjai, sőt maga Rjezunov is, imígyen szóltak Levinhez: „ha pénzt szedne a földekért, magának is nyugodtabb volna az állapota, meg mi is szabadabbak volnánk.“ Ezenkívül a parasztok mindenféle ürügy alatt halogatták annak a marhaistállónak és szénapajtának az építését, a melyre kötelezve voltak és kihúzták a dolgot télig.

Igaz, hogy Surajev az általa átvett veteményes kerteket ki akarta adni apró részletekben a parasztoknak. Ő nyilván hamisan, és pedig szándékosan hamisan értelmezte azokat a föltételeket, a melyek mellett a földet megkapta.

Igaz, hogy Levin, a mikor a parasztokkal beszélgett s a vállalkozás előnyeit magyarázgatta nekik, sokszor érezte, hogy a parasztok csak hangjának a csendjét hallják, és nagyon jól tudják, hogy bármit beszéljen is, magukat rászedni nem hagyják. Különösen érezte ezt akkor, a mikor a parasztok közül a legokosabbal, Rjezunovval beszélt, s látta szemeknek azt a játékát,

mely világosan elárulta a rajta való gúnyolódást, valamint azt a szilárd meggyőződést, hogy ha a dologban valaki a rövidebbet húzza, úgy az semmiesetre sem ő, Rjezunov lesz.

De mindezek ellenére is Levin azt hitte, hogy rendben van a dolog, s hogy ha pontosan vezeti a számadásait és szigorúan tartja magát, a jövőben majd csak meggyőzi őket az ilyen vállalkozás előnyeiről, s akkor azután majd már magától megy a dolog.

Mindezek a dolgok, az ő kezelése alatt maradt gazdasággal s a könyve megírásával járó szobai munkával együtt Levint egész nyáron át annyira elfoglalták, hogy alig jutott el vadászni. Augusztus végén, attól a legénytől, a ki a nyeret visszahozta, megtudta, hogy Oblonszkijék elutaztak Moszkvába. Érezte, hogy avval, mert nem felelt Alexandrovna Darja levelére, az udvariatságával, a melyre nem tudott a szégyen pírija nélkül visszagondolni, fölégette maga mögött a hidat, s többé soha se fog hozzájuk elmehetni. Éppen így bánt el Szvijejsszkijval is, a mikor búcsúzás nélkül jött el tőle. De hiszen ő hozzájuk se fog többé elmenni. Most ez teljesen mindegy volt neki. Gazdaságának újjászervezése annyira elfoglalta, mint még soha az életben semmi. Átolvasta azokat a könyveket, a melyeket Szvijejsszkijtől kapott, kiírván belőlük azt, a mire szüksége volt, olvasott erről a tárgyról gazdaság-politikai és szocialisztikus könyveket, de, a mint előre is gondolta, semmi olyast se talált bennük, a mi arra vonatkozott volna, a mire ő most vállalkozott. A gazdaság-politikai művekben, Mill-ben például, a melyet elsőnek tanulmányozott át nagy buzgósággal, azt remélvén, hogy minden pillanatban ráakadhat az öt foglalkoztató kérdések megoldására, megtalálta az európai gazdasági viszonyokból leszűrt törvényeket; de sehogy se tudta belátni, hogy ezek a törvények, a melyek Oroszországra nem is voltak alkalmazhatók, mért általános érvényűek. Ugyanezt látta a szocialisztikus könyvekben is: ezek vagy gyönyörű és a gyakorlatban hasznavehetetlen fantáziák voltak, a melyekért már diákkorában lelkesedett, vagy pedig javítgatásai, tatarozgatásai azoknak az állapotoknak, a me-

lyek Európában uralkodtak, s a melyeknek az oroszországi mezőgazdasági viszonyokhoz semmi közük se volt. A gazdasági politika azt mondta, hogy azok a törvények, a melyek szerint Európának a gazdasága fejlődött és fejlődik, általános érvényűek és minden kétségen felül állók. A szocialisztikus tanok viszont azt állították, hogy az eme törvények szerint való fejlődés pusztulásra vezet. De sem az egyik, sem a másik, nemcsak hogy választ nem adott, de még csak halvány czélzást se tett arra, vajon ő, Levin, és az összes orosz parasztok és földbirtokosok mitévők legyenek a rendelkezésükre álló kezek és deszjatinok millióival, hogy az általános jólét javára minél produktívabbak lehessenek.

Ha már ráadta magát erre, lelkiismeretesen elolvastott mindent, a mi a tárgyára vonatkozott, és az őszszel külföldre szándékozott utazni, hogy a kérdést még a helyszínén is tanulmányozza, nehogy ebben a kérdésben is megtörténjék vele az, a mi sok más kérdésben már ismételten megtörtént. Sokszor megesett ugyanis vele, hogy éppen mikor kezdte megérteni annak az eszméit, a kivel beszélgetett s éppen azon volt, hogy a magáéit is kifejtse, egyszerre imígyen fordultak hozzá: „Ott van Kaufmann, Jones, Dubois, Mitchell. Nem olvasta őket? Olvassa csak el, ezek mind tárgyalják ezt a kérdést.”

Most tisztán látta, hogy Kaufmannak és Mitchellinek semmi mondanivalójuk sincs neki. Tudta, hogy mit akar. Látta, hogy Oroszországban pompás földek, kitűnő munkások vannak, és hogy egyes esetekben, mint annál az öreg parasztnál is, a munkások és a föld sokat hoznak, de az esetek legnagyobb részében, a mikor európai módra használják föl a tőkét, csak keveset termelnek, s hogy mindez csak onnan van, mert a munkások csakis a maguk módja szerint hajlandók dolgozni, s csakis így dolgoznak jól, és hogy ez az elkenszegülés nem a véletlen szüleménye, hanem állandó s a nép szellemében gyökerező. Úgy gondolkozott, hogy az orosz nép, melynek az volt a föladata, hogy óriási szabad területeket betelepítsen és megmunkáljon, mindaddig, míg az összes területek el nem voltak foglalva, öntudatosan ragaszkodott a föladathoz mért módszerekhez, és hogy

ezek a módszerek éppenséggel nem olyan rosszak, mint a minőknek rendszerint tartják. S ezt ő a könyvében elméletileg, a gazdaságban pedig gyakorlatilag is be akarta bizonyítani.

XXX.

Szeptember végén beszállították a marhaistálló építéséhez szükséges fát a társaságnak átengedett területre, eladták a tehének által termelt vaját és megosztottak a nyereségen. A gazdaságban pompásan ment minden, vagy legalább Levinnek úgy látszott, hogy pompásan megy. De ahhoz, hogy az egész kérdést elméletileg megvilágítsa, és nagy munkáját, a mely Levin ábrándjai szerint nemcsak arra volt hivatva, hogy a gazdasági politikában jelentős fordulatot idézzon elő, hanem teljesen megsemmisítse ezt a tudományt és megvesse az alapjait egy a nép és a föld egymáshoz való viszonyát tárgyaló tudományágnak, befejezze, szükség volt rá, hogy külföldre utazzék és a helyszínén tanulmányozza mind azt, a mi ebben az irányban történt, és meggyőző bizonyítékokat találjon arra, hogy mindaz, a mi ott történt, nem az, a mire voltaképpen szükség van. Levin csak a búza behordását akarta megvárni, hogy pénzhez jusson és külföldre utazhassék. De beállt az esős idő, mely nem engedte meg, hogy a még künnlévő gabonát és krumplit behordják s így beszüntették az összes munkákat, még a búza betakarítását is. Az utakon feneketlen volt a sár; két malmot elsodort az ár, s az időjárás mind rosszabbra és rosszabbra fordult.

Szeptember 30-ikán reggel kibukkant a nap, és Levin, bizván az idő megjavulásában, komolyan kezdett készülődni az elutazásra. Megforgattatta a búzát, elküldte az intézőjét a kereskedőhöz, hogy pénzt hozzon tőle, ő maga pedig körül járta az egész gazdaságot, hogy elutazása előtt még megtegye az utolsó intézkedéseket.

Mikor mindent elintézett, lucskosan a leomló víztől, mely hol a nyakába, hol pedig bőrkabátján végig a csizmaszárába csurgott be, de a mellett a legíríszebb és leglelkesebb hangulatban tért haza estefelé. Estére még

czudarabb lett az idő: az ólmos eső oly erővel pacskolta a lovát, mely szüntelenül rázta csuromvizes fejét és füleit, hogy szinte oldalogni kezdett belé; de Levin pompásan érezte magát a kámzsája alatt, s vidáman nézte, hol a kerékvágásokban csörgedező homályos vizet, hol a csupasz ágakon himbálózó vízcsöppeket, hol a híd deszkáján fölhalmozódott és még el nem olvadt daraszemetet, hol pedig egy-egy csupasz fa alatt sűrű rétegben alá hulló még húsos és nedvdús leveleket. A természet komorsága ellenére is különösen frissnek érezte magát. Azok a beszélgetések, a melyeket egy messze faluban a parasztokkal folytatott, azt mutatták, hogy kezdtek az új helyzetbe lassacskán beletörődni. Egy öreg cselédje, a kihez betért száritkozni, buzgón helyeselte Levin terveit, és maga is hajlandónak nyilatkozott egy marhategyezésre alakulandó társaságba belépni.

„Csak kitartóan kell haladni a cél felé, s elérem azt, a mit akarok, — gondolta magában Levin, — s itt igazán van miért dolgozni és fáradni. Ez nem az én személyes ügyem, itt a közjólétről van szó. Az egész gazdaságnak, s a mi fő, a nép helyzetének teljesen meg kell változnia. A szegénység helyébe — általános jólétnek és megelégedésnek, az ellenségeskedés helyébe — egyetértésnek és az érdekek közösségének kell lépnie. Szóval, egy vérnélküli, de nagyszabású forradalom, eleinte a mi kerületünk szűk körében, azután a kormányzásában, majd Oroszországban és az egész világon. Mert egy igazságos eszme lehetetlen, hogy gyümölcsöt ne hozzon. Ez olyan cél, a melyért érdemes dolgozni. Az pedig, hogy a mozgalom megindítója én, Levin Kosztya vagyok, ugyanaz, a ki frakkban elment a bálba, a kinek Scserbaczkája kosarat adott és a ki magában véve egy szánalmas és jelentéktelen valaki, az semmit se tesz. Meg vagyok róla győződve, hogy Franklin épp oly jelentéktelennek érezte magát s épp oly kevésbé bízott magában. Ez semmit se tesz. És neki is alkalmasint megvolt a maga Mihajlovna Agafjája, a kivel a titkait közölte.“

Ilyen gondolatok közt érkezett haza Levin, a mikor már alkonyodni kezdett.

Az intéző, a ki a kereskedőnél járt, már visszajött

volt és elhozta a búzáért járó pénz egy részét. Az öreg cseléddel megcsinálták a szerződést, és az intéző útközben meggyőződött róla, hogy a gabona még mindenütt künn áll a mezőn, úgy, hogy az ő százhatvan keresztje, mely még nem volt behordva, semmi se volt ahhoz, a mi a többieknél még betakaríttatlanul hevert.

Levin, miután megebédelt, szokása szerint könyvvel a kezében, leült egy karosszékbe, és olvasás közben a könyvvel kapcsolatosan tovább fűzte küszöbön álló külföldi utazására vonatkozó gondolatait. Ma különösen tisztán látta vállalkozásának egész jelentőségét, és elméjében szinte maguktól egész hosszú mondatok alakultak össze, a melyek eszméinek a lényegét kifejezték. „Ezt le kell írnom, — gondolta magában, — ez lesz majd az a kurta bevezetés, a melyet eddig szükségtelennek tartottam.“ Fölkelt, hogy oda menjen az íróasztalához, és Laszka, mely ott hevert a lábainál, szintén föltápáskodott, s kinyújtóztatva, ránézett, mintha csak azt kérdezte volna tőle: hová? De nem volt már ideje írni, mert előkerültek az emberei a napi parancsra, s Levin kiment hozzájuk az előszobába.

Miután a másnapi munkákra vonatkozó parancsot kiadta, és fogadta azokat a parasztokat, a kiknek dolguk volt vele, Levin bement a dolgozószobájába és munkához látott. Laszka lefeküdt az asztal alá; Mihajlovna Agafja odaült szokott helyére a kötésével.

Levinnek, miután egy darabig írt, szokatlan élénkséggel eszébe jutott Kiti, a kosár, a melyet tőle kapott, és utolsó találkozásuk. Fölkelt s elkezdett a szobában föl és alá járni.

— Ugyan mit unatkozik itt, — szólott hozzá Mihajlovna Agafja. — Mit ül mindig itthon? Menne inkább valami meleg fürdőre, hogy összeszedné magát egy cseppet.

— Hiszen úgyis megyek holnapután, Mihajlovna Agafja. De a dolgaimat el kell intéznom.

— Ugyan miféle dolgait! Talán bizony nem eleget adott már a parasztoknak! Úgyis már azt beszélik: a ti gazdátok ezért alkalmasint a czártól is kap majd valami

kegyet. Igazán csodálatos, hogy mit törődik annyira a paraszttal?

— Nem velük törődöm én, hanem magammal teszem, a mit teszek.

Mihajlovna Agafja töviről-hegyire ösmerte Levin gazdasági terveinek minden részletét. Levin nem egyszer a legfinomabb árnyalatokig kifejtette előtte az eszméit, s gyakran össze is vezett vele, nem értvén egyet a fejtegetéseivel. Most azonban Mihajlovna Agafja egészen másként fogta föl azt, a mit Levin neki mondott.

— Ösmeretes dolog, hogy mindennél jobban kell az embernek a maga lelkével törődnie, — mondotta s föl-sóhajtott. — Itt van Deniszycs Parthen, nem hiába nem tudott sem írni, sem olvasni, de úgy is halt meg, hogy Isten adjon ilyen halált mindenkinek, — folytatta, egy némrég elhalt parasztra emlékezvén. — Az Úr testét is magához vette, az utolsó kenetet is fölvette.

— Nem arról beszélek én, — szólott Levin. — Azt mondom, hogy én a magam hasznáért teszem, a mit teszek. Rám nézve csak előnyösebb, ha jobban dolgoznak a paraszttal.

— No, már akármit csinál is, ha az a paraszt naplopó, akkor annyi, mintha borsót hányna a falra. Ha lelkiismeretes ember, akkor dolgozik is; ha meg nem, akkor úgy is hiába minden.

— De hiszen maga mondja, hogy Iván most jobban utána néz a munkának.

— Én csak egyet mondok, — felelt Mihajlovna Agafja, nyilván nem pusztán véletlenül, hanem gondolatmenetének szigorú következetességével: — magának meg kell házasodnia, punktum!

Az, hogy Mihajlovna Agafja éppen arról szólott, a mire csak az imént ő maga is gondolt, bántotta és elkese-rítette Levint. Elkomorodott, s a nélkül, hogy felelt volna, megint munkához ült, és ismételte magában mindazt, a mit ennek a munkának a jelentőségéről gondolt. Csak olykor figyelt oda a nagy csöndességben Mihajlovna Agafja kötötűinek a pattogására, s eszébe jutván az, a mire nem akart gondolni, megint csak összeránczolta a homlokát.

Kilenczkor csengetyűszó s egy kocsi-kasnak tompa daczogése hallatszott a sárban.

— Úgy látszik, vendégei jöttek, legalább nem fog unatkozni, — szólott Mihajlovna Agafja, miközben föl-kelt s az ajtó felé ment. De Levin utólérte őt. Ma sehogy se ment a munkája, s így bárki lett légyen is, megőrült a vendégének.

XXXI.

Félig leszaladván a lépcsőn, Levin az előszobábar ösmerős köhögésnek a hangját hallotta; de lépteinek zajában nem hallott tisztán, s még remélte, hogy tévedett; azután megpillantott egy hórihorgas, csontos és jól ösmert alakot, s úgy tetszett neki, hogy most már nem csalódhatik, de azért még mindig reménylette, hátha téved, s hátha ez a hórihorgas ember, a ki köhécselve veti le amott a kabátját, mégsem az ő bátyja, Nikoláj.

Levin szerette a bátyját, de a vele való együttléti mindig kínos volt neki. Most pedig, a mikor az agyábar hirtelen támadt gondolatnak és Mihajlovna Agafja emlékeztetésének a hatása alatt valami homályos és zűrzavaros hangulatban volt, a küszöbön álló találkozás bátyjával különösen nehezeére esett.

Egy vídám, egészséges és idegen vendég helyett a ki, mint remélte, majd elszórakoztatja őt borongós hangulatában, a bátyjával kellett találkoznia, a ki őt keresztül-kasúl ösmeri, a ki majd kihúzza belőle legtitkosabb gondolatait és teljes vallomásra készteni őt. Ezt pedig semmi szín alatt sem akarta.

Levin e miatt az útálatos érzés miatt saját magára is bosszankodván, kiment az előszobába; alig, hogy a bátyját közelebről megpillantotta, legott eltűnt a lelkéből a csalódás érzése, melynek a helyét mélységes szájalom foglalta el. Bármily borzalmas volt is a bátyja, Nikoláj, a soványságával és beteges külsejével annak előtte, most még jobban megsoványodott, még jobban összeesett. Nem volt rajta egyéb csont és bőrnél.

Hosszú nyakával rángatózva állt ott az előszobában, s miközben lecsavarta magáról a kendőjét, furcsán,

szánalmasan mosolygott. Mikor Levin ezt a békességes és alázatos mosolyt megpillantotta, úgy érezte, hogy görcs szorongatja a torkát.

— Ime, eljöttem hozzád, — mondotta Nikoláj tompa hangon, a nélkül, hogy csak egy pillanatra is levette volna a szemét az öcsce arczáról. — Már rég készültem, de mindig rosszul voltam. De most nagyon összeszedtem magamat, — mondotta, nagy, sovány kezeivel a szakállát simogatva.

— Úgy, úgy! — felelt Levin, s most, mikor csókolódzás közben érezte az ajkával a bátyja testének teljes kiaszottságát és közlről látta nagy és furcsán csillogó szemeit, még jobban megborzadt tőle.

Pár héttel ezelőtt Levin Konsztantin azt írta volt a bátyjának, hogy annak a kis résznek az eladása révén, a mely felosztatlanul megmaradt a házban, most fölveheti az ő reá eső részt, körülbelül vagy kétezer rúblt.

Nicoláj azt mondta, hogy most eljött ezt a pénzt fölvenni, főképpen pedig azért, hogy egy kis időt töltsön a fészkeben, megérintse a földjét, hogy mint a hősök, új erőt merítsen belőle további működéséhez. Mind nagyobb görnyedtsége, s természetéhez mérten ijesztő soványsága ellenére is a mozdulatai, mint rendesen, gyorsak és hevesek voltak. Levin bevezette őt a szobájába.

A bátyja különös gonddal öltözött át, a mit azelőtt nem tett, megfésülte ritka és fölálló haját s mosolyogva ment föl hozzá.

A legjobb és legvidámabb hangúlatban volt, a milyennek őt Levin, gyermekkorában nagyon sokszor látta. Még Ivanovics Szergejről is minden harag nélkül emlékezett meg. Mikor Mihajlovna Agafjával találkozott, eltréfált vele, s a régi cselédek után kérdezősködött tőle. Deniszycs Parthen halálának híre kellemetlenül hatott rá. Rémület tükröződött az arcán; de csakhamar összeszedte magát.

— Elég öreg volt már, — mondotta és másra vitte át a szót. — Most itt maradok nálad vagy két hónapig, aztán megyek Moszkvába. Tán nem is tudod, hogy Mjakhov valami állást ígért nekem, s hogy szolgálatba akarok lépni. Most egészen másképpen rendezem be majd az

életemet, — folytatta. — Azt tudod, hogy azt a nőt elkergettem?

— Nikolájevna Máriát? Hogyan, miért?

— Eh, utálatos egy nő volt! Tömerdek kellemetlenséget okozott nekem. — De azt, hogy milyenek voltak ezek a kellemetlenségek, nem mondta el. Csak nem mondhatta el, hogy azért kergette el Nikolájevna Máriát, mert a teát gyöngére főzte, s főképpen azért, mert úgy bánt vele, mint valami beteg emberrel. — De még egészben véve, most teljesen meg akarom változtatni az életmódomat. Persze, mint mindenki, én is tettem bolondokat, de a vagyonom — az a legutolsó, azt nem sajnálom. Csak egészség volna, no de, hála Istennek, ez is megjavúlt.

Levin csak hallgatta és elgondolkozott, de sehogy se tudta kieszelni, mit mondjon. Alkalmasint Nikoláj is ugyanígy volt vele; kezdte kérdezgetni az öccsét a dolgai felől; és Levin örült, hogy magáról beszélhetett, mert legalább nem kellett alakoskodnia. Elmondta bátyjának a terveit és a vállalkozásait.

A bátyja csak hallgatta, de nyilván nem igen érdeklődött irántuk.

Ez a két ember oly közeli rokonságban, s egyáltalában oly közel állott egymáshoz, hogy a legcsekélyebb mozdulat, a hangnak egy-egy finom árnyalata többet mondott mindkettőjüknek, mint a mit szavakkal ki lehetett volna fejezni.

Most egy gondolatuk volt mindkettőjüknek: Nikoláj betegsége és közeli halála, mely minden mást elnyomott. De sem egyikük, se másikuk nem mert róla beszélni, s így mindaz, a mit egymásnak mondtak, távolról se fejezte ki azt, a mi őket kizárólag foglalkoztatta, mindaz merő hazugság volt. Soha még Levin nem örült annyira annak, hogy vége lett az estének és ideje volt aludni menni. Soha semmiféle idegen emberrel szemben, semmiféle hivatalos látogatás alkalmával nem volt olyan természetellenes, olyan hazug, mint ma. S ennek a természetellenességnek a tudata s az a felett érzett megbánás csak még természetellenesebbé tették őt. Sírni szeretett volna haldokló, kedves bátyján, s azt kellett hall-

gatnia, arról kellett vele beszélgetnie, hogy hogy' fog ezentúl élni.

Miután a ház nedves volt, s csak egyetlen szobában fűtöttek, Levin a maga szobájában helyezte el a bátyját egy spanyolfal mögött.

A bátyja lefeküdt, és akár aludt, akár nem, mint afféle beteg, folyton hánykolódott, köhécselt, s a mikor nem tudta kiköhögni magát, mormogott. Olykor, a mikor nehéz lett a lélekzete, fősóhajtott: „Óh Istenem!“ Mászor, mikor valami fojtogatta, bosszúsan fölkiáltott: „Az ördögbe is!“ Levin ezt hallva, sokáig nem tudott elaludni. A legkülönfélébb gondolatok foglalkoztatták, de minden gondolatnak egy volt a vége — a halál.

A halál, minden létezőnek elkerülhetetlen vége, most először jelent meg előtte leküzdhetetlen erejében. És az a halál, mely most az ő szeretett bátyjában, a ki félálomban sóhajtozott és egykedvű megszokással hol az Istent, hol az ördögöt emlegette, jelen volt, éppenséggel nem volt már oly messze, mint annakelőtte hitte. Ott ólálkodott már ő benne is, — ezt érezte. Ha ma nem, hát holnap, ha holnap nem, hát harmincz év múlva, . . . s vajon nem tökéletesen mindegy-e ez? De hogy mi volt voltaképpen ez az elkerülhetetlen halál, azt nemcsak hogy nem tudta, nemcsak hogy nem gondolt rá soha, de nem is tudott, nem is mert rá gondolni.

„Én itt dolgozom, akarok tenni valamit, s megfelekeztem arról, hogy mindennek vége lesz, hogy itt — a halál.“

Görnyedten ült ott a sötétben az ágya szélén, s a térdeit átkarolva, lélekzetét visszafojtva gondolkozott. De minél inkább megfeszítette az elméjét, csak annál világosabbá lett előtte, hogy ez kétségkívül így van, hogy csakugyan elfelejtett, elnézett az életben egy kis körülményt, — azt, hogy eljön a halál és véget vet mindennek, hogy voltaképpen nem is érdemes semmibe belekapni, s hogy ezen segíteni teljes lehetetlenség. Biz' ez rettenetes, de így van.

„De hiszen én még élek. Mitévő legyek hát most, mitévő legyek?“ — kérdezte magában kétségbeesetten. Meggyújtotta a gyertyát, óvatosan fölkel, odament a tü-

körhöz és elkezdte nézni az arcát meg a haját. Bizony, a halántékain már ős hajszálak mutatkoztak. Kinyitotta a száját. A hátsó fogai már romlani kezdtek. Megnézte izmos karjait. Sok erő volt még bennük. De Nikolenyának is, a ki tüdejének a romjaival ott zihált az ágyon, szintén erőteljes volt valamikor a teste. És egyszerre eszébe jutott, a mint gyerekkorukban egyszerre feküdtek le aludni, s csak azt lesték, hogy Bogdanycs Fedor kitegye a lábát az ajtón, hogy aztán elkezdjék egymást párnákkal hajigálni, s elkezdjenek kaczagni, oly féktelenül kaczagni, hogy a Bogdanycs Fedortól való félelem se tudta bennük az életörömnök ezt a habzó és túlradó öntudatát fékentartani. „Most pedig, ime ott az a beesett és üres mell... itt pedig én, a ki nem tudom miért, és mi lesz velem...”

— K—ha! K—ha! Az ördögbe is! Mit babralsz ott, hogy nem alszol? — kiáltott rá most a bátyjának a hangja.

— Nem tudom, mi az, nem tudok aludni.

— Én meg jól aludtam, most már nem gyötör az izzadság. Nézd csak, tapintsd meg az ingemet. Ügy-e, nem izzadok?

Levin megtapintotta, kijött a spanyolfal mögül, eloltotta a gyertyát, de azért soká nem tudott elaludni. Alig hogy valamelyest tisztábban állott előtte az a kérdés, hogy' éljen, máris egy új megoldhatatlan kérdés meredt rá — a halál.

„Meg fog halni, tavaszra meg fog halni, ám hogy' segítsék rajta? Mit mondjak neki? Mit tudok én hozzá? Hiszen meg is feledkeztem róla, hogy van.“

XXXII.

Levin már régen azt a megfigyelést tette, hogy ha az ember megcsömörlik az emberek túlzott előzenységétől és alázatosságától, csakhamar tűrhetetlenné válik túlságosan követelő és kötekedő föllépésük. Érezte, hogy a bátyjával ugyanígy lesz. És csakugyan, Nikoláj szelidsége nem sokáig tartott. Mindjárt másnap reggel in-

gerlékenynyé lett, minduntalan szándékosan belekötött az öcscsébe, miközben iparkodott őt a legérzékenyebb pontokon érinteni.

Levin hibásnak érezte magát, de nem tudott a dologon segíteni. Érezte, hogy ha mindaketten nem alakoskodtak volna, hanem, a mint mondani szokás, a szívük szerint beszéltek volna egymással, vagyis csak azt mondták volna ki, a mit gondolnak és éreznek, akkor akár folyton csak egymás szemébe néztek volna és Konsztantin csak azt hajtogatta volna: „meghalsz, meghalsz!” — Nikoláj pedig váltig azt felelgette volna: „tudom, hogy meghalok; de félek, félek, félek!” Más egyebet nem is mondhattak volna, ha a szívük szerint beszélnek. De így nem lehetett élni, s azért Konsztantin megpróbálta megcselekedni azt, a mit egész életében próbált, de sohase tudott, azt, a mihez tapasztalatai szerint egyes emberek olyan pompásan értettek, s a mi nélkül úgyszólván lehetetlen volt meglenni: megpróbálta nem azt mondani, a mit gondolt, és állandóan érezte, hogy nem megy a dolog, s attól tartott, hogy a bátyja egyszerre csak rajtacsípi ezen, s fölháborodik rajta.

Harmadik nap Nikoláj felszólította az öcscsét, hogy fejtse ki előtte még egyszer a terveit, s nemcsak hogy elítélte, de szándékosan a communismussai iparkodott azokat összeköttetésbe hozni.

— Voltaképpen te itt egy idegen gondolatot sajátítottál el, de eltorzítottad, s most olyasmire akarod alkalmazni, a mire éppenséggel nem alkalmazható.

— De hiszen mondom neked, hogy az egésznek semmi köze a communismushoz. A communisták tagadják a tulajdon, a tőke, az örökösödés jogosultságát, én pedig, a nélkül, hogy ezt a fő *stimulus*-t tagadnám, (Levin maga is ellenszenvesnek tartotta, hogy ilyen szavakat használt, de azóta, hogy úgy belemelegedett a munkájába, akaratlanul is mind gyakrabban kezdett nem-orosz szavakat használni), csak a munkát akarom szabályozni.

— Hiszen éppen ez az, elsajátítottál egy idegen eszmét, lenyested róla mindazt, a miben voltaképpen az ereje rejlik, s most el akarod hitetni, hogy ez valami új,

— mondotta Nikoláj, bosszúsan ránczigálva a nyakken-dőjét.

— De hiszen az én eszmémnek semmi köze a . . .

— Ott, — szólott Levin Nikoláj gonoszúl csillogó szemekkel és gúnyosan mosolyogva, — ott legalább van a világosságnak, a kétségtelenségnek valami, hogy úgy mondjam, geometriás ingere. Lehet, hogy utópia az egész. De tegyük föl, hogy lehetséges az egész múltból tabula rasát csinálni: nincs tulajdon, nincs család, . . . akkor majd a munka is szabályozódik. Nálad azonban semmi sincsen . . .

— De mért zavarod össze a dolgot? Én sohase voltam communista.

— Én meg voltam, és azt találok, hogy bár észszerű, de még korai a dolog, hanem azért van jövője, épp úgy, mint a kereszténységnek az első századokban.

— Én csak azt hiszem, hogy a munkaerőt csak természettudományi szempontból kell venni, vagyis tanulmányozni, megösmerni a sajátságait, és . . .

— Csakhogy ez teljesen hiábavaló. Ez az erő, fokozatos fejlődésével párhuzamosan maga is megtalálja a működésének megfelelő módozatokat. Mindenütt voltak rabok és metayers-ek; nálunk is van robot-munka, van árenda, van móba, — mit akarsz hát többet?

Levin ezeknél a szavaknál egyszerre fölpattant, mert a lelke fenekén maga is attól tartott, hogy ez csakugyan igaz, igaz, hogy ő a kommunizmus és a határozott formák közt ingadozott, — a mi pedig aligha lehetséges.

— Én módot keresek arra, hogy én reám meg a munkásra nézve egyaránt haszonnal dolgozhassunk. Úgy akarom szervezni . . . — felelt hevesen.

— Nem akarsz te semmit se szervezni; egyszerűen, mint teljes világéletedben, most is eredetieskedni akarsz, be akarod bizonyítani, hogy te nem egyszerűen aknázod ki a parasztokat, hanem egy eszme kapcsán.

— Ám, ha így gondolkodol, — hagyjuk! — felelt Levin, érezvén, hogy balorczájának egyik izma feltartóztathatatlanul kezd rángatózni.

— Neked sohase voltak és nincsenek is meggyőződéseiteid, egyszerűen a hiúságodat akarod legyezgetni.

— Ám legyen, de hagyj már békét!

— Hagyok is! Úgy is már rég ideje volna, hogy elvinne az ördög! Sajnálom is már, hogy eljöttem!

Bármennyire iparkodott is Levin később a bátyját csillapítani, Nikoláj hallani sem akart semmiről, s azt mondta, hogy sokkal jobb lesz, ha megint elválnak; Konsztantin látta, hogy a bátyjára nézve egyszerűen elviselhetetlenné vált az élet.

Nikoláj már teljesen fölkészült volt az utazásra, mikor Konsztantin megint odalépett hozzá, és erőltetetten kérte, hogy bocsásson meg, ha netán valamivel megsértette.

— Micsoda nagylelkűség! — szólott Nikoláj és elmosolyodott. — Ha azt akarod, hogy neked legyen igazad, megszerezhetem neked ezt az örömet. Igazad van; de azért én mégis elmegyek!

Közvetlenül az elutazás előtt Nikoláj megcsókolta az öcscsét, és egyszerre szokatlanul komoly pillantással így szólt:

— Azért még se gondolj reám haraggal, Kosztya! — és remegett a hangja.

Egyedül ez a pár szó volt igazán őszinte. Levin megértette, hogy ezek mögött a szavak mögött ott volt: „Látod és tudod, hogy rosszúl vagyok, s hogy lehet, többé nem is látjuk egymást“. Levin ezt megértette, s kicsordultak a szeméből a könnyek. Még egyszer megcsókolta a bátyját, de nem tudott és nem volt képes semmit se mondani neki.

A bátyja elutazása után harmadnapra Levin is elutazott külföldre. Mikor a vasúton Scserbaczkijval, Kiti nagybátyjával találkozott, Levin nagyon meglepte őt a komorságával.

— Mi lelt? — kérdezte tőle Scserbaczkij.

— Semmi, nem sok öröme van az embernek a világon.

— Hogy-hogy' nem sok? Jer csak velem Párisba, a helyett, hogy valami fürdőre mennél. Majd meglásd, milyen víg ott az élet.

— Nem, nekem már végem. Ideje volna meghalni.

— Micsoda badarság! — szólott Scserbaczkij kaczagva. — Én meg csak most készülök elkezdeni élni.

— Nem is olyan régen, még magam is azt hittem, de most tudom, hogy nemsokára meghalok.

Levin csak azt mondta, a mit az utóbbi időben csakugyan gondolt. Mindenben csak a halált, vagy a halál közeledtét látta. De annál inkább foglalkoztatta az a kérdés, a melynek a megoldására vállalkozott. Valahogyan csak el kellett tölteni az életet, míg el nem jön a halál. Homályba borult előtte minden; de éppen ennek a homálynak a következtében érezte, hogy ebben a sötétségben az egyetlen vezérfonal a munkája, s ezért végső erejét is összeszedve, görcsösen ragaszkodott hozzá.

NEGYEDIK RÉSZ.

I.

Kareninék, a férj és a feleség, továbbra is egy fődél alatt éltek, naponta találkoztak, de egymásra nézve teljesen idegenek voltak. Alexandrovics Alexej szabályúl tűzte ki magának, hogy mindennap találkozzék a feleségével, nehogy a cselédségnek alkalma legyen találgatásokba bocsátkozni, de azért az otthoni ebédeket lehetőleg elkerülte. Vronszkij sohase fordult meg Alexandrovics Alexej házában, de Anna azért találkozott vele házon kívül, s ezt az ura is tudta.

A helyzet mindhármukra nézve kínos volt, s egyiküknek se lett volna ereje hozzá, hogy ebben az állapotban akár csak egyetlen napot is átéljen, ha nem számított volna rá, hogy a helyzet megváltozik, s hogy az egész csak egy, bár gyötrelmes, de időleges akadály, mely azonban el fog múlni. Alexandrovics Alexej arra várt, hogy ez a szenvedély elmúlik, mint a hogy' minden el szokott múlni, hogy a dologról majd megfélelkezik mindenki, s tiszta marad a neve a meggyaláztatástól. Anna, a kitől ez a helyzet függött s a kire nézve a leggyötrelmebb volt, azért tűrt, mert nemcsak hogy számított rá, de mélyen meg volt győződve, hogy mindez hamarosan megoldódik és tisztába jön. Hogy mi az, a mi ezt a helyzetet megoldja, azt nem tudta határozottan, de erősen meg volt győződve róla, hogy ez a valami most már nagyon hamar be fog következni. Vronszkij, a ki önkén-

telenül is teljesen alárendelte magát neki, szintén várta valami tőle teljesen független eseménynek a bekövetkezését, a mely az összes nehézségeket hivatva lesz eloszlatni.

Tél derekán Vronszkij egy rendkívül unalmas hetet élt át. Beosztották egy Pétervárra érkezett külföldi herczeg mellé, a kinek Pétervár nevezetességeit kellett megmutogatnia. Vronszkij már magában véve mutatós legény volt; ezenkívül megvolt benne annak a művésze, hogy méltósággal, de egyúttal tiszteletteljesen is viselkedjék, s végül hozzá volt szokva az ilyesfajta személységekkel való érintkezéshez; mindezeknél fogva ő volt az, a kít a herczegnek bemutatottak. De kötelezettségei nagyon terheseknek bizonyultak. A herczeg semmi olyat sem akart elmulasztani, a miről otthon esetleg megkérdezhették tőle: vajon látta-e ezt meg ezt Oroszországban; de meg, a mennyire lehetett, maga is ki akarta aknázni az orosz szórakozásokat. Mindakét szempontból Vronszkijnek kellett őt kalauzolni. Dél előttökint a nevezetességeket nézték meg; esténként pedig a nemzeti szórakozásokban iparkodtak résztvenni. A herczeg még a herczegek közt is ritka jó egészségnek örvendett; a testgyakorlás és testének gondos ápolása révén olyan erőre tett szert, hogy az élvezetekben való féktelensége ellenére is olyan üde volt, mint egy nagy, zöld és fényes hollandi ugorka. A herczeg sokat utazott, és úgy találta, hogy a közlekedési módzatok mostani könnyűségének egyik legfőbb előnye, a nemzeti szórakozások könnyebb hozzáférhetősége. Járt Spanyolországban s ott szerénádokat adott, s összeszűrte a levelet egy spanyol leánynyal, a ki mandolinán játszott. Svájcban zergére vadászott. Angliában vörös frakkba öltözve sövényeket ugratott keresztül és fogadásból kétszáz fázánt lőtt egy nap. Törökországban a háremeket járta végig, Indiában elefánton utazott, most Oroszországban pedig meg akarta ízelelni az összes nemzeti szórakozásokat.

Vronszkijnek, a ki úgyszólván a fő-szertartásmester szerepét töltötte be mellette, nagy fáradságába került mindazokat az orosz szórakozásokat megrostálni, a melyeket különböző személyiségek ajánlottak volt a her-

czegnek. Volt azok közt ügető-verseny, fánk-evés, medvevadászat, trojka, cigányozás, és pohártörésekkel élénkített hamisítatlan orosz tivornya. És a herczeg rendkívüli könnyedséggel sajátította el az orosz szellemet, egész tálczákra való edényeket tördösött össze, cigányleányt ültetett az ölébe, s úgy látszott, mintha azt kérdezné, vajon van-e még valami, vagy mindössze ennyiből áll az orosz szellem?

Az összes orosz szórakozások közt voltaképpen legjobban tetszettek a herczegnek a franczia színésznők, egy ballet-tánczosnő és a fehérkupakos pezsgő. Vronszkijnak már volt gyakorlata a herczegekkel; de — azért-e, mert az utóbbi időben ő maga nagyon megváltozott, vagy azért, mert nagyon is közel volt hozzá ez a herczeg, — ez a hét rendkívül terhesnek tetszett előtte. Egész héten át szüntelenül olyasféle érzés bántotta, mint a minő azé az emberé lehet, a kit odaállítanak egy veszélyes örült mellé, a kitől fél, s a kinek a közelsége révén a maga eszéért is aggódik. Vronszkij állandóan szükségét érezte annak, hogy soha egy pillanatra se engedjen a szigorúan hivatalos tisztelet hangjából, nehogy esetleg orrot kapjon. A herczeg viselkedése, még azokkal az emberekkel is, a kik Vronszkij legnagyobb csodálkozására majd kibújtak a bőrükből, csak hogy orosz szórakozásokkal kedveskedjenek neki, határozottan lenéző volt. Itélete az orosz nőkről, a kiket tanulmányozni akart, nem egyszer a fölháborodás pírjával borították el Vronszkij arczát. De a legfőbb ok, a miért a herczeg Vronszkijnak különösen terhére volt, az volt, hogy önkéntelenül is magamagát látta benne. S az, a mit ebben a tükörben látott, a hiúságának éppenséggel nem hízelt. A herczeg rendkívül ostoba, nagyon elbizakodott, fölötte egészséges és igen tiszta ember volt, egyéb semmi. Ezenkívül gavallér is volt, az igaz, s ezt Vronszkij se tagadhatta. Sima és mesterkéletlen volt a magasabb rangúakkal, szemtelen és egyszerű a magához hasonlókkal való érintkezésben, és lenézően kedélyes az alantasakkal szemben. Vronszkij maga is ilyen volt s ezt nagy érdemnek tartotta; csakhogy a herczeggel szemben ő az alantasak közé tartozott; s így kedélyesen lenéző modorán fölháborodott.

— Buta marha! Talán bizony magam is ilyen vagyok? — gondolta magában.

Bármint volt légyen is a dolog, mikor hetednapra, a herczegnek Moszkvába való elutazása előtt elbúcsúzott, és köszönetet kapott tőle, boldog volt, hogy ebből a kényelmetlen helyzetből s ettől a kellemetlen tükörtől megszabadult. Az állomáson vett búcsút tőle, a medvevadásatról hazajövet, a hol egész éjjelen át az orosz virtust mutatták be neki.

II.

Hazaérkezvén Vronszkij, levelet talált otthon Annától. Ezt írta neki: „Beteg vagyok és boldogtalan. Nem mehetek ki, de viszont nem lehetek meg tovább a nélkül se, hogy magát lássam. Jöjjön el estére. Hét óraker Alexandrovics Alexej ülésre megy és ott marad tízig.“ Miután egy pillanatig eltűnődött annak a furcsa voltán, hogy az urának ama követelése ellenére, hogy őt ne fogadja, most egyenesen oda hívja őt magához, elhatározta, hogy elmegy.

Vronszkijt ezen a télen ezredessé léptették elő, a mikor is kilépett az ezredből s a magánéletbe vonúlt. Miután megreggelizett, legott ledölt a pamlagra s öt percz múlva az utolsó napokban átélt útálatos jelenetek emlékei összezavarodtak és összefolytak előtte Annának és annak a medve-nyomozó parasztnak a képével, a ki a medvevadásaton olyan fontos szerepet játszott, és csakhamar elaludt. Sötét volt már, mire réműlettől reszketve fölébredt, és sietve gyertyát gyújtott. „Mi az? Mi az? Micsoda borzalmas dolgot láttam álmomban? Igen, igen. Az a paraszt, úgy tetszik, egy mocskos, bozontos szakállú, apró emberke, lehajolva valamit csinált, és egyszerre francia nyelven furcsa szavakat mondott. Igen, más semmi sem történt álmomban, — mondotta magában. — De hát mért volt ez akkor olyan borzasztó?“ Élénken visszaemlékezett megint arra a parasztra s azokra a furcsa szavakra, a melyeket kiejtett, — és hideg borzongás futott át a hátán.

„Micsoda badarság!“ — gondolta magában Vronszkij, s az órájára nézett.

Már félkilencz volt. Csengetett az Inasának, szaporán felöltözött és kiment a pitvarba, teljesen megfélekedvén az álmáról s csak azon gyötrődött, hogy így elkésett. Kareninek kapujához érve, az órájára nézett, s azt látta, hogy tíz percz múlva kilencz óra. A kapu előtt egy magas és keskeny kocsi állott, a melybe két szürke volt befogva. Megösmerte Anna fogatát. „Hozzám készül, — gondolta Vronszkij, — de jobb is volna. Kellemetlen nekem bemennem ebbe a házba. No, de mindegy, nem bújhatok el“, — mondotta magában, és annak az embernek a gyermekkora óta megszokott modorával, a kinek semmi oka sincs szégyenkezni, kiugrott a szánból s az ajtóhoz lépett. Az ajtó kinyílt s a kapus egy plaiddel a kezében a kocsist szólította. Vronszkij, a ki nem igen szokott apróságokra ügyelni, most észrevette azt a csodálkozó kifejezést, a melylyel a kapus ránézett. Az ajtóban Vronszkij csaknem összeütközött Alexandrovics Alexejjel. A gáz lángja egyenesen megvilágította vértelen, beesett arczát a fekete kalap alatt és fehér nyakkendőjét, mely a hódrémes bunda alól kivillant. Karenin mozdulatlan, homályos szemei rámeredtek Vronszkij arczára. Vronszkij meghajtotta magát, és Alexandrovics Alexej az ajkait összeharapva, a kalapjához emelte a kezét és tovább ment. Vronszkij látta, a mint a nélkül, hogy hátra nézett volna, beült a kocsiába, az ablakon át bevette a plaidet és a látcsövét s eltűnt. Vronszkij belépett az előszobába. A szemöldökeit összeránczolta, s a szemei gonosz és büszke fényvel csillogtak.

„Ez aztán a helyzet! — gondolta magában. — Ha küzdene, helytállna a becsületéért, akkor legalább tehetnék valamit s kifejezést adhatnék az érzelmeimnek; de ez a gyengeség vagy hitványság . . . Beleállít engem a csaló szerepébe, mikor én nem akartam s nem is akarok az lenni.“

Azóta, hogy Annával a Vrede-kertben beszélt, Vronszkijnak megváltoztak a nézetei. Önkéntelenül alárendelvén magát Anna gyöngeségének, a ki teljesen átengedte magát neki és csak tőle várta sorsának az eldön-

tését, úgyannyira, hogy már előre mindenbe belenyugodott, már rég megszűnt azt hinni, hogy ez a viszony úgy végződhessek, mint annak idején remélte. Becsvágyó terve megint a háttérbe szorultak, s érezvén, hogy kilépett a tevékenységnek abból a köréből, a melyben minden meg volt határozva, teljesen átengedte magát az érzelmenek, s ez az érzés mind erősebben és erősebben oda-fűzte őt ő hozzá.

Még az előszobában hallotta távolodó lépteit. Tudta, hogy hallgatózva várt reá, most pedig visszatért a fogadószobába.

— Nem! — kiáltott föl Anna, mikor őt megpillantotta, s első szavainál könnyek szöktek a szemébe, — nem, ha ez tovább is így tart, akkor még sokkal, sokkal hamarabb be fog következni!

— De hát mi, drágám?

— Mil! Én várok, gyötrődöm, egy órát, kettőt . . . De nem, nem szólok! . . . Nem tudok veszekedni veled. Alkalmasint nem jöhettél. Nem, nem szólok!

Mindkét kezét rátette a vállára és hosszú ideig mély, átszellemült és fürkésző tekintettel nézett reá. Tanulmányozta az arcát, milyen lett azóta, hogy nem látta. Mint minden találkozásuk alkalmával, úgy most is a képzeletében róla alkotott képet, (mely hasonlíthatatlanul szebb, s a valóságban szinte lehetetlen volt), összehasonlította avval, a milyen valóságban volt.

III.

— Találkoztál vele? — kérdezte, mikor leültek az asztalhoz a lámpa alá. — Ime a büntetés azért, hogy elkéstél.

— Jó, jó, de hát hogy' esett a dolog? Hiszen az ülésben kellett volna lennie?

— Ott is volt, de visszajött és megint elment valahová. De nem baj. Ne is beszélj erről. Hol voltál? Mindig csak avval a herczeggel?

Anna ösmerte az ő életének minden legapróbb rész-

letét. Vronszkij be akarta vallani, hogy egész éjjel nem aludt, s elaludta az időt, de izgatott és boldog arczára pillantván, lelkiösmereti furdalást érzett. Így aztán azt mondta, hogy el kellett mennie jelentést tenni a herceg elutazásáról.

— De most aztán vége? Elutazott?

— Hála Istennek, vége. Nem is hiszed, ez az egész dolog milyen kiállhatatlan volt nekem.

— Miért? Hiszen ez az a mindennapi élet, a melyet ti, fiatal emberek folytattok, — mondotta, a szemöldökét összehúzáván, fogta a horgolását, mely ott hevert az asztalon, s a nélkül, hogy Vronszkijra nézett volna, elkezdte belőle kiszabadítani a horgolótűjét.

— Én már rég szakítottam evvel az étellel, — szólott Vronszkij, s elbámolván arczkifejezésének az elváltozásán, iparkodott kitalálni ennek a jelentőségét. — És bevallom, — tette hozzá, mosoly közben sűrű fehér fogait mutogatva, — egész héten át, a mint ezt az életet láttam, mintha csak tükörbe néztem volna, a mi, mondhatom, nagyon kellemetlen volt.

Anna kezében tartotta a horgolását, de nem horgolt, hanem furcsa, csillogó és szinte ellenséges indulatú tekintettel nézett rá.

— Ma reggel itt volt Liza, — eddig még Ivanovna Lydia grófnő ellenére se félnek hozzám jönni, — vetette közbe, — s beszélt a ti athéni estétekről. Micsoda förtellem!

— Éppen azt akartam mondani, hogy . . .

Anna közbevágott.

— Ez az a Thérèse volt, úgy-e, a kit te azelőtt is ismertél?

— Azt akartam mondani . . .

— Milyen útálatosak vagytok ti férfiak! Hogy' nem tudjátok megérteni, hogy egy asszony nem feledhet el ilyesmit, — mondotta, mind jobban nekihevülve, s evvel elárulta fölháborodásának az okát. — Különösen egy olyan nő, a kinek nincs módjában az életedet megösmerni. Mit tudok én? Mit tudtam én? — szólott, — azt, a mit te elmondasz nekem. S mit tudom én, most is igazat mondasz-e nekem? . . .

— Anna! Te sértegetsz. Talán nem hiszel nekem? Hát nem megmondtam, hogy egyetlen gondolatom sincs, a melyet neked meg ne mondanék?

— Igen, igen, — mondotta Anna, szemlátomást iparkodván a féltékenység gondolatait elűzni. — De ha tudtad volna, milyen nehéz a lelkem!... Én hiszek, hiszek neked... De hát mit is akartál mondani?

De Vronszkijnak hirtelenében nem jutott eszébe, hogy mit akart mondani. A féltékenységnek ezek a rohamai, a melyek Annánál az utóbbi időben mind gyakrabban ismétlődtek, megrémítették s bármennyire iparkodott is ezt leplezni, lehűtötték őt iránta, bár jól tudta, hogy a féltékenység oka nem más, mint az iránta való szerelem. Hányszor elmondotta magában, hogy az ő szerelme valószínű boldogság rá nézve; és ime, Anna szerette őt, úgy, a hogy' csak olyan asszony tud szeretni, a kire nézve a szerelem fölér az élet minden más gyönyörűségével, — ő pedig most sokkal messzebb volt a boldogságtól, mint akkor, a mikor elutazott utána Moszkvából. Akkor boldogtalannak tartotta magát, de a boldogság még ott volt előtte; most pedig úgy érezte, hogy a legnagyobb boldogság már mögötte van. Anna egyáltalában nem az volt, a kinek őt eleinte látta. Erkölcseleg is, testileg is megváltozott, még pedig a hátrányára. Egészen elhízott s mialatt arról a színésznőről beszélt, valami gonosz, szinte torz kifejezés ült az arcán. Vronszkij úgy nézett rá, a mint az ember egy leszakított és hervadásnak indult virágra szokott nézni, a melyben csak nagy nehezen tudja azt a szépséget felfedezni, a melyért leszakította és pusztulásra szánta. És mégis, úgy érezte, hogy akkor, a mikor a szerelme erősebb volt, ha nagyon akarta volna, tán ki tudta volna tépni a szívéből ezt a szerelmet; de most, a mikor, mint ebben a pillanatban is, úgy tetszett neki, hogy semmi szerelmet sem érez iránta, tudta, hogy vele való viszonyát nem lehet többé megszakítani.

— Nos hát, mit akartál a hercegről mondani? Én elűztem, elűztem az ördögöt, — tette hozzá. Ördögnek hívták egymás közt a féltékenységet. — Mit is kezdél mondani a hercegről? Mért volt annyira terhedre?

— Óh, kiállhatatlan! — mondotta Vronszkij, ipar-

kodván elcsúszni az elfeledett gondolat fonalát. — A herczegnek egyáltalában nem válik előnyére, ha az ember közelebbről megismeri. Ha jellemezni akarná az ember, azt kellene mondani róla, hogy egy pompásan táplált állat, a minő a kiállításokon első érmet szokott kapni, de egyéb semmi, — mondotta Vronszkij bosszúsan, s evvel sikerült Anna érdeklődését fölkeltenie.

— Ugyan, lehetséges? — felelt Anna. — De azért sokat látott, művelt ember, úgy-e?

— Ez egészen másfajta műveltség — az ő műveltségük. Nyilvánvaló, hogy csakis azért művelt, hogy joga legyen a műveltséget lenézni, a mint hogy le is néz mindent, az állati élvezeteket kivéve.

— De hiszen ti mindnyájan szeretitek ezeket az állati élvezeteket, — jegyezte meg Anna, s megint észrevette azt a komor pillantást, mely került az ő tekintetét.

— De hát miért véded annyira? — kérdezte Vronszkij mosolyogva.

— Én nem védem, nekem tökéletesen mindegy; de én azt hiszem, hogy ha te csakugyan nem szeretnéd ezeket az élvezeteket, akkor lemondhattál volna. De persze neked nagy élvezet az, Thérèse-t Éva jelmezében látni...

— Már megint, megint az ördög! — mondotta Vronszkij s fogta Anna kezét, melyet ez az asztalra tett, és megcsókolta.

— Igen, de én nem tehetek róla! Te nem tudod, mennyit szenvedtem, mialatt vártalak! Én azt hiszem, nem vagyok féltékeny. A mint hogy nem is vagyok az. S a mikor itt vagy velem, hiszek is neked, de a mikor egyedül folytatod valahol reám nézve megfoghatatlan életedet...

Elfordult tőle, végre kiszabadította a horgolásból a tűt, és a mutatóujja segélyével szaporán kezdte egymásután főlszedegetni a lámpa fényében csillogó fehér gyapjuszálnak a szemeit, s kivarrott ujjasban lévő finom csuklója gyorsan és idegesen kezdett mozogni.

— De hát hogyan? Hol találkoztál Alexandrovics Alexejjel? — csendült meg egyszerre, szinte természetellenesen a hangja.

— Az ajtóban akadtunk össze.

— S ő köszönt neked?

Elnyújtotta az arcát, s a szemét félig behunyván, gyorsan elváltoztatta az arczkifejezését, s egymásba tette a kezeit, miközben Vronszkij egyszerre ugyanazt a kifejezést fedezte föl szép arczában, a melylyel Alexandrovics Alexej köszönt volt neki. Vronszkij elmosolyodott, ő pedig vidáman föl kaczagott, avval a kedves, öblös nevetéssel, a mely lényének egyik legfőbb bája volt.

— Én határozottan nem értem őt, — szólott Vronszkij. — Ha a te vallomásod után, ott a nyaralóban, szakított volna veled, ha párbajra hitt volna engem, jó, — de ezt nem értem: hogy' képes egy ilyen helyzetet elviselni. — Mert hogy szenved, az nyilvánvaló.

— Ő? — szólott Anna gúnyos mosolylyal. — Ő teljesen meg van magával elégedve.

— De hát akkor miért gyötörjük magunkat mi, a mikor olyan másként lehetne minden!

— Csak ő nem. Azt hiszed, én nem ösmerem őt, meg azt a hazugságot, a mely az ő egész lényét átjárja? Hát tán lehetséges úgy élni, — ha csak valamelyes érzés van is az emberben, — mint a hogy' ő él most én velem? Nem ért, nem érez ő semmit. Hát képzelhető az, hogy egy ember, a kiből csak egy mákszemnyi érzés is van, bűnös feleségével egy földél alatt éljen? Lehetséges-e, hogy szóba álljon vele? Sőt még *tegezze* is?

S megint önkéntelenül eszébe jutott az ő „Te, ma chère, te Anná!”-ja.

— Ez nem férfi, nem ember, hanem báb! Ezt tán senki se tudja, de én tudom. Oh, ha én volnék az ő helyében, már rég megöltem, darabokra téptem volna azt az asszonyt, a ki olyan, mint én, nem hogy azt mondtam volna neki: te, ma chère, Anna. Ez nem ember, hanem egy minisztériumbeli gép. Nem tudja megérteni, hogy én voltaképpen a te feleséged vagyok, ő pedig egy teljesen fölösleges, idegen ember . . . Ne, ne is beszéljünk róla! . . .

— Nincs igazad, nincs igazad, drágám! — mondotta Vronszkij, iparkodván őt lecsillapítani. — De mindegy, ne beszéljünk hát róla. Mondd el, mit műveltél? Mi történik veled? Hogy' van a betegséged, s mit mondott az orvos?

Anna gúnyos örömmel nézett rá. Nyilván még más neveltséges és torz vonásokat is fedezett föl az urában, s csak az alkalmat várta, hogy ezeket is elmondhassa.

De Vronszkij folytatta:

— Én azt gyanítom, hogy ez nem is betegség, hanem egyszerűen a te mostani állapotod. Mikorra is várod?

A gúnyos fény kialudt a szemeiben, de egy másfajta mosoly, — valami csöndes és ő előtte ismeretlen bánat jele, — váltotta föl előbbeni kifejezését.

— Nemsokára, nemsokára. Te azt mondtad, hogy a mi helyzetünk gyötrelmes, és meg kell oldódnia. Ha tudnád, hogy milyen terhes ez a helyzet nekem, s mit nem adnék érte, hogy téged szabadon és bátran szeret-hesselek! Magam se szenvednék és téged se gyötörnék a féltékenységgemmel... S ez be is fog következni nemsokára, de mégsem oly hamar, a mint mi gondoljuk.

S arra a gondolatra, hogy' fog ez bekövetkezni, olyan szánalomraméltónak tűnt föl maga előtt, hogy könnyek szöktek a szemébe s képtelen volt folytatni. A lámpa fényében csillogó gyűrűs és fehér kezét rátette a karjára.

— Nem úgy lesz ez, a mint mi gondoljuk. Ezt én nem akartam neked megmondani, de te készítettél reá. Nemsokára, nemsokára megoldódik minden, valameny-nyen meg fogunk nyugodni, s nem szenvedünk többé.

— Nem értem, — szólott Vronszkij, bár nagyon jól értette.

— Te azt kérdezted — mikor? Nemsokára. S én ezt nem fogom túlélni. Ne szakíts félbe! — És beszélt tovább szaporán. — Én ezt tudom, még pedig teljes bizonyossággal. Meg fogok halni, s nagyon örülök, hogy így lesz, s hogy megválthatom magamat és megválthatlak ben-neteket.

Könnyek peregtek a szemeiből; Vronszkij lehajolt a kezéhez és elkezdte csókolgatni, iparkodván leplezni az izgatottságát, a melynek bár, mint nagyon jól tudta, semmi alapja se volt, de a melyen azért mégsem tudott uralkodni.

— Így áll a dolog, s így is van a legjobban, — szó-

lott Anna s erősen megszorította a kezét. — Lám, ez az egyetlen, a mi fönymaradt a számunkra.

Vronszkij felocsúdott s fölemelte a fejét.

— Micsoda badarság! — Micsoda esztelen badarságot beszélsz!

— Oh nem, ez — az igazság.

— Mi, mi az az igazság?

— Az, hogy meghalok. Egy álmom volt.

— Álmod? — ismételte Vronszkij, s hirtelen eszébe jutott az a paraszt, a kiről álmodott.

— Igen, álmom, — felelt Anna. — Már régen történt. Azt álmodtam, hogy beszaladtam a hálószobámba, a honnan valamit ki kellett hoznom, vagy a hol valamit meg kellett tudnom: hiszen tudod, hogy' szokott ez az álmokkal lenni, — mondotta rémülten tágra nyitott szemekkel, — s a hálószobámban, a szögletben ott állott valami.

— Oh, micsoda badarság! Hogy' lehet azt hinni,...

De Anna nem engedte magát félbeszakíttatni. Az, a mit el akart mondani, rá nézve nagyon is fontos volt.

— És ez a valami egyszerre megfordult, s akkor láttam, hogy egy bozontos szakállú, félelmes, apró kis parasztocska. Menekülni akarok, de ő ráhajol a batyujára s babrál rajt' valamit a kezeivel.

Meg is mutatta, hogy' babrált a batyujával. Rémület tükröződött az arcán. És Vronszkijn, a kinek eszébe jutott a maga álma, épp olyan rémület vett erőt, mely egész lelkét eltöltötte.

— Ő csak babrál, babrál és szaporán, tudod, szinte hadarva így szól francziául: *Il faut le battre le fer, le broyer, le pétrir . . .* Én meg rémületemben szerettem volna fölébredni, föl is ébredtem, de csak álmomban. S elkezdtem tünődni rajt', vajon mit jelenthet ez? Mire Kornei így szól hozzám: „Gyermekágyban fogsz meghalni, matyuska, gyermekágyban“... Erre aztán fölébredtem...

— Micsoda badarság, de micsoda badarság! — kiáltott föl Vronszkij, de ő maga is érezte, hogy semmi meggyőző se volt a hangjában.

— De ne beszéljünk erről. Csengess, behozatom a teát. Vagy várj, most nemrég, én . . .

Egyszerre fölkel. Arczának a kifejezése egy pilla-

nat alatt elváltozott. A rémület és az izgatottság helyét valami csöndes, komoly és átszellemült figyelem kifejezése váltotta föl. Vronszkij nem tudta fölfogni ennek a változásnak a jelentőségét. Anna egy új életnek a mozgását érezte magában.

IV.

Alexandrovics Alexej, azután, hogy Vronszkijval a saját kapujában találkozott, előre föltett szándékához híven, az olasz operába ment. Ott végig ült két fölvonást és találkozott mindazokkal, a kikkel találkoznia kellett. Hazaérkezvén, figyelmesen megnézte a fogast, s miután katona-köpenyeget nem látott rajta, szokása szerint bement a szobájába. De, s ez már szokása ellenére volt, nem feküdt le aludni, hanem hajnali három óráig föl és alá járt a szobájában. A harag érzése a felesége iránt, a ki nem akart tekintettel lenni az illendőségre és azt az általa megszabott egyetlen föltételt, hogy a kedvesét a házában ne fogadja, nem akarta teljesíteni, nem hagyott neki békét. Az asszony nem teljesítette az ő követelését, s azért meg kellett büntetnie, s meg kellett valósítania a fenyegetését, vagyis hogy követelje a válást és elvegye tőle a fiát. Jól ösmerte mindazokat a nehézségeket, a melyek ennek a tervnek az útjában állottak, de megmondta, hogy megteszi, s most be kellett váltania a szavát. Ivanovna Lydia grófnő is czélozgatott rá, hogy ez volna helyzetéből a legjobb menekvés, s a válások gyakorlata az utóbbi időben olyan tökéletességre jutott, hogy Alexandrovics Alexej lehetségesnek tartotta, hogy a formai akadályokat sikerülni fog leküzdenie. Ezenkívül, a baj sohase járván egyedül, az idegenek szervezésének s a zarajszkij kormányzósági földek öntözésének az ügye is olyan kellemetlenségeket zúdított a nyakába, hogy az utóbbi időben csaknem állandóan a legnagyobb izgalomban élt.

Egész éjjel nem aludt, s a haragja, mely valami óriási arányban nőtt, reggelre elérte a tetőpontot. Szaporán felöltözött, s mintha egy teli pohár haragot vitt volna a kezében, s attól tartott volna, hogy kiönti, s vele

együtt a feleségével való beszélgetéshez szükséges energiájának egy részét is elveszti, a mint meghallotta, hogy Anna fölkelt, tüstént bement hozzá.

Anna, a ki azt hitte, hogy olyan jól ösmeri az urát, szinte megdöbbsent tőle, mikor ez belépett hozzá. A homloka össze volt ránczolva, s a szemei, kerülvén az ő tekintetét, sötéten meredtek maguk elé; az ajkai erősen és megvetően össze voltak szorítva. A modorából, a mozdulataiból, hangjában a csengéséből olyan határozottság és elszántság volt kiérezhető, a minőt Anna eddig még sohase tapasztalt nála. Bejött a szobába, s a nélkül, hogy őt üdvözölte volna, egyenesen az íróasztalához ment, fogta a kulcsot s kinyitotta a fiókját.

— Mit akar? — kiáltott föl Anna.

— A szeretőjének a leveleit.

— Azok nincsenek itt, — szólott Anna, s becsukta a fiókot; de az ura éppen ebből a mozdulatból tudta meg, hogy jól számított és durván ellökvén a karját, gyorsan fölkapta azt a portefeuille-t, a melyben tudta, hogy a felesége legszükségesebb iratait rejtegeti: Anna ki akarta tépni a kezeiből a portefeuille-t, de Alexandrovics Alexei eltaszította őt magától.

— Üljön le! Beszédem van önnel, — mondotta, a lóna alá csapván a portefeuille-t, s oly erősen szorongatta, hogy a válla szinte fölszökött tőle.

Anna elképedve, félénken és szótlánul nézett rá.

— Megmondtam önnek, hogy nem engedem meg, hogy a kedvesét magánál fogadja.

— De beszélnem kellett vele, hogy . . .

Elhallgatott, mert hirtelenében nem talált semmi ürügyet.

— Nem vagyok hajlandó annak a részleteibe belemenni, hogy egy asszonynak mért kell a szeretőjével beszélnie.

— Én csak . . . azt akartam . . . — szólott Anna ingerülten. Ez a durvaság felbőszítette és erőt adott neki. — Nem érzi tán, hogy önnek milyen könnyü engem sértegetnie? — tette hozzá.

— Sértegetni csak tisztességes embert és tisztessé-

ges asszonyt lehet, de ha a tolvajnak megmondjuk, hogy tolvaj, ez csak la constatation d'un fait.

— A kegyetlenségnek ezt az új vonását eddig nem ösmertem önben.

— Ön azt kegyetlenségnek nevezi, mikor egy férfi teljes szabadságot ad a feleségének, de becsületes nevének a védelmében csak avval a föltétellel hajlandó őt részesíteni, ha szem előtt tartja az illendőséget. Ez kegyetlenség?

— Ez még rosszabb a kegyetlenségnél, ez alávalóság, ha már éppen tudni akarja! — kiáltott föl Anna a düh egy rohamában, s fölkelvén, ki akart menni.

— Nem! — kiáltott rá az ura, recsegő hangján, mely most a szokottnál is élesebben csengett, és nagy kezeivel oly erősen megfogta a karját, hogy a karkötőtől, melyet szintén megmarkolt, piros foltok maradtak rajta, s erőszakkal visszaültette őt a helyére. — Alávalóság? Ha már éppen használni akarja ezt a szót, tudja meg, az az alávalóság, ha valaki ott hagyja az urát, a gyermekét, a szeretője kedvéért, s a mellett az ura kenyerét eszi . . .

Anna lehorgasztotta a fejét. Nemcsak hogy nem mondta meg neki azt, a mit tegnap a kedvesének mondott, hogy voltaképpen ő az ő férje, az ura pedig teljesen fölösleges; de még csak nem is gondolt erre. Érezte az ura szavainak teljes igazságát, és halkán csak ennyit mondott:

— Ön nem képes arra, hogy a helyzetemet rosszabbnak tüntesse fel, mint a milyennek én magam látom; de mért mondja nekem mindezt?

— Hogy mért mondom? Miért? — folytatta Alexandrovics Alexej változatlan dühvel. — Azért, hogy tudomásul vegye, hogy miután az illem megőrzésére vonatkozó akaratomat nem teljesítette, olyan rendszabályokhoz fogok nyúlni, a melyek véget vessenek ennek a helyzetnek.

— Nemsokára, nemsokára vége szakad amúgy is, — szólott Anna s a közeli, a most már várva-várt halál gondolatára megint kicsordúltak a szeméből a könnyek.

— Sokkal előbb vége szakad, mintsem a szerető-

jével együtt gondolják! Önnek szüksége van rá, hogy állati szenvedélyeit kielégítse . . .

— Alexandrovics Alexej! Nem mondom, hogy ez nem nagylelkű, de ez nem tisztességes dolog, megütni azt, a ki amúgy is le van győzve.

— Persze, ön csak magára gondol! De annak az embernek a szenvedései, a ki az ön férje volt, önt nem érdeklik. Az önnek tökéletesen mindegy, hogy annak egész élete összeomlott, hogy mennyit szenvedett . . . szenvedett.

Alexandrovics Alexej oly szaporán beszélt, hogy belezavarodott és sehogy' se tudta kimondani ezt a szót. Végre is szenvedett-nek mondotta ki. Anna ezt nevetségesnek találta, de legott elszégyelte magát azért, hogy ebben a pillanatban valamit még nevetségesnek találhatott. S most először esett meg, hogy egy pillanatra együtt érzett vele, beleélte magát a helyzetébe és megsajnálta őt. De hát mit mondhatott, vagy mit tehetett volna? Lehorgasztotta a fejét és hallgatott. Alexandrovics Alexej is hallgatott egy darabig, azután megszólalt, de már sokkal kevésbé recsegő, hideg hangon, miközben itt-ott megnyomta, a szeszélyesen összehordott, és semmi különösebb fontossággal nem járó szavakat.

— Azért jöttem, hogy megmondjam önnek . . . — szólt.

Anna rápillantott. „Vajon nem csak úgy rémlett nekem, — gondolta magában, eszébe jutván arcának a kifejezése, mikor a *senvedtem* szóba belezavarodott: — vajon lehetséges volna az, hogy egy ember, ilyen zavaros szemekkel, ilyen önelégült nyugalommal érezzen is valamit?“

— Én semmin se változtathatok, — suttogta.

— Azért jöttem, hogy megmondjam önnek: én holnap elutazom Moszkvába s nem térek vissza többé ebbe a házba, ön pedig majd az ügyvéd útján fog értesülni az elhatározásomról, a kinek át fogom adni a válás ügyét. A fiam, az meg át fog költözni a nővéremhez, — mondotta Alexandrovics Alexej, csak nagy nehezen tudván visszaemlékezni arra, a mit a fiára vonatkozólag mondani akart.

— Önnek szüksége van Szerjocsára, hogy nekem fájdalmat okozzon, — szólott Anna s lopva pislogott reá — Ön nem szereti őt... Hagyja meg nekem Szerjocsát.

— Igen, még a fiam iránt való szeretetemet is elvesztettem, mert kapcsolatban van vele az az undor, a melyet ön iránt érzek. De azért mégis elviszem őt. Isten önnel!

Ki akart menni, de most meg Anna tartóztatta fel őt.

— Alexandrovics Alexej, hagyja meg nekem Szerjocsát! — suttogta még egyszer. — Több mondanivalóm nincsen. Hagyja nálam Szerjocsát, a míg... Nem sokára lebetegszem, hagyja őt nálam!

Alexandrovics Alexej föl pattant, kirántotta a kezéből a kezét és szótlanul kiment.

V.

A hírneves pétervári ügyvéd fogadó-szobája egészen tele volt, mikor Alexandrovics Alexej belépett. Három nő: egy öreg anyóka, egy fiatal asszony és egy kereskedő felesége, és három úr: egy német bankár, gyűrűvel az ujján, egy szakállas kereskedő, s egy haragos tisztviselő, egyenruhában s keresztrel a nyakán, nyilván már régóta várakoztak. Két segéd serczegő pennával írt az asztalon. Az írószerek, a melyeknek Alexandrovics Alexej nagy barátja volt, szokatlanul finomnak látszottak. Ez nem kerülte el Alexandrovics Alexej figyelmét. Az egyik segéd, hunyorgatva, s a nélkül, hogy fölkelte volna, bosszúsan oda fordult hozzá:

— Mi tetszik?

— Dolgom van az ügyvéd úrral.

— Az ügyvéd úr most el van foglalva, — felelt a segéd kimérten, a tollával rámutatott a várakozókra és folytatta az írást.

— De hát nem szánhatna tán nekem is egy kis időt? — kérdezte Alexandrovics Alexej.

— Neki nincs szabad ideje, el van foglalva mindig. Tessék várni.

— Úgy volna szíves talán átadni a névjegyemet, — szólott Alexandrovics Alexej méltóságteljesen, szükségét látván annak, hogy kilépjen az ösmeretlenségből.

A segéd fogta a névjegyét, mely nyilván nem igen volt inyére, s benyitott az ajtón.

Alexandrovics Alexej elvben a szóbeliség híve volt, de a magasabb szolgálati viszonyokra való tekintettel, a melyeket jól ösmert, nem mindenben értett egyet a szóbeliség nálunk való alkalmazásának egyes részleteivel, sőt ezeket el is ítélte, már a mennyire képes volt rá, hogy olyas valamit elítéljen, a mit legfelsőbb helyen jóvá hagytak. Egész élete adminisztratív tevékenységben telt el s így, a mikor valamivel nem volt megelégedve, elégedetlenségét mérsékelte az a tudat, hogy a tévedések elkerülhetetlenek, de meg különben is, minden dologban helyrehozhatók. Az új bírósági intézményekben nem helyeselte azokat a föltételeket, melyek az ügyvédség gyakorlását körül írták. De mindedig nem volt dolga ügyvédekkel, és így az említett föltételeket csak elméletileg helytelenítette; ezt a helytelenítést azonban most csak fokozta az a kellemetlen benyomás, a melyet az ügyvéd fogadó-szobájában szerzett.

— Tüstént kijön, — mondotta a segéd, és csakugyan, alig két percze rá fölbukkant az ajtóban egy vén jogtudósnak, a ki az ügyvéddel tanácskozott, és magának az ügyvédnek is az alakja.

Az ügyvéd alacsony, zömök és kopasz emberke volt, szakálla vöröses-fekete, szemöldökei hosszúak és világosak, homloka kiálló. A nyakkendőjétől és kettős óralánczától kezdve a lakkcipőjéig úgy volt öltözve, mint egy vőlegény. Az arcza okos és férfias, de a ruhája ficsúros és ízléstelen volt.

— Parancsoljon, — szólott az ügyvéd Alexandrovics Alexejhez fordulva. És sötét arczczal előre engedve Karenint, betette maga után az ajtót. — Parancsol tán? — Rámutatott egy az iratokkal elborított fróasztal mellett álló karosszékre, maga pedig leült a főhelyre, s fehéres pehelylyel elborított rövid ujjáival a kezeit dörzsölve, kissé félrehajtotta a fejét. De alig, hogy elhelyezkedett, egy moly repült el az asztal fölött. Az ügy-

véd egy gyors mozdúlattal, a minőt nem is várt volna tőle az ember, kitárta a kezét, megfogta a molyt s megint elfoglalta előbbeni helyét.

— Mielőtt elkezdenék a magam dolgairól beszélni, — szólalt meg Alexandrovics Alexej, miközben álmélkodó figyelemmel kísérte az ügyvéd mozdulatait, — meg kell jegyezni, hogy annak az ügynek, a melyről önnel beszélni akarok, titokban kell maradnia.

Az ügyvéd alig észrevehető mosolylyal húzta szét lecsüggő, vöröses bajuszát.

— Nem volnék ügyvéd, ha nem tudnám a reám bízott titkokat megőrizni. De ha ön tán biztosítékot kíván...

Alexandrovics Alexej rápillantott az arczára és úgy látta, hogy okos, sűrke szemei mintha gúnyolódnának és máris mindent tudnának.

— Ősmeri ön az én nevemet? — folytatta Alexandrovics Alexej.

— Ősmerem önt és az ön közhasznú — közben megint elkapott egy molyt — tevékenységét, mint minden orosz alattvaló, — szólott az ügyvéd és meghajtotta magát.

Alexandrovics Alexej fölsóhajtott, hogy kissé összeszedje magát. De a mint egyszer rászánta magát, most már minden elfogódás és fönnakadás nélkül, egyes szavakat különösen hangsúlyozva, beszélt tovább reccsögő hangján:

— Engem az a szerencsétlenség ért, hogy megcsalt férj vagyok, — kezdte Alexandrovics Alexej, — és törvényesen meg akarom szakítani a viszonyt a feleségemmel, vagyis válni akarok tőle; még pedig olyan formán, hogy a fiam ne maradjon az anyjánál.

Az ügyvéd sűrke szemei iparkodtak nem mosolyogni, de szinte ugráltak a fékezhetetlen örömtől, és Alexandrovics Alexej látta, hogy itt nem pusztán egy embernek azon való örömről van szó, hogy jövedelmező megbízást kapott, hanem itt olyan diadal, elragadtatás és olyan ragyogás volt tapasztalható, mely a felesége szemeiben észlelt vészjósló ragyogáshoz volt hasonló.

— Ön tehát a válás kieszközléséhez kívánja az én közreműködésemet.

— Igenis, ahhoz; de kötelességemnek tartom önt előre figyelmeztetni, hogy esetleg vissza fogok élni az ön érdeklődésével. Én ugyanis most csak azért jöttem, hogy előzetesen értekezsem önnel. Én kívánom ugyan a válást, de reám nézve azok az alakszerűségek is fontosak, a melyek mellett ez lehetséges. Könnyen megeshetik, hogy a mennyiben az alakszerűségek nem felelnek meg a kívánságaimnak, lemondok a törvényes válásról.

— Óh, ez mindig így szokott lenni, — mondotta az ügyvéd, — s ez önnek bármikor módjában áll.

Az ügyvéd lesütötte a szemeit Alexandrovics Alexej lábaira, mert érezte, hogy palástolhatatlan örömeinek kifejezésével esetleg megsérthetné ügyfelét. Ránézett egy molyra, mely ott szállt az orra előtt, megrándult a keze, de Alexandrovics Alexejeire való tekintettel nem kapott utána.

— Ön azt kívánja, — folytatta az ügyvéd a nélkül, hogy a szemeit fölemelte volna, s nem minden élvezet nélkül alkalmazkodván ügyfele előadásának a hangjához, — hogy én kifejtsem ön előtt azokat a módozatokat, a melyek mellett az ön kívánsága teljesíthető.

És Alexandrovics Alexej igenlő bólintására folytatta s csak nagy ritkán vetett egy futó pillantást Alexandrovics Alexej piros foltokkal elboruló arczára.

— A válás, a mi törvényeink szerint, — mondotta, az orosz törvények helytelenítésének némi árnyalatával, — a mint ön is bizonyára tudja, a következő esetekben lehetséges . . . Tessék várni! — fordult oda a segédjéhez, a ki bedugta volt fejét az ajtón, de azért mégis fölkel, pár szót váltott vele s megint leült. — A következő esetekben: a házastársak testi fogyatkozásai, azután ötesztendei ösmeretlen távollét, — mondotta szőrrel benőtt, kurta ujját begörbítvén, — azután házasságtörés (ezt a szót észrevehető gyönyörűséggel ejtette ki). Az alosztályok a következők (még mindig görbítgette köpczös ujjait, bár az alosztályok nyilván nem voltak egy kalap alá foglalhatók): a férj vagy a feleség testi fogyatkozásai, azután a férj vagy a feleség házasság-

törése. — Miután kifogyott az ujjáiból, megint kiegyenesítette valamennyit és úgy folytatta: — Ez a kérdés elméleti része; de fölteszem, ön azért tisztelt meg engem azzal, hogy hozzám fordult, hogy ennek a gyakorlati alkalmazását is megösmérje. S éppen azért a gyakorlat tanuságai alapján mondhatom önnek, hogy a válás esetei mind a következőre vezethető vissza: testi fogatkozásokról, a mennyire megítélhetem, szó se lehet? Ügyszintén ösmeretlen távollétről sem?

Alexandrovics Alexej igenlőleg bólintott.

— A következőre vezethetők vissza: a házastársak egyikének a házasságtörése és ennek a bűnös félre kölcsönös megállapodás alapján, vagy ennek hijában egyoldalúan való rábizonyítása. Hangsúlyoznom kell, hogy az utóbbi eset a gyakorlatban csak ritkán fordul elő, — mondotta az ügyvéd, ránézett Alexandrovics Alexejre, és elhallgatott, mint a pisztolykereskedő, a ki miután leírta elébb az egyik, azután a másik fegyvernek az előnyeit, most várja vevőjének a választását. De Alexandrovics Alexej hallgatott, s így az ügyvéd folytatta: — A legszokásosabb és legegyszerűbb, s nézetem szerint a legegyszerűbb is, a kölcsönös megállapodás alapján való rábizonyítás. Nem merném tán magamat így kifejezni, ha műveletlen emberrel volna dolgom, — szólott az ügyvéd, — de fölteszem, hogy ezt ön is teljes mértékben belátja.

De Alexandrovics Alexej annyira szórakozott volt, hogy nem látta be egyszeriben a kölcsönös megállapodás alapján való rábizonyítás ézszerűségét, a mi a tekintetében kifejezésre is jutott; az ügyvéd azonban legott segítségére sietett.

— A felek nem tudnak többé együtt élni, — ime a tény. S ha ebben mind a ketten egyet értenek, úgy a részletek és az alakszerűségek teljesen háttérbe szorúlnak. Így tehát ez a legegyszerűbb s a leghelyesebb módszer.

Alexandrovics Alexej most már teljesen megértette a dolgot. De neki vallási szempontból is voltak kívánságai, a melyek nem engedték, hogy ezt a módszert helyesnek tartsa.

— Ez a jelen esetben ki van zárva, — szólott. — Itt csak egy eset lehetséges: a birtokomban lévő levelek által is igazolt egyoldalú rábizonyítás.

A levelek említésére az ügyvéd fölbiggyesztette az ajkát s valami finom, résztvevő és megvető hangot adott.

— Lássa csak kérem, — kezdte el. — Az ilyen természetű ügyeket, mint ön is tudja, rendszerint az egyházi hatóság szokta elintézni; a szent atyák pedig az ilyen természetű ügyekben a legapróbb részleteknek is nagy kedvelői, — mondotta mosolyogva, a mi a szent atyák ízlésével való egyetértést mutatta. — A levelek részben kétségkívül bizonyíthatnak; de a bizonyítékoknak közvetlen úton, vagyis szemtanúk útján kell beszereztenniök. Egyáltalában, ha már megtisztel engem avval, hogy a bizalmára méltat, úgy bizza rám azoknak a módozatoknak a megválasztását, a melyekre ezúttal szükség van. A ki eredményt akar elérni, annak az ehhez szükséges módozatokat is akarnia kell.

— Ha így áll a dolog . . . — szólalt meg Alexandrovics Alexej elsápadva; de ekkor az ügyvéd megint fölkel és megint odament az ajtóban álló segédjéhez.

— Mondja meg neki, hogy mi nem utazunk olcsó holmiban! — mondotta és megint visszatért Alexandrovics Alexejhez.

A helyéhez érve, észrevétlenül megint elkapott egy molyt. „Jól fog kinézni az én ripszem a nyáron!” — gondolta magában bosszúsan.

— Tehát, azt tetszett mondani . . . — szólott.

— Majd írásban közlöm önnel az elhatározásomat, — mondotta Alexandrovics Alexej s az asztalba kapaszkodva fölkel. Miután egy darabig szótlánul állt, hozzátette: — Az ön szavaiból tehát azt kell következtetnem, hogy a válás lehetséges. Most még csak arra kérném, legyen szíves a föltételeit is közölni.

— Ha ön teljes cselekvési szabadságot ad nekem, akkor minden lehetséges, — mondotta az ügyvéd a nélkül, hogy a kérdésre felelt volna. — Mikorra számíthatok rá, hogy értesítést kapok? — kérdezte még az ajtó felé fordulva, miközben a szemei is, a lakkcipői is csillogtak.

— Egy hét alatt. Ön pedig majd lesz szíves közölni, vajon ebben az esetben egyáltalában elvállalja-e a közbenjárást, s ha igen, milyen föltételek mellett.

— Nagyon helyes.

Az ügyvéd tiszteletteljesen meghajtott a magát, kieresztette az ügyfelét és egyedül maradván, átengedte magát örömteljes érzésének. Olyan jókedve kerekedett, hogy szokása ellenére is némi engedményeket tett annak az alkudozó hölgynek, abban hagyta a moly-vadászatot és véglegesen elhatározta, hogy jövő télre, úgy, mint Szigoninnál van, bársonnyal fogja behúztatni a bútorait.

VI

Alexandrovics Alexej az augusztus 17-iki bizottsági ülésen fényes diadalt aratott, de ennek a diadalnak a következményei megrendítették az állását. Az idegenek helyzetének minden irányban való tanulmányozására rendelt új bizottságot szokatlan, s Alexandrovics Alexej által sürgetett gyorsasággal és erélylyel megalakították és kiküldték a helyszínére. Három hónap múlva a jelentést is betérjesztették. Az idegenek helyzetét politikai, közigazgatási, gazdasági, néprajzi, anyagi és valási szempontból tanulmányozták. Az összes kérdésekre gyönyörűen megszerkesztették a feleleteket, még pedig a minden kétséget kizáró feleleteket, a melyek nem a tévedésnek mindenkor alávetett emberi elmének, hanem hivatalos eljárásnak voltak a szüleményei. A feleletek mind hivatalos adatok eredményei voltak, a melyeket a kormányzók és püspökök hordtak össze a kerületi elöljárók és prépostok jelentései alapján, a kik viszont a járási előljáróságok és az egyházközségek jelentéseire támaszkodtak, s így a feleletek már eleve minden kétséget kizártak. Mind az olyan kérdések, a melyek például arra vonatkoztak, hogy mi az oka a rossz termésnek, miért ragaszkodnak a lakosok a hitükhöz stb., — a melyek a hivatalos gépezet kényelme nélkül századokon keresztül se volnának megoldhatók, most tiszta és kétségtelen megoldást nyertek. És a megoldás Alexandro-

vics Alexej fölfogásának kedvezett. De Sztremov, a ki érezte, hogy a legutóbbi ülésen az elevenére tapintottak, akkor, a mikor a bizottság a jelentéseket megkapta, Alexandrovics Alexejre nézve váratlan fogással élt. Sztremov ugyanis, a ki erre a célra néhány más bizottsági tagot is megnyert, egyszerre Alexandrovics Alexej pártjára állott, és nemcsak hogy a legnagyobb hévvel védelmére kelt a Karenin javaslatára foganatosított rendszabályoknak, hanem ugyanabban a szellemben más, még messzebb menő intézkedéseket javasolt. Ezeket az intézkedéseket, a melyek azokhoz képest, a melyek Alexandrovics Alexej terveinek alapul szolgáltak, még erősebbek voltak, elfogadták, s ekkor derült ki azután Sztremovnak a taktikája. Ezek a végletekig túlhajtott intézkedések olyan badaroknak bizonyultak, hogy egy és ugyanabban a pillanatban úgy az állami tisztviselők, mint a közvélemény, az okos asszonyok és a sajtó egyértelműleg nekiestek ezeknek az intézkedéseknek, és fölháborodásuknak adtak kifejezést, egyrészt maguk az intézkedések, másrészt azok bevallott apja, Alexandrovics Alexej ellen. Sztremov pedig félreállott, úgy tüntetvén föl a dolgot, hogy ő csak vakon követte Karenin terveit, s most maga is meg van lepetve és zavarban van a történetek miatt. Ez volt az, a mi Alexandrovics Alexej állását megrendítette. De hanyatló egészsége, családi keserőségei ellenére is, Alexandrovics Alexej nem adta meg magát. A bizottságban szakadás állott be. Egyes tagok, Sztremovval az élükön, avval igazolták a hibát, hogy ők teljesen megbíztak az Alexandrovics Alexej vezetése alatt álló ellenőrző bizottságban, mely a jelentést beterveztette, s azt mondták, hogy ennek a bizottságnak a jelentése merő badarság, és nem egyéb telefirkált papirosnál. Alexandrovics Alexej pedig egy olyan emberekből álló párt élén, a kik veszedelmet láttak a papiros ellen irányuló ilyen forradalmi mozgalomban, továbbra is az ellenőrző bizottság által beterveztett jelentés adatainak a helyességét vitatta. Ennek következtében a magasabb körökben és a társaságban minden összezavarodott, s bár az ügy a legnagyobb mértékben érdekelt mindenkit, senki se tudta, vajon az idegenek csakugyan

nyomorognak és a pusztulás szélén állanak-e, vagy pedig eléggé rendezett viszonyok között élnek. Alexandrovics Alexej helyzete ennek, valamint részben annak a megvetésnek a következtében, mely feleségének a hűtlensége révén rázúdult, nagyon megrendült. S ebben a helyzetben Alexandrovics Alexej egy fontos elhatározásra szánta rá magát. A bizottság meglepetésére kijelentette, hogy engedélyt fog kérni arra, hogy az ügy tanulmányozása céljából maga is a helyszínére utazhassék. S az engedélyt megkapván, legott el is utazott a távoli kormányzóságokba.

Alexandrovics Alexej elutazása nagy port vert föl, annyival is inkább, mert közvetlen az elutazása előtt a rendeltetési helyére való utazás céljából tizenkét ló költségeire rendelkezésére bocsátott kocsipénzeket visszatartotta.

— Ezt én nagyon nemes eljárásnak tartom, — mondotta Betszi Mjahnkája hercegnőnek. — Mirevaló kocsipénzeket utalványozni, mikor mindenki tudja, hogy ma már vasút jár mindenfelé.

De Mjahnkája hercegnő nem volt egy véleményen vele, sőt Tverszkája hercegnő illetően fölfogása még föl is háborította.

— Maga könnyen beszél, — mondotta, — mikor milliói vannak, de nekem bizony nagyon jól esik, mikor az uram nyaranta hivatalosan utazgat. Neki nagyon kellemes és egészséges az utazgatás, nálam pedig már úgy van berendezve a dolog, hogy ebből a pénzből fedezem a fogatom és a kocsisom költségeit.

A távoli kormányzóságok felé való útja közben Alexandrovics Alexej három napot töltött Moszkvában.

A megérkezését követő napon meglátogatta a fő-kormányzót. A Gazetnij-köz torkolatánál, a hol mindig összetorlódnak a fogatok és bérkocsik, Alexandrovics Alexej egyszerre a nevét hallotta, még pedig olyan erőteljes és vidám hangon, hogy lehetetlen volt hátra nem fordulnia. A gyalogjáró szélén, rövid, divatos felöltőben, ugyanolyan divatos kalapban, piros ajkai közt csillogó fehér fogainak a mosolyával, vidáman, fiatalon, sugárzó arczczal ott állott Arkágyevics Sztepán, a ki elszántan

és makacsúl kiabált, és követelte, hogy álljon meg. Egyik kezével egy a gyalogjáró mellett álló hintó ablakába kapaszkodott, a melyen egy bársonykalapos hölgy-fej és két gyermek-fejecske kandikált ki, és mosolyogva hívogatta a sógorát. A hölgy is szívélyesen mosolygott és in-tegetett a kezével Alexandrovics Alexej felé. Dolli volt a gyermekeivel.

Alexandrovics Alexej senkivel sem akart találkozni Moszkvában, de legkevésbé feleségének a bátyjával. Megemelte a kalapját és tovább akart menni, de Arkágyevics Sztepán ráparancsolt a kocsisára, hogy álljon meg s a havon keresztül odaszaladt hozzá.

— Ejnye, hát nem bűn az, meg sem üzeni, hogy itt vagy! Rég jöttél? Tegnap még ott voltam Dussot-nál, és látom a táblán „Karenin“, de eszem ágába se jutott, hogy te vagy az! — mondotta Arkágyevics Sztepán, s bedugta a fejét a kocsi ablakán. — Különben eljöttem volna hozzád. Mennyire örülök, hogy látlak! — szólott, s összeveregette a lábait, hogy lerázza róluk a havat. — De milyen bűn, hogy nem tudósítottál! — ismételte még egyszer.

— Nem volt időm, nagyon el vagyok foglalva, — felelt Alexandrovics Alexej szárazon.

— Gyerünk hát oda a feleségemhez, úgy szeretne látni téged.

Alexandrovics Alexej szétnyitotta a nagykendőt, a melybe fázós lábai be voltak csavarva, s a kocsiból kilépván, a havon keresztül odament Alexandrovna Darjához.

— Mit jelentsen ez, Alexandrovics Alexej, mért kerülget úgy bennünket? — szólott Dolli mosolyogva.

— Nagyon el voltam foglalva. Rendkívül örülök, hogy láthatom, — mondotta, de olyan hangon, mely tisztán elárulta, hogy ez a találkozás elkeserítette. — Hogy' szolgál az egészsége?

— De mit csinál az én kedves Annám?

Alexandrovics Alexej dörmögött valamit és el akart menni. De Arkágyevics Sztepán visszatartotta.

— Tudom már, mit csinálunk holnap. Dolli, hívd meg őt ebédre! Meghívjuk még Koznysevet és Pesz-

czovot, hogy megvendégeljük őket egy kis moszkvai intelligenciával.

— Hát jöjjön el, kérem, — mondotta Dolli, — öt vagy hat órára várjuk, ha akarja. De hát mit csinál az én kedves Annám? Milyen régen . . .

— Egészséges, — dűnyögte Alexandrovics Alexej sötéten. — Nagyon örültem! — és elindult a kocsija felé.

— Hát eljön? — kiáltott utána Dolli.

Alexandrovics Alexej mondott valamit, a mit Dolli a nagy kocsizörgésben képtelen volt megérteni.

— Holnap fölkereslek! — kiáltott rá Arkágyevics Sztepán.

— Furcsa egy ember! — szólt oda Arkágyevics Sztepán a feleségének s az órájára pillantva, a kezével egy olyan mozdulatot csinált az arcza előtt, mely gyöngédséget akart jelenteni a felesége és a gyermekei iránt és kóczosan ment tovább a gyalogjárón.

— Sztíva! Sztíva! — kiáltott utána Dolli elpirulva. Sztíva megfordult.

— De hiszen felöltöt kell vennem Grisának és Tanyának. Adj hát pénzt.

— Fölösleges, mondd meg csak, hogy majd én fizetek! — s evvel eltűnt, miután vidáman bólintott egy mellette elmenő ösmerősének.

VII.

Másnap vasárnap volt. Arkágyevics Sztepán elment a Nagy-színházba egy ballet-nek a főpróbájára, és átadta Csibiszova Masának, egy az ő pártfogása révén ujonnan szerződött csinos tánczosnőnek az előttevaló napon megígért korallokat, s a színpad mögött, a színpad nappali félhomályában módját ejtette, hogy csinos, és az ajándék révén örömtől sugárzó arczocskáját meg is csókolja. A korállokon kívül még azt is meg kellett vele beszélnie, hogy a ballet után majd hol találkozni. Miután elmondta neki, hogy a ballet elején nem lehet jelen, megígérte, hogy az utolsó fölvonásra eljön, s elviszi őt valahova vacsorálni. A színházból Arkágyevics Szte-

pén az Ahotnij-rjad-ra ment, ott maga választotta ki az ebédhez a halat és a spárgát s tizenkét órakor Dussotnál volt, a hol három, szerencsére ugyanott lakó ösmerősét kellett meglátogatnia: Levint, a ki ott volt szállva és nemrég érkezett vissza külföldről, új főnökét, a ki csak mostanában foglalta el új állását s éppen Moszkvában járt fölülvizsgálni, és a sógorát, Karenint, hogy föltétlenül magával vigye őt ebédre.

Arkágyevics Sztepán szeretett ebédelni, de még jobban szeretett ebédet adni, nem nagyot, de az ételek és vendégek megválogatása tekintetében finomat.

A mai ebéd ételsora nagyon kedvére való volt: lesz eleven sügér, spárga és a pièce de resistance — csodálatosan jó, közönséges rostbeef, és ehhez való borok: ennyit az ételekről és italokról. A mi a vendégeket illeti, ott lesznek Kiti és Levin, s a látszat megóvása kedvéért ott lesz még egy unokahuga s a fiatal Scserbaczkij, s a vendégek közt a pièce de résistance Koznysev Szergej és Alexandrovics Alexej. Ivánovics Szergej — tősgyökeres moszkvai és philosophus, Alexandrovics Alexej — tősgyökeres pétervári és nagy praktikus, ezenkívül meghívja még Peszczovot, az ösmert különczöt és entusiastát, a ki szabadelvű, szószátyár, zenész, historikus s a képzelhető legkedvesebb ötvenesztendős fiatal ember, a ki úgyszólván a mártás vagy a körítés lesz Koznysevhez és Kareninhez. Ő fogja majd őket ingerelni és összeveszíteni.

Az erdőért járó pénz második részletét már megkapta volt a kereskedőtől, de még nem adta ki, Dolli az utóbbi időben nagyon kedves és jó volt, s ennek az ebédnek a gondolata minden tekintetben nagy örömet okozott Arkágyevics Sztepánnak. A lehető legvidámabb hangulatban érezte magát. Csak két körülmény volt valamelyest kellemetlen, de mindakettő beleveszett a kedélyes jókedvnek abba a tengerébe, mely Arkágyevics Sztepán lelkében pezsgett. Ez a két körülmény pedig: az egyik az, hogy mikor tegnap Alexandrovics Alexejjel az utcán találkozott, észrevette, hogy ez száraz és komoly volt vele szemben, s egybevetvén már most Alexandrovics Alexejnek ezt az arczkifejezését, továbbá azt, hogy nem

jött el hozzájuk és nem is értesítette őket a megérkezéséről, azokkal a szóbeszédekkel, a melyeket Annáról és Vronszkijről hallott, Arkágyevics Sztepán úgy sejtette, hogy csakugyan nincs rendben valami a férj és feleség között.

Ez volt az egyik kellemetlenség. A másik, kissé kellemetlen dolog az volt, hogy új főnöke, mint egyébiránt minden főnök, rettenetes ember hírében állott, a ki hat órákor kel, dolgozik, mint a ló, s az alárendeltjeitől is ilyen munkát követel. Ezenkívül még azt is beszélték róla, hogy az érintkezésben valóságos medve, és hir szerint homlokegyenest ellenkező irány híve, mint az, a melyhez az eddigi főnök, és ezidőszerint még maga Arkágyevics Sztepán is tartozott. Arkágyevics Sztepán tegnap egyenruhában jelentkezett nála a hivatalban, s az új főnök rendkívül szeretetreméltó volt, s úgy elbeszélgetett Oblonszkijval, mint valami régi ösmerősével; ezért Arkágyevics Sztepán kötelességének tartotta, hogy polgári ruhában is látogatást tegyen nála. Az a gondolat, hogy az új főnök esetleg nem találja szívesen fogadni, ez volt a másik kellemetlen körülmény. De Arkágyevics Sztepán ösztönszerűleg érezte, hogy pompásan fog menni minden. „Az emberek, mint mi is, valamennyien gyarlók: mire való hát mérgeledni és hajbakapni?“ — gondolta magában, mikor belépett a fogadóba.

— Adj' Isten, Vaszilij, — mondotta, a mint félreca-pott kalappal végigment a folyosón, és odafordult egy ösmerős inashoz, — szakállt eresztettél? Levin — 7-ik szám, úgy-e? Vezess oda, kérlek. És tudd meg, vajon Anicskin gróf (ez volt az új főnök) fogad-e?

— Igen is! — felelt Vaszilij mosolyogva. — Rég nem tetszett nálunk járni.

— Tegnap is voltam itt, csakhogy a másik kapuban. Ez a 7-es szám?

Levin egy tveri paraszttal állt a szoba közepén, s röffel a kezében egy friss medvebőrt méregetett, mikor Arkágyevics Sztepán belépett.

— Áá, te lőtted? — kiáltott Arkágyevics Sztepán. — Pompás egy példány! Nőstény, úgy-e? Adj' Isten, Archip!

Kezet szorított a paraszttal s leült egy székre, a nélkül, hogy a kalapját letette volna.

— Ugyan tedd le, és maradj egy cseppet! — mondotta Levin, s levette a fejről a kalapot.

— Nem, nincs időm, csak egy pillanatra jöttem, — felelt Arkágyevics Sztepán. Szétnyitotta a felöltőjét, de később levetette s egy teljes órát ült ott, elbeszélgetvén Levinnel a vadászatról és a legbizalmasabb dolgokról. — Mondd el hát, kérek, mit csináltál külföldön? Hol jártál? — mondotta Arkágyevics Sztepán, mikor a paraszt elment.

— Voltam Németországban, Poroszországban, Franciaországban és Angliában, de nem a fővárosokban, hanem a gyárvárosokban, és sok újat láttam. Örülök, hogy ott jártam.

— Igen, ösmerem a te eszméidet a munkások szervezetéről.

— Éppenséggel nem: Oroszországban egyáltalában szó se lehet munkás-kérdésről. Oroszországban ez a kérdés mindössze csak: a munkás-nép viszonya a földhöz; ez ugyan ott is megvan, csak hogy ott ez csak a javítgatása annak, a mit elrontottak, nálunk pedig...

Arkágyevics Sztepán figyelmesen hallgatta Levint.

— Igen, igen! — mondotta. — Nagyon meglehet, hogy igazad van. Én csak örülök, hogy olyan friss kedélyben vagy: medvére is vadászol, dolgozol is, szórakozol is. Pedig Scserbaczkij azt mondta, — találkozott veled, — hogy roppant lehangolt vagy, s mindig csak a halálról beszélsz...

— Nos és? Azért nem szüntem meg a halálra gondolni, — mondotta Levin. — Annyi bizonyos, hogy meg kell halni, s hogy mindez ostobaság. Igazán mondom néked: én az eszméimet is, a munkámat is rettentően sokra becsülöm, de voltaképpen ha jól vesszük, ez a mi egész világunk nem más, mint egy kis penész, mely valami apró kis planétán nőtt. És mi még azt hiszszük, hogy nálunk még képzelhető valami nagy gondolat vagy tett! Apró homokszemek — ez minden.

— Hjah, barátocskám, ez épp oly régi dolog, mint a világ!

— Régi, de tudod, mikor az ember ennek tiszta tudatára ébred, oly semmivé törpül előtte minden. Ha meggondolod, hogy ma-holnap meghalsz, és nem marad utánad semmi, olyan semminek látszik minden! És én nagyon fontosaknak tartom a gondolataimat, pedig még ha megvalósítja is őket az ember, oly semmiseknek bizonyúlnak, mint ezt a medvét törbecsalni. Így éled át az életet, elszórakozván munkával, vadászattal, csak hogy ne gondolj a halálra.

Arkágyevics Sztepán finoman és szeliden elmosolyodott, a mint Levint hallgatta.

— No természetesen! Lám, te is odajutottál, a hol én vagyok, emlékszel, hogy' rám támadtál azért, hogy én a gyönyörűséget hajszolom az életben? Oh, te moralista, ne légy oly szigorú! . . .

— Nem, az életben mégis szép az, . . . — Levin itt megzavarodott. — Én nem tudom, csak azt tudom, hogy nemsokára meghalunk.

— S ugyan miért nemsokára?

— És tudod, az életnek ugyan kevesebb ingere van, ha a halálra gondol az ember, de mindenesetre nyugodtabb.

— Ellenkezőleg, mind vígabbá lesz az élet. No, de ideje, hogy menjek, — szólott Arkágyevics Sztepán, s immár vagy tizedszer fölkel.

— Ugyan maradj még! — mondotta Levin, tartóztatván őt. — Most aztán mikor találkozunk? Én holnap elutazom.

— No, ez nagyszerű! Hiszen külön azért jöttem . . . Ma okvetetlenül jöjj el hozzánk ebédre. Ott lesz a bátyád, ott lesz Karenin, a sógorom . . .

— Hát itt van? — szólott Levin és kérdezősködni akart Kiti után. Hallotta, hogy a tél elején Péterváron volt a nényénél, egy diplomata feleségénél, és nem tudta, visszatért-e már vagy sem, de jobbnak tartotta nem kérdezősködni. „Ott lesz-e vagy sem, az tökéletesen mindegy.“

— Tehát, eljössz?

— Természetes, hogy el.

— Akkor hát öt órakor, s csak egyszerűen kabátban.

Arkágyevics Sztepán fölkel és lement az új főnökhöz. Csakugyan nem csalta meg az ösztöne. Az új, rettentés főnök rendkívül nyájas embernek bizonyult, és Arkágyevics Sztepán együtt reggelizett vele, s úgy elüldögélt nála, hogy csak négy óra tájban jutott el Alexandrovics Alexejhez.

VIII.

Alexandrovics Alexej a miséről hazatérve, az egész délelőttöt otthon töltötte. Ezen a délelőttön két feladat várt rá: először is fogadni és útbaigazítani az idegeneknek most Moszkvában időző, de Pétervárra készülő küldöttségét; másodsor pedig megírni az ügyvédnek az ígért levelet. A küldöttség, bár Alexandrovics Alexej kezdeményezésére alakult meg, sok kellemetlenséget okozott neki, sőt még veszedelmet is rejtett magában, és Alexandrovics Alexej örült, hogy előzőleg Moszkvában találkozhatott vele. E küldöttség tagjainak halvány sejtelmük se volt a szerepükről és kötelezettségeikről. Elég naivul meg voltak győződve róla, hogy a dolguk mindössze annyi, hogy előadják a nyomorúságukat s a dolgok valódi állását, s kérik a kormány támogatását, azt azonban éppenséggel nem tudták, hogy egyes kijelentéseikkel és kéréseikkel csak az ellenpártot segítenék, s így esetleg az egész ügyet veszedelembe sodornák. Alexandrovics Alexej sokáig bíbelődött velük, kidolgozott a számukra egy programot, a melyen nem volt szabad túlmenniök, s mikor elbocsátotta őket, mindenféle levelet is írt Pétervárra a küldöttség útbaigazítása érdekében. Az egész ügyben a legfontosabb pártfogóul Ivanovna Lydia grófnő volt kiszemelve. Ő specialista volt a küldöttségek dolgában és senki se tudta a küldöttségeket úgy útbaigazítani, mint ő. Evvel végezvén, Alexandrovics Alexej az ügyvédnek szóló levelet is megírta. A legkisebb habozás nélkül fölhatalmazta őt arra, hogy belátása szerint cselekedjék. A levélhez Vronszkijnak An-

nához intézett három levelét csatolta, melyeket az elkobzott portefeuille-ben talált.

Azóta, hogy Alexandrovics Alexej avval az elhatározással jött el hazuról, hogy többé nem tér vissza a családjához, azóta, hogy az ügyvédnél járt, és legalább egy emberrel közölte a szándékait, de különösen azóta, hogy életének ezt az ügyét aktaszerű ügygyé tette, mind jobban és jobban hozzátörődött az elhatározásához, s most már tisztán látta, hogy az meg is valósítható.

Éppen az ügyvédnek szóló levelet pecsételte, mikor meghallotta Arkágyevics Sztepán erőteljes hangját. Arkágyevics Sztepán Alexandrovics Alexej inásával pörölt, s minden áron ragaszkodott hozzá, hogy őt bejelentse.

„Végre is mindegy, — gondolta magában Alexandrovics Alexej, — sőt tán még jobb: legalább mindjárt elmondom neki a hűgához való viszonyomat, s megmagyarázom, hogy miért nem ebédelhetek nála.“

— Bocsásd be! — kiáltott ki hangosan, s összeszedvén az iratait, betette egy portefeuille-be.

— No lám, hogy hazudsz, csakugyan itthon van! — felelt Arkágyevics Sztepán hangja az inasnak, a ki nem akarta őt bebocsátani; s útközben ledobván a felöltőjét, belépett a szobába. — Nagyon örülök, hogy itthon találak! Így hát, remélem, hogy . . . — kezdte Arkágyevics Sztepán vidáman.

— Lehetetlen elmennem, — mondotta Alexandrovics Alexej hidegen, állva, s a nélkül, hogy a vendégét leültette volna.

Alexandrovics Alexej úgy gondolta, hogy jó lesz, ha tüstént megkezdí azt a hideg viszonyt, a melyben feleségének — a ki ellen a válópöört megindította — a bátyjával lennie kellett; de nem számolt a jószívűségnek avval a tengerével, mely Arkágyevics Sztepán lelkében áradozott.

Arkágyevics Sztepán tágra nyitotta ragyogó, tiszta szemeit.

— Mért lehetetlen? Mit akarsz evvel mondani? — kérdezte tőle meglepetve, francziául. — De hiszen már megígérted. És valamennyien számítunk rád.

— Azt akarom mondani, hogy lehetetlen hozzátok elmennem, mert azok a rokoni kötelékek, a melyek bennünket összefűztek, meg fognak szakadni.

— Hogyan? Hogy-hogy? Miért? — szólt Arkágyevics Sztepán mosolyogva.

— Azért, mert válópört indítottam a húgod, a feleségem ellen. Kénytelen voltam . . .

De még mielőtt befejezhette volna, Arkágyevics Sztepán olyan viselkedést kezdett tanúsítani, a minőre Alexandrovics Alexej nem volt elkészülve. Arkágyevics Sztepán sóhajtozva leült egy karszékbe.

— De, Alexandrovics Alexej, miket beszélsz! — kiáltott föl Oblonszkij és szenvedés tükröződött az arcán.

— Pedig úgy van.

— No már, megbocsáss, de én ezt nem tudom és nem tudom elhinni . . .

Alexandrovics Alexej leült és belátta, hogy szavainak nem olyan volt a hatása, a minőre számított, hogy feltétlenül szükség lesz rá, hogy a dolgot közelebbről is megmagyarázza, és hogy bárminők lesznek is ezek a magyarázatok, a sógorához való viszonya marad a régiben.

— Igen, abba a súlyos kényszerítésbe jutottam, hogy a válópört megindítsam, — ismételte.

— Én csak egyet mondok, Alexandrovics Alexej. Én kitűnő, igazságszerető embernek ösmerlek téged, Annát pedig, — már megbocsáss, de nem változtathatom meg róla a véleményemet, — derék és pompás asszonynak ösmerem, és éppen azért, — megbocsáss, — de nem tudom elhinni, a mit mondtál. — Itt valami félreértésnek kell lennie, — mondotta.

— Óh, hiszen ha csak félreértés volna.

— Bocsáss meg, én teljesen értem, — szakította félbe Arkágyevics Sztepán. — De, természetesen . . . Csak azt az egyet: nem szabad a dolgot elhamarkodni. Nem kell, nem kell elhirtelenkedni!

— Nem is hamarkodtam el, — szólott Alexandrovics Alexej hidegen, — de ilyen dologban nem kérhettem

ki senkinek a tanácsát sem. Én szilárdan el vagyok tökévelve.

— Ez rettenetes! — mondotta Arkágyevics Sztepán, mélyen fölsóhajtva. — Én csak egyet tennék, Alexandrovics Alexej. Nagyon kérlek, tedd is meg! — tette hozzá. — A pör, ha jól értettem, még nincsen megindítva. Mielőtt tehát megindítod, beszélj a feleségemmel, beszélj vele. Ő úgy szereti Annát, mintha a testvére volna, szeret téged is, és egyáltalában csodálatos egy asszony. Az istenre kérlek, beszélj vele! Tedd meg nekem ezt a szívességet, kérve kérlek!

Alexandrovics Alexej elgondolkozott, és Arkágyevics Sztepán résztvevően nézett rá, a nélkül, hogy hallgatását megzavarta volna.

— Elmégy hát hozzá?

— Még nem tudom. Ez az oka, a miért nem voltam nálatok. Azt tartom, hogy a köztünk lévő viszonynak meg kell változnia.

— Ugyan miért? Ezt nem látom be. Engedd remélnem, hogy rokoni viszonyunkon kívül, legalább részben, azokban a baráti érzelmekben is osztozol velem, a melyeket irántad mindenkor tápláltam... S abban az őszinte nagybecsülésben, — tette hozzá Arkágyevics Sztepán, a kezét megszorítván. — Még ha legrosszabb föltevéseid helyeseknek bizonyulnának is, én még akkor se veszem magamra soha, hogy akár az egyik, akár a másik felet elítéljem, s így semmi okot se látok arra, hogy a mi viszonyunk egymáshoz megváltozzék. De most, tedd meg a kedvemért, és jöjj el a feleségemhez.

— Mi persze, különbözőképpen fogjuk föl a dolgot, — mondotta Alexandrovics Alexej hidegen. — Egyéb-iránt ne is beszéljünk többé róla.

— De hát miért ne jönnél el legalább ma, ebédre? A feleségem vár. Kérlek, jöjj el. És a mi a fő, — beszélj meg vele a dolgot. Ő csodálatos egy asszony. Az istenért, térden állva kérlek!

— Ha éppen annyira kívánod, hát elmegyek, — szólt Alexandrovics Alexej fölsóhajtva.

És másra akarván terelni a szót, olyasmiről kérdezősködött tőle, a mi mindkettőjüket érdekelté. Arkágye-

vics Sztjepán új főnökéről, a ki aránylag fiatal ember lé-
tére ilyen magas állásba jutott.

Alexandrovics Alexej azelőtt se szerette Anicskin grófot, s az övétől mindig eltérő nézeteket vallott, de most nem tudta elfojtani a gyűlöletnek azt az érzését, mely hivatalnok-embernél csak természetes, és mely az olyan embert szokta elfogni, a ki a szolgálatban mellőzést szenvedett, olyasvalaki iránt, a kit meg előléptettek.

— Nos, találkoztál már vele? — kérdezte Alexandrovics Alexej, gonosz mosolylyal.

— Hogyne, hiszen tegnap ott volt nálunk a törvénytársaságon. Úgy látszik, pompásan érti a dolgát és nagyon tevékeny ember.

— Igen, csak az a kérdés, hogy mire szenteli a tevékenységét? — jegyezte meg Alexandrovics Alexej. — Arra-e, hogy csakugyan tegyen valamit, vagy pedig csak arra, hogy átdolgozzon valamit, a mi már megvan? A mi országunknak az az akta-cultus a szerencsétlensége, a melynek ő egyik méltó képviselője.

— Igazán nem tudom, mi van benne kivetni való. Az irányát még nem ösmerem, de azt tudom, hogy pompás fiú, — felelt Arkágyevics Sztjepán. — Éppen most voltam nála, s mondhatom, hogy — pompás fiú. Együtt reggeliztünk, s én megtanítottam rá, — nem tudom, ösmered-e azt az italt? — hogy' kell narancs-bort készíteni. Ez rendkívül hűsít. És csodálatos, ő nem ösmerte. De nagyon izlett neki. Na, igazán mondom, pompás egy fiú.

Arkágyevics Sztjepán az órájára nézett.

— Óh, batuska, már öt óra s nekem még Dolgovusinhoz kell mennem! Tehát kérlek, jöjj el ebédre. Nem is képezed, milyen keserűséget okoznál nekem és a feleségemnek...

Alexandrovics Alexej most már éppenséggel nem úgy kísérte ki a sógorát, mint a hogy' fogadta.

— Megígértem, hát elmegyek, — felelt szomorúan.

— Hidd el, hogy én ezt teljes mértékben méltányolom, s remélem, nem fogod megbánni, — felelt Arkágyevics Sztjepán mosolyogva.

S útközben magára kapván a felöltőjét, rákoppantott a kezével az inas fejére és mosolyogva kiment.

—Tehát öt órakor, kabátban! — kiáltotta vissza az ajtóból még egyszer.

IX

Már hat órára járt az idő, s a vendégek közül néhányan ott is voltak, mikor a házigazda megérkezett. Koznysev Ivánovics Szergejjel és Peszczovval együtt lépett be, a kik vele egyszerre értek a kapuba, és ott találkoztak. Ezek voltak a moszkvai intelligencia fő képviselői, mint a hogy' őket Oblonszkij hívta. Mind a ketten, a jellemük és eszük révén, köztiszteletben állottak. Ők is nagyra becsülték egymást, de csaknem mindenben szinte áthidalhatatlan nézeteltérés volt közöttük, nem azért, mintha egymással ellentétes irányzatokhoz tartoztak volna, hanem éppen azért, mert egy táborban voltak, (az ellenségeik olykor szándékosan össze is tévesztették őket), de ebben a táborban mindegyüknek megvolt a maga külön árnyalata. És miután az egyetértésnek nincs nagyobb ellensége, mint az elvont kérdésekben való nézeteltérés, nemcsak hogy soha nem találkozott a fölfogásuk, de már rég megszokták, hogy minden harag nélkül csak mosolyogjanak egymásnak a helyrehozhatatlan tévedésein.

Éppen az időjárásról beszélgetve, indultak az ajtó felé, mikor Arkágyevics Sztepán utólérte őket. A fogadószobában már ott ültek: Oblonszkij Dmitrievics Alexandr herceg, a fiatal Scserbaczkij, Turovczyn, Kiti és Karenin.

Arkágyevics Sztepán legott észrevette, hogy ő nélküle a fogadó-szobában rosszul megy a dolog. Alexandrovna Darja, az ő parádés szürke bársony ruhájában, nyilván a gyermekek miatt is aggódván, a kiknek a gyermekszobában külön kellett ebédelniök s az által is izgatva, hogy az ura még mindig nem jött haza, nélküle nem igen tudta a társaságot szépen megkeverni. Úgy ültek ott valamennyien, mint a pap leánya a látogatóban, (mint a hogy' az öreg herceg mondani szokta), nyilván

azon tűnődvén, vajon hogy' kerültek itt össze, s csak azért nyögvén ki egy-egy szót, hogy éppen ne hallgassanak. A jámbor Turovczyn nyilván idegenül érezte magát ebben a körben, s duzzadt ajkainak mosolya, a melylyel Arkágyevics Sztepánt fogadta, minden szónál éke-
sebben kifejezte: „No pajtás, te ugyan okos emberek közé raktál engem! Egyet inni, aztán el a Château des fleures-be — ez való nekem“. Az öreg herczeg szótlanul ült ott, s apró szemeivel csak lopva pislogott rá olykor Kareninra, és Arkágyevics Sztepán tudta, hogy máris kiszelt valami jó mondást, a melylyel ezt a kincstári férjet jellemezze, a kire, mint a kecségére, vendégeket hívnak. Kiti az ajtóra bámúlt, s erőt gyűjtött, nehogy elpirúljon, ha belép rajta Levin Konsztantin. A fiatal Scserbaczkij, a kit nem mutattak be Kareninnak, iparkodott úgy viselkedni, mintha ez őt legkevésbé se bántaná. Karenin pétervári szokás szerint, olyan ebédről lévén szó, a melyen hölgyek is vannak, frakkban és fehér nyakkendővel jelent meg s Arkágyevics Sztepán leolvasta az arczáról, hogy csak azért jött el, hogy adott szavát beváltsa, s avval, hogy ebben a társaságban megjelent, csak súlyos kötelességet teljesített. Ő volt legfőbb oka annak a hidegségnek, a melytől a vendégek, Arkágyevics Sztepán megérkezéséig valamennyien szinte dideregtek.

Arkágyevics Sztepán a fogadó-szobába lépve, bocsánatot kért a késedelemért, és fölvilágosításul közölte, hogy megint az a bizonyos herczeg tartóztatta föl, a ki összes késedelmei és elmaradásai alkalmával állandó bűnbakja volt, s egy pillanat alatt összeösmertette az egész társaságot, s Alexandrovics Alexejt Koznysev Szergejjel összehozván, odadobta nekik tárgyúl Lengyelország eloroszosítását, a melybe Peszczoval együtt legott belekapaszkodtak. Megveregetvén Turovczynnak a vállát, valami furcsaságot súgott a fülébe s oda ültette őt a felesége és a herczeg mellé. Azután Kílinek elmondta, hogy milyen szép ma és Scserbaczkijt megösmertette Kareninnel. Egy pillanat alatt úgy összekeverte ezt a társadalmi tésztát, hogy szinte szűk lett a fogadó-szoba, s mindenfelől élénk hangok csendültek össze. Már csak

Levin Konsztantin hiányzott. De ez csak szerencse volt, mert Arkágyevics Sztepán az ebédlőbe lépve, legnagyobb rémületére azt látta, hogy a csemege-bort és a Xerest nem Löwetől, hanem Depres-től hozták, s miután kiadta a parancsot, hogy a kocsiszt ugrassák el szaporán Löwé-hez, megint visszament a fogadó-szobába.

Az ebédlőben találkozott Levin Konsztantinnal.

— Nem késtem el?

— Hát tudnál-e te el nem késni! — mondotta Arkágyevics Sztepán, és megfogta a kezét.

— Sokan vannak nálad? Kik vannak itt? — kérdezte Levin önkéntelenül elpirúlva, miközben a keztyűjével leverte a sipkájáról a havat.

— Mind csupa rokon. Kiti is itt van. Gyerünk hát, majd megösmertetlek Kareninnal.

Arkágyevics Sztepán minden szabadelvűsége mellett is tudta, hogy a Kareninnal való ösmeretség lehetetlen, hogy bárkire hízelgő ne legyen, s azért evvel vendégelte meg legjobb barátait. De ebben a pillanatban Levin Konsztantin képtelen volt rá, hogy ennek az ösmeretségnek a gyönyörűségét teljesen átérezze. Az óta az emlékezetes este óta, a melyen Vronszkijval találkozott, nem látta Kitiit, ha csak nem számítja azt a rövidke perczet, a mikor őt ott az országúton megpillantotta. A lelke fenekén tudta, hogy ma viszont fogja őt látni itt. De fönntartván magában a gondolat-szabadságot, iparkodott elhitetni magával, hogy nem tudja. Most pedig, a mikor meghallotta, hogy csakugyan itt van, olyan öröm és egyúttal olyan rémület fogta el, hogy elállt a lélekezete, s képtelen volt kimondani azt, a mit akart. „Milyen, vajon milyen lesz most? Olyan-e, a milyen azelőtt vagy pedig olyan, a milyen akkor ott a hintóban volt? Mi lesz, ha Alexandrovna Darja csakugyan igazat mondott? S mért is ne mondott volna?” — gondolta magában.

— Bizony kérlek, ösmertess meg Kareninnal, — nyögte ki végre nagynehezen, s elszánt léptekkel a fogadó-szobába lépve, ott megpillantotta őt.

Sem olyan nem volt, mint annakelőtte, sem olyan, mint ott a hintóban, hanem valami egészen más.

Meg volt ijedve, félt, szepegett és ettől csak még

bájosabb lett. Abban a pillanatban észrevette Levint, a mint ez a szobába lépett. Alig várta. Megörült, és ettől az örömtől annyira zavarba jött, hogy volt egy pillanat, — az, a mikor odament a ház asszonyához és megint rápillantott, — a melyben neki is, Dollinak is, a ki mindent látott, úgy tetszett, hogy nem bírja ki és sírva fakad. Elpirúlt, elsápadt, majd megint elpirúlt és megdermedten, remegő ajakkal várta őt. Ha nem lett volna ajkainak könnyed remegése és az a nedvesség, a mely szeméit elfátyolozta és fényt kölcsönzött nekik, a mosolya szinte teljesen nyugodt volt, a mikor így szólott:

— Milyen régen nem láttuk egymást! — s hideg kezével kétségbeesett elszántsággal megszorította a kezét.

— Ön talán nem látott engem, de én láttam, — mondotta Levin a boldogság mosolyában ragyogva. — Én láttam, mikor a vasúttól Jergusovóba ment.

— Mikor? — kérdezte Kiti meglepetve.

— Kocsin ment Jergusovó felé, — szólott Levin, érezvén, hogy milyen nagyokat nyel a boldogságtól, mely egész lelkét elárasztotta. „És hogy’ merészelttem én evvel a megindító teremtéssel valami olyanak a gondolatát hozni kapcsolatba, a mi nem maga az ártatlanság! És, úgy látszik, az, a mit Alexandrovna Darja mondott, csakugyan igaz“, — gondolta magában.

Arkágyevics Sztepán kézenfogta őt és odavezette Kareninhez.

— Engedjék meg, hogy megösmertessem önöket egymással. — És kölcsönösen megnevezte őket.

— Nagyon örülök, hogy ismét láthatom, — mondotta Alexandrovics Alexej hidegen, s kezét szorított Levinnel.

— Önök ismerik egymást? — kérdezte Arkágyevics Sztepán csodálkozva.

— Három órát töltöttünk együtt a vasúton, — mondotta Levin mosolyogva, — de a végén úgy váltunk el, mint az álarczos-bálban, a nélkül, hogy kölcsönösen lepleztük volna egymást, — én legalább . . .

— No lám! Parancsoljanak, kérem, — szólott Arkágyevics Sztepán, az ebédlő felé mutatva.

A férfiak bementek az ebédlőbe és odaléptek az íze-
lítő-asztalhoz, mely hatféle likörrel, ugyannyi fajta, kis
ezüst lapátkával vagy a nélkül odaállított sajttal, kaviár-
ral, heringgel, mindenféle conservekkel, tányérokka és
apró karajakra vágott francia kenyérral volt elborítva.

A férfiak ott álltak az illatos likörök és ízelítők kö-
rül, s az ebédre való várakozás közben Koznysev Ivá-
novics Szergejnek, Kareninnek és Peszczovnak Lengyel-
ország eloroszosításáról folytatott vitájában is némi szü-
net állott be.

Ivánovics Szergej, a kinél jobban senki sem értett
hozzá, hogy a legelvontabb és legkomolyabb vita meg-
szakítására teljesen váratlanul egy kis szellemességgel
álljon elő s evvel a vitázók hangulatán egyet fordítson,
ezt most is megcselekedte.

Alexandrovics Alexej azt bizonyította, hogy Len-
gyelország eloroszosítása csak a legmagasabbrendű el-
vek alapján mehet végbe, a melyeket az orosz közigaz-
gatásnak volna hivatása érvényesíteni.

Peszczov váltig ragaszkodott ahhoz, hogy egy nép
csak abban az esetben assimilálhat magához egy mási-
kat, ha számra nézve amannál jóval sűrűbb.

Koznysev ezt is, azt is elősmerte, de megszorítá-
sokkal. Mikor a fogadó-szobából kijöttek, Koznysev,
hogy a vitának véget vessen, mosolyogva így szólt:

— Így tehát az idegenek eloroszosítására csak egy
mód van, — minél több gyereket produkálni. Lám, mi
ketten az öcsémnel nagyon rosszul működünk. De önök,
feleséges uraim, és különösen ön, Arkágyevics Sztepán,
teljes hazafiassággal működik: hány gyermeke is van
már?

Mind elnevelték magukat, de különösen jóízű ka-
czagott Arkágyevics Sztepán.

— Csakugyan, ez a legjobb módszer! — mondta,
egy darab sajtot majszolva, miközben valami egészen
különös fajta likört töltött a felé nyújtott pohárkába. Ez
a tréfa csakugyan véget vetett a vitának.

— Ez a sajt nem rossz. Parancsolnak? — szólott a
házigazda. — Te talán bizony megint tornásztál? — for-
dult oda Levinhez, és balkezeivel megtapogatta az izmait.

Levin elmosolyodott, megfeszítette a karját, mire Arkágyevics Sztepán ujjai alatt, mint valami kerek sajt-darab, egy aczélos csomó emelkedett föl a kabát finom szövete alól.

— Ez aztán byceps! Akárcsak Sámson!

— Azt tartom, a medvevadászathoz kell is, hogy az embernek nagy ereje legyen, — mondotta Alexandrovics Alexej, a kinek csak vajmi homályos sejtelmek voltak a vadászatról, s letörvén egy pókháló-finomságú kenyérbél-szeletet, vaját kent rá.

Levin elmosolyodott.

— Éppenséggel nem. Sőt ellenkezőleg, medvét akár egy gyermek is ölhet, — szólott, miközben könnyed meghajlással tért ki a hölgyek elől, a kik a ház asszonyával együtt az asztal felé tartottak.

— Azt hallom, hogy ön most lőtt egy medvét? — szólott Kiti, a ki mindenképpen iparkodott a villájára kapni egy bakafántos és csúszós gombát, s meg-megrázta a csipkéit, a melyek alól ki-kifehérlettek a kezei. — Hát van önök felé medve? — tette hozzá, s úgy félig feléje fordította bájosan mosolygó fejcskékjét.

Voltaképpen semmi különöset se mondott, és mégis milyen, szavakkal ki se fejezhető jelentősége volt reá nézve minden nangjának, ajkai, szemei és kezei minden mozdulatának! Volt benne bocsánatkérés, bizalom, gyöngédség, szelíd és félnék gyöngédség, ígéret és remény, iránta való szerelem, a melyben lehetetlen volt nem hinnie, s a mely őt a boldogság érzésével szinte fojtogatta.

— Nem, a tveri kormányzóságban utaztunk. Onnan visszatérve, a vonaton találkoztunk az ön beau frère-jével, illetve beau-frère-jének a sógorával, — mondotta mosolyogva. — Furcsa egy találkozás volt ez.

Vidáman és mulattatóan mesélte el, a mint egész éjjel nem aludt, s kurta bekecsben berontott Alexandrovics Alexej szakaszába.

— A kalauz az öltözetem mián ki akart vezetni; de erre aztán elkezdtem kissé nagy hangon beszélni, és . . . ön is, — mondotta, Kareninhez fordulva, a kinek ellefejtette a nevét, — a bekecsem miatt ki akarta tenni a szü-

römet, de később mégis a védelmemre kelt, a miért most is nagyon hálás vagyok.

— Egyáltalában az utasok jogai a hely megválasztása terén még nagyon határozatlanok, — mondotta Alexandrovics Alexej, miközben megtörölte a szalvétájával ujjai végét.

Ivánovics Szergej, a ki a háziasszonynyal beszélgetett, félfüllel az öcscsét hallgatta és rá-rásandított. „Ugyan mi lelte ma? Olyan diadalmaskodó benyomást tesz”, — gondolta magában. Nem tudta, hogy Levin úgy érezte, mintha szárnyai nőttek volna. Levin csak annyit tudott, hogy Kiti őt hallgatta, s hogy szívesen hallgatta. És ez volt az egyetlen, a mi őt foglalkoztatta. Nemcsak ebben a szobában, de az egész világon, csak ő maga, — a ki óriási jelentőségre emelkedett a saját szemében, — és Kiti létezett most az ő szemében. Óriási magasságban érezte magát, a melytől szédült a feje, s ott valahol mélyen és messze nyüzsögtek mind ezek a jó és derék Kareninek, Oblonszkijak és az egész világ.

Arkágyevics Sztepán teljesen észrevétlenül, rájuk se pillantva, hanem úgy, mintha másként már nem is helyezhette volna el őket, Levint és Kítit egymás mellé ültette.

— Te pedig akár ide is ülhetsz, — mondotta Levinnek.

Az ebéd épp oly pompás volt, mint az edények, a melyeknek Arkágyevics Sztepán nagy kedvelője volt. A Marie-Louise-levés pompásan sikerült; az apró, omlós pástétomok, melyek szinte elolvadtak a szájban, kifogástalanok voltak. Két inas és Matvjej, fehér nyakkendőben, szinte észrevétlenül, fürgén, és teljes csöndben végezték a teendőiket az ételek és italok körül. Anyagi szempontból sikerült az ebéd; de nem kevésbé sikerült nem anyagi szempontból is. Az általános vagy részleges társalgás egy pillanatra se szünetelt és az ebéd vége felé annyira élénk lett, hogy asztalbontáskor a férfiak pezsgő vitába merülve keltek föl a helyükről, és még Alexandrovics Alexej is szinte belemelegedett.

X.

Peszczov szeretett a végletekig vitatkozni, és nem érte be Ivánovics Szergej szavaival, annál is inkább, mert érezte a maga véleményének a helytelenségét.

— Én nem értettem ám, — szólalt meg a leves után, Alexandrovics Alexejhez fordulva, — pusztán csak a népesség sűrűségét, hanem a sűrűséget ennek az alapjaival, nem pedig elvekkel kapcsolatban.

— Nekem úgy tetszik, — felelt Alexandrovics Alexej kelletlenül és bágyadtan, — hogy ez egy és ugyanaz. Az én nézetem szerint csak az a nép tud egy másikra hatással lenni, mely magasabb fokán áll a fejlődésnek, mely . . .

— De hiszen éppen ez a kérdés, — vágott közbe mély basszus hangján Peszczov, a ki mindig sietett beszélni, és úgy látszik, mindig egész lelkét beletette abba, a mit mondott. — vajon mi az a magasabb fejlődés? Vajon az angolok, a francziák vagy a németek állanak-e a fejlődés magasabb fokán? Vajon melyik fogja a másikat asszimilálni? Azt látjuk, hogy a Rajna vidéke elfrancziásodott, pedig a németek nem állanak alacsonyabb fejlődési fokon! — kiáltott föl. — Itt valami egészen más törvénynek kell uralkodnia!

— Nekem úgy tetszik, hogy a befolyás mindig a valódi műveltség részén van, — jegyezte meg Alexandrovics Alexej, s könnyedén fölhúzta a szemöldökét.

— De vajon hol keressük a valódi műveltség ösmertető jeleit? — kérdezte Peszczov.

— Én azt hiszem, hogy ezek a jelek ösmertesek, — felelt Alexandrovics Alexej.

— De vajon teljesen ösmertesek-e? — szólt bele Ivánovics Szergej finom mosolylyal. — Mert általában elösmerek, hogy valódi műveltség csakis a tisztán classikus lehet; de e mellett mindkét részről elkeseredett küzdelmet látunk, s annyi tagadhatatlan, hogy az ellentábor is erős érvekkel áll elő a maga javára.

— Ön, Ivánovics Szergej, a classicismus híve. Pa-

rancsol egy kis vöröset? — mondotta Arkágyevics Sztepán.

— Én sem az egyik, sem a másik irányú műveltség mellett nem foglalok állást, — szólott Ivánovics Szergej, leereszkedő mosolylyal, mintha gyermekkel beszélt volna, s odatartotta a poharát, — én csak azt mondom, hogy mindakét fél erős érvekkel rendelkezik, — folytatta, Alexandrovics Alexejhez fordulva. — Én a nevelésemnél fogva a classicismus híve vagyok, de ebben a vitában nem igen tudom a helyemet megtalálni. Meggyőző érveket nem látok arra nézve, miért kelljen a gyakorlatival szemben a classikus műveltségnek előnyt adni.

— Pedagógiai szempontból a természettudományoknak éppen olyan a befolyásuk, — kapta föl Peszcov. — Vegyük csak akár a csillagászatot, akár a növénytant vagy állattant, a maga általános törvényeken alapuló rendszerével!

— Evvel nem tudok egészen egyetérteni, — felelt Alexandrovics Alexej. — Nekem úgy tetszik, lehetetlen el nem ösmerni azt, hogy már maga a nyelvformák tanulmányozásának a folyamata is különösen előnyös hatással van a szellemi fejlődésre. Ezenkívül tagadhatatlan az is, hogy a classikus írók hatása a legnagyobb mértékben erkölcsös, míg a természettudományok oktatásával, sajnos, szoros kapcsolatban vannak azok a hazug és káros tanok, a melyek a mi korunk rákfenéi.

Ivánovics Szergej akart valamit mondani, de Peszcov az ő mély basszus hangján megelőzte. Nagy tüzzel kezdte bizonyítgatni ennek a fölfogásnak a téves voltát. Ivánovics Szergej nyugodtan várta, míg szóhoz jut, s nyilván már készen tartogatta meggyőző válaszát.

— De lehetetlen meg nem engedni, — szólalt meg Ivánovics Szergej, finoman mosolyogva és Kareninhez fordulva, — hogy rendkívül nehéz ezeknek és a többi tudomány-ágaknak összes előnyeit és hátrányait pontosan mérlegelni, s hogy az a kérdés, vajon melyiknek adjunk előnyt, nem lett volna oly hamar és végérvényesen eldönthető, ha a classikus műveltség részén nem

volna ott az az előny, a melyre ön éppen az imént rámutatott: az erkölcsi, — disons le mot, — az antinihilistikus befolyás.

— Kétségkívül.

— Ha az antinihilistikus befolyásnak ez az előnye nem szólna a classikus tudományok mellett, úgy mindkét fél érveit jobban megfontoltuk és gondosabban mérlegeltük volna, — szólott Ivánovics Szergej finom mosolylyal, — s helyt adtunk volna mindakét irányzatnak. De most tudjuk, hogy a classikus műveltségnek ezekben a piluláiban megvan az antinihilismus gyógyító ereje, s így bátran rendeljük a betegeinknek... De mi lenne e nélkül a gyógyító erő nélkül? — fejezte be mosolyogva.

Ivánovics Szergej piluláinál valamennyien elneveték magukat, és különösen hangosan kaczagott Turovczyn, a ki végre megérte azt a furcsaságot, a melyre a vita egész folyama alatt várakozott.

Arkágyevics Sztepán, a mikor meghívta Peszczovot, nem csalatkozott. Peszczov jelenlétében egy pillanatilag se szünetelhetett a tartalmas és okos társalgás. Alig hogy Ivánovics Szergej az élczével bezárta a vitát, Peszczov legott újat kezdett.

— Avval sem igen érthet egyet az ember, — mondotta, — hogy a kormánynak ez volna a célja. A kormányt nyilván csak általános szempontok vezérlik, s ezért teljes közönyösséggel viseltetik az alkalmazott rendszabályok esetleges hatásai iránt. Így például a nőnevelés kérdését tulajdonképpen rendkívül veszedelmesnek kellene tartani, s a kormány mégis női-tanfolyamokat létesít s az egyetemeket is megnyitja a nők előtt.

Igy azután a társalgás legott új tárgyra, a nőnevelésre tért át.

Alexandrovics Alexej annak a nézetének adott kifejezést, hogy a nőnevelést rendszerint összezavarják a nőemancipáció kérdésével, s egyedül ez az oka annak, hogy azt károsnak is lehet tartani.

— Én ellenkezőleg azt hiszem, hogy ez a két kérdés elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással, — mondotta Peszczov, — ez circulus vitiosus. A nő a műveltség

hiánya révén van jogaitól megfosztva, a műveltség hiánya pedig a jog hiányának a következménye. Nem szabad feledni, hogy a nők leigázása oly nagyfokú és régi, hogy sokszor el se tudjuk képzelni azt az örvényt, mely őket tőlünk elválasztja, — mondotta.

— Ön jogokról beszélt, — szólott Ivánovics Szergej, bevárván, míg Peszczov elhallgatott, — jogokról, a melyeknél fogva a nők esküdtek, községi bizottsági tagok, törvényszéki elnökök, tisztviselők, parlamenti tagok lehessenek...

— Kétségtől kivül.

— De ha a nők egyes, kivételes esetekben be is tölthetnek ilyen állásokat, nekem mégis úgy tetszik, hogy ön helytelenül használta a „jogok“ kifejezést. Helyesebb lett volna tán azt mondani: kötelelességek. Abban tán mindenki egyetért, hogy mikor az ember valami hivatalt visel, esküdt, bizottsági tag vagy távirda-tiszt, úgy érzi, hogy köteletséget teljesít. Ezért helyesebb volna, ha úgy fejeznék ki magukat, hogy a nők kötelezettségek elvállalására törekednek, még pedig teljesen törvényes alapon. És evvel az óhajtásukkal, hogy az általános férfi-munkában segédkezet nyújtsanak, az embernek csak rökonszenveznie kell.

— Tökéletesen igaz, — tódította Alexandrovics Alexej. — A kérdés, azt hiszem, csak az, vajon képesek-e ők ezeknek a kötelelességeknek a teljesítésére.

— Alkalmasint nagyon is képesek lesznek, — állította Arkágyevics Sztepán, — ha általánossá lesz köztük a műveltség. Hiszen látjuk...

— És a közmondás? — szólott a herczeg, a ki már régóta figyelt a társalgásra, s apró gúnyos szemeit csillogtatta, — a leányaim előtt tán kimondhatom: hosszú haj...

— A négerekről is éppen így gondolkoztak, mielőtt őket fölszabadították! — kiáltott föl Peszczov bosszúsan.

— Én csak azt tartom furcsának, hogy a nők újabb kötelezettségeket keresnek, — jegyezte meg Ivánovics Szergej, — míg mi, sajnos, azt látjuk, hogy a férfiak megiparkodnak alóluk kibújni.

— Kötelezettségeket keresnek, de jogokkal összekötvé; hatalmat, pénzt, tiszteletet, — ezt keresik a nők, — mondotta Peszczov.

— Ez éppen annyi, mintha én jogot követelnék arra, hogy szoptatós dajka lehessenek, és sértve érezném magamat az által, hogy a nőknek fizetnek ezért, nekem meg nem, — szólott az öreg herczeg.

Turovczyn hangos kacagásban tört ki, Ivánovics Szergej pedig csak azt sajnálta, hogy ezt nem ő mondta. Alexandrovics Alexej is elmosolyodott.

— Igen, csakhogy a férfi nem tud szoptatni, — szólott Peszczov, — a nő pedig . . .

— Dehogy is nem, egyszer egy angol a hajón maga szoptatta a gyermekét, — vetette ellen az öreg herczeg, a ki megengedte magának ezt a szabadosságot a leányai előtt.

— A hány ilyen angol van a világon, ugyanannyi nőből lesz hivatalnok, — jegyezte meg Ivánovics Szergej.

— Igen, de hát mit csináljon az a leány, a kinek nincsen családja? — szólott közbe Arkágyevics Sztepán, eszébe jutván Csibiszova, a ki egész idő alatt a szemel előtt lebegett, miközben Peszczovnak igazat adott s őt támogatta.

— Ha egy ilyen leánynak az életét alaposan szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy a maga jószántából hagyta el vagy a maga, vagy a nénye családját, a hol női munkakört találhatott volna, — mondotta ingerülten Alexandrovna Dárja, a ki váratlanul beleelegyedett a tárgyalásba és nyilván sejtette, hogy miféle leányra gondolt Arkágyevics Sztepán.

— De mi védelmére kelünk az elveknek, az eszményeknek! — felelt Peszczov csengő hangon. — A nő jogot akar ahhoz, hogy független és művelt lehessen. Őt annak a tudata, hogy ez lehetetlen, feszélyezi, lesújtja.

— Engem meg feszélyez és lesújt az, hogy nem fogadnak meg valami lelenczházban szoptatós dajkának, — ismételte az öreg herczeg Turovczyn nagy öröme, a ki nevetés közben egy szál spárgának a vastagabb végét ejtette bele a mártásba.

Kitit és Levint kivéve, mindenki résztvett az általános társalgásban. Eleinte, mikor arról a befolyásról beszéltek, a melylyel egyik nép a másikra lehet, Levinnek önkéntelenül eszébe jutott az, a mi mondanivalója ebben a tárgyban volt; de ezek a gondolatok, a melyek annakelőtte oly fontosak voltak reá nézve, most szinte csak úgy félálomban villantak meg a fejében, a nélkül, hogy csak legkevesébbé is érdekelték volna. Sőt még azt is kissé furcsának találta, hogy mért beszélnek olyan nagy tüzzel valamiről, a mire senkinek sincsen szüksége. Kitit is, úgy látszott, kellett volna, hogy érdekelje az, a mit a nők jogairól és neveléséről beszéltek. Hányszor gondolkodott erről, eszébe jutván külföldi barátnőjének, Varenjának, nyomasztó rabsága, hányszor eltűnődött azon is, mi lesz ő belőle, ha nem megy férjhez, és hányszor vitatkozott erről a nényével! De most az egész legkevesébbé sem érdekelte. Ő egész külön társalgást folytatott Levinnel, de nem is volt ez társalgás, hanem valami titokzatos lelki közlekedés, mely perczről-perczre szorosabban összefűzte őket, s mindkettőjükben valami örömteljes rémületnek az érzései keltette föl az iránt az ösmeretlen iránt, a melynek a légkörébe belépendők voltak.

Eleinte Levin, Kitinek arra a kérdésére, hogy a mult évben hogy' láthatta meg őt a kocsiban, elmondta neki, hogy a szénagyűjtésről ment hazafelé az országúton és úgy találkozott vele.

— Ez nagyon, de nagyon korán reggel volt ám. Ön alkalmasint csak akkor ébredt föl. A mamája még aludt a kocsi szögletében. Csudaszép reggel volt. Én megyek és gondolom magamban: vajon ki lehet az abban a négyes fogatban? Pompás egy négyes volt, csengőkkel teleaggatva, ... ön egy pillanatra fölbukkant előttem, s látom, a mint ott ül az ablakban, így ni, mindkét kezével a főkötőjének a szalagjait tartja, és valamin rettenetesen eltűnődik, — mondotta mosolyogva. — Óh, be szeretném tudni, vajon mire gondolt akkor. Valami fontos dologra?

„Jaj, nem voltam-e kóczyos?“ — gondolta magában

Kiti, de látván azt az elragadtatással teljes mosolyt, a melyet Levin arcán ezeknek a részleteknek az emléke földézett, érezte, hogy ellenkezőleg, az a benyomás, a melyet akkor tett rá, nagyon is kedvező volt. Elpirult és örömteljesen elmosolyodott. — Igazán nem emlékszem.

— Milyen jót nevet Turovczyn! — szólott Levin s valósággal gyönyörködött nedves szemeiben és a kaczagástól rázkódó testében.

— Rég ösmeri? — kérdezte Kiti.

— Ki ne ösmerné őt!

— Úgy látom, rossz embernek tartja.

— Nem rossznak, csak jelentéktelennek.

— Pedig nem igaz! És most tüstént, ne gondolkozzék többé róla így! — mondotta Kiti. — Én is nagyon alantas véleménynyel voltam felőle, pedig rendkívül kedves és csodálatosan jó ember. Valóságosan arany szíve van.

— Mi nagyon jó barátságban vagyunk vele. Én igen jól ösmerem. A múlt télen, kevéssel azután, . . . hogy ön itt volt nálunk, — mondotta bűnbánó és egyúttal bizalomteljes mosolylyal, — Dollinak a gyermekei mind vörhenybe estek, s ő valahogyan betévedt hozzá. És képzelje csak, — folytatta suttogva, — annyira megsajnálta Dollit, hogy ott maradt és segített neki a gyermekeket ápolni. Úgy bizony, és teljes három hetet töltött a házukban, s mint a dajka, úgy gondját viselte a gyermekeknek.

— Éppen Turovczynról beszélek Dmitrievics Konsztantinnak, . . . mikor vörheny volt a házatokban, — mondotta, a néniéhez hajolva.

— Biz' az csudálatos, gyönyörű dolog volt! — szólott Dolli, rápillantván Turovczynra, — a ki sejtette, hogy róla beszélnek, — és szeliden rámosolygott. Levin még egy pillantást vetett Turovczynra és csodálkozott rajta, hogy' nem tudta már eddig is ennek az embernek minden jó tulajdonságát felfedezni.

— Bocsánat, bocsánat, soha nem fogok többé rosszat gondolni az emberekről! — mondotta vidáman, teljes őszinteséggel kimondván azt, a mit akkor éppen érzett.

XII.

A nők jogairól megindított vita folyamán a jogoknak a házasságban való egyenlőtlensége kapcsán, a hölgyek jelenléte szempontjából csiklandós kérdések is merültek föl. Ebéd alatt Peszczov több ízben érintette ezeket a kérdéseket, de Ivánovics Szergej és Arkágyevics Sztepán óvatosan kitértek előlük.

Mikor fölkeltek az asztaltól s a hölgyek kimentek, Peszczov nem ment utánuk, hanem odafordult Alexandrovics Alexejhez, s elkezdte előtte ennek az egyenlőtlenségnek a legfőbb okát fejtegetni. A házastársak egyenlőtlensége, az ő nézete szerint, abban volt, hogy a nő és a férj hűtelensége sem a törvény, sem a közvélemény előtt nem bűnhődik egyformán.

Arkágyevics Sztepán szájon odament Alexandrovics Alexejhez és szivarral kínálta meg őt.

— Köszönöm, nem dohányzom, — felelt Alexandrovics Alexej nyugodtan, s mintegy szándékosan meg akarván mutatni, hogy nem fél ettől a vitától, hideg mosollyal Peszczovhoz fordult:

— Én azt hiszem, hogy az ilyen fölfogásnak a dolgok természetes rendjében van az alapja, — mondotta, s be akart menni a fogadó-szobába; de ekkor váratlanul megszólalt Turovczyn s Alexandrovics Alexejhez fordult:

— Méltóztatott talán hírét hallani Prjacsnikovnak? — szólott Turovczyn, a ki a pezsgőtől egészen fölélléknült s már régóta csak alkalomra várt, hogy a nyomasztó hallgatást megtörhesse. — Prjacsnikov Vaszja, — mondotta piros és nedves ajkainak jóságos mosolyával és tüntetőleg a fővendég, Alexandrovics Alexej felé fordult, — ma hallottam, hogy Tverben párbajozott Kvitszkijvel és agyonlőtte.

Valamint mindig úgy látszik, mintha az ember szinte szándékosan a fájó testrészét ütné meg, úgy Arkágyevics Sztepán is úgy érezte, hogy ma a társalgás valami szerencsétlen véletlen folytán minden pillanatban Alexandrovics Alexejnek egy-egy fájdalmas sebéét érin-

tette. Megint el akarta vezetni a sógorát, de maga Alexandrovics Alexej kíváncsian megkérdezte:

— Miért párbajozott Prjacsnikov?

— A feleségéért. Legény volt a talpán! Kihívta és agyonlőtte!

— Áá! — szólott Alexandrovics Alexej egykedvűen, s fölhúzván a szemöldökét, átment a fogadó-szobába.

— Mennyire örülök, hogy eljött, — mondotta neki Dolli félénk mosolylyal, a mint a közbeneső szobában találkozott vele; — beszédem volna önnel. Ülünk le tán itten.

Alexandrovics Alexej az egykedvűségnek avval a kifejezésével, a melyet fölhúzott szemöldökei kölcsönöztek az arczának, leült Alexandrovna Darja mellé és kényeszeredetten elmosolyodott.

— Annál is szívesebben, — szólott, — mert én is szíves elnézését akartam kérni, hogy azonnal távozhassam. Holnap ugyanis már utaznom kell.

Alexandrovna Darja erősen meg volt győződve Anna ártatlanságáról, és érezte, hogy sápad és ajkai remegnek a haragtól, mely ez iránt a hideg és érzéketlen ember iránt elöntötte, a ki oly nyugodtan el volt szánva, hogy az ő ártatlan barátnőjét tönkretégye.

— Alexandrovics Alexej, — kezdte s kétségbeesett elszántsággal nézett a szeméi közé, — én kérdezősködtem Anna fölől, s ön nem felelt nekem. Hogy' van?

— Úgy tetszik, hogy egészséges, Alexandrovna Darja, — felelt Alexandrovics Alexej, a nélkül, hogy rá-nézett volna.

— Alexandrovics Alexej, bocsásson meg, tán nincs is hozzá jogom . . . de én épp úgy szeretem Annát, mintha a testvérem volna; kérem, könyörgök, mondja meg, mi történt önök között? Mivel vádolja őt?

Alexandrovics Alexej összeránczolta a homlokát, és csaknem behunyván a szeméit, lehorgasztotta a fejét.

— Fölteszem, hogy az ura elmondta önnek azokat az okokat, melyek következtében én szükségesnek tartom, hogy Arkágyevna Annával való eddigi viszonyomat megváltoztassam, — szólott, a nélkül, hogy a szemébe

nézett volna, s bosszús pillantást vetett Scserbaczkijra, ki éppen akkor ment arra a fogadó-szoba felé.

— Nem hiszem, nem hiszem, nem hihetem! — tört ki Dolli egy erélyes mozdulattal, miközben összekulcsolta maga előtt csontos kezeit. Gyorsan fölkelte és rátette a kezét Alexandrovics Alexej karjára. — Itt folyton zavarnak. Menjünk tán amoda.

Dolli izgatottsága hatott Alexandrovics Alexejre. Fölkelte és engedelmesen ment utána a tanuló-szobába. Leültek egy asztalhoz, melynek viaszkos vászon-húzata tollkással össze-vissza volt metélve.

— Nem hiszem és nem hiszem! — mondotta Dolli, iparkodván elkapni az övét kerülő tekintetét.

— Lehetetlen nem hinni — a tényeknek, Alexandrovna Darja, — szólott, különösen hangsúlyozván a *tényeknek* szót.

— De hát mit csinált? — kérdezte Alexandrovna Darja. — Mit csinált voltaképpen?

— Megfeledezett a kötelességeiről és megcsalta az urát. Ezt csinálta, — felelt Alexandrovics Alexej.

— Nem, nem, az lehetetlen! Nem, az Isten szerelméért, ön tévedett, — mondotta Dolli s a halántékait végigsimítván, a kezeivel eltakarta a szemét.

Alexandrovics Alexej hidegen mosolygott, pusztán az alkával, evvel is igazolni akarván Dolli előtt is, maga előtt is meggyőződésének a szilárdságát; de ez az izzó védelem, ha nem is ingatta meg őt, de újra fölszaggatta a sebeit. Rendkívül nagy élénkséggel kezdett beszélni.

— Nagyon nehéz tévedni, mikor az asszony maga tesz vallomást az urának. Mikor kijelenti, hogy nyolcz esztendei együttélés, és egy gyermek, hogy mindez tévedés volt, s hogy előlről akarja kezdeni az életet, — mondotta bosszúsan szipákolva.

— Anna és a bűn, — ezt nem tudom egyesíteni, nem tudom elhinni!

— Alexandrovna Darja! — mondotta Alexandrovics Alexej s most már egyenesen belenézett Dolli jószágos és izgatott szeméibe, s érezte, hogy a nyelve önkénytelenül megoldódik, — sokat adnék érte, ha még fo-

roghatna fönn kétség. A mikor még kételkedtem, igaz, hogy akkor is nehéz volt a szívem, de még mindig könnyebb volt, mint most. A mikor kételkedtem, akkor még volt remény; de most már nincs, és én azért mégis mindenben kételkedem. Annyira kételkedem, hogy a fiamat is gyűlölöm és olykor el se hiszem, hogy az én fiam. Nagyon boldogtalan vagyok.

Ezt fölösleges is volt mondania. Alexandrovna Darja, a mint rápillantott az arczára, tisztában volt vele; s nemcsak hogy megsajnálta őt, még barátnőjének az ártatlanságába vetett hite is megrendült.

— Oh, ez rettenetes! De hát csakugyan igaz, hogy elszánta magát a válásra?

— Elszántam magamat az utolsó lépésre. Nem is tehettem mást.

— Nem tehetett mást, nem tehetett mást . . . — szólott Dolli könnyes szemekkel. — Dehogy is nem tehetett mást!

— Hiszen az ilyen természetű fájdalomnál éppen az a borzasztó, hogy az ember nem teheti azt, a mit minden másnál, — csapásnál vagy halálesetnél, — megtehet, hogy viszi a keresztjét csöndes béketűréssel; itt cselekedni kell, — mondotta, mintha csak kitalálta volna a gondolatát. — Ki kell kászolódni abból a megalázó helyzetből, a melybe az ember belesodródott; hármásban élni lehetetlen.

— Értem, teljesen értem, — mondotta Dolli és lehorgasztotta a fejét. Elhallgatott, s magára és családi bánatára kezdett gondolni, és egyszerre egy erélyes mozdulattal fölemelte a fejét s könyörögve összekulcsolta a kezét. — De várjon csak, ön jó keresztény. Gondoljon hát ő rá! Mi lesz ő belőle, ha eltaszítja őt magától?

— Gondoltam, Alexandrovna Darja, még pedig sokat gondoltam, — szólott Alexandrovics Alexej. Piros foltok borították el az arczát, és egyenesen rá voltak szegezve zavaros szemei. Alexandrovna Darja most már egész lelkéből sajnálta őt. — S úgy is tettem, azután, hogy ő maga közölte velem a szégyenemet; hagytam mindent a régiben. Megadtam a módját a javulásnak, s azon voltam, hogy őt megmentsem. És mi lett a vége?

Még a legenyhébb követelésemet, — az illendőség határainak a megtartását sem teljesítette, — mondotta nekihevűlve. — Megmenteni csak azt az embert lehet, a ki nem akar elpusztúlni; de ha a természete annyira romlott, annyira feslett, hogy magát a pusztulást tartja menekülésnek, mitévő legyen az ember akkor?

— Mindent, csak válni ne! — felelt Alexandrovna Darja.

— De hát mi az a minden?

— Nem, ez rettenetes. A senki felesége lesz, és elfog pusztúlni!

— De hát mit tehetek én róla? — szólt Alexandrovics Alexej, s fölrántotta a szemöldökeit és a vállát. A felesége utolsó ballépésére való visszaemlékezés annyira fölháborította, hogy megint olyan hideggé lett, a minő volt a beszélgetés elején. — Nagyon köszönöm a részvétét, de most mennem kell, — mondotta és fölkel.

— Nem, megálljon! Nem szabad őt elveszíténie. Várjon még, magamról akarok még valamit mondani. Én férjhez mentem, s az uram megcsalt; haragomban, féltékenységemben félre akartam dobni mindent, s magam is... De észretértem, és ki volt az, a ki megmentett? — Anna. És íme, megvagyok. A gyermekeim nőnek, az uram kezd visszatérni a családjához, és érzi a hibáját, tisztulásnak, javulásnak indul, s én is élek... Én is megbocsátottam, önnek is meg kell bocsátania!

Alexandrovics Alexej csak hallgatta, de szavainak immár semmi hatásuk se volt rá. Újra föltámadt a lelkében annak a napnak minden haragja, a melyen magát a válásra elszánta. Megrázta magát, s hangos, átható hangon így szólt:

— Megbocsátani nem tudok, nem is akarok, de meg igazságtalannak is tartanám. Én megtettem mindent ezért az asszonyért, s ő mindent letiport a sárba, mely oly annyira rokon vele. Én nem vagyok rossz ember, soha, senkit se gyűlöltem, de őt lelkem minden erejével gyűlölöm, és sokkal inkább gyűlölöm, mind azért a rosszért, a mit velem tett, semhogy meg tudnék neki bocsátani! — mondotta hangjában a harag könnyeivel.

— Szeressed azokat, a kik gyűlölnek téged . . . —
suttogta Alexandrovna Darja hátortalanúl.

Alexandrovics Alexej megvetően elmosolyodott. Ezt ő régen tudta, de ez az ő esetére nem volt alkalmazható.

— Szeressed azokat, a kik gyűlölnek téged, de szeretni azokat, a kiket én gyűlölök, — az lehetetlen. Bocsásson meg, hogy így fölizgattam. Elég mindenkinek a maga baja! — S erőt vevén magán, Alexandrovics Alexej nyugodtan elbúcsúzott és elment.

XIII

Mikor az asztaltól fölkeltek, Levin szeretett volna bemenni Kiti után a fogadó-szobába; de attól félt, nem lesz-e neki kellemetlen, ha olyan feltűnően kezdi őt körülgetni. Ottmaradt tehát a férfiak közt, részt vett az általános társalgásban, s a nélkül, hogy ránézett volna Kiti-re, minden mozdulatát, minden pillantását, és a fogadó-szobának azt a pontját, a hol éppen volt, megérezte.

Legott, a legcsekélyebb megerőltetés nélkül beváltotta azt az ígéretét, a melyet neki tett: hogy mindenki-ről csak jót gondol és mindenkit szeretni fog. Szoba került a birtokközösség, a melyben Peszczov valami különös elvet látott, a melyet ő fő-elvnek nevezett el. Levin nem értett egyet se Peszczovval, sem a bátyjával, a ki valahogyan a maga módja szerint el is ősmerte, meg nem is az orosz birtok-közösség jelentőségét. De azért beszélt velük, csak azon iparkodván, hogy őket egymással kibékítse és vitájuknak valamelyest az élet vegye. Legkevésbé sem érdekelte az, a mit mondott, még kevésbé az, a mit azok beszéltek, s mindössze csak egy vágya volt, az, hogy valamennyien jól és kellemesen érezzék magukat. Most már tudta, hogy mi az az egy, a mi ő rá nézve fontos. És ez az egy eleinte ott volt a fogadó-szobában, majd elkezdett közeledni s az ajtóban megállt. Ő, a nélkül, hogy megfordult volna, érezte reá szegzett pillantását és mosolyát, s lehetetlen volt meg nem

fordulnia. Ott állott az ajtóban Scserbaczkij-val és őt nézte.

— Azt hittem, a zongorához megy, — mondotta odalépve hozzá. — Lássá, ez az, a mi annyira hiányzik nekem falun: a zene.

— Nem, csak azért jöttünk, hogy önt kihívjuk, — felelt Kiti, megajándékozván őt egy mosolyával, — én nagyon köszönöm, hogy idejött. Ugyan mi élvezet is van a vitatkozásban? Úgy se győzi meg egyik a másikat soha.

— Az már igaz, — mondotta Levin, — legnagyobb részt úgy van, hogy az ember csak azért vitatkozik a legnagyobb hévvel, mert sehogy' se tudja megérteni, mit akar az ellenfele bizonyítani.

Levin, még a legokosabb emberek közt való vitatkozásokban is nagyon gyakran megfigyelte, hogy óriási erőlködés, töméntelen sok logikai finomság és szószaporítás után a vitatkozók végre is annak ébredtek tudatára, hogy azt, a miről oly kitartóan iparkodtak egymást meggyőzni, már réges-régen, a vita elején tudták, de hogy mind a ketten mást szerettek, s hogy mit, azt nem akarták elárúlni, nehogy a rövidebbet húzzák. Gyakran tapasztalta, hogy a vita folyamán néha az ember megérti, hogy mit akar az ellenfele, s egyszerre maga is elfogadja azt a fölfogást, egyetért vele s ilyenkor az összes érvek, miután szükségtelenek, egyszeriben elesnek; de tapasztalta olykor az ellenkezőt is: végre kimondja az ember, hogy mit akar, s hogy mi az, a mihez érveket gyűjtött, s ha úgy esik, hogy ezt szépen és őszintén mondja ki, ellenfele egyszeriben hozzájárul s beszünteti a vitát. Éppen ezt akarta elmondani.

Kiti összeráncolta a homlokát, iparkodván őt megérteni. De alig, hogy Levin elkezdett magyarázni, legott meg is értette.

— Értem: rá kell jönni, hogy miért száll síkra, mit szeret, akkor lehet csak . . .

Teljesen megértette és ki is fejezte az ő rosszúl kifejezett gondolatát. Levin örömteljesen elmosolyodott, annyira meglepte ez az átmenet a Peszczovval és a bátyjával folytatott szövevényes és szógazdag vitából

a legkomplikáltabb eszméknek ebbe a lakonikus, tiszta és szinte szavak nélkül való közlésébe.

Scserbaczkij elment tőlük és Kiti, oda lépven egy a játékhoz előkészített kártyaasztalhoz, leült mellé, és kezébe vevén a krétát, elkezdett csigavonalakat rajzolni az új, zöld posztóra.

Följújtották a nők szabadságáról és munkaköréről ebéd alatt folytatott társalgást. Levin egyetértett Alexandrovna Darja véleményével, a mely szerint az a leány, a ki nem megy férjhez, mindenkor találhat magának női munkakört a családjában. Ezt a fölfogást avval is támogatta, hogy egyetlen család se lehet meg női segéderők nélkül, hogy minden, akár szegény, akár gazdag családban van és kell lenni dajkának, legyen az bár idegen, vagy a rokonságból való.

— Nem áll, — mondotta Kiti elpirúlva, de annál elszántabban nézett rá őszinte szemeivel, — lehet egy leány olyan helyzetben is, hogy megalázkodás nélkül nem léphet be egy más családba, ő maga pedig . . .

Levin megértette a czélzást.

— Óh, igen! — mondotta, — igen, igen, igen, igaza van, igaza van!

És egyszerre megértette mindazt, a mit Peszczov a nők szabadságáról ebéd alatt mondott, pusztán csak az által, hogy látta Kiti szívében a megalázkodástól való irtózást, és minthogy szerette őt, együtt érezte vele ezt az irtózást és megaláztatást s egyszerre elállt a kifogásaitól.

Elhallgattak. Kiti még mindig rajzolgatott az asztalra. Szelíd fény csillogott a szemeiben. Levin, alárendelvén magát az ő hangulatának, egész lényében a boldogságnak mindinkább fokozódó feszültségét kezdte érezni.

— Óh, telefirkáltam az egész asztalt! — szólott Kiti, s miután letette a krétát, olyan mozdulatot tett, mintha föl akarna kelni.

„Hogy’ maradjak most itt egyedül, ő nélküle?“ — gondolta magában Levin rémülten s kezébe vette a krétát. — Várjon csak, — mondotta és leült az asztalhoz. — Már rég akartam öntől valamit kérdezni.

Egyenesen belenézett szelíd, bár valamelyest ijedt szeméibe.

— Kérem, csak kérdezzen.

— Íme, — mondotta, és leírta a következő kezdőbetűket: m, a, f, n: a, l, a, j, e, h, s, v, cs, a? Ezek a betűk azt jelentették: „mikor azt felelte nekem: az lehetetlen, annyit jelentett ez, hogy soha, vagy csak akkor?” Semmi valószínűség sem volt benne, hogy ezt a komplikált mondatot megértse; de Levin úgy nézett rá, mintha egész élete függne attól, hogy megérti-e, vagy sem.

Kiti komolyan nézett rá, majd összeránczolt homlokával rátámaszkodott a kezére s elkezdte olvasni. Olykor rápillantott s azt kérdezte tőle a tekintetével: „Vajon az-e, a mit én gondolok?”

— Megértettem, — mondotta elpirúlva.

— Ez micsoda szó? — kérdezte Levin az s-re mutatva, mely a: *soha* szót jelentette.

— Ez: *soha*, — mondotta, — csakhogy ez nem igaz!

Levin gyorsan letörülte az asztalról az írást, átadta neki a krétát és fölkel. Kiti a következőket írta: a, n, f, m.

Dolli, mikor ezt a két alakot meglátta, teljesen megvigasztalódott attól a fájdalomtól, melyet neki az Alexandrovics Alexejjel való beszélgetés okozott: Kítit krétával a kezében, a mint félénk és boldog mosolylyal nézett föl Levinre, s az utóbbinak délczeg alakját, a mint tűzben égő s hol az asztalra, hol ő reá szegzett szemekkel hajolt az asztal fölé. Egyszerre fölragyogott az arcza: megértette. Az a négy betű ezt jelentette: „Akkor nem felelhettem másként.”

Bátortalanúl kérdő pillantást vetett rá.

— Csak akkor?

— Igen, — felelt helyette a mosolya.

— És m . . . és most? — kérdezte.

— Ám olvassa el. Azt fogom mondani, a mit óhajtanék. Nagyon óhajtanék! — Leírta a következő kezdőbetűket: h, ö, e, t, f, é, m, t, b, a, a, m, t. Ez annyit jelentett: „ha ön el tudná felejteni és meg tudná bocsátani azt, a mi történt.”

Erre Levin izgatottan remegő ujjakkal fogta a krétát, ketté törte s fölírta a következő szavak kezdő betűit:

„Nekem nincs mit feledni és megbocsátani, én nem szüntem meg önt szeretni.“

Kiti dermedt mosolylyal nézett rá.

— Megértettem, — szólott suttogva.

Levin leült s fölírt egy hosszú mondatot. Kiti ezt is megértette, s a nélkül, hogy megkérdezte volna, úgy van-e, fogta a krétát és tüstént felelt.

Levin sokáig nem tudta kibetűzni, a mit fölírt, s minduntalan a szeme közé nézett. Szinte elhomályosultak a szemei a boldogságtól. Sehogy' se tudta beleilleszteni azokat a szavakat, a melyeket gondolt; de Kiti boldogságtól sűgárvó, bájos szemeiből mindent megértett, a mit tudnia kellett. És fölírt három betűt. De úgyszólván még le sem írta volt és Kiti máris elolvasta, s befejezésül és válaszul oda írta: Igen.

— Talán secretair-t játszottok? — szólott az öreg herczeg hozzájuk lépve. — No, de most menjünk, ha még a színházba is el akarsz jutni.

Levin fölkelte és elkísérte Ktit az ajtóig.

Társalgásuk során elmondottak mindent: elmondták, hogy Kiti szereti őt s majd szól az apjának és az anyjának, s hogy Levin majd megint eljön holnap délelőtt.

XIV.

Mikor Kiti elment és Levin egyedül maradt, olyan nyugtalanság vett rajta erőt, s olyan türelmetlen vágyat érzett arra, hogy a holnapi napot, a mikor újra láthatja őt és örökre egyesülhet vele, mielőbb, de mielőbb megérje, hogy akárcsak a haláltól, úgy megijedt attól a tizen-négy órától, a melyet még nélküle kellett eltöltenie. Föltétlenül beszélnie kellett valakivel, hogy ne maradjon egyedül, hogy meglopja az időt. Arkágyevics Sztepán lett volna a számára a legkellemesebb társ, de ő elment, a mint mondta, valami estélyre, voltaképpen pedig a ballet-be. Levin csak annyit mondhatott neki, hogy boldog s hogy szereti őt, és soha, soha se fogja elfelejteni azt, a mit érette tett. Arkágyevics Sztepán tekintete és mo-

solya meggyőzte Levint arról, hogy ezt az érzést úgy fogta föl, a mint kellett.

— Nos hát, nem volna ideje meghalni? — kérdezte tőle Arkágyevics Sztepán, s meghatottan megszorította a kezét.

— Nnnem! — felelt Levin.

Alexandrovna Darja is, mikor elbúcsúzott tőle, szintén mintha gratulált volna neki, mondván: — Menynyire örülök, hogy megint találkozott Kítivel, meg kell ám becsülni a régi barátságot. — Levint Alexandrovna Darjának ezek a szavai kellemetlenül érintették. Hiszen ő nem foghatta föl, hogy milyen magasan és ő rá nézve hozzáférhetetlenül áll mindez s így nem lett volna szabad ezt említenie. Levin elbúcsúzott tőlök, de hogy ne maradjon egyedül, a bátyjához csatlakozott.

— Te hova mégy?

— Ülésre megyek.

— Veled megyek én is. Lehet?

— Miért ne? Gyerünk, — mondotta Ivánovics Szergej. — Mi lelt ma?

— Velem? A boldogság van velem! — mondotta Levin s leeresztette a kocszi ablakát. — Nem érzed? Milyen fullasztó a levegő. A boldogság van velem! Miért van az, hogy te még nem házasodtál meg?

Ivánovics Szergej elmosolyodott.

— Nagyon örülök, úgy tetszik, nagyon derék le . . . — szólalt meg Ivánovics Szergej.

— Ne szólj, ne szólj, ne szólj! — kiáltott rá Levin s mindkét kezével megmarkolta a bundája gallérját és összecsapta. „Nagyon derék leány“ — ezek olyan egyszerű és közönséges, és az ő érzéséhez éppenséggel nem illő szavak voltak.

Ivánovics Szergej vidám nevetésre fakadt, a mi nála a ritkaságok közé tartozott.

— No, de annyit csak mondhatok tán, hogy nagyon örülök neki?

— Mondhatsz holnap, holnap, de most semmit többet! Semmit, semmit, hallgass, — mondotta Levin, s még egyszer ráborítván bundáját, hozzátette: — Nagyon szeretlek! Nos hát, elmehetek veled az ülésre?

— Persze, hogy el.

— Miről lesz ma szó? — kérdezte Levin még mindig mosolyogva.

Megérkeztek az ülésre. Levin hallotta, a mint a titkár akadozva olvasta a jegyzőkönyvet, a melyet nyilván maga sem értett; de leolvasta az arczáról, hogy milyen kedves, jó és derék ember volt. Ez abból is látszott, a mint a jegyzőkönyv olvasása közben minduntalan kijött a sodrából és belezavarodott. Azután következett a napirend. Bizonyos összegeknek elszámolásáról és bizonyos csöveknek a lefektetéséről vitatkoztak, és Ivánovics Szergej, miután két bizottsági tagnak kissé az elevenére tapintott, hosszasan és nagy sikerrel beszélt valamiről; egy másik tag pedig, a ki egy papirszeletre jegyezgetett, eleinte bátortalanul, később meglehetősen csípősen, de a mellett szelíden felelt neki. Azután Szviazszkij (a ki szintén ott volt), beszélt szépen és előkelően. Levin csak hallgatta őket és tisztán látta, hogy sem azok a bizonyos összegek, sem azok a bizonyos csövek nem voltak meg, s hogy a jelenlévők voltaképpen nem is haragudtak, hanem valamennyien derék és jó emberek voltak, s szépen és simán ment közöttük minden. Nem zavartak senkit és jól érezték magukat. Föltűnt Levinnek az, hogy ma valahogyan mindannyian olyan, szinte áttetszők voltak előtte, és hogy apró jelekből, a melyeket annak előtte észre se vett, most valamennyiüknek a lelkét megösmerte, és tisztán látta, hogy mindannyian olyan jó emberek. Különösen őt úgy szerették ma mind. Ez kitetszett abból is, a hogy' beszéltek vele, s hogy' valamennyien, még az ösmeretlenek is olyan gyöngéden és olyan szeretettel néztek rá.

— Nos, mit szólnsz hozzá, meg vagy elégedve? — kérdezte tőle Ivánovics Szergej.

— Nagyon. Nem is gondoltam, hogy ez olyan érdekes. Pompás, nagyszerű!

Szvijazsszkij oda ment Levinhez és meghívta őt magához teára. Levin sehogy' se tudott visszaemlékezni, hogy miért volt Szvijazsszkijvel olyan elégedetlen és mit akart tőle. Hiszen okos és csodálatosan jó ember volt.

— Nagyon szívesen, — mondotta és kérdezőskö-

dött a felesége és a sógornője után. És valami csodálatos eszmetársulás révén, miután a Szvizjazsszkij sógornője földidézte képzeletében a házasság gondolatát, úgy tetszett neki, hogy senkinek se mondhatná el jobban a boldogságát, mint Szvizjazsszkij feleségének és sógornőjének, s nagyon örült, hogy elmehetett hozzájuk.

Szvizjazsszkij tudakozódott a gazdasága után, mint mindig, úgy most sem tudván elképzelni annak a lehetőségét, hogy találhassanak valamit, a mit Európában még ne ösmernének, de ez most legkevesébbé se volt kellemetlen Levinnek. Ellenkezőleg, úgy érezte, hogy Szvizjazsszkijnak igaza van, s hogy ez az egész dolog semmiség, és egyúttal látta azt a csodálatos finomságot, a melylyel Szvizjazsszkij igazának a kiélezését elkerülte. A Szvizjazsszkij hölgyei is rendkívül kedvesek voltak. Úgy tetszett Levinnek, hogy már valamennyien tudják és együtt érzik vele a boldogságát és csak tapintatból nem beszélnek róla. Egy, két, három óra hosszat elüldögélt náluk, s bár a legkülönfélébb tárgyakról beszélgetett, mindig csak arra gondolt, a mi egész lelkét betöltötte, és észre se vette, hogy rettenetesen úntatta őket, s hogy már rég ideje lett volna aludni menni. Szvizjazsszkij ásítózva kísérte őt ki az előszobába és csodálkozott azon a furcsa állapoton, a melyben a barátját látta. Két óra volt éjjél után. Levin visszatért a fogadójába és elrémült arra a gondolatra, hogy' fogja a türelmetlenségével a még hátralevő tíz órát eltölteni. A soros inas, a ki még fönn volt, gyertyát gyújtott neki és ki akart menni, de Levin visszahívta. Ez az inas, Jegor nevű, a kit Levin annakelőtte észre se vett, most rendkívül okos, derék és a mi fő — jó embernek látszott előtte.

— Nos, Jegor, nehéz dolog, úgy-e, virrasztani?

— Mit csináljunk! Ez a kötelességünk. Az uraknak persze kényelmesebb; de így legalább keres az ember.

Kisült, hogy Jegornak családja is van, három fiú és egy leány, a ki varrónő, s a kit egy szügyártó segédhez akart férjhez adni.

Levin ebből az alkalomból kifejtette Jegor előtt azt a nézetét, hogy a házasságban a szerelem a fődolog, s

hogy szerelemmel mindig boldog lesz az ember, mert magában hordja a boldogságot.

Jegor figyelmesen végig hallgatta és nyilván teljesen meg is értette Levin fejtegetését, de ennek megerősítéseül azt a Levinre nézve teljesen váratlan megjegyzést kockáztatta, hogy ő, mikor jó embereknél szolgált, mindig meg volt elégedve a gazdáival, és a mostanival is meg van elégedve, mind a mellett, hogy francia.

„Csodálatosan jó ember!” — gondolta magában Levin.

— Nos, és mondd csak Jegor, mikor megnősültél, szeretted a feleségedet?

— Hogyne szerettem volna, — felelt Jegor.

És Levin látta, hogy Jegor olyan lelkes hangulatban volt, hogy még legtitkosabb érzelmeit is készült közzélni vele.

— Az én életem is csodálatos ám. Gyermekkorom óta . . . — kezdte el csillogó szemekkel és szemlátomást átragadt rá Levin lelkesedése, mint a hogy' az ásitás is át szokott ragadni egyik emberről a másikra.

De ebben a pillanatban csöngetés hallatszott; Jegor kiment és Levin egyedül maradt. Ebédre csaknem semmit sem evett. Szvijazsszkijéknál se fogadta el a vacsorát és a teát, s ennek ellenére is még csak rá se tudott gondolni a vacsorára. A múlt éjjel nem aludt, de azért eszébe se jutott az alvás. Hűvös volt a szobában, őt azonban forróság gyötörte. Mind a két félablakot kinyitotta s velük szemben leült egy székre. Egy hóval elborított tető mögül lánczokkal díszített, áttört kereszt látszott, fölötte pedig a Szekeres csillag háromszöge s a sárgás fényű Capella csillogott. Elnézte hol a keresztet, hol a csillagokat, mohón szívta magába az egyenletesen a szobába áradó friss és fagyos levegőt, s mintegy álomban követte a képzeletében fölbukkanó alakokat és emlékeket. Négy óra felé a folyosón lépteket hallott és kipillantott az ajtón. Egy Mjaszkin nevű kártyás ösmerőse jött volt haza a klubból. Sötéten és mogorván ballagott s köhécselt. „Szegény boldogtalan!” — gondolta magában Levin s könnyek szöktek a szemébe csupa szeretetből és szájalomból ez iránt az ember iránt. Szeretett

volna beszélni vele s megvigasztalni őt; de eszébe jutván, hogy egy ingben van, meggondolta a dolgot és megint leült a földélablak elé, hogy megfürödjék a friss levegőben és elnézze azt a csodálatos formájú, néma, de azért rá nézve mégis jelentőségteljes keresztet, s azt az égen fölkapaszzkodó sárgás fényű csillagot. Hét óra felé zajogni kezdtek a takarítók, megszólaltak a csengetyűk s Levin úgy érezte, hogy fázik. Becsukta az ablakot, megmosakodott, felöltözött és lement az utcára.

XV.

Még teljesen néptelen volt az utca. Levin elment a Scserbaczkijék házához. A parádés kapu még zárva volt, s aludt mindenki. Visszafordult, megint fölment a szobájába és kávét rendelt. A napos inas, most már nem Jegor, behozta neki. Levin próbált beszédbe ereszkedni vele, de csöngettek s az inas eltávozott. Levin megpróbálta meginni a kávét és kalácsot tömni magába, de a szája határozottan nem tudta, mitévő legyen vele. Kiköpte a kalácsot, magára kapta a felső kabátját s megint elment járni. Tízre járt az idő, mikor másodszor is eljutott a Scserbaczkijék kapujához. Éppen akkor keltek volt föl a házban, s a szakács akkor ment bevásárolni. Várnia kellett tehát, legalább még vagy két órát.

Levin ezt az egész éjszakát és délelőttöt teljes öntudatlanságban töltötte, s az anyagi életviszonyok közül teljesen kiemelve érezte magát. Egész nap nem evett, két éjszaka nem aludt, levetkezve néhány órát töltött a hideg levegőn, és nemcsak hogy frissebbnek és egészségesebbnek érezte magát, mint valaha, hanem úgy rémített neki, mintha a testétől teljesen független volna: izmainak megerőltetése nélkül mozgott és úgy érezte, mintha képes volna mindenre. Meg volt győződve, hogy ha a szükség úgy kívánná, képes volna akár repülni, vagy a házat a sarkából kiemelni. A még hátralevő időt az utcán töltötte, minduntalan az óráját nézte és jobbra-balra tekintgetett.

S a mit akkor látott, azt azután többé soha se látta.

Különösen az iskolába menő gyermekek, a háztetőkről a gyalogjáróra le-leröppenő kékes-szürke galambok, és a liszttel telehintett zsemlyék érdekelték, a melyeket egy láthatatlan kéz rakosgatott ki előtte. Ezeket a zsemlyéket, a galambokat és gyerekeket szinte földöntúli lényeknek látta. És mindez egy és ugyanabban az időben történt: egy kis fiú odaszaladt az egyik galambhoz és mosolyogva nézett Levinre; a galamb, szárnyaival csapkodva elröppent, miközben a levegőben szállongó hópihéék közt meg-megcsillant a napsugárban; egy kis ablakocskából pedig frissen sült kenyér illata áradt szét, s itt rakták ki azokat a zsemlyéket is. Mindez együttvéve olyan szokatlanul kedves volt, hogy Levin előbb elnevette magát, majd sírva fakadt örömeiben. Miután a Gazetnij-pereülokön és a Kiszlovkán át egy nagy kerülőt tett, megint visszament a fogadóba, maga elé tette az óráját és várta a tizenkettőt. A szomszéd szobában gépekről és csalásról beszélgettek, miközben nagyokat köhintettek. Tán nem is tudták, hogy a mutató már a tizenkettő felé közeledik. A mutató végre megérkezett. Levin kiment a följáróra. A kocsisok nyilván már mindent tudtak. Boldog arcczal vették körül Levint s egymással versenyezve ajánlották föl neki a szolgálataikat. Levin azon lévén, hogy a többi kocsist meg ne bántsa, s megígérvén nekik, hogy máskor majd velük fog menni, kiválasztott egyet és elhajtatott Scserbaczkijékhez. A kocsis pompásan festett a kaftánja alól kilátszó, s lucskos, vörös és erőteljes nyakán megfeszülő fehér inggallériával. Ennek a kocsisnak a szánkója magas volt és könnyű, olyan, a milyenen Levin azóta se ment soha, a lova is jó volt, s nagyon iparkodott, de sehogy' se jutott tovább. A kocsis jól ismerte a Scserbaczkijék házát, s miután tiszteletteljesen, begörbített karral az utasához fordult és „tpru“-t kiáltott, a kapuban megállott. Scserbaczkijék kapusa is nyilván már mindent tudott. Látszott szemeinek a mosolyáról és arról, a hogyan ezt mondta:

— Ugyancsak rég nem volt nálunk Dmitrijevics Konsztantin!

Nemcsak hogy mindent tudott, hanem nyilván ujjongott is, és nagy megerőltetésébe került, hogy örömét el-

palástolja. Levin, a mint a nedves, öreg szeméibe bele-
nézett, szinte valami egészen újat fedezett föl a boldog-
ságában.

— Fönn vannak már?

— Parancsoljon! De ezt tessék tán itt hagyni, —
szólt mosolyogva, mikor Levin meg akart fordulni,
hogy a sipkáját elvigye. Ez jelentett valamit.

— Kinek parancsolja, hogy jeientsem? — kérdezte
egy inas.

Az inas, bár fiatal s az újabb inasok közül való és
kissé ficsúros külsejű volt, mégis jó és derék embernek
látszott és alkalmasint szintén mindent tudott már.

— A herczegnének . . . A herczegnek . . . A her-
czegkisasszonynak . . . — dadogta Levin.

Az első, a kit megpillantott, mademoiselle Linon
volt. Éppen keresztülment a termen s az arcza is, a für-
töcskéi is szinte sugárzottak. Alig hogy elkezdett vele
beszélgetni, mikor a szomszéd szobában ruhasuhogás
hallatszott és mademoiselle Linon eltűnt Levin szemei
elől, a kit a boldogság közelségének örömteljes rémülete
fogott el. Mademoiselle Linon elsietett s odament egy
másik ajtóhoz. Alig, hogy eltűnt, a parkettán szapora és
könnyed léptek hallatszottak, s a boldogsága, az élete, ő
maga, lényének a jobbik része, az, a mit oly hosszú idő
óta keresett, a mire oly régóta vágyott, gyorsan, szapo-
rán közeledett. Nem is jött, hanem valami láthatatlan erő
szárnyán libegett felé.

Nem látott egyebet, csak derült és jóságos szemeit,
a melyekben a szerelem örömének ugyanaz a remegése
tükröződött, mely az ő szívét betöltötte. Ezek a szemek
mind közelebből és közelebből csillogtak és a bennük
lobogó szerelmi tűz fényével szinte elvakították őt. Köz-
vetlenül mellette megállt s megérintette őt. A karjai föl-
emelkedtek s a vállalai köré fonódtak.

Kiti megtett mindent, a mit csak tehetett: odasie-
tett hozzá s félénken, gyönyörtől ittasan átengedte magát
neki egészen. Levin megölelte őt s odaszorította az ajkát
az ő csókját kereső ajkaihoz. Kiti sem aludt egész éjjel,
s csak őt várta egész délelőtt.

Az anyja és az apja szó nélkül beleegyeztek, és bol-

dogok voltak az ő boldogságában. Így hát várta őt. Ő akart az első lenni, a ki az ő és a maga boldogságát közli vele. Készült rá, hogy négy szem közt találkozik majd vele és hol megszeppenve, hol szégyenkezve, örült ennek a gondolatnak, s maga se tudta, mit csinál. Meghallotta a lépteit és a hangját s ott várt az ajtóban, míg mademoiselle Linon elment. Ő pedig, nem gondolkozva, nem kérdezve magát, hogyan és miképpen, odament hozzá és megcselekedte azt, a mit megcselekedett.

— Gyerünk a mamához! — mondotta, s megfogta a kezét. Levin sokáig nem tudott szólni, nem annyira azért, mintha attól tartott volna, hogy szavaival érzelmeinek a magasztosságát leszállítja, mint inkább azért, mert a hányszor csak akart valamit mondani, mindannyiszor úgy érezte, hogy szavak helyett a boldogság könnyei törnek ki belőle. Fogta a kezét és megcsókolta.

— Hát csakugyan igaz? — mondotta végre tompa hangon. — Nem tudom elhinni, hogy szeretsz.

Kiti elmosolyodott ezen a „te“-n, és azon a bátortalanságon, a melylyel Levin ránézett.

— Igen! — mondotta lassan és jelentőségteljesen. — Olyan boldog vagyok!

A nélkül, hogy a kezeit eleresztette volna, bement a fogadó-szobába. A hercegné, a mint őket megpillantotta, elkezdett szaporábban lélekzeni és legott sírva fakadt, majd ismét elmosolyodott, s olyan erélyes léptekkel, a minőket Levin éppenséggel nem várt tőle, odasietett hozzájuk, s átkarolta Levin fejét, megcsókolta őt és hulló könnyeivel benedvesítette az arcát.

— Így hát rendben volnánk! Örülök. Szeresd őt. Örülök . . . Kiti!

— Hamarosan tisztába jöttetek! — szólott az öreg herceg, iparkodván közönyösnek látszani; de Levin észrevette, a mint odafordult hozzá, hogy a szemei nedvesek voltak. — Régóta, mindig csak ezt óhajtottam! — mondotta a herceg, s megfogván Levin kezét, odahúzta őt magához. — Én már akkor, a mikor ez a kis csélcsep a fejébe vette . . .

— Papa! — kiáltott föl Kiti, s eltakarta a kezeivel a száját

— Jó, hát nem szólok! — mondotta. — Nagyon, de nagyon . . . örü . . . Oh, milyen ostoba is vagyok én . . .

Megölelte Kitit, megcsókolta az arczát, a kezeit, majd megint az arczát és keresztet vetett rá.

És Levint a szeretetnek egy új érzése fogta el ez iránt, az azelőtt rá nézve idegen ember — az öreg herczeg — iránt, a mint elnézte, hogy Kiti hosszú ideig és gyöngéden hogy' csókogatja húsos kezeit.

XVI.

A herczegné némán mosolyogva ült a karosszékeben; a herczeg odaült mellé. Kiti ott állt az apja széke mellett s még mindig nem eresztette el a kezét. Valamennyien hallgattak.

A herczegné volt az első, a ki mindent szavakba öltöztetett s az összes kérdéseket és gondolatokat az élet gyakorlati kérdéseire váltotta föl. S ez az első pillanatban valamennyiüknek egyformán furcsának és fájdalmasnak tűnt föl.

— Mikor legyen hát a megáldás és kihirdetés? És mikor az esküvő? Mit gondolsz, Alexandr?

— Ott van ő, — szólott az öreg herczeg, Levinre mutatva, — ő most itt a főszemély.

— Mikor? — szólalt meg Levin elpirulva. — Holnap. Ha engem kérdeznek, legyen a megáldás ma, és holnap az esküvő.

— Mon cher, elég a badarságból.

— Nos hát egy hét múlva.

— Olyan, akárcsak megbolondult volna.

— Ugyan már miért?

— No de kérem, kérem! — mondotta a mama, örömteljesen elmosolyodván ezen a sietségen. — És a kelengye?

„Hát csakugyan, még kelengye és más mindenféle is lesz? — gondolta magában Levin rémülten. — Egyébiránt a kelengye, a megáldás és az a mindenféle, — megronthatja-e a boldogságomat? Nem ronthatja azt meg semmi! — Rápillantott Kiti-re, és úgy vette észre, hogy őt

legkevésbbé, de a legkevésbbé se bántotta a kelengye gondolata. — Úgy látszik tehát, hogy ennek így kell lenni“, — gondolta magában.

— Én, persze, nem igen értek hozzá, én csak az óhajtásomat mondtam el, — szólott mentegetőzve.

— Majd még gondolkozunk hát róla. Egyelőre a megáldást és a kihirdetést, azt megcsinálhatjuk. Úgy is lesz.

A hercegné odalépett az urához, megcsókolta és el akart menni, de az visszatartotta és megölelte, s gyöngéden, mint a hogy' a fiatal szerelmesek szokták, többször egymásután, mosolyogva megcsókolta. Az öregek nyilván megzavarodtak egy pillanatra, és hamarosan nem tudták, vajon ők lettek-e megint egymásba szerelmesek, vagy csak a leányuk. Mikor a herceg és a hercegné kimentek, Levin odalépett a menyasszonyához és megfogta a kezét. Most erőt vett magán, és tudott beszélni, — pedig annyi volt a mondanivalója. De azért éppenséggel nem azt mondta, a mit kellett volna.

— Hogy' tudtam én, hogy így lesz! Soha se reményltem; de a lelkem fenekén mindig meg voltam győződve róla. — Hiszem, hogy mindez így volt megírva.

— És én? — szólott Kiti. — Még akkor is . . . — egy pillanatra megakadt, majd jószágos szemével elszántan rá nézett és folytatta, — még akkor is, a mikor eltaszítottam magamtól a boldogságot. Én mindig egyedül csak magát szerettem, de megtévelyedtem. Ezt meg kellett mondanom . . . El tudja-e ezt nekem felejtteni?

— Lehet, hogy jobb volt így. Magának is sokat meg kell ám nekem bocsátania. Be kell vallanom . . .

Egyike volt ez azoknak a dolgoknak, a mikről elhatározta, hogy bevallja neki. Mindjárt első naptól kezdve két dolgot szándékozott neki megmondani: azt, hogy ő nem olyan tiszta, mint Kiti, és azt, hogy — hitetlen. Ez ugyan kínos volt, de kötelességének tartotta, hogy bevallja neki mind a kettőt.

— Nem, ne most, majd később! — mondotta.

— Jól van, később, de mondja meg föltétlenül. Én

nem félek semmitől. Nekem tudnom kell mindent. Most már úgy is be van fejezve.

Levin hozzátette:

— Be van fejezve az, hogy elfogad engem olyan-nak, a milyen vagyok . . . nem utasít el többé? Úgy-e?

— Igen, igen.

Beszélgetésüket megzavarta mademoiselle Linon, a ki bár kissé alamuszi módon, de gyöngéden mosolyogva sietett üdvözölni kedves növendékét. Még jóformán ki se ment, jött a cselédség is a szerencsekívánataival. Azután összesereglettek a rokonok és elkezdődött az a boldog mámor, a melyből Levin az esküvőjét követő reggelig nem jött ki többé. Levin állandóan kényelmetlenül érezte és únta magát, de a boldogság izgalma folyton fokozódott benne. Állandóan úgy érezte, hogy sok olyat kívánnak tőle, a mihez nem ért, de azért megtett mindent, a mit csak mondtak, s ez is csak növelte a boldogságát. Azt hitte, hogy az ő mátkasága semmi tekintetben se lesz olyan, mint a többi, hogy a mátkaság szokott formái megrontják az ő különös boldogságát, de a dolog vége az lett, hogy bizony ő is csak végigcsinálta mindazt, a mit a többiek, s a boldogsága ettől csak fokozódott és mindinkább olyanná lett, a melyhez nem volt és nincs fogható.

— Most tán majszolnánk egy kis csemegét, — mondotta m-lle Linon és Levin elment csemegét vásárolni.

— Igazán rendkívül örülök, — szólott Szvizjasszkij. — Ajánlom, hogy Fominnál szerezz be a bokré-tákat.

— Az is kell? — És elment Fominhoz.

A bátyja azt mondta neki, hogy nem fog ártani, ha pénzt vesz föl, mert sok lesz a kiadása, az ajándékok . . .

— Ajándékok is kellene? — És legott sietett Foulde-hoz.

És a cukrásznál, Fominnál és Foulde-nál is azt látta, hogy már várták, megörültek neki és ujjongtak a boldogságán, épp úgy, mint mindazok, a kikkel csak ezekben a napokban dolga akadt. Föltűnő volt, hogy nemcsak mindenki szerette őt, hanem azelőtt ellenszen-

ves, rideg és közömbös emberek is, egyszerre szinte el voltak ragadtatva általa, mindenben alávetették magukat neki, gyöngéden és tapintatosan megkerülték az érzelmeit és osztoztak abban a meggyőződésében, hogy ő a világ legboldogabb embere, mert a menyasszonya fölüláll minden tökéletességen. Ugyanezt érezte Kiti is. Mikor Nordszton grófnő megengedett magának egy czélzást arra, hogy valami jobbat kívánt volna neki, Kiti annyira tűzbe jött és oly meggyőzően bebizonyította, hogy Levinnél jobb a világon senki se lehet, hogy ezt Nordszton grófné is kénytelen volt elösmerni és Kiti jelenlétében többé soha nem üdvözölte Levint az elragadtatás mosolya nélkül.

Az a vallomás, melyet kilátásba helyezett, volt ennek az időszaknak egyetlen súlyos eseménye. Megbeszélte a dolgot az öreg herczeggel, s miután az engedélyt megkapta hozzá, átadta Kitinek a naplóját, a melyben meg volt írva mindaz, a mi őt gyötörte. Voltaképpen az egész naplót csak jövődő menyasszonyára való tekintettel írta meg. Két dolog gyötörte őt: az, hogy nem volt ártatlan, s hogy hitetlen volt. A hitetlenségre vonatkozó vallomás szinte észrevétlenül csúszott el. Kiti vallásos volt, soha se kételkedett a vallás igazságaiban, de Levin külső vallástalansága legkevésbé sem érintette. A szerelme révén egész lelkét ösmerte, és azt látta a lelkében, a mit akart; az pedig, hogy az ilyen lelkiállapotot hitetlenségnek hívják, teljesen közönyösen hagyta. A másik vallomás azonban keserű könnyekre fakasztotta.

Levin nem minden belső küzdelem nélkül adta át neki a naplóját. Tudta, hogy kettőjük között nem lehet titok, s nem is szabad, hogy legyen, s azért elhatározta, hogy ennek meg kell lenni; arról azonban nem adott magának számot, hogy ez milyen hatással lehet Kiti-re, nem képzelte magát bele az ő helyzetébe. Csak a mikor aznap este színház előtt elment hozzájuk, belépett a szobájába, s megpillantotta kisírt, az ő általa okozott és jóvá nem tehető fájdalomtól szinte boldogtalan, szánsalmas és kedves arczát, akkor ösmerte föl azt az örvényt, mely az ő szégyenletes múltját Kiti galambtisztaságától elválasztotta, és megrémült attól, a mit cselekedett.

— Vigye, vigye, ezeket a rettenetes füzeteket! — mondotta Kiti, az asztalon előtte heverő füzeteket összeszedve. — Mért is adta ide őket! . . . Nem, mégis jobb így, — tette hozzá, megsajnálván kétségbeesett ábrázatát. — De azért ez rettenetes, rettenetes!

Levin lehorgasztotta a fejét és hallgatott. Nem tudott szólni.

— Nem bocsát meg nekem, — suttogta.

— De igen, már is megbocsátottam. De azért ez rettenetes!

Olyan nagy volt a boldogsága, hogy ez a vallomás nem dülta föl, csak újabb árnyalatot kevert bele. Megbocsátott neki; de Levin attól az időtől fogva még méltatlanabbnak tartotta magát hozzá, erkölcsileg még mélyebben meghajolt előtte, és még nagyobbra becsülte meg nem érdemelt boldogságát.

XVII.

Alexandrovics Alexej önkénytelenül is az ebéd aiatt és után folytatott eszmecserék benyomásain rágódva tért vissza magános szobájába. Alexandrovna Darjának a megbocsátásra vonatkozó szavai csak bosszúságára voltak. A keresztyén tanoknak az ő esetére való alkalmazhatósága vagy nem alkalmazhatósága rendkívül nehéz kérdés volt, a melyről nem lehetett csak úgy könnyedén beszélni, s a melyet Alexandrovics Alexej már régen, még pedig tagadólag eldöntött. Mindabból, a mit hallott, legjobban megmaradtak emlékezetében a jó, de buta Turovczyn szavai: *Legény volt a talpán. Kihívta és agyonlötte.* Ebben nyilván egyetértettek vele valamennyien, bárha pusztá udvariasságból nem mondták is ki határozottan.

„Egyébiránt ez a dolog be van fejezve, nincs mit gondolni rá tovább“, — mondotta magában Alexandrovics Alexej. És pusztán küszöbönálló elutazására és az ellenőrzés dolgaira gondolván, bement a szobájába, s a kapustól, a ki fölkísérte, megkérdezte, hol az inasa; a kapus azt mondta, hogy csak az imént ment el. Alexan-

drovics Alexej teát rendelt, asztalhoz ült, s elővevén Frum-ot, elkezdte utazásának az irányát tanulmányozni.

— Két távirat, — jelentette az időközben visszatért inas, a szobába lépve. — Bocsásson meg kegyelmes uram, éppen csak az imént mentem el.

Alexandrovics Alexej fogta a táviratokat és fölszakította. Az első távirat Sztremovnak arra az állásra történt kineveztetéséről szólt, a melyre Karenin áhított. Alexandrovics Alexej félrelökte a táviratot, pirúlva fölkelte s elkezdett föl és alá járni a szobában: „Quos vult perdere dementat“, — mondotta, a quos alatt azokat értvén, a kik ebben a kinevezésben közreműködtek. Nem az bosszantotta, hogy nem ő kapta meg az állást s hogy őt mellőzték; de érthetetlen, csodálatos volt előtte az, hogyan nem látták, hogy az a fecsegő, szószátyár Sztremov mindenkinél képtelenebb ennek az állásnak a betöltésére. Hogy' nem látták, hogy tönkretették magukat, a „prestige“-üket evvel a kinevezéssel!

„Ez is alkalmasint ilyes valami lesz“, — mondotta magában epésen, mikor a másik táviratot fölbontotta. Ez a távirat a feleségétől volt. A kékczeruzás aláírás „Anna“ tűnt föl neki legelőször. — „Meghalok, kérlek, könyörgök, jöjj. Ha megbocsátasz, könnyebben halok meg“, — olvasta. Megvetően elmosolyodott és félre dobta a táviratot. Hogy ez ravaszság és ámitás volt, az iránt, mint neki az első pillanatban tetszett, semmi kétség se foroghatott fönn.

„Nincs az az ámitás, a melytől visszariadna. Szülés előtt áll. Lehet, hogy gyermekágyban fekszik. De mi lehet a céljuk? A gyermeket törvényesíteni, engem meggyalázni s a válást meghiusítani, — gondolta magában. — De itt azt olvasom: „meghalok . . .“ — Még egyszer elolvasta a táviratot, s egyszerre megdöbbenette annak a valódi értelme, a mit olvasott. — És ha ez igaz? — tündött magában. — Ha igaz, hogy a szenvedés és a halál közelségének a pillanatában őszinte megbánás szállta meg, és én, ezt ámitásnak tartván, megtagadom a jöveteletem? Ez nemcsak kegyetlenség lenne, a melyért mindenki elítélné, de részemről még ostobaság is volna.“

— Pjotr, kocsit. Utazom Pétervárra, — mondotta az inasának.

Alexandrovics Alexej elhatározta, hogy elmegy Pétervárra és megnézi a feleségét. Ha a betegsége ámitás, akkor hallgat és távozik. Ha pedig csakugyan halálos beteg és a halála előtt még látni akarja őt, akkor, ha ugyan még életben találja, megbocsát neki, ha meg későn érkezik, úgy megadja neki a végső tisztességet.

Egész úton nem gondolt többé arra, mitévő legyen.

Pétervár hajnali ködében, a vasúton töltött éjszaka által előidézett kimerültség és tisztátlanság érzésével eltelve robogott végig Alexandrovics Alexej a néptelen Nevszkij Proszpekten, s maga elé bámúlva, rá se gondolt arra, a mi reá várakozik. Nem gondolhatott rá, mert a mint elképzelte, hogy mi lesz, nem zárkozhatott el az elől a gondolat elől, hogy Anna halála egyszerűen megoldja helyzetének minden nehézségét. A pékek, a zárt boltok, az éjjeli kocsik, az utczaszéleket seprő házmesterek — egymásután suhantak el a szemei előtt, s ő mindezt megfigyelte, iparkodván magában elnyomni annak a gondolatát, a mi reá várakozik s a mit nem mer kívánni, de azért mégis kíván. Elérkezett a kapuhoz. Egy bérkocsi és egy hintó, a melyen a kocsis aludt, állott a kapuban. Az előcsarnokba érve, Alexandrovics Alexej, mintegy agyvelejének egyik rejtett zugából előkapott egy elhatározást és megnyugodott benne. Ez pedig így szólt: Ha ámitás van a dologban, akkor néma megvetéssel távozik. Ha igaz, akkor megtartja az illendőség szabályait.

A kapus kinyitotta a kaput, még mielőtt Alexandrovics Alexej csöngetett volna. Petrov, a kapus, a kit egyébként Kapitonicznak is hívtak, furcsán festett elnyűtt kabátjában, nyakkendő nélkül és papucsban.

— Hogy' van az úrnőd?

— Tegnap szerencsésen lebetegedett.

Alexandrovics Alexej megállt és elsápadt. Most látta csak egész tisztán, mennyire óhajtott volt a halálát.

— És az állapota?

Kornei reggeli kötényben futott le a lépcsőn.

— Nagyon rosszúl van, — felelte. — Az este tanácskozást tartottak az orvosok, s most is van nála egy orvos.

— Hozd föl a holmimat, — parancsolta Alexandrovics Alexej, s erre a hírre, a mely szerint mégis van némi remény a halálra, valamelyest megkönnyebbülten lépett az előszobába.

A fogason egy katona-köpeny függött. Alexandrovics Alexej ezt észrevette és megkérdezte:

— Ki van itt?

— Az orvos, a bába és Vronszkij gróf.

Alexandrovics Alexej a belső szobákba lépett.

A fogadó-szobában nem volt senki; lépteinek a zafára Anna szobájából kijött a bába, lilaszín szalagos főkötővel a fején. Odalépett Alexandrovics Alexejhez, s a halál közelgésével együtt járó bizalmassággal megfogta a kezét és bevezette a hálósobába.

— Hála Istennek, hogy eljött! Mindig csak önről, csak önről beszél, — mondotta.

— Hamar jeget! — hallatszott a hálósobából az orvos parancsoló hangja.

Alexandrovics Alexej belépett Anna hálósobájába. Az asztal mellett egy alacsony széken, a támlája felé oldalvást ült Vronszkij, s arcát a kezeibe temetve, sírt. Az orvos hangjára fölugrott, elvette arczáról a kezeit és megpillantotta Alexandrovics Alexejt. A férj láttára anynyira zavarba jött, hogy megint leült, a vállai közé húzta a fejét, mintha csak szeretett volna eltűnni valahová; de erőt vett magán, fölkel, és így szólt:

— Meg fog halni. Az orvosok azt mondták, hogy nincs remény. Én teljesen az ön hatalmában vagyok, de engedje meg, hogy itt maradjak . . . egyébiránt a hogy' akarja, én . . .

Alexandrovics Alexejt Vronszkij könnyei láttára megint elfogta annak a lelki ziláltságnak egy hirtelen rohama, mely mások szenvedéseivel szemben mindig erőt szokott rajta venni, s a fejét elfordítván, a nélkül, hogy őt végig hallgatta volna, sietve indult az ajtó felé. A hálósobából Anna hangja hallatszott, a ki valamit mondott. A hangja vídám, élénk s rendkívül határozottan

hangsúlyozott volt. Alexandrovics Alexej belépett a hálószobába és odament az ágyhoz. Anna arczczal felé fordulva feküdt az ágyban. Tüzes pírban égtek az orczái, a szemei csillogtak, a hálóköntös kézelői alól kilátszó kis fehér kezei a takaró sarkaival játszottak. Úgy látszott, mintha nemcsak egészséges és friss, hanem a legjobb kedvű is volna. Szaporán, csengő hangon, és szakadatlanul szabályos és erőteljes hangsúlyozással beszélt.

— Mert Alexej, Alexandrovics Alexejről beszélek, (milyen furcsa és rettenetes véletlen, hogy mindkettőt Alexejnek hívják, úgy-e?), Alexej nem tagadná meg tőlem. Én felednék, és ő megbocsátana . . . De hát miért nem jön? Hiszen ő jó ember, maga se tudja, hogy mennyire jó. Óh, Istenem, milyen gyötrelmem! Adjatok vizet, hamar! Óh, de ez ártani fog neki, az én kis leánykámnak! No jó, adjatok hát dajkát neki. Nem bánom, ez még jobb lesz tán. Ha ő eljön, fájni fog neki, ha látja. Adjatok ide.

— Arkágyevna Anna, hiszen itt van. Íme, — szólott a bába, s iparkodott Anna figyelmét Alexandrovics Alexejre terelni.

— Óh, milyen badarság! — folytatta Anna, a nélkül, hogy az urát észre vette volna. — Adjatok hát ide, adjatok ide a leánykámat! Még mindig nincs itt. Csak azért mondják, hogy nem bocsát meg, mert nem ösmerek őt. Senki sem ösmerte. Egyedül csak én, s még én is csak nagy nehezen. Tudni kell, hogy az ő szemei . . . Szerjozsa szemei is éppen olyanok, s azért nem tudom nézni . . . Kapott már Szerjozsa ebédet? Hiszen tudom, megfélemeztetik róla mindenki. Bezzeg, ő nem feledkeznék meg. Be kell vinni Szerjozsát a sarokszobába s meg kell kérni Mariette-et, hogy aludjék benn nála.

Egyszerre összehúzódott, elhallgatott, és rémülten, mintha ütést várna, mintha védekezni, az arczához emelte a kezeit. Megpillantotta az urát.

— Nem, nem! — szólalt meg, — én nem félek tőle, csak a haláltól félek. Alexej, jöjj ide. Azért sietek, mert nincs időm, nem sok van már hátra az életemből, tüstént elkezdődik a láz, s akkor nem értek már meg semmit. Most értek, mindent értek, mindent látok.

Alexandrovics Alexej ránczos arcza szenvedő kifejezést öltött; megfogta Anna kezét s akart valamit mondani, de sehogy se tudta kinyögni; az alsó ajka remgett, de még mindig küzködött az izgatottságával s csak olykor vetett rá egy pillantást. S valahányszor rápillantott, mindannyiszor látta a szemeit, a melyek olyan meghatott és átszellemült szelídséggel néztek rá, a minőt azelőtt soha se látott bennük.

— Megállj, te nem tudod . . . Várjatok, várjatok... — Elhallgatott, mintha rendbe akarta volna szedni a gondolatait. — Igen, — kezdte. — Igen, igen, igen. Ezt akartam mondani. Ne csodálkozzál rajtam. Én ugyanaz vagyok, a ki voltam . . . De van bennem egy másik is, a kitől félek, ő volt az, a ki az a másikat megszerette, s én gyűlölni akartalak téged, de nem tudtam elfelejteni azt, a ki az előtt volt. Az a másik, az nem én vagyok. Én most az igazi vagyok, az, a ki voltam. Én most meghalok, tudom, hogy meghalok, kérdezd meg tőle. Most is érzem, itt vannak ni, púdók a kezeimen, a lábaimon, az ujjaimon, az ujjaim . . . ni milyen óriásiak! De hiszen mindennek vége lesz hamarosan . . . Csak egy kell nekem: bocsáss meg, bocsáss meg, de teljesen! Én rettenetes vagyok, de a dada mondta: volt egy vértanunő, — hogy' is hívták csak? — az még rosszabb volt. És én elmegyek Rómába, ott van egy pusztaság, s akkor majd nem leszek terhére senkinek, csak Szerjocsát viszem magammal és a kis lányomat . . . Nem, te nem bocsáthatsz meg! Én tudom, ezt lehetetlen megbocsátani. Nem, nem, menj csak, te nagyon is jó vagy! — Egyik forró kezével fogta a kezét, a másikkal meg eltaszította őt.

Alexandrovics Alexej lelki ziláltsága mind nagyobb mérveket öltött és most arra a fokra hágott, hogy már meg is szűnt ellene küzdeni; egyszerre úgy érezte, hogy az, a mit ő lelki ziláltságnak tartott, ellenkezőleg boldogító lelkiállapot volt, mely egyszerre valami új, soha nem tapasztalt boldogsággal árasztotta el őt. Arra nem is gondolt, hogy az a keresztény törvény, a melyet egész életén keresztül követni akart, azt parancsolta, hogy bocsásson meg az ellenségeinek és szeresse őket; de azért a szeretet és az ellenségeinek való megbocsátás

örömteljes érzése töltötte be a lelkét. Letérdepelt mellé, s ráhajtván fejét kezének a csuklójára, mely még a hálóköntösön keresztül is, mint a tűz, úgy égette őt, zokogott, mint a gyermek. Anna átölelte kopaszodó fejét, közelebb húzódott hozzá s kihívó büszkeséggel emelte rá a szemét.

— Ime, itt áll, én tudtam! Most pedig bocsássatok meg mind, bocsássatok meg! . . . Már megint itt vannak, miért nem mennek el? Vegyétek hát le rólam ezeket a bundákat!

Az orvos elhúzta a kezeit, óvatosan rátette a párnáira s vállig betakarta őt. Engedelmesen hanyatt feküdt és sugárzó pillantással nézett maga elé.

— Csak azt az egyet tudd meg, hogy nekem csak a te bocsánatod kellett, és mást semmit sem akarok . . . De hát ő mért nem jön ide? — szólott s az ajtóhoz fordult, Vronszkij felé. — Jer ide, jer ide! Nyújts kezet neki.

Vronszkij odament az ágy széléhez, s megpillantván Annát, megint a kezeibe temette az arcját.

— Ne takard el az arcodat, nézz reá. Ő valóságos szent, — tette hozzá. — Igen, igen, ne takard el, ne takard el az arcodat! — mondotta bosszúsan. — Alexandrovics Alexej, tedd szabaddá az arcját! Látni akarom.

Alexandrovics Alexej megfogta Vronszkij kezeit és elhúzta az arcjáról, mely szinte ijesztő volt a szenvedés és a szégyen kifejezésétől, mely ott lebegett rajta.

— Nyújts kezet neki. Bocsáss meg neki.

Alexandrovics Alexej oda nyujtotta a kezét, miközben nem tudta könnyeit visszatartani.

— Istennek hála, Istennek hála, — mondotta, — most készen van minden. Csak a lábaimat kissé jobban kinyújtani. Így ni, most jó. Milyen izléstelenül vannak rajzolva ezek a virágok, nem is hasonlítanak a violához. — szólott a kárpitra mutatva. — Istenem! Istenem! Mikor lesz már vége? Adjatok morfiumot. Doktor! Adjon már morfiumot. Óh, Istenem, Istenem!

S elkezdett az ágyában hanykolódni.

•

Az orvos, illetve az orvosok azt mondták, hogy gyermekági láza van, a melynél száz eset közül kilencz-

venkilencz halállal szokott végzödni. A beteg egész nap lázban, önkívületben volt és félrebeszélt. Éjfél tájban már teljesen érzéketlenül feküdt s az érverése is alig volt érezhető.

Minden perczben várták a végét.

Vronszkij elment haza, de reggel megint eljött kérdezősködni, és Alexandrovics Alexej, a ki az előszobában találkozott vele, így szólt hozzá: „Maradjon, lehet, hogy látni kívánja majd“, s maga vezette be őt a felesége szobájába. Reggelre megint elkezdődött az izgatottság, az elevenség, a gondolat és a szó gyorsasága, de a vége megint csak az önkívület lett. Harmadnap megint így volt s az orvosok azt mondták, hogy még van remény. Ezen a napon Alexandrovics Alexej bement abba a szobába, a hol Vronszkij ült, bezárta maga után az ajtót, s odaült vele szembe.

— Alexandrovics Alexej, — mondotta Vronszkij, érezvén, hogy közeledik a kimagyarázás, — én képtelen vagyok beszélni, képtelen vagyok bármit is megérteni. Legyen kíméletes irántam! Bármennyire súlyos is az ön helyzete, higye el, az enyém még rettenetesebb.

Föl akart kelni. De Alexandrovics Alexej megfogta a kezét és így szólt:

— Kérem, hallgasson meg engem, ennek meg kell lenni. Nekem meg kell magyaráznom ön előtt az érzelmeimet, azokat tudniillik, a melyek vezettek s ezentúl is vezetni fognak, nehogy ön engem illetőleg tévedésbe essék. Ön tudja, hogy én rászántam magamat a válásra, s a válópört már meg is indítottam, nem titkolom ön előtt, hogy eleinte határozatlan voltam, szenvedtem; bevallom önnek, üldözött a vágy, hogy ő rajta és önön is bosszút álljak. Mikor a táviratot megkaptam, ugyanezekkel az érzelmekkel jöttem ide, jobban mondva: óhajtottam a halálát. De . . . — itt elhallgatott s habozott, vajon elárulja-e neki az érzelmeit, vagy sem. — De a mint megláttam őt, megbocsátottam neki. S a bocsánat boldogsága föltárta előttem a kötelességemet. Teljesen megbocsátottam neki. Oda akarom fordítani a másik orczámat is, oda akarom engedni az alsóruhámat is, mikor elveszik a felsőt. Csak arra kérem az Istent,

hogy ne vegye el tőlem azt a boldogságot, a mely a megbocsátásból fakad!

Könnyek csillogtak a szemeiben, melyeknek derült, nyugodt tekintete zavarba ejtette Vronszkijt.

— Ime, ez az én helyzetem. Ön letiporhat engem a sárba, gúny tárgyává tehet a világ előtt, de én nem hagyom el őt, és soha, egyetlen szemrehányással se fogom illetni őt, — folytatta Alexandrovics Alexej. — Az én kötelességem tisztán áll előttem: vele kell maradnom, s maradok is. Ha ő tán látni akarja őnt, majd tudára adom, de most, azt hiszem, jobb lesz, ha távozik.

Fölkelt és zokogás szakította félbe a szavait. Vronszkij szintén fölkelt, s meghajolva, görnyedten, lopva pillantott rá. Nem értette Alexandrovics Alexejnek az érzelmeit. De érezte, hogy ez valami magasabb és reá nézve hozzáférhetetlen világfelfogásnak volt a nyilvánulása.

XVIII.

Az Alexandrovics Alexejjel folytatott beszélgetés után Vronszkij kiment a Karenin-ház lépcsőjére és megállt, miközben csak nagynehezen ébredt tudatára annak, hogy hol van és hova kell mennie. Úgy érezte, hogy megszégyenítették, megalázták, bűnösnek érezte magát, s még a lehetőségét se látta annak, hogy a szégyenét lemoshassa. Úgy érezte, hogy kizökkentették abból a kerékvágásból, a melyben eddig oly büszkén és könnyedén ment előre a maga útján. Életének összes elvei és szokásai, a melyek eddig oly szilárdaknak látszottak, egyszerre hazugaknak és alkalmazhatatlanoknak bizonyultak. A megcsalt férj, a ki eddig egy szánalmas lénynek, s boldogsága egyik véletlen és valamelyest komikus akadályának látszott, egyszerre Anna által ideszólitva, meghunyászkodást parancsoló magaslatra emelkedett, és ez a férj ezen a magaslaton nem rossznak, nem hamisnak, nem nevetségesnek, hanem ellenkezőleg jónak, egyszerűnek és magasztosnak bizonyult. Ezt Vronszkijnek lehetetlen volt nem éreznie. A szerepek

egyszerre kicserélődtek. Vronszkij érezte a férj fölényét s a maga megaláztatását, az ő igazát s a maga igazságtalanságát. Érezte, hogy a férj még fájdalomában is nagy-lelkű volt, ő pedig a csalásában is aljas és kicsinyes. De a maga alávalóságának az érzése az előtt az ember előtt, a kit oly méltatlanul illetett megvetéssel, csak elenyészően kis része volt az ő nagy fájdalomának. Kímondhatatlanul boldogtalannak érezte magát most az által, hogy Anna iránt való szenvedélye, a melyről az utóbbi időben azt hitte, hogy kihűlőben van, most, mikor tudta, hogy őt örökre elvesztette, csak még erősebb lett, mint valaha. A betegsége alatt a maga valóságában megösmerte őt, kitanúlta a lelkét, és úgy tetszett neki, hogy mindeddig még sohase szerette. És éppen most, a mikor megösmerte és megszerette, úgy, a mint kellett, hogy szeresse, most megalázottnak érezte magát előtte s el kellett őt vesztenie örökre, nem hagyván hátra benne mást, szégyenletes emlékeknél. De mindennél borzasztóbb volt rá nézve az a nevetséges, szégyenletes helyzet, a mikor Alexandrovics Alexej lefejtette a kezét az ő szégyenkező arczáról. Teljesen tanácstalanul állt ott Kareninék házának a lépcsőjén és nem tudta, mitévő legyen.

— Bérkocsit parancsol tán? — kérdezte a kapus.

— Igen, bérkocsit.

Hazaérkezvén Vronszkij, három átvirrasztott éjszaka után, felöltözve, a hogy' volt, hanyatt dőlt a pamlagon, s összekulcsolt kezeit a feje alá rakta. Nehéz volt a feje. Képek, emlékek s a legkülönösebb gondolatok rendkívüli gyorsasággal s eleve séggel váltakoztak benne: majd az orvosságot látta, a melyet a betegnek beadott vagy kanálba töltött, majd a bába fehér kezeit, majd meg Alexandrovics Alexej furcsa helyzetét, a mint ott az ágy mellett térdelt.

„Aludni! Felejteni!“ — mondotta magában, az egészséges embernek avval a nyugodt meggyőződéssel, hogy ha fáradt és aludni akar, el is fog aludni legott. És csakugyan, abban a pillanatban összezavarodtak a gondolatai s elkezdett beleesni a feledés örvényébe. Az öntudatlan élet tengerének a hullámai kezdtek össze-

csapni a feje fölé, mikor egyszerre, mintha csak egy erős villamos áram sült volna ki rá. Úgy összereszt, hogy egész teste szinte ugrálni kezdett a pamlag rúgói, s karjaira támaszkodva, rémülten térdre ugrott. A szemei olyan tágra nyíltak, mintha sohasem aludt volna. Fejének nehézsége, tagjainak bágyadtsága, melyet még egy perczel azelőtt is érzett, egyszerre eltűnt.

„Letiporhat engem a sárba“, — hallotta Alexandrovics Alexej szavait, s ott látta őt maga előtt, látta Anna izzó tűzben égő arcát, csillogó szemeit, melyek gyöngéden és szerelmesen tekintettek nem ő rá, hanem Alexandrovics Alexejre; látta a maga, — a mint neki tetszett, — ostoba és nevetséges figuráját, mikor Alexandrovics Alexej lefejtette az arczáról a kezeit. Megint kinyújtotta a lábait a pamlagon s az előbbi pose-ban behúnyta a szemeit.

„Aludni! Aludni!“ — ismételte magában. De behúnyt szemmel még tisztábban látta Anna arcát, még pedig olyannak, a milyen a versenyek rá nézve emlékezetes estéjén volt.

„Ez nincs és nem is lesz többé, ő meg ki akarja törölni ezt az emlékezetéből. Én pedig nem tudok e nélkül élni. Hogy' békülhetnénk ki?“ — mondotta hangosan és öntudatlanul kezdte ismételtetni ezeket a szavakat. A szavaknak az ismételtetése elfojtotta benne az új alakok és emlékek életrekelését, a melyek, mint érezte, egymást üzték a fejében. De ez is csak rövid időre tudta megfékezni a képzeletét. Megint szokatlan gyorsasággal kezdtek egymás után föltámadni benne a legboldogabb pillanatok s velük együtt a nemrég elszenvedett megaláztatás. „Vedd el a kezeidet“, — mondja Anna hangja. Ő elveszi a kezeit és érzi arcának szégyenkező és bárgyu kifejezését.

Még mindig ott hevert és aludni próbált, bár érezte, hogy legkisebb reménye se lehet hozzá, és folyton, suttogva ismételtette egy-egy gondolatának véletlen szavait, ezzel akarván elejét venni annak, hogy újabb és újabb alakok bukkanjanak föl előtte. Hallgatózott — és hallotta a furcsa, szinte őrjöngő suttogással ismételt sza-

vakat: „Nem tudtam megbecsülni, nem tudtam kihasználni. Nem tudtam megbecsülni, nem tudtam kihasználni“.

„Mi ez? Talán megbolondultam? — kérdezte magában. — Nem lehetetlen. Mért is bolondulnak meg az emberek, miért lövik agyon magukat?“ — felelt magának, s a szemeit kinyitván, csodálkozva pillantotta meg a feje mellett azt a himzett párnát, mely a bátyja feleségének, Varjának volt a kezemunkája. Megérintette a párna bojtját s megpróbált visszaemlékezni Varjára, és arra, a mikor őt utolszor látta. De valami mellékesre gondolni csak kínos volt neki. „Nem, el kell aludnom!“ Közelebb húzta a párnát, odaszoritotta hozzá a fejét, de nagy megerőltetésébe került, hogy csukva tartsa a szemét. Fölugrott és fölült. „En rám nézve vége mindennek, — mondotta magában. — Meg kell fontolnom, mitévő legyek. Mi van mit tennem?“ — Gondolatban gyorsan átfutotta az életét, de Annához való szerelme nélkül.

„Becsvágy? Szerpuhovszkij? A világ? Az udvar?“ Semmin se tudott megállapodni. Mindennek volt tán jelentősége annakelőtte, de most — semmi. Fölkelt a pamlagról, levette a kabátját, kieresztette a sziját, s kitárva kőczos mellét, hogy szabadabban lélegezhessék, elkezdett föl és alá járni a szobában. „Így bolondulnak meg az emberek, — ismételte magában, — így lövik agyon magukat . . . hogy ne kelljen szégyenkezniök“, — tette hozzá lassan.

Odament az ajtóhoz és bezárta; azután merev tekintettel és a fogait erősen összeharapva, odalépett az asztalhoz, fogta a revolverét, megnézte, a töltött csövet maga felé fordította és elgondolkozott. Vagy két perczig, lehorgasztott fejjel, a megfeszített gondolkodás kifejezésével, mozdulatlanul állt ott, kezében a revolverrel és gondolkozott. „Természetesen“, mondotta magában, mintha gondolatainak logikus, tiszta és folytonos menete valami megdönthetetlen következtetésre vitte volna őt rá. Voltaképpen pedig ez a rá nézve annyira meggyőző „természetesen“ csak az emlékek és képzetek amaz ismétlésének volt a következése, a melyen az utolsó egy

óra alatt immár talán tizedszer is keresztülment. Az örökre eljárt szott boldogságnak ugyanazok az emlékei, a hátralévő élet czéltalanságának ugyanaz a képzete, a maga megaláztatásának ugyanaz a tudata háborgott benne, mint annakelőtte. S így ezeknek a képzeteknek és érzelmeknek a végső eredménye is megint csak ugyanaz volt.

„Természetesen“, ismételte, a mikor immár vagy harmadszor belekerült a képzeteknek és gondolatoknak ugyanabba a bűvös körébe, s a revolverét mellének baloldalához illesztvén, egy erőteljes mozdulattal, mintha meg akarta volna markolni a fegyvert, meghúzta a ravaszt. A lövés dörrenését nem hallotta, de egy erős lökés a mellébe, levette a lábáról. Meg akart kapaszkodni az asztal szélében, kiejtette kezéből a revolvert, megtántorodott, s leülvén a földre, csodálkozva nézett körül. A mint úgy alulról az asztal kinyújtott lábait, a papirkosarat és a tigrisbőrt nézte, nem ösmert rá a szobájára. Az inasnak a fogadó-szobából behallatszó gyors és csikorgó léptei magához térítették. Nagy megerőltetéssel végre tisztába jött vele, hogy a földön ül, s látva a tigrisbőrön és a maga kezein a vért, azt is megértette, hogy meglőtte magát.

„Ostoba egy dolog! Nem sikerült“, mondotta magában, miközben kezével a revolver után tapogatózott. A revolver ott hevert mellette, — ő távolabb kereste. Keresés közben átfordult a másik oldalára, s nem lévén elég ereje hozzá, hogy az egyensúlyt fönntartsa, vértől elborítva összeesett.

A pofaszakállas elegáns inas, a ki nem egyszer panaszkodott az ösmerőseinek ideggyöngeségről, mikor a gazdáját a földön elterülve megpillantotta, annyira megrémült, hogy ott hagyván őt az elvérzés veszedelmében, elszaladt segítségért. Egy jó óra múlva megérkezett bátyjának a felesége, Varja, és három orvos segítségével, a kiket a szélrózsa minden irányából csődített össze, s a kik egyidejűleg érkeztek meg, befektette a sebesültet az ágyba és ott maradt nála, hogy ápolja.

XIX.

Az a hiba, a melyet Alexandrovics Alexej az által elkövetett, hogy a feleségével való találkozásra készülvén, nem fontolta meg azt az eshetőséget, hátha Anna megbánása őszinte talál lenni, ő megbocsát neki, s az asszony életben marad, — ez a hiba két hónapra rá, Moszkvából való visszatérése után, tisztán állott előtte a maga teljes valóságában. De a hiba, a melyet elkövetett, nemcsak abból származott, hogy ezt az eshetőséget nem fontolta meg, hanem abból is, hogy egészen addig a napig, a mikor haldokló feleségét viszontlátta, nem ösmerte a maga szívét. Életében először a felesége betegágyánál engedte át magát a meghatottságból származó részvét amaz érzésének, a melyet más emberek szenvedései ébresztettek benne, s a melyért azelőtt, mint valami káros gyöngeségért, csak szégyenkezett; az iránta való szánalom, annak a megbánása, hogy valóságosan óhajtotta a halálát és a mi a fő, a megbocsátásból fakadó öröm tette azt, hogy ő egyszerre nemcsak hogy szenvedéseinek enyhülését, hanem olyan lelki nyugalmat is érzett, a minőt azelőtt sohase tapasztalt. Egyszerre úgy érezte, hogy ugyanaz, a mi eddig szenvedéseinek a forrása volt, lelki örömeinek lett a forrásává; hogy az, a mi mindaddig, a míg okoskodott, szemrehányásokat kovácsolt és gyűlölt, megoldhatatlannak látszott, legott egyszerűvé és világossá lett, a mint megbocsátott és szeretett.

Megbocsátott a feleségének s szenvedéseieért és megbánásáért sajnálta is őt. Megbocsátott Vronszkijnak és sajnálta is őt, különösen azóta, hogy kétségbeesett lépéséről értesült. A fiát is jobban sajnálta, mint annakelőtte. És szemrehányásokat tett most magának azért, hogy nagyon is keveset foglalkozott vele. De az újszülött kis leány iránt nemcsak a szánalomnak, hanem a gyöngédségnek is valami egészen különös érzése fogta el a szívét. Eleinte pusztá részvétből foglalkozott avval az újszülött, gyöngye kis leánykával, a ki nem az ő leánya volt, s a ki az anyja betegsége alatt teljesen el volt ha-

nyagolva, s alkalmasint meg is halt volna, ha ő nem viseli gondját, — és maga se vette észre, hogy megszerette őt. Napjában többször bement a gyermekszobába és sokáig elüldögélt ott, úgy, hogy a dajka és a szoptató dada, a kik eleinte félték tőle, egészen megbarátkoztak vele. Olykor félóra hosszat is elnézte az alvó kis gyermek sáfrányszínű, pelyhes és ránczos arczocskáját és szemmel tartotta összeránczolt homlokának, kövér kezecskéinek és összeszorított ujjacskáinak minden mozdulatát, a mint kis kacsóinak a fejével dörzsölgette a szemecskéit és az orrocskáját. Különösen az ilyen pillanatokban Alexandrovics Alexej teljesen nyugodtnak és elégedettnek érezte magát, s nem látott a helyzetében semmi szokatlant, semmi olyat, a min változtatni kellene.

De minél inkább múlt az idő, annál tisztábban látta, hogy bármily természetesnek lássék is előtte most ez a helyzet, nem lesz lehetséges benne meg is maradnia. Érezte, hogy azon a jószágos lelki erőn kívül, mely a lelkét vezérelte, volt még egy másik, durva, s épp oly hatalmas, vagy tán még hatalmasabb erő, mely az életét kormányozta, s hogy ez az erő nem szánja neki azt a békés nyugalmat, a melyre vágyakozott. Érezte, hogy mindenki kérdő csodálkozással néz rá, hogy senki sem érti meg, és mindenki vár tőle valamit. Különösen érezte a feleségéhez való viszonyának a helytelenségét és természetellenességét.

Mikor Annában a végére járt az az ellágyulás, a melyet a halál közelsége idézett elő benne, Alexandrovics Alexej kezdte észrevenni, hogy a felesége félt tőle, hogy nem mert a szeme közé nézni, s hogy ő terhére volt neki. Mintha akart volna valamit és nem merte volna megmondani, sőt mintha, annak előérzetében, hogy egymáshoz való ilyetén viszonyuk amúgy se tarthat soká, ő is várt volna tőle valamit.

Február végén történt, hogy Anna újszülött leánykája, a kit szintén Annának hívtak, megbetegedett. Alexandrovics Alexej reggel benn volt a gyermekszobában, s miután intézkedett, hogy orvost hívjanak, elment a minisztériumba. Miután a dolgait elintézte, úgy négy óra lájban hazakerült. Az előszobába lépve, egy medvebőr-

galléros és paszomántos, csinos inast pillantott meg, a ki egy amerikai kutya bőréből készült női bundát tartott a kezében.

— Ki van itt? — kérdezte Alexandrovics Alexej.

— Tverszkája Fedorovna Jelizaveta hercegnő, — felelt az inas, mint Alexandrovics Alexej észrevette, — mosolyogva.

Alexandrovics Alexej ezeknek a súlyos időknek az egész tartama alatt azt tapasztalta, hogy nagyvilági ösmerősei, és főképpen az asszonyok, különös részvétellel voltak iránta és a felesége iránt. Mindezekben az ösmerősökben valami, csak nagynehezen elpalástolható örömet fedezett föl, ugyanazt, a melyet az ügyvéd szemében és most az inaséiban is látott. Mindannyian szinte ujjongtak, mintha csak férjhez adtak volna valakit. Mikor vele találkoztak, alig leplezhető örömmel tudakozódtak a hogyléte felől.

Tverszkája hercegnő jelenléte a vele kapcsolatos emlékeknél fogva, s már azért is, mert őt egyáltalában nem szerette, kellemetlen volt Alexandrovics Alexejnek, s így egyenesen a gyermekszobába ment. Az előszobában Szerjozsa mellett az asztalnak támaszkodva, s a lábait a székre rakva, vígan csacsogott és valamit rajzolgatott. Az angol nevelőnő, a ki Anna betegsége alatt a francia nevelőnőt helyettesítette, s a ki finom hímzéssel a kezében ült a gyermek mellett, szaporán fölkel, le-guggolt és megrántotta Szerjozsát.

Alexandrovics Alexej megsimogatta a fia haját, felelt a nevelőnőnek, a ki a felesége hogyléte felől tudakozódott, s megkérdezte, hogy mit mondott a baby-re vonatkozólag az orvos.

— Azt mondta, uram, hogy nincs veszedelem, és fürdőt rendelt.

— De hiszen még mindig szenved, — mondotta Alexandrovics Alexej, a szomszéd szobából áthallatszó gyermeksíráásra figyelve.

— Én azt hiszem, uram, hogy ez a dada nem ér semmit, — mondotta a nevelőnő egész határozottsággal.

— Honnan gondolja? — kérdezte Alexandrovics Alexej s megállt.

— Poly grófnénál is éppen így volt. Gyógyították a gyermeket, és kisült, hogy egyszerűen éhes: nem volt teje a dadájának.

Alexandrovics Alexej elgondolkozott, és pár pillanatnyi habozás után belépett a másik ajtón. A leányka hátraszegett fejvel vonaglott a dada karján, és annak ellenére, hogy a dajka is, a szoptatós-dada is föléje hajolva csitítgatták, sem a neki odakínált duzzadó mellet nem akarta elfogadni, sem pedig elhallgatni nem akart.

— Még mindig nincs jobban? — kérdezte Alexandrovics Alexej.

— Nagyon nyugtalan, — felelt suttogva a dajka.

— Miss Edward azt mondja, hogy nem lehetetlen, hogy a dadának nincs teje, — mondotta.

— Magam is azt hiszem, Alexandrovics Alexej.

— Akkor hát mért nem szól?

— Kinek szóljak? Arkágyevna Anna még mindig beteg, — szólott a dajka duzzogva.

A dajka régi cseléd volt a háznál. S Alexandrovics Alexej ezekben az egyszerű szavaiban célzást látott a maga helyzetére.

A gyermek hangosabban ordítva hörgött és vergődött. A dajka a kezével legyintve odament hozzá, kivette őt a szoptatós-dada kezeiből s föl és alá járva elkezdte ringatni.

— El kell hívatni az orvost, vizsgálja meg a dadát, — mondotta Alexandrovics Alexej.

A látszólag egészséges és csinos dada megszépenvén, hogy kiadják az útját, mormogott valamit az orra alatt, s miután hatalmas keblét elrejtette, megvetően mosolygott rajta, hogy a tejbőségén még kételkednek. Alexandrovics Alexej ebben a mosolyban is az ő helyzetén való gúnyolódást látott.

— Szerencsétlen gyermek! — mondotta a dajka, miközben tovább járt vele és csitítgatta.

Alexandrovics Alexej leült egy székre s szenvedő, bánatos arcczal nézte a föl és alá tipegő dajkát.

Mikor végre az elcsendesült gyereket befektették kék ágyacskájába, és a dajka megigazította a párná át, eljött mellőle, Alexandrovics Alexej fölkel s iparkodván

lábujjhegyen lépni, odament a gyermekhez. Egy perczig hallgatott s szomorúan nézett rá; de egyszerre mosolyra derült az arcza, úgy, hogy még a haja és a homlokbőre is megmozdult belé, s épp oly csöndesen, a mint jött, kiment. Az ebédlőben cseppet, s megparancsolta a belépő inasnak, hogy küldjenek el megint az orvosért. Bosszankodott a feleségére azért, hogy nem törődött evvel a bájos kis gyermekkel, s ebben a bosszús hangulatban nem akart bemenni hozzá, és Betszi herczegnővel sem akart találkozni; de a felesége esetleg furcsának találhatta, hogy szokása ellenére nem néz be hozzá, s így erőt vevén magán, mégis csak bement a hálószobába. A puha szőnyegen az ajtóig érve, önkéntelenül is meghalott egy beszélgetést, a melyet nem akart volna hallani.

— Ha nem utaznék el, akkor még érteném az ön és az ő vonakodását. De az ön férjének fölötte kellene állania az ilyesminek, — mondotta Betszi.

— Nem is az uram, hanem magam miatt nem akarom. Ne beszéljen így! — felelt Anna izgatott hangja.

— Jól van, de végre is az lehetetlen, hogy ne akarjon elbúcsúzni attól az embertől, a ki ön miatt meglötte magát . . .

— De hiszen éppen ezért nem akarom.

Alexandrovics Alexej rémült és bűnbánó arcczal megállt és észrevétlenül vissza akart menni. De meggondolván, hogy ez méltatlan volna hozzá, megint megfordult és köhécselve az ajtóhoz ment. A hangok elhallgatnak s ő belépett.

Anna szürke köntösben, kerek fején rövidre nyírt és sűrű kefeként égnek meredő hajjal, egy kereveten pihent. Mint mindig, most is, az ura láttára egyszerre eltűnt az arczáról az élénkség, lehorgasztotta a fejét, és nyugtalanul nézett Betszire. Betszi a legislegújabb divat szerint öltözve, egy kis kalapban, mely, mint a lámpán a kalpagocska, úgy libegett a feje búbján, s kék ruhában, melynek rikítószínű, rézsútos stráffjai a derékon jobbra, a szoknyán balra húzódtak végig, ott ült Anna mellett, s lapos, nyurga testét kihúzván, félrehajtott fejjel és gúnyosan mosolyogva fogadta Alexandrovics Alexejt.

— Áá! — szólott szinte meglepetve. — Nagyon

örülök, hogy itthon van. Mostanában sehol se mutatja magát, úgy, hogy Anna betegsége óta nem is láttam. Mindig csak azt hallom, — tömérdek a gondja. Hah, ön csodálatos egy férfi! — mondotta jelentőségteljes és gyöngéd pillantással, mintha csak a nagylelkűség érdemfresztjét szánta volna neki a feleségevel szemben tanúsított viselkedéséért.

Alexandrovics Alexej hidegen meghajította magát, s kezet csókolván a feleségének, tudakozódott a helyzete felől.

— Úgy tetszik, jobban vagyok, — szólott Anna, de elkerülte a tekintetét.

— De az arcának mintha még mindig olyan lázas volna a színe, — jegyezte meg az ura, a „lázás“ szót különösen hangsúlyozván.

— Talán többet beszélgettünk a kelleténél, — mondotta Betszi, — érzem, hogy ez önzés volt a részemről, s azért megyek is már.

Fölkelt, de Anna elpirult és hirtelen megfogta a kezét.

— Nem, maradjon még. Meg kell mondanom önnek . . . nem, önnek, — fordult oda Alexandrovics Alexejhez, s pirosság öntötte el a nyakát és a homlokát. — Nem akarok és nem is tudok ön előtt semmit eltitkolni, — mondotta.

Alexandrovics Alexej megropogtatta az ujjait és lehorgasztotta a fejét.

— Betszi közölte velem, hogy Vronszkij gróf el akarna jönni hozzánk, hogy Taskendbe való elutazása előtt tőlünk elbúcsúzzék. — Nem nézett az urára és nyilván, bármennyire nehezére esett is, sietett mindent ki mondani. — Én azt mondtam, hogy nem fogadhatom.

— Ön azt mondta, kedvesem, hogy ez Alexandrovics Alexejtől függ, — igazította helyre Betszi.

— Nem, én őt nem fogadhatom, de nem is volna semmi czélja . . . — Egyszerre elhallgatott és kérdő pillantást vetett az urára, a ki nem nézett rá. — Egy szó mint száz, nem akarom . . .

Alexandrovics Alexej közelebb húzódott hozzá és meg akarta fogni a kezét.

Anna az első mozdulattal elrántotta a kezét férjének nedves, duzzadt erekkel befutott kezétől, mely kereste az övét; de aztán, szemlátomást erőt vevén magán, mégis megszorította a kezét.

— Nagyon köszönöm a bizalmat, de . . . — mondotta Alexandrovics Alexej zavartan és bosszúsán, érezvén, hogy az, a mit oly könnyen és tisztán eldönthetett volna négy szemközt, nem tudta eldönteni Tverszkája hercegnő jelenlétében, a kiből megtestesülését látta annak a durva erőnek, a mely a világ előtt az életét irányította, s a mely akadályozta őt abban, hogy a szerelem és megbocsátás érzéseinek magát teljesen átengedje. Elhallgatott és ránézett Tverszkája hercegnőre.

— Nos hát, Isten veled, édesem, — mondotta Betszi és fölkel. Megcsókolta Annát és kiment. Alexandrovics Alexej kikísérte.

— Alexandrovics Alexej! Én önt igazán nagylelkű embernek ösmerem, — szólott Betszi, s megállván a kis fogadó-szobában, még egyszer különös erővel megszorította a kezét. — Én idegen vagyok, de annyira szeretem őt és oly nagyra becsülöm önt, hogy megengedek magamnak egy tanácsot. Fogadja el őt. Vronszkij Alexandr maga a megtestesült becsületesség, és most elutazik Taskendbe.

— Köszönöm, hercegnő, a szíves érdeklődését és tanácsát. De azt a kérdést, vajon a feleségem fogadhat-e valakit vagy sem, ő maga fogja eldönteni.

Ezt, szokása szerint, méltóságteljesen fölrántott szemöldökkel mondta, de legott elgondolta, hogy bármilyen nők lettek legyen is a szavai, az ő helyzetében méltóságról immár szó se lehetett. Ezt abból a tartózkodó, de gonosz és gúnyos mosolyból is látta, a melylyel őt Betszi a szavak után végignézte.

XX.

Alexandrovics Alexej a fogadó-szobában meghajította magát Betszi előtt és bement a feleségéhez. Anna feküdt volt, de a mint a lépteit meghallotta, gyorsan fel-

ült előbbi helyzetébe és ijedten nézett rá. Alexandrovics Alexej látta, hogy sírt.

— Nagyon köszönöm irántam való bizalmadat, — ismételte Alexandrovics Alexej szeliden a Betszi jelenlétében francziául mondott szavakat oroszul, és odaült mellé. Mikor oroszul beszélt és tegezte őt, ez a tegezés palástolhatatlan ingerültségbe hozta Annát. — És nagyon köszönöm az elhatározásodat is. Magam is azt hiszem, hogy miután elutazik, semmi szükség sincs rá, hogy Vronszkij idejöjjön. Egyébiránt . . .

— De hiszen már megmondtam, minek hát ismételnél? — vágott közbe Anna egyszerre oly ingerültséggel, melyet nem tudott elfojtani. — „Semmi szükség sincs rá, — gondolta magában, — hogy egy ember elbúcsúzzék attól a nőtől, a kit szeret, a kiért el akart pusztítani, a kiért tönkretette magát, s a ki nem tud élni nélküle. Semmi, semmi szükség sincs rá!” — Összeharapta az ajkait és csillogó szeméit rászegezte duzzadó erekkel átfutott kezeire, melyek lassan dörzsölgették egymást. — Soha többé ne beszéljünk erről, — tette hozzá valamivel nyugodtabban.

— Én rád bízom ennek a kérdésnek az eldöntését, s nagy örömmel látom... — kezdte Alexandrovics Alexej.

— Hogy az én kívánságom találkozik az önével, — fejezte be Anna szaporán, bosszankodván azon, hogy az ura oly kimérten beszél, ő pedig már előre tudja mindig, hogy mit fog mondani.

— Úgy van, — hagyta jóvá Alexandrovics Alexej, — és Tverszkája herczegnő teljesen hivatlanul avatkozik bele a lecsúlyosabb családi ügyekbe. Különösen ő . . .

— Én semmit se hiszek abból, a mit róla beszélnek, — mondotta Anna szaporán, — annyit tudok, hogy engem őszintén szeret.

Alexandrovics Alexej fölsóhajtott és elhallgatott. Anna izgatottan játszott köntösének a bojtjaival s az iránta való phisikai undornak avval a gyötrő érzésével nézett rá, a melyért szemrehányásokkal illette ugyan magát, de a melyet leküzdeni nem volt képes. Csak egy vágya volt most, az, hogy tőle megszabaduljon, mert már torkig volt vele.

— Éppen most küldtem el az orvosért, — szólalt meg Alexandrovics Alexej.

— Én egészséges vagyok; minek nekem az orvos?

— Nem is önnek, a kis leánya folyton sír, s azt mondják, hogy nincs a dadának teje.

— Mért nem engedted meg hát, hogy én tápláljam, mikor úgy könyörögtem neked? Az mindegy (Alexandrovics Alexej megértette, mit jelentett ez a „mindegy“), végre is egy kis babáról van szó, a kit agyonéheztetnek. — Csöngetett és megparancsolta, hogy hozzák be a gyermeket. — Kértem, hogy én táplálhassam, nem engedték meg, most pedig a szememre vetik.

— Én nem vetem a szemére . . .

— Dehogyan is nem, a szememre veti! Istenem, mért is nem tudtam meghalni! — És elkezdett zokogni. — Bocsáss meg, ingerült vagyok, nem vagyok igazságos, — tette hozzá észretérve. — No de most menj . . .

„Nem, ez így nem maradhat“, — szólott magában Alexandrovics Alexej elszántan, mikor a feleségétől kiment.

Helyzetének a világ szemei előtt való tarthatatlansága, feleségének iránta tanusított gyűlölete, és egyáltalában annak a durva, titokzatos erőnek a hatalma, mely lelki hangulatával ellentétben az életét irányította s akaratának a végrehajtását s a feleségéhez való viszonyának a megváltoztatását követelte, soha még oly nyilvánvalóan nem állt előtte, mint most. Tisztán látta, hogy a világ is, a felesége is követelnek tőle valamit, de hogy mit, avval nem tudott tisztába jönni. Érezte, hogy ezért a harag érzése lobbant föl a lelkében, mely egész nyugalmit és diadalának minden érdemét semmivé tette. Ő úgy találta, hogy Annára nézve jobb volna, ha Vronszkijval szakítana, de ha ők mind úgy vélik, hogy ez lehetetlen, kész lett volna ezt a viszonyt akár úrra megengedni, csak hogy a gyermekeire szégyent ne hozzon, ne kelljen tőlük megválnia s a helyzetén változtatnia. Bármily csunya lett legyen is ez, még mindig jobb volna, mint a szakadás, a mely őt reménytelen és szégyenletes helyzetbe sodorná, és mindattól, a mit szeretett, megfosztaná. De tehetetlennek érezte magát; előre tudta,

hogy mind ellene vannak, s nem fogják megengedni, hogy azt cselekedje, a mi most oly helyesnek és természetesnek látszott előtte, hanem rákényszerítik arra, a mi rossz ugyan, de a mit ők szinte kötelességnek tartanak.

XXI.

Betszi még ki se lépett volt a teremből, mikor Arkágyevics Sztepán, Jeliszejevtől jövet, a hol friss osztrigát evett, találkozott vele az ajtóban.

— Áá! Herczegnő! Ez aztán a kellemes találkozás! — kiáltott föl. — Én meg önnél voltam.

— Sajnos, csak egy pillanatra, mert én éppen menőben vagyok, — felelt Betszi mosolyogva, miközben a keztyűit húzta.

— Várjon, herczegnő, mielőtt a keztyűit fölhúzza, hadd csókolom meg a kezecskéjét. Semmiért se vagyok oly hálás a régi divat visszatérésében, mint a kézcsókért. — Megcsókolta a Betszi kezét. — Mikor látjuk egymást megint?

— Nem érdemli, — felelt Betszi mosolyogva.

— Óh, nem, nagyon is megérdemlem, mert a legkomolyabb ember lett belőlem. Nemcsak hogy a magaméit, de még mások családi ügyeit is eligazítom, — mondotta jelentőségteljes arczkifejezéssel.

— No, ennek igazán örülök! — felelt Betszi, legott megértvén, hogy Annáról beszél. S visszatérve a terembe, megálltak egy szögletben. — Agyon gyötri őt, — mondotta Betszi jelentőségteljesen suttogva. — Ez lehetetlen, lehetetlen . . .

— Nagyon örülök, hogy ön is így gondolkodik, — mondotta Arkágyevics Sztepán, s komoly, fájdalmas és résztvevő arczkifejezéssel megcsóválta a fejét; — éppen ezért jöttem Pétervárra.

— Az egész város erről beszél, — mondotta Betszi. — Ez az állapot tarthatatlan. Anna egyre sorvad. Az ura meg nem látja, hogy ő azok közül az asszonyok közül való, a kik nem tudnak az érzelmeikből tréfát üzni. Egyik

a kettő közül: vagy vigye el őt és járjon el erélyesen, vagy váljék. De ez csak megőrli őt.

— Igen, igen . . . csakugyan . . . — szólott Oblonszkij fölshajtva. — Éppen ezért is jöttem. Azaz nem pusztán csak ezért . . . Kamarást csináltak belőlem, meg kell hát köszönnöm. No, de a fődolog mégis az, hogy ezt eligazítsam.

— Nos hát, segítse meg az Isten! — mondotta Betszi.

Miután Betszi herczegnőt az előszobába kikísérte, a keztyű fölött, ott, a hol az ütere ver, még egyszer megcsókolta a kezét, s miután még egy csomó csiklandós badarságot hadart össze neki, a melyen, nem tudta, bosszankodjék-e vagy nevéssen, Arkágyevics Sztepán bement a hűgához. Könnyek közt találta.

Annak a vidám és pezsgő jókedvnek az ellenére, a melyben volt, Arkágyevics Sztepán legott egészen természetesen átment abba a szenvedő és poetikusan izgott tónusba, mely Anna hangulatához illett. Megkérdezte tőle, hogy' van és hogy' töltötte a délelőttöt.

— Nagyon, de nagyon rosszul. A tegnapot is, a másikat is, az összes elmúlt és jövőnapokat is, — mondotta.

— Nekem úgy tetszik, nagyon is átengeded magadat a bánatnak. Az embernek jól meg kell magát rázni s egyenesen a szemébe kell néznie az életnek. Tudom, hogy ez nehéz, de . . .

— Én hallottam, hogy az asszonyok még a bűneikért is szeretik az embereket, — szólalt meg egyszerre Anna, — én meg gyűlölöm őt az erényességéért. Nem tudok vele együtt élni. Érts meg jól, fizikailag hat rám a látása s teljesen kijövök a sodromból. Nem tudok, nem tudok vele együtt élni. Mitévő legyenek? Voltam már boldogtalan azelőtt is, és azt hittem, hogy boldogtalanabb már nem is lehet az ember, de azt az állapotot, a melyben most vagyok, el se tudtam képzelni soha. Akár hiszed, akár nem, de én, bár tudom, hogy jó, kitünő ember, s hogy nem érek föl a kisujja körmével, mégis gyűlölöm. S nem marad egyéb hátra, mint . . .

A halál-t akarta mondani, de Arkágyevics Sztepán nem engedte, hogy befejezze.

— Te beteg és ingerült vagy, — mondotta; — hidd el, hogy rettenetesen túlszasz. Semmi olyan borzasztó nincs az egészben.

És Arkágyevics Sztepán elmosolyodott. Ilyen kétségbeesés láttára az ő helyén senki se mert volna mosolyogni (a mosoly durvaságnak látszott volna), de az ő mosolyában annyi jóság és szinte nőies gyöngédség volt, hogy nemcsak bántó nem volt, sőt inkább csillapító és megnyugtató. Csöndes, megnyugtató beszédje és mosolya enyhítőleg és csillapítólag hatott, mint a mandolaolaj. Ezt csakhamar Anna is érezni kezdte.

— Nem, Sztiva, — mondotta. — Én elvesztem, elvesztem! Sőt tán rosszabb . . . mint hogy ha elvesztem volna. Még nem veszttem el, még nem mondhatom, hogy mindennek vége; ellenkezőleg, úgy érzem, hogy nincs vége. Olyan vagyok, mint a megfeszített húr, melynek el kell pattannia. De még nincs vége, a vég azonban borzasztó lesz.

— Dehogyan is, lehet ám ezt a húrt lassankint meg is eresztetni. Nincs olyan helyzet a világon, a melyből szabadulás ne volna.

— Tűnődtem, tűnődtem rajta. Csak egy van . . .

Rémült tekintetéből megint kiolvasta, hogy szerinte ez az egyetlen szabadulás — a halál, s megint nem engedte, hogy befejezze.

— Legkevésbé sem, — mondotta, — bocsáss meg. Te nem láthatod a helyzetet úgy, mint én. Engedd meg, hogy nyíltan kimondjam a véleményemet. — Megint óvatosan elmosolyodott az ő mandolaszerű mosolyával. — Kezdem az elején: te férjhez mentél egy emberhez, a ki húsz esztendővel idősebb nálad. Hozzá mentél szerelem nélkül, vagy legalább is a nélkül, hogy ösmerted volna a szerelmet. Mondjuk, hogy ez hiba volt tőled.

— Rettenetes hiba! — mondotta Anna.

— De én csak ismétlem: ez valóságos tény. Azután, mondjuk, az a szerencsétlenség ért, hogy megszerettél valakit, — de nem az uradat. Ez szerencsétlenség; de ez is valóságos tény. Az urad ezt fölismerte és meg is bocsátotta. — Minden mondat után szünetet tartott, várván az ellenvetéseit, de Anna nem felelt semmit. — Ez így

van. Most az a kérdés: képes vagy-e tovább is együtt élni az uraddal? Kívánod-e ezt? Kívánja-e ő is ezt?

— Én semmit, semmit se tudok.

— De hiszen magad mondtad, hogy nem szenvedheted.

— Nem, ezt nem mondtam. Tagadom. Én nem tudok semmit és nem értek semmit.

— De engedd meg . . .

— Te nem értheted meg ezt. Én úgy érzem, hogy fejjel zuhanok lefelé egy örvénybe, s nem szabad menekülnöm. És nem is tudok . . .

— Sebai, majd mi fölfogunk, megkapunk téged. Én teljesen értelek, értem, hogy nem veheted magadra, hogy kifejezést adj a kívánságodnak, az érzelmednek.

— Én semmit, semmit se kívánok . . . csak azt, hogy bár lenne már vége mindennek.

— De ő ezt látja és tudja. S tán azt hiszed, hogy őt kevésbbé sújtja ez a dolog? Te is gyötrődöl, ő is gyötrődik, már most mi lehet ennek a vége? Mikor a válás mindent fölold, — mondotta ki Arkágyevics Sztepán nem minden megerőltetés nélkül ezt a fögondolatot, és jelentőségteljes pillantást vetett rá.

Anna semmit se felelt és tagadólag rázta rövidre nyírott fejét. De egyszerre régi szépségében fölragyogó arczán látta, hogy csak azért nem kívánta ezt, mert ez olyan boldogságnak tűnt föl előtte, a mely lehetetlen.

— Én rettenetesen sajnállak! És milyen boldog lennék, ha ezt eligazíthatnám! — mondotta Arkágyevics Sztepán, most már bátrabban mosolyogva. — Ne szólj, ne szólj semmit! Csak megengedné az Isten, hogy úgy tudjak beszélni, a mint érzek. Most pedig megyek ő hozzám.

Anna remegő, csillogó szemekkel nézett rá és nem szólt semmit.

XXII.

Arkágyevics Sztepán avval az ünnepeyles ábrázattal, a melylyel a törvényszék elnöki székét szokta volt elfoglalni, lépett be Alexandrovics Alexej szobájába. Ale-

xandrovics Alexej hátratett kezekkel járt föl és alá a szobában, s ugyanarról gondolkozott, a miről Arkágyevics Sztepán Annával beszélt.

— Zavarlak talán? — szólott Arkágyevics Sztepán, a kit a zavartság szokatlan érzése fogott el a sógora látára. Hogy zavarát palástolja, elővette csak az imént vásárolt s valami újfajta zárral ellátott cigaretta-tárczáját, s miután a bőrt megszagolta, kivett belőle egy cigarettát.

— Dehogy. Akarsz tán valamit? — felelt Alexandrovics Alexej kelletlenül.

— Igen, szerettem volna . . . beszélnem . . . igen, beszédem volna veled, — szólott Arkágyevics Sztepán, csodálkozva szokatlan bátortalanságán.

Oly különös és váratlan volt ez az érzés, hogy Arkágyevics Sztepán nem hitte, hogy ez a lelkiismeret szava, mely azt súgta neki, hogy csúnya dolog az, a mit most tenni szándékozik. Nagy nehezen erőt vett magán, és leküzdötte azt a bátortalanságot, mely elfogta volt.

— Remélem, meg vagy győződve a húgom iránt való szeretetemről s irántad való őszinte ragaszkodásomról és nagyrabecsülésemről, — mondotta elpirúlva.

Alexandrovics Alexej megállt és nem felelt, de az arcza megdöbentette Arkágyevics Sztepánt az engedelmes áldozatnak avval a kifejezésével, mely le volt róla olvasható.

— Én a húgomról, és egymáshoz való viszonyotokról szándékoztam . . . akartam beszélni, — szólott Arkágyevics Sztepán, még mindig szokatlan elfogúltsággal küzdve.

Alexandrovics Alexej szomorúan elmosolyodott, ránézett a sógorára, s a nélkül, hogy felelt volna, oda lépett az asztalhoz, fölvevő róla egy megkezdett levelet és oda nyújtotta a sógorának.

— Én is csak arra gondolok szüntelenül. Itt is elkezdtem egy levelet, avval a föltevással, hogy írásban tán jobban ki tudom fejezni magamat, és hogy a jelenlétem esetleg ingerelné talán őt, — mondotta, miközben oda adta neki a levelet.

Arkágyevics Sztepán elvette a levelet, csodálkozva

nézett a sógora merően rászzegezett szemeire és elkezdett olvasni.

„Látom, hogy a jelenlétem terhére van. Bármily nehezemre esett is erről meggyőződni, látom, hogy ez így van, és nem is lehet másként. Én ezért nem okolom önt, és Isten a tanúm rá, hogy a betegsége idején önt látva, egész lelkemből eltökéltem, hogy elfelejtek mindent, a mi közöttünk történt és új életet kezdek. Nem bánom, és soha sem is fogom megbánni azt, a mit cselekedtem; de én csak egyet, — egyedül az ön, az ön lelkének a boldogságát akartam, s most azt kell látnom, hogy ezt nem érhettem el. Mondja meg hát nekem ön maga, hogy mi az, a mi önnek igazi boldogságot s a lelkének nyugalmat adhatna. Én teljesen alárendelem magamat az ön akaratának s az ön igazságérzetének.“

Arkágyevics Sztepán visszaadta a levelet, s még mindig csodálkozva nézett a sógorára, nem tudván, mit mondjon neki. Ez a hallgatás annyira kínos volt mindkettőjükre nézve, hogy Arkágyevics Sztepán ajkait, mi alatt hallgatott és le nem vette szemeit Karenin arczáról, beteges reszketés fogta el.

— Íme, ezt akartam neki megmondani, — szólott Alexandrovics Alexej elfordulva.

— Igen, igen . . . — mondotta Arkágyevics Sztepán, képtelen lévén felelni, miután könnyek kezdtek szorongatni a torkát.

— Tudni szeretném, hogy mit akar ő, — jegyezte meg Alexandrovics Alexej.

— Tartok tőle, hogy maga sincs tisztában a helyzetével. Végre is ő nem ért hozzá, — szólott Arkágyevics Sztepán valamelyest összeszedvén magát. — Öt lesújtotta, a szó szoros értelmében lesújtotta a te nagylelkűséged. Ha ő ezt a levelet elolvassa, képtelen lesz bármit is mondani, s csak még jobban lehorgasztja majd a fejét . . .

— Jó, de hát mi legyen akkor? . . . Hogy' jöjjön vele tisztába, hogy' tudja meg a kívánságát az ember?

— Ha megengeded, hogy a nézetemet kimondjam, én azt hiszem, tisztán tőled függ egyenesen rámutatni azokra a rendszabályokra, a melyeket szüksé-

geseknek tartasz ahhoz, hogy ennek a helyzetnek vége szakadjon.

— Azt tehát belátod, hogy végét kell szakítani? — vágott közbe Alexandrovics Alexej. — De hogyan? — tette hozzá egy szokatlan mozdulatot tevén a szemei előtt: — én semmiféle lehetséges megoldást se látok.

— Minden helyzetnek van megoldása, — mondotta Arkágyevics Sztepán s fürgén fölállott. — Volt idő, a mikor te szét akartad tépni . . . Ha most meggyőződöl róla, hogy nem tudjátok egymást kölcsönösen boldogítani . . .

— A boldogságot sokféleképpen lehet fölfogni. De tegyük föl, hogy én mindenre hajlandó vagyok, s nem akarok semmit. Vajon mi a kibontakozás útja a mi helyzetünkből?

— Ha tudni akarod a véleményemet, — szólalt meg Arkágyevics Sztepán ugyanazzal a lány és mandolaszerűen gyöngéd mosolylyal, a melylyel Annával is beszélt. Ez a jóságos mosoly annyira meggyőző volt, hogy Alexandrovics Alexej gyöngesége tudatában teljesen alárendelte magát neki, s már előre is kész volt mind annak hitelt adni, a mit Arkágyevics Sztepán mondani fog. — Ő ezt persze, soha se fogja kimondani. De csak egy dolog az, a mi lehetséges, és a mit ő is óhajthat, — folytatta Arkágyevics Sztepán, — s ez, a köztetek való viszony s a vele kapcsolatos emlékek teljes megszakítása. Szerintem a ti helyzetetekben föltétlenül szükséges egy új, kölcsönös viszonynak a megállapítása. És ez a viszony csakis mindkét félnek a szabadságán alapulhat.

— Tehát a válás, — vágott közbe Alexandrovics Alexej borzadva.

— Igen, én azt hiszem, a válás, — ismételte Arkágyevics Sztepán elpirulva. — Ez minden tekintetben a legokosabb megoldás az olyan házásoknál, a kik úgy élnek egymással, mint ti. Mit is csinálnak a házastársak, ha rájöttek, hogy lehetetlenné vált az együttléjük? Ez végre is mindig megeshetik.

Alexandrovics Alexej mélyen fölsóhajtott és eltakarta a szemeit.

— Itt csak egy dolog van, a mi megfontolandó: va-

Jon kíván-e a házastársak valamelyike új házasságra lépni? Ha nem, akkor a dolog roppant egyszerű, — mondotta Arkágyevics Sztepán, mind inkább fölszabadulván az elfogultság alól.

Alexandrovics Alexej, a ki izgatottságában összeránczolta a homlokát, morgott magában valamit, de nem felelt. Mindazt, a mi olyan roppant egyszerűnek látszott Arkágyevics Sztepán előtt, Alexandrovics Alexej ezerszer is átgondolta. És mindez nemcsak hogy egyszerűnek nem, de sőt lehetetlennek tetszett előtte. A válás, a melynek már ösmerte a módozatait, azért látszott előtte most lehetetlennek, mert a maga méltóságának az érzése és a vallás iránt való tisztelete nem engedte meg, hogy a fictiv házasságtörés vádját magára vegye és még kevésbé azt, hogy a feleségét, a kinek megbocsátott s a kit szeretett, megszegyeníteni engedje. De a válás még más, sokkal fontosabb okoknál fogva is lehetetlennek látszott.

Mi történik válás esetén a fiával? Az, hogy az anyjánál hagyják őt, ki volt zárva. Az elvált anyának meglesz a maga törvénytelen családja, a melyben a mostohaíú sorsa és nevelése, minden valószínűség szerint, nem lesz előnyös. Magánál tartani a fiút? Jól tudta, hogy ez az ő részéről bosszú volna, ezt pedig nem akarta. De ezenkívül még a leglehetőlenebbnek látszott Alexandrovics Alexej előtt a válás azért, mert ezzel egyszerűen pusztulásba kergetné Annát. Fölmerült a lelkében az, a mit Alexandrovna Darja Moszkvában mondott, hogy, a mennyiben a válásra határozza megát, csak önmagára van tekintettel, és nem gondolja meg azt, hogy Annát evvel menthetetlenül tönkretenné. S most, hogy ezeket a szavakat kapcsolatba hozta a gyermeke iránt való ragaszkodásával és avval, hogy a feleségének megbocsátott, egészen másként fogta föl a dolgot. A válásba beleegyezni és szabadságát visszaadni, szerinte annyit jelentett volna, mint megfosztani magát az utolsó kapocstól, mely őt az élethez fűzi, — a gyermekeitől, a kiket szeretett, Annát pedig a javulás útjának utolsó támaszától megfosztani és a pusztulásba kergetni.

Ha ő elvált asszonygyá lesz, akkor — ezt jól tudta,

— egyesülni fog Vronszkijval, s ez a viszony bü-
nös és törvénytelen lesz; mert az egyházi törvé-
nyek szerint az elvált asszony addig, míg az ura él,
nem köthet újabb házasságot. „Egyesülni fog velem, s egy-
két esztendő múlva vagy Vronszkij hagyja el őt, vagy
Anna kezd valami új viszonyt, — gondolta magában Ale-
xandrovics Alexej. — És én, a ki a törvénytelen válásba
beleegyeztem, én leszek az oka az ő pusztulásának.“
Százszor és százszor átgondolta mindezt, és meg volt
győződve, hogy a válás nemcsak nem olyan egyszerű,
mint a minőnek a sógora látja, hanem teljesen lehetet-
len. Nem adott hitelt Arkágyevics Sztepán egyetlen sza-
vának sem, minden szavára ezer ellenvetése volt, de
azért meghallgatta, mert úgy érezte, hogy az ő sza-
vaiban is csak az a hatalmas, durva erő nyilatkozik meg,
a mely az életét irányította, s melynek kénytelen lesz
maga alárendelni.

— A kérdés csak az, hogyan és milyen föltételek
mellett vagy hajlandó a válásba beleegyezni. Ő semmit
nem akar, semmit se mer kérni tőled, hanem rábízta ma-
gát mindenben a te nagylelkűségedre.

„Istenem! Istenem! De hát miért? — gondolta ma-
gában Alexandrovics Alexej, eszébe jutván egy válás-
nak a részletei, a mikor a férj magára vállalta a hibát,
— s ugyanavval a mozdulattal, mint Vronszkij, szégye-
nében eltakarta az arcát a kezeivel.

— Te izgatott vagy, s ezt teljesen értem. De ha jól
megfontolod . . .

„A ki téged jobbfelől arczúl ütend, fordítsad a má-
sik orczádat is, és ha el akarja venni a te alsóruhádat,
engedd néki a felsőruhádat is“, — gondolta magában
Alexandrovics Alexej.

— Jó, jó! — kiáltott föl rikácsoló hangon, — hiszen
én a szégyent magamra vállalom, még a fiát is átenged-
dem neki, de . . . de nem volna-e jobb mégis így hagyni
mindent? Egyébiránt tégy, a mit akarsz . . .

És elfordulván a sógorától, úgy, hogy ez az arcát
nem is láthatta, leült egy székre az ablak mellé. Keserű-
ség és szégyen öntötte el a lelkét, de evvel a keserűség-

gel és szégyennel együtt valami öröm és meghatottság-félét is érzett önuralmának a magasztosságán.

Arkágyevics Sztepán is meg volt hatva. Hallgatott.

— Alexandrovics Alexej, hidd el, ő méltányolni fogja a te nagylelkűségedet, — mondotta. — De nyilvánvaló, hogy ezt Isten akarta így, — tette hozzá, s mikor már kimondta, akkor érezte csak, hogy bolondot mondott, s csak nagynehezen tudott egy mosolyt elfojtani a maga ostobasága felett.

Alexandrovics Alexej akart mondani valamit, de a könnyei megakadályozták.

— Ez végzetes szerencsétlenség, a melyben meg kell nyugodni. Én ezt a szerencsétlenséget befejezett ténynek veszem és iparkodom ő rajta is, te rajtad is segíteni, — mondotta Arkágyevics Sztepán.

Mikor Arkágyevics Sztepán a sógora szobájából kilépett, meg volt indulva, ez azonban nem akadályozta őt abban, hogy meg legyen elégedve avval, hogy sikeresen intézte el a dolgot, mert meg volt győződve, hogy Alexandrovics Alexej nem vonja vissza, a mit mondott. Ebbe az elégedettségbe belevegyült még az a gondolat is, hogy majd ha a dolog megtörténik, a feleségének és közeli ösmerőseinek föladja majd ezt a kérdést: „Mi a különbség köztem és egy tábornagy közt? — A tábornagy szállást csinál, a miből senkinek sincs haszna. én meg válást, — a melytől három embernek fordult jobbra a sorsa.* Vagy: mi hasonlatosság van köztem és egy tábornagy közt? A mikor... Egyébiránt még tán jobbat is kieszelek majd“, — gondolta magában mosolyogva.

XXIII.

Vronszkij sebe veszedelmes volt, bárha a golyó a szívét nem érintette. Több napon át élet és halál közt lebegett. Mikor elsőízben megint képes volt beszélni, csak Varja, a bátyja felesége volt a szobában.

— Varja! — szólalt meg és szigorú pillantást vetett

* Az oroszban: razvod = 1. kvártély, 2. válás. A magyarban bajos visszaadni ezt a szójátékot. A ford.

rá, — én véletlenül löttem meg magamat. Kérlek, ne beszélj erről soha és így mondd mindenkinek. Igazán, nagyon ostoba egy eset volt!

Varja, a nélkül, hogy felelt volna, fölébe hajolt és örömteljes mosolylyal nézett az arczába. A beteg szemei derültek és lázmentesek voltak, de a kifejezésük szigorúnak látszott.

— No, hála Istennek! — mondotta. — Nem fáj már sehol?

— Itt még valamelyest. — A mellére mutatott.

— Akkor engedd, hogy bekösselek.

Vronszkij széles állkapcsait némán összevonva nézett rá, mialatt bekötözte. Mikor elkészült, így szólt hozzá:

— Nem beszélek félre, de kérek, legyen rá gondod, hogy ne híreszteljek rólam, mintha szándékosan löttem volna bele magamba.

— Ezt nem is mondja senki. Csak remélem, hogy nem fogsz többé véletlenül lövöldözni, — mondotta kérdő mosolylyal.

— Alkalmasint nem, de jobb lett volna...

Sötéten elmosolyodott.

E szavai és mosolya ellenére is, a melyek Varját annyira megijesztették, mikor a gyulladás elmúlt és kezdte magát összeszedni, érezte, hogy bánatának egy részétől teljesen megszabadult. Évvel a cselekedetével mintegy lemosta magáról azt a szégyent, és megaláztatást, a melyet azelőtt érzett. Most már nyugodtan tudott Alexandrovics Alexejre gondolni. Elősmerte egész nagylelkűségét s nem érezte többé magát megalázottnak. Ezenkívül megint visszatért életének rendes kerékvágásába. Nem látta többé lehetetlennek, hogy az emberek szeme közé nézzen, s megint élhetett a szokásai szerint. Az egyetlen, a mit, bár szakadatlanul küzdött évvel az érzéssel, nem tudott a szívéből kitépni, az a szinte kétségbeesésig fokozódó sajnálkozás volt azon, hogy őt örökre elvesztette. Azt, hogy most, miután a férjjel szemben megvezekelt a bűneiért, le kellett mondania Annáról, s hogy soha többé nem állhat oda ő és az ura közé, azt szilárdan elhatározta volt a szívében; de nem tudta ki-

tépni szívéből az ő szerelmének az elvesztése fölött érzett sajnálkozását, nem tudta kitörülni emlékezetéből a boldogság ama perceinek emlékét, a melyeket vele átélt, a melyeket akkor oly kevésbé tudott megbecsülni, s a melyek most egész varázsukkal üldözték őt.

Szerpuhovszkij kieszt a számára valami Taskentbe szóló küldetést, s ő ezt az ajánlatot a legcsekélyebb habozás nélkül elfogadta. De minél inkább közeledett az elutazás ideje, annál súlyosabbaknak tüntek föl előtte azok az áldozatok, a melyeket annak, a mit kötelességnek ösmert, hozott.

A sebe már behegedt, s kezdett már ki is jární, hozzálátván a Taskentbe való utazás készületeihez.

„Csak még egyszer látni őt, s aztán elásni magamat, meghalni“, — gondolta magában, s búcsúlátogatásai közben közölte ezt a gondolatát Betszivel. Evvel a küldetéssel ment el Betszi Annához és meghozta Vronszkijnek a tagadó választ.

„Annál jobb, — gondolta Vronszkij, mikor ezt a hírt megkapta. — Ez olyan gyöngeség volt, mely végső érdmet is fölemésztette volna.“

Másnap reggel Betszi maga ment el hozzá s közölte vele, hogy Oblonszkij révén azt a határozott hírt kapta, hogy Alexandrovics Alexej megindítja a válópört, s hogy így Vronszkij találkozhatik Annával.

Még arra se gondolván, hogy Betszit a lakásáról hazakísérje, megfélekedzvéen összes elhatározásairól, azt se kérdezvéen, mikor mehet oda, hol a férj, Vronszkij tüstént elment Kareninékhoz. Se látott, se hallott, úgy szaladt föl a lépcsőn, és gyors léptekkel, szinte futva lépett be a szobájába. Minden gondolkodás nélkül, azt se nézvéen, van-e valaki a szobában vagy nincsen, megölelte őt s csókokkal borította el az arcát, a kezeit, a nyakát.

Anna készült erre a viszontlátásra, elgondolta, hogy majd mit fog mondani neki, de mindabból semmit se tudott mondani; Vronszkij szenvedélye őt is magával ragadta. Megpróbálta őt is, magát is csillapítani, de elkésett vele. Vronszkij érzelméi ő rá is átragadtak. Annyira reszkettek az ajkai, hogy sokáig egy szót se tudott szólni.

— Igen, te a hatalmadba kerítettél, s én a tied va-

gyok, — mondotta végre s a kebléhez szorította Vronszkij kezét.

— Ennek így kellett lenni! — felelt Vronszkij. — S így is kell, hogy legyen, a míg élünk. Evvel most már tisztában vagyok.

— Ez igaz, — szólott Anna mind jobban sápadozva, s átölelte a fejét. — És mégis, mindazok után, a mik történtek, van ebben valami rettenetes.

— Elmúlik minden, minden elmúlik, s olyan boldogok leszünk! A mi szerelmünk, ha ugyan még fokozódhatik, csak fokozódnék az által, hogy valami rettenetes van benne, — mondotta, s a fejét fölemelvén, mosolygás közben kimutatta erős fogai sövényét.

És Anna nem a szavaira, de szerelmes szemének a pillantására, nem tudott nem mosolylyal felelni. Megfogta a kezét, s végigsimogatta vele hideg orczáit és rövidre nyírt fejét.

— Nem ösmerek rád, ezzel a rövid hajjal. Úgy megszépültél. Akár csak egy fiú. De milyen sápadt vagy!

— Igen, nagyon gyöngé vagyok, — szólott mosolyogva. S megint elkezdtek remegni az ajkai.

— Majd elmegyünk Olaszországba, ott helyrejössz, — mondotta Vronszkij.

— Hát lehetséges az, hogy mi férj és feleség legyünk, egyedül a családunkkal és te veled? — mondotta Anna, s egész közelről belenézett a szemébe.

— Én csak azon csodálkozom, hogy' lehetett ez másként is.

— Sztiva azt mondja, hogy ő mindenre hajlandó, de én nem fogadhatom el az ő nagylelkűségét, — mondotta Anna, s eltűnődve nézett el Vronszkij arcza mellett. — Én nem akarom a válást, nekem most tökéletesen mindegy. Csak azt nem tudom, mit határoz majd Szerjózsára vonatkozólag.

Vronszkij sehogy' se tudta megérteni, hogy' volt képes Anna a viszontlátásnak ebben a pillanatában a fiára, a válásra gondolni. Hát nem volt-e az tökéletesen mindegy?

— Ne beszélj erről, ne is gondolj rá, — mondotta, a

kezét a kezei közt forgatva, s iparkodván magára vonni a figyelmét; de Anna még mindig nem nézett rá.

— Oh, mért is nem haltam meg, mennyivel jobb lett volna! — szólott Anna, s a nélkül, hogy zokogott volna, könnyek peregtek végig mindakét orcáján; de e mellett mosolyogni próbált, nehogy őt elkeserítse.

Lemondani a hízalgő és veszedelmes taskenti küldetésről, Vronszkij előbbeni fogalmai szerint szégyenletes és lehetetlen lett volna. De most, pillanatnyi habozás nélkül lemondott róla, s miután látta, hogy a fölebbvalói ezt az eljárását nem helyeslik, tüstént kilépett a szolgálatból.

Egy hónapra rá Alexandrovics Alexej egyedül maradt a lakásában a fiával, Anna pedig, a nélkül, hogy a válást kimondták volna, külföldre utazott Vronszkijval, és végleg szakított az urával.

